

T.C.

TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ

LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ

TARİH ANABİLİM DALI

YÜKSEK LİSANS PROGRAMI

**CUMHURİYET HÜKÛMETLERİ DÖNEMİNDE PLANLAMA
GELENEĞİ VE DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Hamdi YURTKULU

Danışman: Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

TOKAT-2025

ETİK SÖZLEŞME

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre, Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Cumhuriyet Hükûmetleri Dönemi’nde Planlama Geleneği ve Devlet Planlama Teşkilatı” adlı Yüksek Lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

.../.../...

Hamdi YURTKULU

JÜRİ KABUL VE ONAY

Hamdi YURTKULU tarafından hazırlanan “**Cumhuriyet Hükûmetleri Döneminde Planlama Geleneği ve Devlet Planlama Teşkilatı**” adlı tez çalışmasının savunma sınavı 29/12/2025 tarihinde yapılmış olup aşağıda verilen Jüri tarafından Oy Birliği ile Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Tarih Anabilim Dalı’nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Jüri Üyeleri (Unvanı, Adı Soyadı)**İmzası**

Üye (Danışman) :Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

.....

Üye (Başkan) :Doç. Dr. İbrahim AYKUN

.....

Üye :Dr. Öğr. Üyesi Betül KARCI

.....

ONAY

...../...../.....

Lisansüstü Eğitim Enstitüsü Müdürü

ÖNSÖZ

Türkiye'nin ekonomik, siyasal ve sosyal kalkınmasında 1960'lardan itibaren etkili olan Devlet Planlama Teşkilatı ve teşkilatın kurulmasıyla süreklilik kazanan planlı kalkınma çalışmaları, Cumhuriyet tarihinde yaklaşık yarım asırlık bir kurumsal ve toplumsal hafıza oluşturmuştur.

Cumhuriyet'in henüz ilk yıllarında bir arayışın neticesi olarak ortaya çıkan planlı kalkınma anlayışı, Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması ve kalkınma planlarının hazırlanmasıyla bir gelenek halini almıştır.

Devlet Planlama Teşkilatı ve Kalkınma Planları, başından itibaren her zaman üzerinde konuşulan, tartışılan bir yapıda olmuştur. Bunda teşkilatın ve faaliyetlerinin kurumsal yapı üzerinde olmasının etkisi büyüktür. Özellikle 1960'larda Devlet Planlama Teşkilatı ve plan çalışmaları kamuoyunda önemli bir yer tutmuştur. Bu durumu dönemin basın-yayın organlarında ve basılı eserlerde görmek mümkündür. Özellikle 1980'den sonra ulusal ve uluslararası ekonomi görüşlerinde yaşanan gelişmeler Devlet Planlama Teşkilatı ve plan çalışmalarını da etkilenmiştir. Yaşanan siyasi ve ekonomik gelişmeler Devlet Planlama Teşkilatı'nın varlığının sona ermesine neden olmuştur.

Devlet Planlama Teşkilatı 2011 yılında Kalkınma Bakanlığı uhdesine alınmış; ancak plan çalışmaları günümüzde de devam etmektedir. Çalışma özü itibariyle bir kurumsal yapı özelinde bir anlayışa ve bu anlayış çerçevesinde şekillenen gelişmelere ışık tutmayı amaçlamıştır. Dönemin gazete ve dergileri, yaşanan sürece tanıklık etmiş kişilerin beyanları ve yazıları, siyasi gelişmeler çalışmamızda yol gösterici olmuştur. Gelişmeler, iktisadi bakış açısından ziyade tarihsel bir çerçevede ele alınmış ve değerlendirilmiştir. Araştırma sürecinde TBMM Kütüphanesi, Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı Kütüphanesi, Milli Kütüphane arşivleri ve başta Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi kütüphanesi olmak üzere farklı üniversite kütüphanelerinin kaynaklarından yararlanılmıştır.

Son olarak, eğitim hayatında uzun sayılacak bir araya rağmen hiçbir zaman desteğini esirgemeyen, yol gösterici olan tanımaktan mutluluk duyduğum değerli danışman hocam Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN'e sonsuz teşekkürü bir borç bilirim.

ÖZET

CUMHURİYET HÜKÛMETLERİ DÖNEMİNDE PLANLAMA GELENEĞİ VE DEVLET PLANLAMA TEŞKİLATI

Yurtkulu, Hamdi

Yüksek Lisans, Tarih Bilim Dalı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

Aralık 2025, xiii + 182 sayfa

“*Cumhuriyet Hükûmetleri Döneminde Planlama Geleneği ve Devlet Planlama Teşkilatı*” başlığını taşıyan çalışma, Osmanlı Devleti’nden devralınan iktisadi miras üzerine yeni devletin inşa sürecinde hâkim kılınan ekonomik yapıyı ve düşüncüyü değerlendirmeye yöneliktir.

Çalışmanın ana unsurunu 30 Eylül 1960’ta kurulan Devlet Planlama Teşkilatı oluşturmaktadır. Ancak, çalışma Devlet Planlama Teşkilatı’nın sadece kurumsal kimliğini ele almamıştır. Cumhuriyet’in ilanı ile beraber temelleri atılan yeni devlet düzeninin planlama anlayışla şekillendiği dönemden itibaren başlayan süreci de ele almıştır.

Cumhuriyet Hükûmetleri döneminde planlama geleneğinin neticesi olan DPT Türk ekonomi ve bürokrasi hayatı üzerindeki yönlendirici gücünü ve etkilerini, Cumhuriyet Hükûmetlerinin planlama konusuna ne ölçüde önem verdiği ve DPT’nin planlı ekonomik hayata katkısının ne olduğu incelenmiştir. Yapılan çalışmada kronolojik süreç ön planda tutulmakla beraber; olay ve olgular, dönemin hem iç hem de uluslararası siyasetinde yarattığı etkiler, tepkiler ve değişimler göz önünde bulundurmak suretiyle ele alınmıştır. Çalışmada planlardan genel hatlarıyla bahsedilirken planların hazırlık ve oluşum sürecinde yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmeler de ele alınmış; hükûmetlerin hazırlanan veya hazırlanmakta olan planlara bakışı döneminin siyasi koşulları altında incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Devlet Planlama Teşkilatı, Kalkınma Planları, Kurumsallaşma, Bürokrasi, Siyaset

ABSTRACT

THE TRADITION OF PLANNING AND THE STATE PLANNING ORGANIZATION DURING THE REPUBLICAN GOVERNMENTS

Yurtkulu, Hamdi

Master's Thesis, History Scientific

Advisor: Prof. Dr. İsmet TÜRKMEN

December 2025, xiii + 182 pages

The study titled “The Planning Tradition During the Republican Governments and the State Planning Organization” focuses on evaluating the historical process of the economic planning and understanding shaped by the economic legacy inherited from the Ottoman Empire and the economic structure and mentality established during the formation of the new state.

One of the central components of the study is the State Planning Organization (SPO), founded on 30 September 1960. The research examines not only the establishment of the SPO but also the identity it acquired within this process. With the proclamation of the Republic, a new state order was established, and the historical development of planning practices shaped by this new order is analyzed from that point onward.

The study addresses the influence of the planning tradition that emerged during the Republican era on Turkish economic life and bureaucratic structures, as well as the extent to which Republican governments prioritized planning and contributed to its development. The analysis follows a chronological structure, examining events and phenomena alongside their domestic and international political effects, reactions, and transformations.

While the study outlines the general characteristics of development plans, it also evaluates the political and economic developments experienced during the preparation of these plans. Furthermore, the attitudes of governments toward the plans prepared or being prepared have been examined within the political context of the period.

Keywords: State Planning Organization, Development Plans, Institutionalization, Bureaucracy, Politics

İÇİNDEKİLER

Etik Sözleşme.....	i
Jüri Kabul Ve Onay.....	ii
Önsöz.....	iii
Özet	iv
Abstract.....	v
İçindekiler.....	vii
Tablolar Listesi	xi
Şekiller Listesi	xii
Kısaltmalar	xiii
GİRİŞ.....	1
Kavramsal Çerçeve	1
Kurum ve Kurumsallaşma Kavramları.....	1
Plan ve Planlama Kavramları	2
Dünya Tarihinde İktisadi Planlama.....	6
BÖLÜM 1: CUMHURİYET HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE PLANLAMA ÇALIŞMALARI (1923-1960).....	12
1.1. Cumhuriyet Öncesi İktisadi Durum	12
1.2. Kuruluş Sürecinde İktisadi Durum.....	13
1.3. Devletçilik Ve İlk Planlama Dönemi	17
1.3.1. İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor (Şakir Kesebir Planı)	17
1.3.2. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti	18
1.3.3. Devletçilik Anlayışının Oluşumu	19
1.3.4. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938).....	24
1.3.5. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)	26
1.3.6. 1946 İvedili Sanayi Planı.....	29
1.3.7. 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı)	31
1.4. 1948 Türkiye İktisat Kongresi (22-27 Kasım 1948)	34
1.5. Plansız Dönem (1950-1960)	36
1.6. İlk Planlama Dönemi Anlayışı (1923-1960).....	39
BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE MİLLÎ PLANLAMANIN TEŞKİLATLANMASI	42
2.1. Planlı Döneme Geçiş Süreci.....	42
2.2. DPT’nin Kurumsallaşma Süreci: Örgütlenme / Teşkilatlanma	46

2.2.1. Yüksek Planlama Kurulu (YPK)	49
2.2.2. Merkez Teşkilatı	51
2.3. 1960-1980 Döneminde DPT'nin Geçirdiği Yapısal Dönüşüm	52
2.3.1. 1960-1970 Yılları Arası Dönem	53
2.3.1.1. Siyasi İktidarla Çatışma/Mücadele Yılları	54
2.3.1.2. 933 Sayılı Yasa	58
2.3.1.3. Personel Yapılanması	59
2.3.2. 1971-1980 Yılları Arası Dönem	61
2.4. 1980-2000 Döneminde DPT'nin Geçirdiği Yapısal Dönüşüm	67
2.4.1. 1980-1983 Dönemi	68
2.4.2. 1983 – 2000 Dönemi	71
2.4.2.1. 223 Sayılı KHK	73
2.4.2.2. 304 Sayılı KHK	75
2.4.2.3. 3701 Sayılı Yasa	75
2.4.2.4. 437 Sayılı KHK	77
2.4.2.5. 470 Sayılı KHK	77
2.4.2.6. 511 Sayılı KHK	78
2.4.2.7. 540 Sayılı KHK	78
2.5. 2000 Sonrası DPT Ve Kalkınma Bakanlığı'na Dönüşüm	79
BÖLÜM 3: TÜRKİYE'DE PLANLI YILLAR VE UYGULAMALAR	84
3.1. Planlı Dönem Öncesi Hükûmetleri Ve Programları (1960-1963)	84
3.1.1. I. Gürsel Hükûmeti	84
3.1.2. II. Gürsel Hükûmeti	85
3.1.3. VIII. İnönü (I. Koalisyon) Hükûmeti	85
3.2. Planlı Dönem Hükûmet Programlarında Planlama	86
3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) Dönemi	87
3.2.1.1. IX. İnönü (II. Koalisyon) Hükûmeti	89
3.2.1.2. X. İnönü (III. Koalisyon) Hükûmeti	91
3.2.1.3. Ürgüplü (IV. Koalisyon) Hükûmeti	92
3.2.1.4. I. Demirel Hükûmeti	93
3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) Dönemi	95
3.2.2.1. II. Demirel Hükûmeti	99
3.2.2.2. III. Demirel Hükûmeti	103
3.2.2.3. I. Erim Hükûmeti	103

3.2.2.4. II. Erim Hükûmeti	105
3.2.2.5. Melen Hükûmeti	107
3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) Dönemi.....	108
3.2.3.1. Talu Hükûmeti	112
3.2.3.2. I. Ecevit Hükûmeti	113
3.2.3.3. Irmak Hükûmeti	114
3.2.3.4. IV. Demirel (I. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti	114
3.2.3.5. II. Ecevit Hükûmeti.....	115
3.2.3.6. V. Demirel (II. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti	115
3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) Dönemi.....	117
3.2.4.1. III. Ecevit Hükûmeti	121
3.2.4.2. VI. Demirel Hükûmeti	122
3.2.4.3. Ulusu Hükûmeti	123
3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BeBYKP) Dönemi	124
3.2.5.1. I. Özal Hükûmeti.....	127
3.2.5.2. II. Özal Hükûmeti	128
3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP) Dönemi.....	129
3.2.6.1. Akbulut Hükûmeti	131
3.2.6.2. I. Yılmaz Hükûmeti	132
3.2.6.3. VII. Demirel (V. Koalisyon) Hükûmeti.....	132
3.2.6.4. I. Çiller Hükûmeti	133
3.2.7. 1995 Yılı Geçiş Programı Dönemi ve Hükûmetleri	134
3.2.8. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP) Dönemi	135
3.2.9. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP) Dönemi	138
3.2.10. Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP) Dönemi	141
3.3. Siyasi Parti Seçim Beyannamelerinde Planlama.....	143
3.3.1. Planlı Dönem Öncesi Seçim Beyannamelerinde Planlama	143
3.3.2. Planlı Dönem Seçim Beyannamelerinde Planlama	145
3.3.2.1. 1961 Genel Seçimleri.....	145
3.3.2.2. 1965 Genel Seçimleri.....	149
3.3.2.3. 1969 Genel Seçimleri.....	156
3.3.2.4. 1973 Genel Seçimleri.....	159
3.3.2.5. 1977 Genel Seçimleri.....	166
3.3.2.6. 1983 Genel Seçimleri.....	169

3.3.2.7. 1987 Genel Seçimleri.....	169
3.3.2.8. 1991 Genel Seçimleri.....	172
3.3.2.9. 1995 Genel Seçimleri.....	174
3.3.2.10. 1999 Genel Seçimleri.....	174
3.3.2.11. 2002 Genel Seçimleri.....	175
3.3.2.12. 2007 Genel Seçimleri.....	177
SONUÇ VE DEĞERLENDİRME.....	179
KAYNAKÇA.....	183
ÖZGEÇMİŞ	211

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo No	Sayfa
Tablo 1.1 : 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma (Vaner) Planı Yatırım Miktarları	33
Tablo 1.2 : Sanayi Planları ve Temel Özellikleri	41
Tablo 2.1 : 1961 ve 1982 Anayasalarında Planlama Farklılıkları	69
Tablo 3.1 : Kalkınma Planlarının Dönemleri ve Yürütücü Kurumları	86

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No Sayfa

Şekil 1 : Planlama Türleri 4

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ABYKP	Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Partisi
Age	Adı Geçen Eser
Agm	Adı Geçen Makale
Agt	Adı Geçen Tez
AID	Milletlerarası Kalkınma Teşkilatı
AKPARTİ	Adalet ve Kalkınma Partisi
ANAP	Anavatan Partisi
AP	Adalet Partisi
BBYKP	Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
BCA	Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi
BeBYKP	Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
Bk.	Bakınız
C.	Cilt
CGP	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHF	Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CMP	Cumhuriyetçi Millet Partisi
CP	Cumhuriyetçi Parti
DBYKP	Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
DKP	Dokuzuncu Kalkınma Planı
DP	Demokrat Parti / Demokratik Parti
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
Dr.	Doktor
Drl.	Derleyen
DSP	Demokratik Sol Parti

DYP	Doğru Yol Partisi
Ed.	Editör
EİYKK	Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu
EKK	Ekonomik Kalkınma Kurumu
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü
FP	Fazilet Partisi
GAP	Güneydoğu Anadolu Projesi
GP	Güven Partisi
GSMH	Gayri Safi Milli Hâsıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hâsıla
HADEP	Halkın Demokrasi Partisi
HP	Hürriyet Partisi / Halkçı Parti
Haz.	Hazırlayan
Hz.	Hazretleri
IDP	Islahatçı Demokrasi Partisi
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
İBYKP	İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
İP	İşçi Partisi
KHK	Kanun Hükmünde Kararname
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsü
MC	Milliyetçi Cephe
MÇP	Milliyetçi Çalışma Partisi
Md.	Madde
MDP	Milliyetçi Demokrasi Partisi
MGP	Milli Güven Partisi
MHP	Milliyetçi Hareket Partisi
MP	Millet Partisi
MSP	Milli Selamet Partisi
ODTÜ	Orta Doğu Teknik Üniversitesi

OECD	Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı
OEEC	Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı
ÖUKP	Ön Ulusal Kalkınma Planı
Prof. Dr.	Profesör Doktor
RP	Refah Partisi
s.	Sayfa
S.	Sayı
SAPK	Stratejik Araştırma ve Planlama Kurulu
SBF	Siyasal Bilgiler Fakültesi
SBYKP	Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
SHP	Sosyaldemokrat Halkçı Parti
SP	Saadet Partisi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
TBMM	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TBP	Türkiye Birlik Partisi
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TİP	Türkiye İşçi Partisi
TMMOB	Türk Mühendis ve Mimar Odaları Birliği
TÜSİAD	Türk Sanayicileri ve İş Adamları Derneği
USB	Uzmanlaşmış Sanayi Bölgeleri
ÜBYKP	Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı
VP	Vatan Partisi
YBYKP	Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
YDH	Yeni Demokrasi Hareketi
YDP	Yeniden Doğuş Partisi
YP	Yeni Parti
YPK	Yüksek Planlama Kurulu
YTP	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Kavramsal Çerçeve

Kurum ve Kurumsallaşma Kavramları

Genel olarak çalışmanın kurum tarihini içermesi nedeniyle “kurum” kavramı öğrenilmesi gereken kavramların başında gelmektedir. Bu bakımdan Türk Dil Kurumu sözlüğüne göre “Kurum” kavramının anlamı şöyledir:

“Evlilik, aile, ortaklık, mülkiyet gibi köklü bir yapıyı içeren, genellikle devletle ilişkisi olan yapı veya birlik; müessese”¹

Buna bağlı olarak kurumsallaşma kavramı ise şu şekilde açıklanmıştır:

“Bir kurum ya da şirketin çalışanlarından bağımsız olarak kurallara, standartlara, prosedürlere sahip olması, değişen çevre koşullarını izlemesi ve değişen çevreyi düzenli olarak takip edecek yapıyı kurması ve teşkilat yapısını gelişmelere uygun hale getirmesi; kendisine özgü iletişim ve iş yapma yöntemlerini “kültür” haline getirmesi ve böylece diğer kurumlardan ayırt edilebilen bir kimliğe ve yapıya sahip olması, bireyin değil sistemin ön planda olmasıdır.”²

Kurumsallaşma, örgütlerin kişilere bağlı olmadan faaliyetlerini sürdürmesini temel amaç edinmiştir. Diğer taraftan kurumsallaşma süreklilik gösteren değişim ve gelişmeleri takip etmek açısından da önem taşımaktadır.³

Kurum ve kurumsallaşma kavramları kamu ve özel sektör örgütlenmesinde, işleyişinde ve sürdürülebilir olmasında önemli bir yere sahiptir. Bu bakımdan bu iki kavramın anlaşılır olması toplum işleyişine de önemli ölçüde büyük katkı sağlamaktadır.

¹ Mustafa Argunşah (Haz.), *Türkçe Sözlük K-Z*, (Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları:549, 12. Baskı, 2023), s.2173

² M. Serdar Erbaş, “Kamu Kurumlarının Kurumsallaşması ve Markalaşması”, *Ombudsman Akademi Dergisi*, S.16 (2022), s. 221

³ Hakan Yazıcı, “Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Sürecinde Kültürel Değerlerin Ortaya Çıkardığı Etkiler”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, C.8, S.74 (2021), s. 2451

Plan ve Planlama Kavramları

Plan kavramı dilimizde çeşitli anlamlarda kullanılmaktadır. Genel anlamda değerlendirmek gerekirse plan, kişi veya kurumların belirlenen bir amaç ya da hedefe ulaşmak için hedefledikleri yoldur.

İktisadi anlamda plan kavramının tanımı ise şu şekildedir:

“İktisadi faaliyetlerle ilgili bir projenin meydana getirilmesini mümkün kılan araçların bütünü veya ülkenin bütün iktisadi imkânlarının, belli bir süre içinde, belli amaçlara erişmek üzere kullanılmalarını sağlamak için alınacak tedbirlerin bütünüdür.”⁴

İsmail Türk ise iktisadi anlamda plan kavramını “ekonomiye devlet müdahalesinin en rasyonel şeklidir.”⁵ şeklinde tanımlamıştır.

Planlama kavramının ise uygulama alanının farklılığına göre çeşitli tanımları bulunmaktadır. Buna göre planlama kavramı farklı yazarlarca şu şekilde tanımlanmıştır:

İngiliz psikolog-yazar Kate Keenan’a göre Planlama; “Sizi şu anda bulunduğunuz yerden, olmak istediğiniz yere götürecek olan eylemdir. Geleceğe bakarak hedeflerinizin ne olduğuna karar vermek; ‘Nerede olmak istiyorum?’ sorusuna cevap bulmaktır.”⁶

Mümtaz Soysal’a göre Planlama; “Milli ihtiyaçları ve kaynakları tespit etmek, ondan sonra da, bu ihtiyaçların karşılanmasını sağlamak için kaynakların nasıl seferber edileceğini gösteren zorunlu, ekonomik ve sosyal yaşamın her alanını kapsayan ve zaman bölümlerine göre ayarlanmış esasları ortaya koyup uygulamak”⁷ demektir.

Yalçın Küçük’e göre Planlama; “Belirli bir amacı gerçekleştirmek için düzenlenen önlemler bütünüdür.”⁸

⁴ Necdet Serin, “İktisadi Planlama”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:20, S:1, s. 12

⁵ İsmail Türk, *İktisadi Planlama Prensipleri*, (Ankara: Emel Matbaası, 1970), s. 8

⁶ Kate Keenan, *Yöneticinin Kılavuzu Planlama*, Çev. Ergin Koparan, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Eylül 1996), s. 5, 24

⁷ Mümtaz Soysal, *Demokratik İktisadi Planlama için Siyasi Mekanizma*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No:85-87-TODAİE, 1958), s.17

⁸ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, (İstanbul: Tekin Yayınevi, Kasım 1985), s. 15-16

Seriye Sezen'e göre Planlama; "içeriği, kuşatımı, amacı ve araçları ne olursa olsun, verilmiş bir ortamda önceden belirlenmiş amaç ya da amaçlara, yine önceden belirlenmiş sürede, belli araçlarla ulaşma eylemidir."⁹

DPT tarafından yayınlanan kaynaklarda ise Planlama şu şekilde tanımlanmıştır:

"Belli sonuçlar elde etmek için iktisadi hayatın hangi unsurlarına ne ölçüde müdahale etmek gerektiğini gösteren bir araçtır."¹⁰

Plan ve planlama, birey hayatı ve kurumsal yapıların başarıya ulaşmasının altyapısını oluşturan kavramlardır. Birbirini tamamlar nitelikte olan bu kavramlardan biri süreci bir diğeri ise sonucu ifade etmektedir.

Planlama, insan hayatının ve kurumsal örgütlenmelerinin bütünü üzerinde bir anlam ifade ettiği için birçok alanda farklı karşılık bulmaktadır. Bu bakımdan farklı bilim dallarıyla birlikte değerlendirilmesi gereken bir kavramdır. Buna göre, iktisat, siyaset bilimi, uluslararası ilişkiler, hukuk ve anayasa, yönetim bilimi alanları planlama ile yakından ilişkilidir.¹¹ Bu açıdan bakıldığında planlama kavramı siyasal, toplumsal, iktisadi unsurları bir bütün olarak içinde barındıran bir kavramdır.¹²

20. yüzyılda ortaya çıkmış gibi görünen planlama eylemi fikri kökenlerini Aydınlanma Döneminden almıştır.¹³ Aydınlanma Dönemi Avrupa'da XVII. Yüzyıl son çeyreğinden XVIII. Yüzyıl son çeyreğine kadar olan dönemi kapsamaktadır. Aydınlanma dönemi, bireyi ve aklı önceleyen düşünce yapısıyla planlamanın fikri arka planını oluşturmuştur.¹⁴ Plan ve planlama kavramlarına ilk olarak Carl Marx'a ait *Das Kapital* (1867-1894) adlı eserde rastlanılmıştır.¹⁵ Adı geçen eserde Carl Marx, ekonominin düzenleyici ilkesinin plan olması gerektiğini savunmuştur.

⁹ Seriy Sezen, *Devletçilikten Özeleştirime Türkiye'de Planlama*, (Ankara: TODAİE Yayın No:293, 1999), s. 9

¹⁰ *Planlama*, (Ankara: DPT Yayın No:1, 1962), s. 9; *Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?*, (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları No:1, Haziran 1964), s.9

¹¹ Cengiz Ekiz-Ali Somel, "Türkiye'de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi", *Mülkiye Dergisi*, C: 31, S: 256 (2007), s. 98

¹² Selime Yıldırım, "Devlet Planlama Teşkilatı'na Sosyalist Planlama Açısından Bir Bakış", *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.17, S.29 (2015), s.24

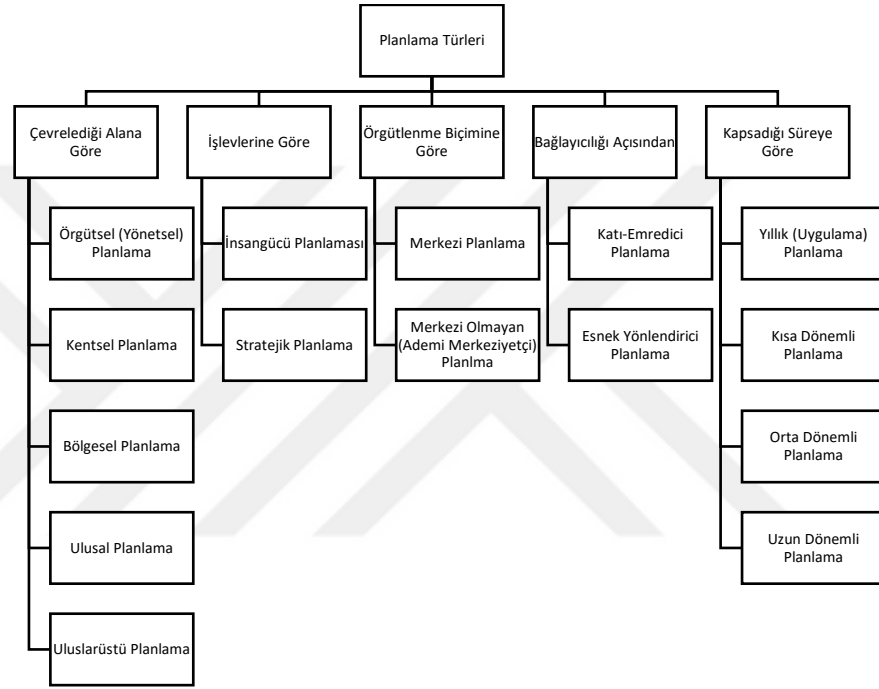
¹³ Seriy Sezen, *Devletçilikten Özeleştirime Türkiye'de Planlama*, s.7

¹⁴ Seriy Sezen, *Devletçilikten Özeleştirime Türkiye'de Planlama*, s.7-8

¹⁵ Ahmet Öztürk-Mehmet Aslanoğlu, *Ekonomik Planlama*, (Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları No:35, 1998), s.21

Planlamanın başarısı, belli ilkeleri içermesi ve bu ilkelerin hayata geçirilmesine bağlıdır. Açıklık, Esneklik, Tutarlılık ve Karar Verme bu ilkeler arasında sayılmaktadır.¹⁶

Plan veya planlama kavramları farklı düşünceler kapsamında türlere ayrılmıştır. En geniş kapsamda Seriyeye Sezen planlamayı çevrelediği alana, işlevlerine, örgütlenme biçimine, bağlayıcılığı açısından ve kapsadığı süreye göre çeşitli türlere ayırmış olup bu plan türlerine Şekil-1’de yer verilmiştir.¹⁷

Şekil 1: Planlama Türleri

Planlama süreci, siyasi iradenin hedef ve amaçları doğrultusunda belirlenen politika ve ilkeler çerçevesinde ortaya çıkmaktadır. Plan hazırlama süreci, politikaların belirlenmesi ve uygulanmasında söz sahibi olan kişi veya kurumların bir araya gelerek koordinasyonlu olarak faaliyette bulundukları komplike bir süreçtir.¹⁸

¹⁶ Seriyeye Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s. 12-13

¹⁷ Şekil 1’de yer alan bilgiler Seriyeye Sezen’in “Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama” adlı eserinden yararlanılarak hazırlanmıştır. Bk. Sezen, a.g.e., s. 14-35; Plan veya Planlama türleri kaynaklarda farklı şekillerde çeşitlendirilmiştir. Devlet Planlama Teşkilatı yayını olan “Plan ve Türkiye’de Planlı Kalkınma” adlı kaynakta plan; süreleri, sektörleri, genişliği ve nitelikleri bakımından olmak üzere 4 türe ayrılmıştır. Bk. *Plan ve Türkiye’de Planlı Kalkınma*, (Ankara: DPT Genel Sekreterlik Yayın ve Temsil Dairesi, Temmuz 1984), s. 5. Bu konuda kapsadığı alanlar da göz önünde bulundurularak Seriyeye Sezen’in “Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama” adlı eserinden yararlanılmıştır. Bk. Seriyeye Sezen, a.g.e., s. 14-35

¹⁸ Alkan Soyak, *Ulusaldan Uluslararası İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, (İstanbul: Der Yayınları: 369, 2006), s.95

Ülkemizde planlama, 1961 Anayasası ile beraber anayasal ödev halini almıştır. 1961 Anayasası iktisadi ve sosyal hayatın düzenlenmesi ile ilgili 41. Maddesinde, “İktisadi ve sosyal hayat, adalete, tam çalışma esasına ve herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesi sağlanması amacına göre düzenlenir. İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek; bu maksatla, milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararının gerektirdiği önceliklere yöneltmek ve kalkınma planları yapmak Devletin ödevidir.” hükmünü getirmiştir. 1961 Anayasası’nın 129. Maddesi ise kalkınma planı ve Devlet Planlama Teşkilatı ile ilgili şu hükmü getirmiştir: “İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plana bağlanır. Kalkınma bu plana göre gerçekleştirilir. Devlet Planlama Teşkilatının kuruluş ve görevleri, planın hazırlanmasında, yürürlüğe konmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve planın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler özel kanunla düzenlenir.”¹⁹

1982 Anayasası’nda “ekonomik hükümler” başlığı altında 166. Madde de planlama hususunda şu hüküm getirilmiştir:

“Ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayi ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmak Devletin görevidir. Planda milli tasarrufu ve üretimi artırıcı, fiyatlarda istikrar ve dış ödemelerde dengeyi sağlayıcı, yatırım ve istihdamı geliştirici tedbirler öngörülür; yatırımlarda toplum yararları ve gerekleri gözetilir; kaynakların verimli şekilde kullanılması hedef alınır. Kalkınma girişimleri, bu plana göre gerçekleştirilir. Kalkınma planlarının hazırlanmasına, Türkiye Büyük Millet Meclisince onaylanmasına, uygulanmasına, değiştirilmesine ve bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesine ilişkin usul ve esaslar kanunla düzenlenir.”²⁰

¹⁹ <https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 10.09.2025)

²⁰ 1982 Anayasası’nın 166. Maddesinin kenar başlığı “1- Planlama” iken 7/5/2010 tarihli ve 5982 sayılı kanunun 23’üncü maddesi gereğince “1-Planlama; Ekonomik ve Sosyal Konsey” olarak değiştirilmiş; gene aynı kanun çerçevesinde anayasasının ilgili maddesine şu ek fıkra eklenmiştir: “*Ekonomik ve sosyal politikaların oluşturulmasında Cumhurbaşkanına istişari nitelikte görüş bildirmek amacıyla Ekonomik ve Sosyal Konsey kurulur. Ekonomik ve Sosyal Konseyin kuruluş ve işleyişi kanunla düzenlenir.*” Bk. <https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2025)

İlgili anayasa hükümleri doğrultusunda değerlendirildiğinde 1961 Anayasası'nda planlama temel görev olarak belirtilmiş, DPT de anayasal bir kurum olarak tanımlanmıştır. 1982 Anayasası'nda ise DPT anayasal bir kurum olma güvencesini kaybetmiş, planlama da temel görev bağlayıcılığından çıkarılmıştır.²¹

Dünya Tarihinde İktisadi Planlama

Planlı kalkınma fikri her ne kadar II. Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmaya başlamış olsa da, bu fikrin temeli 18. Yüzyıl'a kadar dayanmaktadır.²² Özellikle Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan ve ekonomik anlayışta farklılıklar doğuran gelişmeler ilerleyen süreçle birlikte ekonomik, siyasal ve sosyal alanlarda planlama faaliyetlerini de beraberinde getirmiştir. 1917 Devrimini izleyen süreçte Sovyet Rusya'da görülen iktisadi planlamaya kadar planlama çalışmaları yerel ölçekte kalmış veya kısmi konular üzerinde yoğunlaşmıştır.

Japonya'da hükûmet tarafından 1884 yılında yayınlanan ve 30 bölümden oluşan "Sanayileşmek için Tavsiyeler" isimli plan belgesi kısmi konuları içeren plan çalışmasına bir örnek teşkil etmektedir. Bu tavsiyelere ek olarak da, niteli iş gücüne, özel ve kamusal tasarruflara olan ihtiyaç ve vergi siyaseti üzerinde de tartışmalar yapılmıştır.²³

I. Dünya Savaşı'nın yaşandığı 1914-1918 arasında Almanya'da da kısmi konuları içeren planlama çalışmaları yapılmıştır. Bu plan savaş zamanında milli kaynakların tespiti ve seferber edilmesi için kullanılmıştır. Diğer yandan 1919'da ABD'de Harvard Üniversitesi bünyesinde bir komite oluşturulmuş ve ekonomik gelişmelerin tahmin ve tespiti üzerine çalışmalar yapılmıştır. 1923'te İngiltere, Fransa ve İtalya'da da ABD'dekine benzer çalışmalar yapılmıştır.²⁴ Ancak o dönemdeki planlama çalışmalarını gerçek anlamda bir planlama çalışması olarak nitelendirmek çok güçtür.

Gerçek anlamda iktisadi ve sosyal kalkınmanın planlanması fikri Sovyet Devrimi ile gündeme gelmiştir.²⁵ İlk planın uygulamaya konulmasına kadar geçen zaman toplulaştırma zamanı olarak değerlendirilebilir. Özellikle 1922 yılı sonundan itibaren

²¹ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, (Ankara,: Siyasal Kitabevi, Aralık 2010), s.238

²² Mehmet Emin Bayram, *Türkiye'de Planlama Teşkilatının (Türk Plancılığının) Hukuki ve İdari Yapısı ile ilgili Meseleleri ve Çözüm Önerileri*, (Ankara: DPT Yayınları Yayın No:2366, Aralık 1994), s. 12

²³ Necdet Serin, "İktisadi Planlama", s. 5

²⁴ Mehmet Emin Bayram, *a.g.e.*, s. 12

²⁵ Tevfik Çavdar, "Yitik Plan: 4. Kalkınma Planı" *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.2, S.4 (2007/4), s. 31

mevcut araçlar daha büyük birimler içinde toplanmış; Çarlık Rusya döneminden devralınan Sovyet sanayisi daha büyük ünitelere dönüştürülmüştür.²⁶ SSCB’de henüz devrimin ilk aylarında planlama açısından en önemli gelişme 5 Aralık 1917’de “Ulusal Ekonomi Yüksek Konseyi”nin (VSNKH) kurulması olmuştur. Vesenkha olarak anılan bu örgüt, ülke ekonomisinin temel hedef ve ilkelerini belirlemek ve plan hazırlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca, ülkenin farklı bölgelerinde, Sovyet birliğine bağlı cumhuriyetlerde Vesenkha’ya benzer “Ekonomi Konseyleri” oluşturulmuştur.²⁷

SSCB’de ekonominin tümünü kapsayan ilk plan denemesi 1925 yılında yapılmış²⁸, 1927’den itibaren de beş yıllık plan uygulamasına başlanmıştır.²⁹ Yürürlüğe konulduğundan 4 yıl 3 ay sonra, 31 Aralık 1932’de ilk Beş Yıllık Planın tamamlandığı ilan edilmiştir. Planın öngördüğü hedeflerin birçoğuna ulaşamamakla birlikte Sovyet ekonomisi bu süreçte önemli bir gelişme göstermiştir. 1933-1937 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Plan ise, 1933 yılından geçerli olmak üzere yürürlüğe girmiştir.³⁰

SSCB’nin 1929 Büyük Ekonomik Bunalımdan etkilenmemesi planlamanın küresel ölçekte önem kazanmasına neden olmuş; 1930’lu yıllarla birlikte planlama sosyalist dünya dışında kapitalist toplumlarda da varlık kazanmaya başlamıştır.³¹ Bazı Latin Amerika ülkelerinde 1930 yılından önce iktisadi gelişmeyi hızlandırmak için yatırım yapmaktan sorumlu bulunan kalkınma kurumları kurulmuştur. Koloni idaresi altında bulunan Hindistan’da ise, 1930 yılından sonra, bir planlama kurulu meydana getirilmiştir.³²

1929 Ekonomik Bunalımı sonrası, 1930’larda İtalya’nın yanı sıra Almanya’da planlama çalışmaları görülmüştür. Nazi iktidarının yaşandığı Almanya’da planlama faaliyetlerinin yapılmasındaki temel amaç işsizlik sorunu çözmek olmuştur. Uygulanan bu planın en önemli özelliği planlama kapsamında uygulanması düşünülen ekonomik

²⁶ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s.24

²⁷ Gürkan Çelebican, “Sovyet Rusya’da İktisadi Planlamanın Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.29, S.3 (1973), s. 250

²⁸ Gürkan Çelebican, *a.g.m.*, s.257

²⁹ Turgut Tan, *Planlamanın Hukuki Düzeni*, (Ankara: TODAİE Yayın No: 154, 1976), s. 14

³⁰ Gürkan Çelebican, *a.g.m.*, s. 261-262

³¹ Aslı Yılmaz Uçar, “Kapitalizmde Planlama: Tarihsel ve Toplumsal Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.47, S.3 (Eylül 2014), s. 44

³² Necdet Serin, “İktisadi Planlama”, s. 5

politikaların özel sektörü de kapsamış olmasıdır. Bu plan 1933 yılında uygulamaya konulmuş ve işsizliği azaltmaya yönelik programları içermiştir.³³

1929 Büyük Ekonomik Bunalımının en etkili yaşandığı ABD’de, 1933’te New Deal Programı gündeme gelmiştir. Bu program krizden çıkış için devletin piyasaya müdahalesi gibi konulara da yer verilmiştir.³⁴ New Deal Planlaması, üç yapıdan oluşan kurumsal bir düzen üzerine oturmuştur. Bunlar; Hükûmet, Hazine ve merkez planlama politikaların hazırlanmasından sorumlu olan Ulusal Kaynakları Planlama Kurulu (National Resources Planning Board, UKPK) ile toplumsal araştırma örgütleridir.³⁵

İran’da ise planlama kavramına ilk kez 1937 yılında resmi belgelerde rastlanmıştır. 1937’de hükûmetin onayı ile “Ekonomi Şurası” (Şura-ye Egtesad) kurulmuştur. Şuranın görevleri arasında; ekonomi ile ilgili programlar hazırlamak ve uygulama yöntemini belirlemek, tarım sektörü ile ilgili tespitler yapmak ve düzenlemelerde bulunmak, köylerden kentlere doğru yaşanan göçlerle ilgili incelemeler yapmak ve idari yapıyla ilgili düzenlemeler yapmak yer almıştır.³⁶

II. Dünya Savaşı sonrası dönemde, savaşın her alanda meydana getirdiği yıkımı ortadan kaldırmak ve hızla kalkınmak amacıyla pek çok ülke iktisadi, siyasi ve sosyal gelişmeyi sağlamak amacıyla planlamaya ihtiyaç duymuştur. Bu süreçte, emperyalist ülkeler kendi politikaları çerçevesinde planlama çalışmaları yaparken az gelişmiş ülkelerdeki planlama çalışmalarına uluslararası kuruluşlar dahil olmuş ve bu ülkelerdeki planlama anlayışı dış yardım odaklı gelişme göstermiştir.³⁷ Sosyalist yapıya dâhil olan ülkeler ise SSCB’nin etkisi altında kalarak planlama faaliyetlerinde bulunmuşlardır.

II. Dünya Savaşı sonrasında planlama faaliyetleri yaygınlaşmış ancak dünyada yaygın olarak kullanılmasına rağmen plan ve planlama fikirleri üzerinde herkesçe kabul edilmiş, anlaşmaya varılmış ilkeler ve planlama şablonları bulunmamaktadır. Her ülkenin

³³ Alkan Soyak, “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C.4, S.2 (2003), s. 169

³⁴ Ender Akyol, *Türkiye’nin Kalkınma Yönetimi Politikası*, (İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022), s.18

³⁵ Aslı Yılmaz, *Türkiye’de Planlama Politikası ve Yönetimi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012), s. 35-36

³⁶ Tahareh Tajelipirbazeri Ahin-Tekin Avaner, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Planlama”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.1 (Kış 2016), s. 206

³⁷ Aslı Yılmaz, a.g.t., s.45

içyapısına uygun olarak planlı kalkınma modelleri farklılık göstermiştir.³⁸ Savaş sonrası dünyada iki kutuplu bir yapı oluşmuş, bu durum planlama çalışmalarına bakış açısını da etkilemiştir. Bir tarafta bütün toplumsal hayatı yönlendiren “sosyalist planlama” varken diğer tarafta “kapitalist planlama” yer almıştır.³⁹ Bu dönemde özellikle Batı Bloğunda planlamanın benimsenmesinde etkili olan üç faktör; Dünya Bankası, finansal yardımlar ve sömürge kaynaklı ulusal planlardır. Özellikle yeni bağımsızlığını kazanmış ülkelerde plan çalışmalarının görülmesi de bu üç faktöre dayanmaktadır.⁴⁰

Sovyet Rusya’nın II. Dünya Savaşı öncesi gerçekleştirilen planlama çalışmalarını savaş sonrası sosyalist blokta yer alan ülkeler takip etmiştir. 1946’da Arnavutluk ve Yugoslavya, 1948’de Romanya ve Çekoslovakya, 1949’da Demokratik Almanya ve Macaristan sosyalist temelli planlı ekonomiye geçmişlerdir. Bu ülkeler planlamayı anayasalarında güvence altına almış ve planlamayı anayasal bir kurum olarak uygulamışlardır.⁴¹

Kapitalist ülkelerde II. Dünya Savaşı’nın yol açtığı siyasi, iktisadi ve toplumsal yıkımın düzeltilmesi için de planlama çalışmaları yürütülmüştür. Bu amaçla ABD tarafından Marshall Planı uygulanmıştır. Marshall Planının amacı, kapitalist dünya düzenini ayağa kaldırmaktır.⁴² İlk önce Norveç’te uygulamaya konulan bu planlama çalışması daha sonra İngiltere, Hollanda ve sosyalist olmayan tüm Batı ülkelerinde yaygınlaşmıştır. Söz konusu plandan Türkiye’de yararlanmak için girişimlerde bulunmuş; hükûmetin yardımları nerede, ne şekilde kullanılacağı hakkında bilgi istenmiştir. Başbakanlık Yüksek Murakabe Heyeti’nin sorumluluğu altında kamu ve özel sektör kuruluşlarına dayalı bir proje çalışması yapılmıştır.⁴³ Bu proje çalışması, daha sonra 1947 yılında Vaner Planı olarak ortaya çıkmıştır.

Bu anlamda ilk dikkat çeken örnek Fransa’da uygulanan planlama modeli olmuştur. Fransız Planlaması, çağdaş kapitalist planlamanın örnek bir modeli olarak

³⁸ G.Travers, “Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Dünyada Planlama ve Programlama”, Çev. Selahattin Özmen, *DPT Planlama Dergisi*, S.11 (1971), s.5

³⁹ Doğan Nadi Leblebici-Erdem Erkul, “Planlı Kalkınma Deneyiminden Stratejik Planlamaya Geçiş: Türkiye Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.26, S.1 (2008), s. 274

⁴⁰ Alkan Soyak, “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”, s.170

⁴¹ Cengiz Ekiz-Ali Somel, “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, s.121

⁴² Fikret Başkaya, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, (Ankara: İmge Kitabevi, Aralık 2000), s. 43

⁴³ Cemal Mihçioğlu, “Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.42, S.1 (1988), s.119.

kabul edilmektedir.⁴⁴ Planlama çalışmaları, 3 Ocak 1946 tarihli bir kararnameyle Planlama Teşkilatı'nın (CGP) kurulması⁴⁵ ile başlamıştır ve 1946 yılında dört yıllık “Modernleşme ve Malzeme Planı (1946-1951)” hazırlanmıştır.⁴⁶ 1946 Fransız Anayasasında da (Madde 25) “maddi kaynakların tam kullanımını konu alan bir ekonomik plan” dan söz edilmiştir.⁴⁷ Fransa’da 1950’lerde “demokratik planlama” sloganı ile hayata geçirilen planlama 1968 sonrasında, “devlet-sermaye işbirliğinin” simgesi haline gelmiştir. Bu duruma en büyük tepkiyi de 1968’de sol kesim göstermiştir.⁴⁸Fransa’da 1953 yılında kurulmuş olan “Bakanlıklararası Plan Komitesi” (comite interministeriel du Plan de developpement economique et social), uygulamada varlık göstermiş olmakla beraber, 1961’de çıkarılan bir kararname ile yeniden canlandırılmıştır. Planın hazırlanması ve uygulanmasını izlemek amacıyla kurulan komite, Başbakanın başkanlığında plandaki faaliyet alanlarından sorumlu bakanlardan oluşmaktadır. Ayrıca Plan Komiseri ile Genelkurmay Başkanı da komite çalışmalarına katılmaktadır.⁴⁹Fransız planlamasının üç ana işlevi bulunmaktadır. Planlamanın birinci işlevi, Fransız toplumunun güçlü ve zayıf yanlarını tespit etmek, toplumsal ve ekonomik kalkınmadan kaynaklanan problemleri ve bunların olası çözümlerini belirlemek üzere kolektif bir süreci oluşturmaktır. İkinci işlev olarak planlama, ekonominin ve piyasanın işleyişini ve iyileştirme kurallarını belirlemektir. Üçüncü işlev olarak planlama, uzun vadeli bir bakış açısı ile hedefler ve kamu politikalarının kaynaşmasına ilişkin orta vadeli bir çerçeve çizer.⁵⁰

1947 tarihli İtalya Anayasasında planlama anayasal boyutta değerlendirilmiş ve anayasaya da şu hususlara yer verilmiştir: (Madde 41) “Özel ekonomik girişim hürdür”, “İnsan haysiyetine, özgürlüğüne ve güvenliğine zarar verecek ve sosyal yararlılığa ters düşecek biçimde kullanılamaz.”, “Özel ve kamusal ekonomik faaliyetlerin sosyal amaçlara yönelmeleri ve uyumlu olmaları için gerekli denetimleri ve programları kanun belirler.”⁵¹ İtalyan plan uygulamasında da Bakanlıklararası “Ekonomik Planlama

⁴⁴ Serije Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.45

⁴⁵ *Fransa’da Planlama ve Fransız Planlama Teşkilatı*, (Ankara: DPT Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Şubat 1992), s.1

⁴⁶ Aslı Yılmaz, a.g.t., s.48

⁴⁷ Turgut Tan, *Planlamanın Hukuki Düzeni*, s.15

⁴⁸ Aslı Yılmaz, a.g.t., s. 51

⁴⁹ Turgut Tan, *Planlamanın Hukuki Düzeni*, 43-44

⁵⁰ *Fransa’da Planlama ve Fransız Planlama Teşkilatı*, s.6-7

⁵¹ Turgut Tan, a.g.e., s.17

Komitesi” (comitato interministeriale per la programmazione economica) olup, komitenin görev alanının hayli geniş tutulduğu dikkat çekmektedir. Başbakanın ilgili bakanlardan oluşan komiteye gerektiğinde merkez bankası ile istatistik enstitüsü başkanları ve planlama sekreteri de çağrılmaktadır.⁵²

Japonya da planlama çalışmaları yapan ülkelerden biridir. Üretimin düştüğü, enflasyonun yükseldiği dönemde ekonomiyi yeniden dengeye kavuşturmak hedeflerden biri olmuştur. Bu amaçla, 1946’da ekonomik planlama ve denetimden sorumlu bir merkezi kurum olarak Ekonomik İstikrar Kurulu (Economic Stabilization Board) kurulmuştur. 1940’ların sonunda ekonomi yeniden düzelmeye yoluna girmeye başlayınca, bu kez de kendi kendine yeter bir ekonomi hedeflenmiştir. Görevini tamamlayan Ekonomik İstikrar Kurulu ise yerini 1952’de Ekonomik Karar Kuruluna (Economic Deliberation Board) bırakmıştır. Belirlenen hedefleri gerçekleştirmek üzere Ekonomik Karar Kurulu, 1955’te 1956-1960 yıllarını kapsayan beş yıllık ekonomik planı (Five Year Plan for Economic Self-Support) uygulamaya koymuştur. Aynı yıl içinde Kurul, Ekonomik Planlama Kurumuna dönüştürülmüştür.⁵³

Hollanda’da planlama faaliyetleri Maliye Bakanlığına bağlı bir kuruluş olarak ortaya çıkmıştır.⁵⁴ Güney Kore’de ise bakanlık üstünde, başbakan yardımcılığı konumunda “Ekonomik Planlama Dairesi” oluşturulmuştur. Bu daire, Maliye Bakanlığı ile birlikte ekonomik konulara doğrudan karar vermiştir.⁵⁵

Çin, 1949’dan itibaren dört alternatif kalkınma stratejisi izlemiştir. İlk beş yıllık planı Sovyetlerden uyarlamıştır. 1 Ocak 1953 yılında başlatılması gereken bu plan, 1955 yılının ortalarına kadar yıllık planlara dayandırılarak işletilmiştir.⁵⁶ Birinci planın odak noktası ağır sanayinin geliştirilmesiydi. Çin’in uygulamış olduğu planlama faaliyetleri kesintiler yaşanmakla beraber süreç içinde devam etmiştir.

İspanya, Yunanistan, Portekiz, Polonya, Şili, Porto Riko gibi ülkelerde de plan ve planlama faaliyetleri görülmüştür.

⁵² Turgut Tan, a.g.e., s.44

⁵³ Seriy Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.46

⁵⁴ Gencay Şaylan, “Planlama ve Bürokrasi”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, C.8 (1981 Özel Sayı), s.187

⁵⁵ Seriy Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.47

⁵⁶ Ahmet Öztürk-Mehmet Aslanoğlu, *Ekonomik Planlama*, s.226-227

BÖLÜM 1: CUMHURİYET HÜKÜMETLERİ DÖNEMİNDE PLANLAMA ÇALIŞMALARI (1923-1960)

1.1. CUMHURİYET ÖNCESİ İKTİSADİ DURUM

1838 Baltalimanı Ticaret Antlaşması, 1839 Tanzimat Fermanı, 1856 Islahat Fermanı ve buna benzer düzenlemeler ticaretin yabancıların ve gayrimüslimlerin eline geçmesine yol açmıştır.⁵⁷ Bu durum, zaten iktisadi alanda çağın gelişmelerine uzak kalan Osmanlı Devleti'nde sanayiye büyük darbe vurmuş, borçlanmaya bağlı olarak mali iflası hızlandırmıştır. 1860'lı yıllardan itibaren sanayiye geliştirme amacıyla çeşitli girişimlerde bulunulmuş, devlet eliyle fabrika kurma, teşvikler uygulama, sanayi sergileri açmak gibi atılımlar gerçekleştirilmiştir.⁵⁸

1908-1914 yılları arasında Osmanlı Devleti'nin ekonomisi, tarıma dayalı, sanayide geri kalmış ve dış ticarete dışa bağımlı niteliktedir. Bu elverişsiz koşullara rağmen bazı gelişme belirtileri de olmuştur.⁵⁹ İktisadi gelişmeyi hızlandırmaya yönelik politikalar güçlenmeye başlamış; İttihat ve Terakki'nin iktidarı döneminde sanayide teşvik ve yerli üretimi korumak amacıyla 1913'te Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarılmıştır.⁶⁰ Bu kanunun temel amacı, Osmanlı Devleti'nde Avrupa'daki gelişmiş sanayi yapısıyla rekabet edebilecek büyük sanayi kuruluşlarını tesis etmek olmuştur.⁶¹ Kanunla beraber, ülke sanayisinin durumunu tespit etmek amacıyla 1913 ve 1915 yıllarında iki kez sanayi sayımı da yapılmıştır.⁶²

Birinci Dünya Savaşı sırasında savaş devam ederken bir yandan da “milli iktisat” kurma çabasına girilmiştir.⁶³ İttihatçılar, ülkenin dağılmasını önlemek için merkezi yapının güçlendirilmesini savunmuşlar, serbest ekonomi modeline yakın durup şahsi teşebbüsü desteklemişlerdir. Ülkede bulunan yabancı sermayenin piyasadaki gücünü

⁵⁷ Ramazan Kurtoğlu, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, (İstanbul: Destek Yayınları, Kasım 2019), s. 81

⁵⁸ Tefik Çavdar, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, (Ankara: İmge Yayınevi, Ocak 1992), s. 209

⁵⁹ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, (Ankara: İmge Kitabevi, Ekim 2019), s. 35-36

⁶⁰ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, (Ankara: İmaj Yayınevi, 2011), s. 11

⁶¹ A. Gündüz Ökçün, “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı-1913”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.30, S.1 (1975), s.37

⁶² Tefik Çavdar, a.g.e., s. 210

⁶³ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Birinci Kitap, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2021), s. 263

kırmak için Türk girişimcilerin devlet eliyle güçlendirilmesi amaçlanmıştır.⁶⁴ Bu amaçla “İktisadi Türkçülük” adı altında bir program uygulanmıştır. Devlet desteğiyle Türk girişimciler tarafından kurulan işletmelere ait 1918’de yapılan bir istatistikte, bu şekilde 92 şirketin kurulduğu, 40 kadarının sanayi ve ticaretle uğraştığı ve şirketlerin o dönem koşullarında güncel sermayesinin 16.5 milyon TL’ye ulaştığı tespit edilmiştir.⁶⁵

Bu hususlar dikkate alındığında, Osmanlı Devleti’nin son dönemi de sayılmazsa yeni kurulan Cumhuriyet’in planlamaya ilişkin bir birikiminin olmadığını göstermektedir. 1920’li yıllara gelindiğinde “milli iktisat”⁶⁶ fikri benimsenmiş; “milli burjuva” oluşturma çabaları görülmüştür. Bu yönden bakıldığı zaman Cumhuriyet yönetimi İttihatçı hükûmetinin ideolojisini takip etmiştir.⁶⁷

1.2. KURULUŞ SÜRECİNDE İKTİSADİ DURUM

Kuruluş sürecinde, planlama olarak değil ama programlamaya dair fikri bir takım temellerin olduğu görülmüştür. Gazi Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922’de Meclis’in üçüncü yasama yılının açılışı dolayısıyla yaptığı konuşmada, “ekonomi politikasının artık bir plan çerçevesinde hazırlanacağını”⁶⁸ belirtmiştir. Aynı zamanda Cumhuriyet’in kuruluşundan itibaren kurucu kadrolar, Batı’nın ekonomik bakış açısını tamamen reddetmemiş, ülke açısından uygulanabilirliğini değerlendirmiştir. Bu değerlendirmenin ilk adımlarından biri İzmir İktisat Kongresi olmuştur.

İzmir İktisat Kongresi, Lozan Konferansının kesintiye uğradığı tarihte (17 Şubat-4 Mart 1923) 1135 delege ile toplanmıştır.⁶⁹ Gazi Mustafa Kemal Paşa, kongresinin açılışında yapmış olduğu konuşmada kongrenin önemini şu şekilde ifade etmiştir:

“Efendiler, Heyet-i Aliyenizin bugün akdetmiş olduğu Türkiye İktisat Kongresi çok mühimdir. Çok tarihidir. Nasıl ki Erzurum Kongresi felaket noktasına gelmiş olan bu

⁶⁴ M. Naci Bostancı, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, (İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996), s.13

⁶⁵ M. Naci Bostancı, a.g.e., s. 18

⁶⁶ Bilsay Kuruç, Milli İktisat kavramını “Cumhuriyetin ilk yıllarında ekonomide devleti ve özel girişimciliği birbirine bağlayabilen bir kavram olarak” tanımlamıştır. Bk. Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, C.1, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:569, 1988), s. XXXVI

⁶⁷ Gülten Kazgan, *Tanzimat’tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2009), s. 60

⁶⁸ Aslı Yılmaz Uçar, “Kapitalizmde Planlama: Tarihsel ve Toplumsal Çözümleme”, s. 89

⁶⁹ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2018), s.12

milleti kurtarmak hususunda Misak-ı Millinin ve Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun ilk temel taşlarını tedarik hususunda âmil olmuş, müessir olmuş, müteşebbüs olmuş ve bundan dolayı tarihimizde, tarih-i millimizde en kıymetli ve yüksek hatırayı ihraz etmiş ise, Kongremiz dahi milletin ve memleketin hayat ve halâlas-ı hakikisini temine medar olacak düsturun temel taşlarını ve esaslarını ihzar edip ortaya koymak suretiyle tarihte en büyük namı ve çok kıymetli bir hatırayı ihraz edecektir.”⁷⁰

Kongrede, Misak-ı İktisadi Esasları adı verilen ve 12 maddeden oluşan kararlar alınmış; alınan kararlarda yabancı sermayeye karşı olunmadığı, hangi şekil ve şartlarda yabancı sermayenin kabul edileceği de şu şekilde belirtilmiştir:

“Türk, dinine, milliyetine, toprağına, hayatına ve müessesatına düşman olmayan milletlere daima dosttur; Ecnebi sermayesine aleyhdar değildir. Ancak kendi yurdunda kendi lisanına ve kanununa uymayan müesseselerle münasebette bulunmaz.”⁷¹ (Md. 9)

Kongrede alınan kararlar, iktisadi anlamda bağımsızlığı vurgulayan bir belge niteliği taşımıştır. Özel teşebbüsün canlandırılması ve özel teşebbüs için kredi imkânları sağlanması, her türlü altyapı ve teknik hizmetlerinin hükûmet tarafından sağlanması için yasal düzenlemelerin yapılması öngörülmüş⁷² ve kongre sonrası uygulanacak olan iktisadi politikalarda etkili olmuştur. Ayrıca, kongrede kabul edilen esaslar, ana hatlarıyla dilek ve temenniden ibaret olmasına rağmen, bu dönemin başlangıcı itibarıyla egemen olan iktisadi görüşleri temsil etmesi bakımından önem taşımıştır.⁷³

1923-1930 yıllarını kapsayan dönemde uygulanan iktisadi politikalar genel olarak liberal bir ekonomi programı çerçevesinde yürütülmüş; devlet ekonomide sadece teşvik edici bir rol üstlenmiştir. Yalçın Küçük bu dönemin temel çizgisini, “devletin de katılması ile kapitalistleşme sürecini hızlandırmaya çalışmak olarak”⁷⁴ nitelendirmiştir.

Bu dönem içerisinde devlet, doğrudan ekonomik yatırımlara girmemiş, çeşitli yasal ve kurumsal düzenlemelerle özel sektörü yatırım yapmaya teşvik etmiştir. İş Bankasının kurulması (1924), Aşar Vergisinin kaldırılması (1925), Sınai ve Maadin

⁷⁰ Afet İnan, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, s. 69 – A. Gündüz Ökçün, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir*, (Ankara: Sermaye Piyasa Kurulu Yayın No: 59, Mart 1997), s. 214

⁷¹ Afet İnan, a.g.e., s.20; A. Gündüz Ökçün, a.g.e., s.324

⁷² Ramazan Kurtoğlu, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, s. 296

⁷³ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, s. 48

⁷⁴ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s. 240

Bankasının kurulması (1925), Emlak ve Eytam Bankasının kurulması (1926), Teşvik-i Sanayi Kanunun çıkarılması (1927), Alî İktisat Meclisinin kurulması (1927), koruyucu gümrük tarifelerinin uygulanması, ulaşım yollarında altyapının geliştirilmesi düzenlemelerden bazılarıdır.

28 Mayıs 1927 tarihli ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu ekonomik gelişmeyi hızlandırmak açısından önem taşımıştır. Bu kanun, 1913 yılında aynı adla Osmanlı Devleti döneminde çıkarılan kanunun İzmir İktisat Kongresi paralelinde düzeltilerek daha etkin bir yapıya dönüştürülmüş halidir. Yürürlük süresi 15 yıl olan bu kanunun amacı, milli sanayiye teşvik etmek, yeni sanayi kuruluşlarının açılmasını sağlamak ve Türk girişimcilerin teşvik edilerek şirketleşmesini sağlamak olmuştur. Kanunla birlikte, sermaye birikimi artırılması ve özel sektör eliyle sanayileşme sağlanması düşünülmüştür. Ayrıca, yerli ve yabancı büyük sanayi tesislerinin kurulması da teşvik edilmiştir. Kanunla girişimcilere tanınan ayrıcalıklar şu şekilde gruplandırılabilir:

1. “Yatırımın ve üretimin maliyetini düşürücü ayrıcalıklar,
2. Girişimcilerin gelirini artırıcı ayrıcalıklar,
3. Bölgesel tekel hakları verilerek özel sektörün sanayi kurmasını özendirici ayrıcalıklardır.”⁷⁵

Bu dönemin diğer bir önemli gelişmesi de Alî İktisat Meclisinin kurulması olmuştur. 1927 yılında kurulan bu meclis, Meşrutiyet döneminde ekonomiye yön vermek ve tavsiyelerde bulunmak üzere kurulan İktisadiyat Meclisi’nin devamı niteliğini⁷⁶ taşıyan bir danışma organıdır.⁷⁷ Başvekilliğe bağlı olarak kurulan bu meclisin 24 üyesi ve 3 yardımcısı bulunmaktadır. Başvekil’den sonra Ticaret Bakanlığı ikinci sorumlu konumunda olmuştur. Bu üyeler, Bakanlar Kurulu, Ticaret ve Sanayi Odaları ile mesleki kuruluşlar tarafından seçilmiştir.⁷⁸ Alî İktisat Meclisi, 1927 yılında kurulmasına rağmen esas rolünü 1929 Dünya Ekonomik Buhranından sonra göstermiştir.⁷⁹

⁷⁵ Orhan Türkdoğan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, (Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 858, 1988), s. 459

⁷⁶ Mehmet Pınar, “1929 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Ali İktisat Meclisi”, *Türkiye İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı 19-20 Temmuz 2023*, Yay. Haz. Yunus Pustu-Ayşenur Şenel-Hande Yaren Karacabey, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024), s. 1407

⁷⁷ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, C.1, s. 125

⁷⁸ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.1.0.0/39.232-1.1, 25.06.1927

⁷⁹ Mehmet Pınar, “1929 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Ali İktisat Meclisi”, s. 1408

Türkiye'nin ekonomi yapısı 1926'dan itibaren bir bunalıma sürüklenmiştir. Bu bunalım, kendisini yerli ve ithal malların stoklanması şeklinde göstermiş; piyasa büyük bir para darlığı içine girmiş ve bankalardan kredi talebi artış göstermiştir.⁸⁰ 29 Ekim 1929'da New York borsasında patlak veren ve "Büyük Buhran" olarak adlandırılan ekonomik kriz çok kısa sürede dünya ülkeleriyle birlikte Türkiye'yi de etkisi altına almıştır. Bu durum, Türkiye'de uygulanmakta olan liberal iktisat politikasında değişimler yaşanmasına neden olmuştur. Büyük Buhran, Türkiye'nin dış ticaret hacminde ve Türk tarımının iç ticaret hacminde büyük bir bozulmaya yol açmış; yabancı yatırımcıların Türkiye'de yatırım yapma eğilimlerinde azalma yaşanmış, hükûmetin ithal ikameciliğe yönelik sanayileştirmeyi hızlandırma ve bunu gerçekleştirebilmek için de sanayide devlet yatırımına başvurma kararını almasında önemli bir rol oynamıştır.⁸¹ Bu anlamda, 1929 yılı, iktisat politikalarının ciddi anlamda sarsıntı geçirdiği ve iktisadi anlamda başlayacak olan temel dönüşümün ilk belirtilerinin gözlendiği bir uğrak olmuştur.⁸²

Yaşanan bu gelişmeler yeni bir iktisadi arayışı da beraberinde getirmiştir. İktisadi politikada yaşanan değişimin sebeplerini şu şekilde sıralayabiliriz:

1. "1923-1929 yılları arasında izlenen liberal iktisat politikalarından fazla başarılı sonuç elde edilmemesi
2. 1929 Ekonomik krizinin tüm dünya ekonomisini olumsuz yönde etkilemesi
3. Sovyetler Birliğinde uygulanmakta olan planlı iktisat politikalarının ilk sonuçlarının başarılı olması
4. Batı ülkelerinde klasik iktisat politikalarının 1929 krizine çözüm getirememesi üzerine devletin ekonomiye müdahale etmesini savunan yeni görüşlerin ortaya atılmaya başlaması ve bu yönde iktisat politikaları izlemeye başlaması"⁸³
5. "1929'dan sonra gümrükler üzerinde özerkliğin kazanılması
6. Ödemeler dengesinde meydana gelen açıklar"⁸⁴

⁸⁰ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s. 242

⁸¹ Yahya S. Tezel, *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Tarih Vakfı Yurt Yayınları, Kasım 1994), s.471

⁸² Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, s. 50

⁸³ İlker Parasız-İlhan Eroğlu, *Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi*, (Bursa: Ekin Yayınevi, Eylül 2017), s. 26

⁸⁴ B.Ali Eşiyok, "Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü", *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.4, S.11 (2009), s. 88-89

1.3. DEVLETÇİLİK VE İLK PLANLAMA DÖNEMİ

1.3.1. İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor (Şakir Kesebir Planı)

İktisadi alanda meydana gelen olumsuzluklar neticesinde iktisadi anlayışı değiştirmek üzere çalışmalar yapılmıştır. Bu anlamda başlangıç kabul edebileceğimiz husus, Haziran 1929'da Alî İktisat Meclisi'nden iktisadi bir program hazırlanmasının istenmesidir. Bunun için dönemin İktisat Vekili Şakir (Kesebir) Bey başkanlığında bir komisyon oluşturulmuştur.⁸⁵ Programın hazırlanması sırasında, İktisat Vekâleti tarafından uygulanan ana yöntem şu şekilde olmuştur:

1. “Memleket dâhilinde yetişen (veya yetiştirebilecek) mahsulata karşı gümrükleri kapama. Bunu temin için,
2. Muhtaç olduğumuz bu maddeleri memleket dâhilinde yetiştirmek,
3. Hariçten zaruri olarak ithal edeceğimiz maddelere karşı, memleket muvazenesi temin zimmında, ihracata bulunma.”⁸⁶

Oluşturulmuş olan komisyonca “İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor” başlıklı bir rapor hazırlanarak 13 Ocak 1930'da Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'ya sunulmuştur.

İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor, devlet tarafından verilen desteğe rağmen özel sektörün sanayileşmede gerekli adımları atmaması ve Büyük Buhran'ın etkilerinin hissedilmeye başlanması gibi ekonomik koşulların nereye varacağı konusunda tahminlerin yapılamadığı bir süreçte hazırlanmış bir belgedir. Rapor, 1929 Buhranının Türkiye'de etkisini göstermeden önce hazırlanmaya başlamasına rağmen, raporun tamamlanması buhran sonrasına kalmıştır. Bu nedenle raporun ana amacı; buhran yüzünden ortaya çıkan Türk parasının değerinin düşmesine ve ekonominin bütününde alınacak önlemlerle ilgili bir çözüm bulmak haline gelmiştir.⁸⁷

Rapor, 1923-1929 dönemindeki politikanın devamından ziyade bu politikanın özel sektörün çıkarları yönünden yeniden düzenlenmesini önermiştir.⁸⁸ Diğer yandan

⁸⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya İktisadi Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, (Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayın No:30, 1977), s.98

⁸⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e., s.99-100

⁸⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *1929 Dünya İktisadi Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, s.102

⁸⁸ İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e., s.109

Rapor, ilerleyen süreçte uygulanacak olan sanayi planları öncesinde hazırlanan ilk plan veya program olmanın dışında bir öneme sahip olamamıştır. Sadece Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'na belli ölçülerde yön vermiştir.⁸⁹

1.3.2. Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti

1929'da yaşanan iktisadi bunalım nedeniyle Türk parasının değer kaybetmesi, hükûmeti çeşitli arayışlara yöneltmiştir. 12 Aralık 1929'da Başvekil İsmet (İnönü) Paşa, Türk Parasının değerini yükseltmek için alınacak önlemlere dair meclis konuşması yapmış;⁹⁰ konuşmanın hemen sonrasında Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin kurulması kararı alınmıştır.⁹¹ 14 Aralık 1929'da TBMM Reisi Kazım (Özalp) Paşa'nın başkanlığında yapılan toplantı sonucunda cemiyet resmen kurulmuş ve nizamnamesini hazırlamakla görevli komisyon 15 Aralık 1929'da göreve başlamıştır. Milletvekilleri cemiyetin doğal üyesi sayılmış, herkesin de cemiyete üye olabileceği kararı alınmıştır. Cemiyetin amaçları da şu şekilde açıklanmıştır:

- a) “Halkı israfla mücadeleyle, hesaplı, tutumlu yaşamaya ve tasarrufa alıştırmak
- b) Yerli mallarımızı tanıtmak, sevdirmek ve kullanırmak
- c) Yerli mallarımızın miktarını yükseltmeye, metanet ve zarafet itibariyle hariçteki mümasil mallar derecesine getirmeye ve fiyatlarını ucuzlatmaya çalışmak
- d) Yerli mallarımızın sürümünü artırmak”⁹²

Cemiyet çalışmaları kapsamında iki büyük kongre düzenlenmiştir. Bu kongreler; 1930 Sanayi Kongresi⁹³ ve 1931 Ziraat Kongresidir. 1930 Sanayi Kongresi'nin görevi talimatnamesinde “Sanayi Kongresinin vazifesi sanayimizin asri ve milli icabata uygun bir tarzda inkişafını temin edecek yolları aramaktır.”⁹⁴ şeklinde belirtilmiştir. Bu kongrelerde dönemin uzmanları tarafından raporlar hazırlanmıştır.

⁸⁹ Betül Gür, “Sanayi Planlarının Hazırlanmasına Temel Teşkil Eden Raporlar”, *Öneri Dergisi*, C.7, S.25 (2006), s.213-214

⁹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, 3. Yasama Yılı, 13. Birleşim, 14. Cilt, 12 Aralık 1929, s. 31-35

⁹¹ “Milli Tasarruf Cemiyeti Teşkiline Karar Verildi”, *Milliyet* (13 Kanunuevvel 1929), s.2

⁹² *Ayın Tarihi Dergisi*, İstanbul Devlet Matbaası, C.23, No.69 (1929), s. 5318

⁹³ Ramazan Kurtoglu, 1933 yılından 1939 yılına kadar hâkim olan korumacı-devletçi politikanın temelini Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti ve 1930 Sanayi Kongresinde atıldığını ifade etmiştir. Bk. Kurtoglu, a.g.e., s.415

⁹⁴ *1930 Sanayi Kongresi Raporlar-Zabıtlar*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, (Ankara: 1930), s.VI

Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti'nin adı 1936'da "Ulusal Ekonomi ve Arttırma Kurumu" olarak değişmiş, 18 Ocak 1955'te de Türk İktisat Cemiyeti ile birleşerek "Türkiye Ekonomi Kurumu" adını almıştır.⁹⁵ Cemiyet, toplumun iktisadi anlayışını geliştirmeyi ve tüketim anlayışını değiştirerek yerli malına öncelik verilmesini amaçlamış; devletçilik politikası ile değişen iktisadi anlayışın ilerleme sürecinde aktif bir rol üstlenmiştir.⁹⁶

1.3.3. Devletçilik Anlayışının Oluşumu

Devletçilik kavramı resmi anlamda ilk kez, 30.07.1930 tarihinde İsmet Paşa, Sivas demiryolu açılış konuşmasında "Biz iktisadiyatta hakikaten mutedil devletçiyiz"⁹⁷ ifadesiyle kullanmıştır. 17 Kasım (Teşrinisani) 1930'da yurt gezisine çıkan⁹⁸ Gazi Mustafa Kemal Paşa, yurt gezisi boyunca⁹⁹ ülkenin genel iktisadi durumu, ticaret ve sanayinin durgunluğu üzerine gözlemler yapmış ve İstanbul Ticaret Odasından ülkenin genel iktisadi durumu hakkında bir rapor istemiştir.¹⁰⁰ Yaşanan bu süreç iktisadi politikalarda bir değişim yaşanma sürecini hızlandırmıştır. Özü itibariyle Türkiye'de devletçilik ekonomik bunalıma tepki olarak ortaya çıkmıştır.¹⁰¹

Gazi Mustafa Kemal, 27 Ocak 1931'de İzmir'de Cumhuriyet Halk Fırkası (CHF) Vilayet Kongresinde yaptığı konuşmasında devletçilik fikri üzerine şu sözleri söylemiştir:

"Fırkamızın takip ettiği program, bir istikametten tamamıyla demokratik, halkçı bir program olmakla beraber iktisadi nokta-i nazardan devletçidir. Bu itibarla fırkamıza müstenit olan hükûmet-i Cumhuriyenin her nokta-i nazardan vatandaşların hayatıyla, istikbaliyle ve refahıyla alakadar olması tabiidir. Halkımız tab'an devletçidir ki her türlü ihtiyacı devletten talep etmek için kendisinde bir hak görüyor. Bu itibarla milletimiz

⁹⁵ Doğan Duman, "Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi*, C.1, S.2 (1992), s.141

⁹⁶ Nurdan Güven Toker, "Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumsal Bütünleşme Projesi Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti", *History Studies Dergisi*, C.11, S.2 (2019), s. 661

⁹⁷ Korkut Boratav, *Türkiye'de Devletçilik*, (Ankara: Savaş Yayınları, 1982), s.57

⁹⁸ "Gazi Hz.'lerinin Seyahati - Bugün Kayseri'ye Hareket Ediyorlar", *Cumhuriyet* (17 Teşrinisani 1930), s.1

⁹⁹ Yurt gezisi sırasında Gazi Mustafa Kemal Paşa'ya danışman olarak eşlik etmek üzere İstanbul Liman İşletme Müdürü Ahmet Hamdi (Başar) Bey davet edilmiştir. Ahmet Hamdi (Başar) Bey İktisadi Devletçilik fikrini ortaya atmakla kalmamış bu fikrin bir doktrin hâline gelmesi için elinden geleni de yapmaya çalışmıştır. Bu amaçla iktisadi devletçiliğin ilkelerini de oluşturmuştur. Bk. Osman Kubilay Gül, *Ahmet Hamdi Başar ve İktisadi Devletçilik*, (Ankara: İksad Yayınevi, 2023), s. 159

¹⁰⁰ "Gazi Hz.'lerinin İstedığı Rapor İkmal Ediliyor", *Cumhuriyet* (8 Kanunuevvel 1930), s.1

¹⁰¹ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s. 244

tabayi ile fırkamızın programında tamamıyla bir mutabakat vardır. Bu istikametten yürüyeceğiz. Ve muvaffak olacağımızda şüphe yoktur.”¹⁰²

Mart 1931’de seçim kararı alınmış ve 21 Nisan 1931’de milletvekili seçimleri yapılmıştır. Seçim nedeniyle Gazi Mustafa Kemal’in 21 Nisan 1931’de basına verdiği demeçte CHF’nın altı temel ilke olan Cumhuriyetçilik, Milliyetçilik, Halkçılık, Devletçilik, Laiklik ve İnkılapçılık vasıflarının olduğunu belirterek şunları söylemiştir:

“Ferdî mesai ve faaliyeti esas tutmakla beraber mümkün olduğu kadar az zaman içinde milleti refaha, memleketi mamuriyete erdirmek için milletin umumi ve yüksek menfaatlerinin icap ettirdiği işlerle ve bilhassa iktisadî sahada devleti fiilen alakadar kılmak prensiplerimizdendir.”¹⁰³

Gazi Mustafa Kemal’in basına verdiği bu beyanatı, 10-18 Mayıs 1931 tarihleri arasında gerçekleştirilmiş olan CHF Üçüncü Kurultayında da aynen kabul edilmiş ve devletçilik politikası ideolojik olarak benimsenmiştir. Gazi Mustafa Kemal’in temellerini attığı bu ekonomik ideolojinin en önemli ifadelerini 1936 yılında yayınlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın önsözünde görmek mümkündür. Bizzat Gazi Mustafa Kemal tarafından kaleme alınan önsözde devletçilik tarifi yapılmış ve iktisadî anlayışla ilgili şu ifadeler yer verilmiştir:

“Devletçiliğin bizce manası şudur: Fertlerin hususî teşebbüslerini ve faaliyetlerini esas tutmak, fakat büyük bir milletin bütün ihtiyaçlarını ve birçok şeylerin yapılmadığını göz önünde tutarak, memleket iktisadiyatını devletin eline almak.

Türkiye Cumhuriyeti Devleti Türk vatanında asırlardan beri ferdi ve hususî teşebbüslerle yapılmamış olan şeyleri bir an evvel yapmak istedi ve görüldüğü gibi kısa zamanda yapmağa muvaffak oldu. Bizim takip ettiğimiz yol, görüldüğü gibi liberalizmden başka bir sistemdir.”¹⁰⁴

Türkiye’de devletçilik ilkesinin¹⁰⁵ benimsenmesinden sonra, iki farklı iktisadî politika birlikte uygulanmıştır. Bir yandan ülkede sanayinin gelişmesi için korumacı

¹⁰² Ed. Yüksel Özgen, *Atatürk’ün Söylev ve Demeçleri (1925-1938)*, Cilt 3, (Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: 574, 2024), s.161

¹⁰³ “Gazi Hazretlerinin Millete Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (21 Nisan 1931), s.1,5

¹⁰⁴ *Atatürk’ün Ekonomi Görüşü*, (Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları No:3, 1982), s.65

¹⁰⁵ Tevfik Çavdar, Türkiye’de devletçilik kavramının iki yaklaşım içerdiğini ifade ederek şunları belirtmiştir: “Birinci yaklaşım Kadro dergisiyle belirginleşen eğilimdir. İkincisi ise özel kesime ağırlık

politikalar uygulanırken, diğer yandan sanayi tesisleri devlet eliyle kurulmuştur. Özel sektör ise sanayi yatırımları yapmaya teşvik edilmiştir.¹⁰⁶ Gerçekleştirilmek istenen sanayi yatırımlarına mali ve teknik yardım sağlamak amacıyla Başvekil İsmet (İnönü) Paşa, 25 Nisan 1932’de Sovyetler Birliği’ne ziyarette bulunmuş;¹⁰⁷ ziyaret sonrası 8 milyon dolarlık uzun vadeli kredi alınması sağlanmıştır.¹⁰⁸ Söz konusu kredi anlaşması 21 Ocak 1934 tarihinde imzalanmış; 17 Mayıs 1934 tarihinde de Meclis’te onaylanmıştır.¹⁰⁹ 22-29 Mayıs 1932 tarihleri arasında gerçekleştirilen İtalya ziyareti sırasında ise kredi alınması görüşülmüştür.¹¹⁰ Bu geziler sırasında bir Sovyet uzman heyeti de Türkiye’ye davet edilmiştir. 12 Ağustos 1932’de gelen Sovyet heyeti¹¹¹ yatırım konusunda incelemeler yaparak raporlar hazırlamıştır. Sovyet uzmanlar tarafından hazırlanan raporlar Başvekilliği sunulmuştur. Orloff başkanlığındaki Sovyet heyetinin nihai raporu ise, heyetin ülkelerine döndükten sonra 1932 yılı sonlarına doğru Türkiye Cumhuriyeti Başvekilliğine sunulan “Türkiye’de Pamuk, Ketten, Kendir, Kimya, Demir Sanayi” başlığını taşımıştır.¹¹² Üç bölümden oluşan bu raporun büyük bölümü pamuk sanayisi ile ilgili bilgileri içermiştir. Hazırlanmış olan bu rapor, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planının da temelini oluşturmuştur.

Sovyetlerin, 1927 yılında uygulamaya başladığı ve başarılı olduğu iktisadi planlama çalışmaları, Türkiye’nin de Sovyet planlamasından yararlanmasında etkili olmuştur. Türkiye’de bu sürecin oluşmasında yaşanan iktisadi değişimler kadar Kadro hareketinin de etkisi olmuştur. Kadro hareketi ve Kadro Dergisi Ocak 1932’de yayın hayatına başlamış, 1934/1935’te de yayın hayatına son vermiştir. Sovyetlerdeki planlama hareketini Türkiye’de Kadro Dergisi yansıtmıştır.¹¹³ Kadro hareketi genelde ekonomik yapı değerlendirmeleri bağlamında tartışılmış ve bu nedenle Türkiye’deki devletçilik ideolojisi ile ilişkilendirilmiştir. Kadro hareketi “ulusçu-solcu bir hareket” olarak

veren yaklaşımdır. Birinci eğilimin önde gelen temsilcisi İsmet Paşa’dır. Diğerini ise Celal Bayar temsil eder.” Bk. Tefik Çavdar, *Türkiye’de Liberalizm (1860-1990)*, (Ankara: İmge Kitabevi, Ocak 1992), s. 216

¹⁰⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, (Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayın No:39, 1982), s. 134

¹⁰⁷ “Başvekilimizin Rusya Seyahati”, *Cumhuriyet* (25 Nisan 1932), s. 1

¹⁰⁸ “İsmet Pş. Hz. 22 Mayıs’ta İtalya’ya Gidecekler”, *Cumhuriyet* (10 Mayıs 1932), s.3; “İsmet Pş. İtalyaya Gidiyor”, *Milliyet* (10 Mayıs 1932), s.6

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, 4. Yasama Yılı, 52. Birleşim, 22. Cilt, 17 Mayıs 1934, s.137

¹¹⁰ “İtalya Kredi Açıyor”, *Cumhuriyet* (30 Mayıs 1932), s.4

¹¹¹ “Rus Heyeti Geliyor!”, *Milliyet* (12 Ağustos 1932), s.1

¹¹² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, s. 164-165

¹¹³ Yalçın Küçük, “Türkiye’de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, C.8, (1981 Özel Sayısı), s.91

devletçiliği savunmuştur.¹¹⁴ Kadrocular, devletçiliği sadece bir iktisadi kalkınma olarak değil, siyasal ve toplumsal bir ideoloji olarak da görmüştür.¹¹⁵

Devletçiliğin ilkesel olarak kabul edilmesiyle beraber İktisat Vekili Mustafa Şeref (Özkan) Bey öncülüğünde bazı yasa tasarıları hazırlanarak Meclis'e sunulmuştur. 1932 Temmuzunda Mecliste kabul edilen bu yasalar sonucunda Devlet Sanayi Ofisi (2058 sayılı kanun)¹¹⁶ ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası (2064 sayılı kanun)¹¹⁷ kurulmuştur. Bu yasalarla, hükûmet yeni bir sermaye birikimine başlama kararını geri dönülmez biçimde vermiş; sanayileşme hareketi, ekonominin ağırlık merkezi olmuştur.¹¹⁸ Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası, 1925'de kurulmuş olan Sınai ve Maadin Bankasının haklarını devralmış; devlet teşebbüsü olarak kurulması düşünülen sanayi kuruluşlarının kurulma süreçlerine doğrudan veya dolaylı olarak öncülük etmiştir.¹¹⁹ Türkiye Sanayi Kredi Bankası, Devlet Sanayi Ofisi'ni tamamlayan bir parça konumunda olmuştur.¹²⁰ Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası, büyük sanayi tesislerini kuracak yeterli deneyime ve sermayeye sahip olmamasından dolayı bir sonuç elde edilememiş;¹²¹ Bu nedenle faaliyetlerine son verilerek yerine 3 Haziran 1933'te Sümerbank (2262 sayılı kanun) kurulmuştur.¹²² Sümerbank, devlet eliyle yapılması düşünülen sanayileşme girişiminin planlanması ve uygulanmasını üstlenmiştir. Sümerbank'ın çalışma prensipleri somutlaştıkça ekonomik alanda devletçilik anlayışı da netlik kazanmıştır.¹²³

Hiç kuşkusuz, uygulanacak olan devletçilik politikasının mantığı anlamak açısından en önemli belgelerden birisi Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'nın Kadro Dergisi'nin Teşrinievvel 1933 tarihli 22. sayısında kaleme aldığı "Fırkamızın Devletçi Vasfı" başlıklı

¹¹⁴ Lütfi Sunar, "Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz", *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.1 (2004), s.517

¹¹⁵ Fatih Demirci, "Kadro Hareketi ve Kadrocular", *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15 (Ağustos 2006), s.45

¹¹⁶ T.C. Resmi gazete, *Devlet Sanayi Ofisi Teşkilî Hakkında Kanun*, 10 Temmuz 1932, Sayı:2146

¹¹⁷ T.C. Resmi Gazete, *Türkiye Sanayi Kredi Bankası Teşkilî Hakkında Kanun*, 14 Temmuz 1932, Sayı: 2150

¹¹⁸ Bilsay Kuruç, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, (İstanbul: Bilgi Yayınevi, Aralık 1987), s. 130

¹¹⁹ Meltem Tekerek, "Devlet Sanayi Ofisi", *Atatürk Ansiklopedisi*, Yayın Tarihi: 04.02.2021, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/641/Devlet-Sanayi-Ofisi> (Erişim Tarihi: 24.09.2025)

¹²⁰ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, 1. Cilt, s. 294

¹²¹ Mehmed Gökhan Polatoğlu, "Türkiye'nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1937)", *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.37, S.104 (Kasım 2021), s.266

¹²² T.C. Resmi Gazete, *Sümerbank Hakkında Kanun*, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424

¹²³ Bilsay Kuruç, a.g.e., s.67

yazısı olmuştur. Başvekil İsmet (İnönü) Paşa, ilgili yazısında devletçilik üzerine şunları söylemiştir:

“İktisatta devletçilik siyaseti, bana her şeyden evvel bir müdafaa vasıtası olarak kendi lüzumunu gösterdi. Asırların ihmalini telâfi edecek, haksız tahripleri iymar [imar] edecek, yeni zamanın çetin şartlarına mukavemet edecek sağlam bir devlet bünyesi kurabilmek için, her şeyden evvel, devleti iktisatta yıpratacak âmillerden kurtarmak lâzım geliyordu. Demek ki, iktisatta devletçilik'i biz, inkişaf yolu takip edebilmek için bir müdafaa vasıtası ve bu sebeple bir aziymet [azimet] noktası, bir temel addetmeğe mecbur bulunuyorduk.

Biz, iktisatta devletçilik'i, inkişaf için ve yeni düzeni kurmak için de feyizli ve müspet bir yol sayıyoruz. Demek istiyorum ki, yalnız müdafaa gibi muhafazakâr bir noktainazardan değil, ilerlemek ve inkişaf etmek gibi genişleyici politika için de müspet ve en müessir vasıta sayıyoruz. -Memleketin muhtaç olduğu sanayii, teşkilâtı, vasaiti, devletin yardımcı nazareti ve hatta doğrudan doğruya teşebbüsü olmaksızın kurabilmeyi, safdil olanlar düşünebilir.-

Devletçilik'in memleket iktisadiyatı üzerindeki faydalı tesirlerinin ekseriya kâfi derecede farkedilmediğini görüyoruz. En serbest zannolunan bir sanat veya ticaret, müreffeh olabilmek için, mutlaka devletin yardımına ve müdahalesine ihtiyaç göstermektedir.”¹²⁴

Dönemin idarecilerinin devletçilik üzerine söylemlerinin yanı sıra bir dizi girişimlerinde olduğu görülmüştür. Bu manada 1930-1933 yılları arasında çıkarılan bazı yasalar yeni ekonomik düzene geçişte ve devletçilik anlayışının pekiştirilmesinde önemli gelişmelerin yaşanmasını da beraberinde getirmiştir. Çıkarılan bu yasalardan bazıları şunlardır:

1. 22 Şubat 1930 tarih ve 1567 sayılı “Türk Parasının Kıymetini Koruma Hakkında Kanun”
2. 10 Haziran 1930 tarih ve 1705 sayılı “Ticarette Tağşişin Men'i ve İhracatın Murakabesi ve Korunması Kanunu”
3. 11 Haziran 1930 tarih ve 1715 sayılı “TC Merkez Bankası Kanunu”

¹²⁴ İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938, (Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98, 2003), s. 13

4. 22 Temmuz 1931 tarih ve 1873 sayılı “Türkiye’ye Bazı Ülkelerden Yapılacak İthalata Tahdit ve Takyitler Tatbikine Dair Kanun”
5. 2 Temmuz 1932 tarih ve 2054 sayılı “Çay, Şeker ve Kahve İthalatının Bir Elden İdaresi Hakkında Kanun”
6. 3 Temmuz 1932 tarih ve 2056 sayılı “Hükûmetçe Ziraat Bankasına Mübayaa Ettirilecek Buğday Hakkında Kanun”
7. 3 Temmuz 1932 tarih ve 2058 sayılı “Devlet Sanayi Ofisi Teşkili Hakkında Kanun”
8. 3 Temmuz 1932 tarih ve 2059 sayılı “Menkul Kıymetler ve Kambiyo Hakkındaki Kanuna Müzeyyel Kanun”
9. 7 Temmuz 1932 tarih ve 2064 sayılı “Türkiye Sanayi Kredi Bankası Teşkili Hakkında Kanun”
10. 9 Temmuz 1932 tarih ve 2068 sayılı “Türkiye İskele ve Limanları Arasında Posta Seferleri Hizmetinin Devlet İdaresine Alınmasına Dair Kanun”
11. 3 Haziran 1933 tarih ve 2262 sayılı “Sümerbank’ın Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun”
12. 18 Haziran 1933 tarih ve 2299 sayılı “Ödünç Para Verme İşleri Kanunu”¹²⁵

Devletçiliğin temelini oluşturan bu yasalar zaman içerisinde boşlukları doldurmuş, ihtiyaçları karşılayamayan yasalar ise yürürlükten kaldırılmıştır.¹²⁶

1.3.4. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1934-1938)

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1930 yılında Şakir (Kesebir) Bey’in İktisat Vekilliği döneminde hazırlanan “İktisadi Vaziyetimize Dair Rapor”dan Sovyet uzmanların çalışmalarına ve bu dönemde gelmiş olan farklı uzmanlara kadar uzun bir sürede gerçekleşmiş bir iktisadi birikimin sonucudur.¹²⁷

1932 yılında Orloff başkanlığında ülkemize davet edilmiş olan Sovyet heyeti tarafından hazırlanmış olan rapor, İktisat Vekili Celal (Bayar) Bey tarafından da benimsenmiştir. İlgili rapora “Sınai Tesisat ve İşletme Raporu” ve “İktisat Vekâleti Teşkilatına İlaveler” adıyla eklemeler yapılmış¹²⁸ ve “Sınai Tesisat ve İşletme ve Vekalet Teşkilatına İlaveler Hakkında Raporlar” adıyla bir rapor hazırlanmıştır. Hazırlanan bu rapor, 16 Aralık 1933’te hükûmete sunulmuştur.¹²⁹ 9 Ocak 1934’te Hükûmet tarafından

¹²⁵ Erdinç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, s. 70; Aslı Yılmaz, a.g.t., s. 110

¹²⁶ Erdinç Tokgöz, a.g.e., s. 70-71

¹²⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Uygulamaya Geçerken Türkiye’de Devletçiliğin Oluşumu*, s. 179

¹²⁸ Cengiz Ekiz-Ali Somel, “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, s. 103

¹²⁹ “Heyeti Vekile Dün İktisadi Programı Müzakareye Başladı”, *Cumhuriyet* (17 Kanunuevvel 1933), s.1; “İktisadi Program Dün Heyeti Vekilede Görüldü..”, *Milliyet* (17 Kanunuevvel 1933), s.1

onaylanan bu raporun uygulanması için tetkikler yapılmıştır.¹³⁰ Nihayetinde rapor, 17 Nisan 1934'te yürürlüğe girerek Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı adını almıştır.

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, büyük ölçüde Sovyet Rusya'nın makine, araç-gereç ve teknik yardımlarıyla tasarlanmıştır.¹³¹ Bu bakımdan Başvekil İsmet (İnönü) Paşa'nın 4 Şubat 1934'te Sovyetlerin 10. Yıl dönümü dolayısıyla yayınladığı mesaj önemlidir:

“İnkılaplarımızın bariz vasfı fende, içtimai ve sınai inkişafı hulasa sulh hayatında insan eserlerinde zafer ve saadet aramasıdır. Benim Sovyetlerden işittiğim en dostça sözlerden biri, bizi sanayiye teşvik etmeleridir. Kendi kanaatımızca memleketimizin başlıca kuvvet ve inkişaf vasıtası olacak olan sanayi cihazını kurmakta Sovyetlerden emniyetle istifade etmeğe teşebbüs ettik. Teşebbüslerimizin tam muvaffakiyetle neticelenmesi için bütün şerait mevcuttur. Yeni büyük pamuklu fabrikalarımız Sovyet sanayinin güzide eserleri ve parlak zaferleri olacaktır.”¹³²

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, tarım ve hizmet sektörlerini içermemiştir. Bunun nedeni bir ulusal makro plan özelliği taşımasıdır. BBYSP, bir sanayi sektörü planıdır.¹³³ Plan çerçevesinde yapılması öngörülen fabrika sayısı 20'dir. Öngörülen mali kaynak ise 45 milyon lira olarak hesaplanmıştır. Planın finansmanını sağlama görevi Türkiye İş Bankası ve Sümerbank'a verilmiştir.¹³⁴

Plana dâhil olan sanayi bölümleri ve yerleri şu şekildedir:

1. “Kimya Sanayi
 - a. Suni İpek (Gemlik)
 - b. Semikok (Zonguldak)
 - c. Gülyazı (Isparta)
 - d. Hamızı Kibrit (İzmit)

¹³⁰ “Celal Beyin Tetkikleri İktisadi Programın Tatbiki için Hazırlıklara Başlandı”, *Akşam* (12 Kanunusani 1934), s.1

¹³¹ Bilsay Kuruç, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1933-1935)*, 2. Cilt, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:580, 1993), s. 169

¹³² Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0/45-290-40, 04.02.1934

¹³³ *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, Derleyen: Fikret Yücel, (Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Aralık 2014), s. 26-27

¹³⁴ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, s. 79; B.Ali Eşiyok, “Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, s. 94

- e. Süper Fosfat (İzmit)
- f. Klor ve Süt Kostik (İzmit)
- 2. Toprak Sanayi
 - a. Seramik (Kütahya)
 - b. Cam ve Şişe (Paşabahçe/İstanbul)
 - c. Çimento
- 3. Demir Sanayi (Karabük)
- 4. Kâğıt ve Selüloz Sanayi (İzmit)
- 5. Kükürt Sanayi (Keçiborlu)
- 6. Süngercilik (Bodrum)
- 7. Pamuk Mensucat Sanayi (Bakırköy, Kayseri, Ereğli, Nazilli ve Malatya’da İplik ve dokuma, Iğdır’da İplik)
- 8. Kamgarn Sanayi “Merinos” (Bursa)
- 9. Kendir Sanayi (Kastamonu)”¹³⁵

Planla öncelikli olarak iç piyasayı güçlendirmek hedeflenmiştir. Bu amaçla temel tüketim mallarının ithal edilmek yerine ülke içinde üretilmesi, plan dâhilinde kurulacak olan sanayi tesislerinin hammadde kaynaklarının ülke içinde sağlanması ve kurulacak olan sanayi tesislerinin hammaddeye yakın bölgelere kurulması amaçlanmıştır.¹³⁶

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı ile Türkiye önemli sanayi yatırımları yapmayı başarmış; öngörülen tüm yatırımlar gerçekleştirilememiş olsa da dünyada yaşanan iktisadi bunalıma rağmen iktisadi büyümede önemli mesafe kat edilmiştir. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın bir takım eksikliklere rağmen başarılı kabul edilmesi İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’na yönelik hazırlıkların 1936 yılında başlatılmasını da sağlamıştır.

1.3.5. İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın uygulanmasının devam ettiği süreçte, 1 Kasım 1935 tarihinde, Mustafa Kemal Atatürk, TBMM’nin Beşinci Dönem İkinci Yasama Yılı Birinci Toplanma açış konuşmasında birinci planın işleyişindeki memnuniyeti dile getirmiş ve ikinci program gerekliliği konusunda şunları söylemiştir:

¹³⁵ Afet İnan, Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti’nin Birinci Sanayi Planı 1933, (Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972), s.15

¹³⁶ Ahmet Öztürk-Mehmet Aslanoğlu, *Ekonomik Planlama*, s. 182

“Endüstri programımız, normal gidişindedir. Bununla beraber yurdun endüstrileşmesine daha çok hız verilmesi ve yakın bir çağda, yeni bir ikinci programa başlanması lüzumuna dikkatinizi uyandırmak isterim.”¹³⁷

20 Ocak 1936’da, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlıklarını yapmak üzere İktisat Vekili Celal Bayar’ın başkanlığında bir komisyon toplanmıştır.¹³⁸ İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın ana hatlarının belirlendiği komisyon toplantıları 24 Ocak 1936’da sona ermiş¹³⁹ ve görüşülen konular rapor halinde İktisat Vekâletine sunulmuştur. Planın hazırlık aşamasında, Alman İktisatçı Prof. Fritz Baade ve diğer yabancı uzmanlardan da destekleri olmuştur.¹⁴⁰

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’na göre daha geniş kapsamlı hazırlanmıştır. Detaylı mühendislik, maliyet ve piyasa araştırmalarına dayanmıştır ve sosyal ve ekonomik açıdan daha geniş ölçekli olmuştur.¹⁴¹ Birinci Planda yapılması öngörülen fabrika sayısı 20 iken, ikinci planda bu sayı 100 civarında olmuş; birinci planda öngörülen mali kaynak 45 milyon iken, ikinci planda bu kaynak 111.8 milyon olarak öngörülmüştür.¹⁴² İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 9 ana bölüm ve 30 alt bölümden oluşmuştur. Kimya sanayi bölümü 8 alt bölüm ile en ayrıntılı bölümü oluşturmuştur.¹⁴³

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın genel özellikleri şu şekildedir:

1. “İktisadi yapıya uygun büyük sermaye gerektiren ama hammaddesi yurtiçinde bulunan sektörlere öncelik vermek
2. Ülkede kullanım sahası bulunmayan ancak yurtdışına ihraç edilebilecek madenlerin, işlenmesi suretiyle katma değer yaratılması ve yeni ihracat mamulleri üretebilmek

¹³⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 2. Yasama Yılı, 1. Birleşim, 6. Cilt, 1 Kasım 1935, s.3

¹³⁸ “Beş Senelik Sanayi Planı”, *Akşam* (21 Kanunusani 1936), s.2; “İkinci Beş Yıllık Ekonomi Planı-Mühassıslar Toplandı”, *Ulus* (21 Sonkanun 1936), s.2; “İkinci Beş Senelik Sanayi Planı”, *Kurun* (21 İkcikanun 1936), s.1

¹³⁹ “İkinci Beş Yıllık Plan”, *Ulus* (25 Sonkanun 1936), s.1

¹⁴⁰ Mehmed Gökhan Polatoğlu, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”, *Atatürk Dergisi*, C.6, S.1 (2017), s.61

¹⁴¹ Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Devletçilik*, (Ankara: Olgaç Matbaası, 1981), s.45; B.Ali Eşiyok, “Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, s.101

¹⁴² Mehmed Gökhan Polatoğlu, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”, s. 73

¹⁴³ B.Ali Eşiyok, “Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, s.102

3. Su ürünleri ve tarım ürünlerine Pazar yaratarak halkın geçim kaynaklarını arttırmak
4. Kömür üretiminin geliştirilmesi
5. Ülkenin enerji ihtiyacını karşılamak için iki enerji santrali kurmak
6. Makine endüstrisine temel teşkil etmek üzere kurulmakta olan Karabük demir ve çelik fabrikalarının yarı mamul maddelerini de işleyecek fabrikalar kurmak”¹⁴⁴

1936 yılında hazırlık çalışmalarına başlanılan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın 1938 yılında yürürlüğe girmesi konusunda çalışmalara hız verilmiştir. Bu hususta Başvekil Celal Bayar, 29 Haziran 1938 tarihinde Meclis’te yapmış olduğu konuşmada Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı dâhilinde öngörülen projelerin tamamlanmak üzere olduğunu belirtmiş ve planın başarısından bahsetmiştir. Birinci plandan elde edilen başarıyla birlikte mali imkânların sağlanması sonrasında İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın da uygulamaya sokulacağını ifade etmiştir.¹⁴⁵

İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, dünyada yaşanan siyasi ve iktisadi gelişmeler nedeniyle uygulanamamıştır. Gazi Mustafa Kemal’in ölümünden önce, 16 Eylül 1938’de, 4 yıllık bir program hazırlanmıştır.¹⁴⁶ Bu program; Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın uygulanamayan konular, 1937 yılında ilan edilen 3 yıllık maden programının büyük bir kısmı, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın bazı kısımları, o güne kadar programa alınmayan ulaştırma konularını kapsamıştır.¹⁴⁷ Bu program için öngörülen kaynak 85-90 milyon lira olarak tahmin edilmiştir. Buna ait kredi de temin edilmiştir.¹⁴⁸ Programda, yer alan ek yeni projeler şu şekilde sıralanabilir:

1. “Ereğli-Zonguldak Havzası’nda istihsalin artırılması tedbirleri alınması (15/9/1938 tarih ve 2/9647 sayılı kararname)
2. Değirmisaz-Tavşanlı linyitlerinin işletilmesi
3. Tayyare benzin motorları fabrikası yapılması

¹⁴⁴ Afet İnan, *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973, s.7-8

¹⁴⁵ TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 4. Yasama Yılı, 83. Birleşim, 26. Cilt, 29 Haziran 1938, s.505

¹⁴⁶ “Ekonomik Seferberliğimiz Dört Senelik Yeni Bir Plan Yapıldı”, *Ulus* (19 Eylül 1938), s.1

¹⁴⁷ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam*, III. Cilt, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Mart 2011), s. 354;

¹⁴⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 5. Yasama Yılı, 1. Birleşim, 27. Cilt, 1 Kasım 1938, s.5, (Cumhurbaşkanı adına Başvekil Celal Bayar’ın yaptığı meclis açış konuşması)

4. Hafif maden alüminyum fabrikası yapılması
5. İki tanesi Doğu Anadolu’da olmak üzere dört yeni şeker fabrikası kurulması
6. İstanbul, Çatalağzı, Trabzon ve İskenderun’da liman yapılması
7. 28 yeni vapur alınması
8. Erzurum’da bir iplik fabrikası yapılması
9. Ankara’da 450 konutluk mesken yapılması”¹⁴⁹

Başvekil Celal Bayar, hazırlanan bu programı “Üçüncü Plan” olarak adlandırmış ve programla ilgili şunları söylemiştir:

“Büyük milletimiz, hükûmetimizin etraflı, ahenkli ve dinamik inkişafı yeni bir iş programı içinde olduğunu görmektedir. Her adımımızda, vatandaşlarımızın refah ve iş hacmini artırmak, yurdumuzun emniyet ve istikbalini genişletmek gayesi vardır.”¹⁵⁰

1.3.6. 1946 İvedili Sanayi Planı

Türkiye, 2. Dünya Savaşı’na girmemesine rağmen savaşın dünyada yaratmış olduğu etkiler nedeniyle planlama çalışmalarını askıya almış; çalışan nüfusun büyük bir kısmı askerliğe alındığı için üretim düşmüştür. Bu dönemi iktisadi açıdan şu şekilde değerlendirebilir:

1. “Bu yıllarda devlet eski yıllardakilerle karşılaştırılmayacak büyüklükte bir tüketici haline gelmiştir.
2. Bu devasa tüketicinin gereksinimleri, piyasa kuralları içinde kalarak karşılanmaya çalışılmaktadır.
3. Savaş koşulları içinde üretim miktarları sınırlıdır ve kolayca artırılamamaktadır.”¹⁵¹

Savaş yılları, devletin ekonomiye müdahalesinin arttığı bir dönem olmuştur. Bu amaçla çeşitli kanuni düzenlemeler yapılmıştır. Bu kanunlardan en önemlileri; 18 Ocak 1940 tarih ve 3780 sayılı Milli Koruma Kanunu, 11 Kasım 1942 tarih ve 4305 sayılı

¹⁴⁹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, 2. Cilt, (İstanbul: İletişim Yayınları, 2014), s.398

¹⁵⁰ “Dört Senelik Yeni Bir Plan Hazırlandı”, *Akşam* (19 Eylül 1938), s.1,7

¹⁵¹ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye’si*, 2. Cilt, s.80

Varlık Vergisi Hakkında Kanun, 4 Haziran 1943 tarih ve 4429 sayılı Toprak Mahsulleri Vergisi Kanunu.

Türkiye, savaşın devam ettiği süreçte savaş sonrası dönemde uygulayacağı iktisat politikasına yön verebilmek amacıyla plan çalışmalarına başlamıştır. Şükrü Saraçoğlu Hükûmeti, 1944 yılında “Harp Sonrası Kalkınma Plan ve Programı”nın hazırlanmasına karar vermiştir. Bu amaçla Maliye Bakanı Nurullah Esat Sümer, İktisat Bakanı Fuat Sirmen, Ticaret Bakanı Celal Siren ve Tarım Bakanı Şevket Raşit Hatipoğlu’na bağlı bakanlıklar arası bir planlama komisyonu kurulmuştur.¹⁵² Komisyon başkanlığını Ekonomi Bakanlığının Müsteşarı Nihat Odabaşoğlu’nun, sekreteryasını ise Ekonomi Bakanlığının Sanayi Tetkik Heyeti Reisi olan Şevket Süreyya Aydemir’in yürütmesine karar verilmiştir.¹⁵³ Komisyon, 7 Mayıs 1945 tarihinde çalışmalarını tamamlamış ve “Öz Rapor” adıyla hazırlanan raporu hükûmete sunmuştur. Hazırlanan plan dört kısım çalışmadan meydana gelmektedir. Bunlar:

1. “Türk sanayiinin, harp zamanından sulh zamanına intikal ve sulh zamanının muhtemel yeni şartlarına intibak devresinde korunması ve gelişmesi ile ilgili genel problemler hakkında rapor
2. Bu raporun teknik kısımlarının hülasası ile jeopolitik mahiyetteki umumi görüşleri ihtiva eden öz rapor
3. Ele alınan konuların önemli bir bölümünü teşkil eden Sümerbank ve Etibank’a ait projeler veya ön projeler
4. Uygulamayı temin maksadıyla, planlama ile ilgili kuruluşlar arasında imzalanan protokoller”¹⁵⁴

Hazırlanan planın, öngörülen esaslar dâhilinde uygulanmasını temin maksadıyla, Etibank, Sümerbank vs. gibi kuruluşlarla protokoller hazırlanmıştır. Protokollerle ilgili son görüşmeler, Merkez Bankası Genel Müdürlüğü başkanlığında yapılarak, finansman ile ilgili hususlar garanti edilmek istenmiştir.¹⁵⁵

¹⁵² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, (Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayın No:24, 1974), s.1

¹⁵³ Şevket Süreyya Aydemir, *İkinci Adam*, 2. Cilt, (İstanbul: Remzi Kitabevi, Mart 2011), s.398

¹⁵⁴ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, s.2

¹⁵⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e., s.4

Plan, uygulanamamış olsa da üç ayrı yönden Türkiye'nin iktisadi tarihi açısından önem taşımaktadır:

- a. “Bu plan, genel itibariyle 1930'dan beri uygulanmış olan sanayi planlarının en gelişmiş son temsilcisi ve yapısal olarak onların bir uzantısı olmuştur.”¹⁵⁶
- b. Cumhuriyet dönemi ideolojisinin oluşmasında etkili olan Kadro hareketinin anlaşılması açısından da bu plan önemlidir. Kadro hareketinin öncülerinden olan Şevket Süreyya Aydemir, bu planın hazırlanmasında Ekonomi Bakanlığının Sanayi Tetkik Heyeti Reisi olarak sekreteryaya görevini üstlenmiş, İsmail Hüsrev Tökin ise Sümerbank'ın Konjonktür Müşaviri olarak politikaların saptanmasında önemli görevler üstlenmiştir.¹⁵⁷
- c. Bu plan, Türkiye'nin kalkınma sürecinde bir yol ayrımını göstermektedir. Bu yol ayrımı, bağımsız bir sanayileşme (kalkınma) ile dışa bağımlı ve tarıma dayalı bir gelişme arasındadır.”¹⁵⁸

1946 yılında yapılan seçimler sonrasında kurulan Recep Peker Hükûmeti iç ve dış etkenlerden dolayı savaş süresince katı bir şekilde uygulanan devletçi iktisadi yapıda yumuşamaya gitmiştir. Bu amaçla 7 Eylül 1946'da Türkiye'de ilk defa devalüasyon gerçekleştirilmiştir. Bu durum, uygulanması düşünülen 1946 planında öngörülen projelerin hesaplarının değişmesine neden olmuştur. Recep Peker Hükûmeti'nin istifası sonrasında kurulan Hasan Saka Hükûmeti döneminde ise planda mali gerekçelerle küçültülmeye gidilmiş, Kasım 1947 tarihi itibariyle de plan uygulamadan çekilmiştir.

1.3.7. 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı (Vaner Planı) ¹⁵⁹

2. Dünya Savaşı sonrasında iki kutuplu bir dünya düzeni ortaya çıkmıştır. Türkiye Sovyet tehdidine karşı ABD ve Batı Bloğunda yer almıştır. Bu durum, iktisadi anlamda da değişimi beraberinde getirmiştir. ABD, savaş sonrası hem Sovyet tehdidi hem de

¹⁵⁶ İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e., s.2

¹⁵⁷ İlhan Tekeli, “II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan ‘Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları...’”, *ODTÜ Gelişme Dergisi*, Ankara (1980 Özel Sayısı), s.289-290

¹⁵⁸ B.Ali Eşiyok, “Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, s.117

¹⁵⁹ Bu plan hakkında Yalçın Küçük şunları söylemiştir: “Her halde bu plan, bugüne kadar yeryüzünde hazırlanan planların en gariplerinden birisi olmalı. Çünkü bu plan, Adam Smith'in ‘görünmeyen el’ kavramını hatırlatıyor ve bir ‘görünmeyen plan’ niteliğine bürünüyor. 1947 Kalkınma Planını, hazırlanışından 27 yıl sonra Orta Doğu Teknik Üniversitesi'nin iki seçkin öğretim üyesi tarafından yayınlanmasına kadar, birkaç uzman dışında görev veya okuduğunu iddia eden kimse bulunamıyor.” Bk. Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s. 456,457

Avrupa'nın yeniden inşası kapsamında "Marshall Yardımı" adıyla mali yardım programları açıklamıştır. Türkiye'de 1946 İvedili Sanayi Planı'nda yer alan sanayi projelerine mali kaynak sağlayabilmek amacıyla Avrupa Kalkınma Programına başvurmuş ve 615 milyon dolar dış yardım talebinde bulunmuştur. Talebi değerlendirmek üzere Türkiye'ye gelen ABD heyeti, planı "devlet sosyalizmi" olarak nitelendirmiş ve yardım talebini kabul etmemiştir.¹⁶⁰ Bunun sonucunda bu plandan vazgeçilerek 1947 yılı başından itibaren yeni bir plan çalışması başlamıştır. Yeni plan hazırlığına dair Ekonomi Bakanı Tahsin Bekir Balta, 26 Aralık 1946'da yapmış olduğu meclis konuşmasında şunları söylemiştir:

"Şimdiye kadarki Cumhuriyet Halk Partisi hükûmetleri gibi Hükûmetimiz de yine dünya şartlarının bahsettiği imkânlardan faydalanmak suretiyle esaslı bir sanayileşme ve kalkınma programı hazırlama yolundadır. Zaten bu hazırlık harb şartlarının iktisadi sıkıntılarını giderme tedbirleriyle beraber bizden evvelki Hükûmetçe yapılmış ve harb sonu şartlarının ilk imkânlarından faydalanmak suretiyle tatbik yolları araştırılmış bulunmakta idi."¹⁶¹

Başbakan Recep Peker, iç ve dış çevreler tarafından da kabul edilecek bir plan hazırlanması için İktisat Vekâleti Baş müşaviri olan Kemal Süleyman Vaner'i görevlendirmiş ve bir heyet oluşturulmuştur. Kemal Süleyman Vaner başkanlığında oluşturulmuş olan heyette Şefik Bilkur, Ulvi Yenal, Nejat İren, Azmi Delan, Hayri Tokay ve Faruk Tarkan yer almıştır. Bu kadrodaki iktisatçıların büyük çoğunluğunu devlet kadrolarında liberal düşüncede olan bürokratlardan oluşan Türk Ekonomi Kurumu üyeleri oluşturmuştur.¹⁶²

Plan çalışmaları 5 Kasım 1947'de tamamlanmıştır. Planın İngilizce bir nüshası da hazırlanarak "Turkish Recovery Program" adıyla ilgili ülke temsilciliklerine gönderilmiştir.¹⁶³ Bu yöntemin uygulanmasının amacı planın uygulanmasında ihtiyaç duyulan finansmandır. Finansmanın dış yardımlar yoluyla sağlanması amaçlanmıştır. Plana ait yatırım miktarlarına sektörler bazında Tablo 1'de yer verilmiştir.

¹⁶⁰ B. Ali Eşiyok, a.g.m., s.121-122

¹⁶¹ TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 3. Cilt, 26 Aralık 1946, s.540

¹⁶² İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, s.7

¹⁶³ İlhan Tekeli-Selim İlkin, a.g.e., s.10

Tablo 1.1: 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma (Vaner) Planı Yatırım Miktarları¹⁶⁴

Sektör	İç Ödeme	Dış Ödeme	Toplam	%
Tarım	332.000	280.000	612.000	16,4
Ulaşım	848.000	779.000	1.628.355	43,7
Büyük Su işleri	142.659	12.341	155.000	4,2
Enerji	270.200	327.200	597.400	16,0
Demir- Çelik	35.000	93.290	128.290	3,4
Çimento	12.000	11.000	23.000	0,6
Maden	34.950	24.800	59.750	1,6
Sanayi	237.317	287.705	525.022	14,1
Toplam	1.912.981	1.815.836	3.728.817	100,0

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı ve 1946 İvedili Sanayi Planında öncelik sanayileşme iken bu planda tarım ve ulaştırma sektörü ön plana alınmıştır. Tarım sektörüne öncelik verildiği planda şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’nın dayandığı esas temel yurdun zirai kalkınması olduğuna ve bu da her şeyden evvel kara ve demiryolları ile denizyolları münakale şebekesinin tamamlanmasına ve nakil vasıtalarının artırılmasına, büyük ve küçük su işlerinin ikmaline, enerji kaynaklarının geliştirilmesine bağlı bulunduğuna göre, ulaşım, sulama ve enerji işlerine ait planların zirai kalkınma planının birer mütemmim cüz’ü sayılması lazım geldiği aşikârdır.”¹⁶⁵

1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı önceki planlardan sadece temel stratejide değil, kaynak stratejisinde de ayrılmıştır. Planın uygulanması için öngörülen toplam 3,7 milyar liranın önemli bir kısmı (1,8 milyar) dış kaynağa dayandırılmıştır.¹⁶⁶ Ne var ki

¹⁶⁴ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, s.22

¹⁶⁵ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, s.52-53

¹⁶⁶ Seriyse Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.163

hükûmet istediği dış kaynağı sağlayamamış; planda kısıtlama yoluna gidilerek sanayi, maden ve enerji sektörleri üzerinde ayrı bir planlama yapılmak suretiyle tarım öncelikli 5 Yıllık Tarımsal Kalkınma Programı hazırlanmıştır.¹⁶⁷

Sonuç itibariyle plan gerçek anlamda uygulama alanı bulamamıştır. Bu plan uygulanamamış olsa da Türkiye'nin kalkınma ve planlama deneyiminde bir dönüm noktası olmuş, 1950-1960 döneminin ekonomisinde belirleyici bir rol üstlenmiştir.¹⁶⁸ Ayrıca bu plan, devletçi ekonomi anlayışından liberal ekonomi anlayışına doğru bir dönüşümü beraberinde getirmiştir.¹⁶⁹

1.4. 1948 TÜRKİYE İKTİSAT KONGRESİ (22-27 KASIM 1948)

İstanbul Tüccar Derneği Yönetim Kurulu, 29 Haziran 1948'de yapmış olduğu bir toplantıda ülkenin mevcut iktisadi konularını görüşmek üzere İstanbul'da bir "Türkiye Ticaret ve İktisat Kongresi" düzenlemek için karar almıştır. Bu amaçla, İstanbul Ticaret ve Sanayi Odası, Bölge Sanayi Birliği, Türkiye İktisatçılar Derneği, İstanbul Tüccar Derneği ve Türk Ekonomi Kurumu temsilcilerinden oluşan bir tertip komitesi kurulması kararlaştırılmıştır. Alınan bu kararlar beraber tertip komitesi ilk toplantısını 3 Ağustos 1948'de gerçekleştirmiş; kongre yönetmeliği hazırlanarak gündem tespiti yapılmıştır.¹⁷⁰

Kongre, 22 Kasım 1948'da yaklaşık 1100 katılımcıyla İstanbul'da toplanmıştır. Katılımcılar, milletvekilleri, resmi daire yöneticileri, mesleki teşekküller, üniversite akademisyenleri ve kongreyi tertip eden kuruluş temsilcilerinden oluşmuştur. Kongre resmi nitelikte olmayıp devlet güdümü dışında olup siyasi bir oluşumu olmamıştır.¹⁷¹

Kongre, Tertip Komitesi Başkanı İzzet Akosman'ın yaptığı açılış konuşmasıyla başlamıştır. İzzet Akosman, yaptığı konuşmada "kongresinin hür ve serbest fikrin mahsulü" olduğunu ifade etmiştir.¹⁷²

¹⁶⁷ İlhan Tekeli-Selim İlkin, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, s.12-13

¹⁶⁸ Alkan Soyak, "Türkiye'de İktisadi Planlama: DPT'ye İhtiyaç Var mı?", s.174

¹⁶⁹ Cem Angın, "Türkiye'de Planlama Anlayışının Evrimi: DPT Örneği", *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.11, S.26 (2024), s.302

¹⁷⁰ Kemal Kılıçdaroğlu (Drl.), *Türkiye İktisat Kongresi İstanbul 22-27 Kasım 1948*, (Ankara: DPT Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 1997), s.15

¹⁷¹ İlker Parasız-İlhan Eroğlu, *Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi*, s.79; Serkan Tuna, "1948 Türkiye İktisat Kongresi'nde Devletçilik Tartışmaları ve Yansımaları", *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.1 (2002), s. 291

¹⁷² Kemal Kılıçdaroğlu, a.g.e., s. 4

11 maddeden oluşan Kongre Yönetmeliğinin 4. Maddesinde kongrenin gündeminin ne şekilde olacağına karar verilmiştir. Buna göre kongre gündem maddeleri “Devletçilik ve devlet müdahalesi, Dış ticaret rejimi, Vergi reformu bakımlarından incelenmesi” şeklinde belirlenmiştir.¹⁷³

27 Kasım 1948’de sona eren kongrede devletçilik, vergi reformu ve dış ticaret konuları üzerine kararlar alınmış ve raporlar hazırlanmıştır.¹⁷⁴

Kongrede alınan kararlar siyasi alanda da etkiler oluşturmuş, kongre kararlarına dair kongreye de katılan Çanakkale Milletvekili Nurettin Ünen, 3 Aralık 1948 tarihinde Ekonomi ve Ticaret Bakanlarının cevaplandırması isteğiyle soru önergesi vermiştir. Soru önergesinde kongre kararlarını hükûmetin ne şekilde karşıladığı, devletçiliğin muhtelif safhaları hakkında hükûmetin ne gibi kararlar alacağı gibi konular gündeme getirilmiştir. Soru önergesine Ekonomi Bakanı Cavit Ekin’in 10 Aralık 1948’de verdiği yanıt “Hükûmetimizin şiarı her türlü objektif tetkik ve tenkitlerden, ilmi karakter taşıyan bütün mütalaalardan azami suretle istifade etmektir.” şeklinde olmuştur.¹⁷⁵

Diğer yandan, kongreyi düzenleyen İstanbul Tüccar Derneği’nin önerileri ile CHP ve DP’nin iktisadi görüşleri arasında bir paralellik olduğu görülmüştür. Tek önemli fark, “sayılan alanların dışında kurulmuş olan devlet işletmelerinin giderek özel teşebbüse devrini isteyen İstanbul burjuvazisi ve DP yaklaşımına karşı, bu alanlarda yeni kamu yatırımlarına girişmeyi kabullenmekle birlikte var olan işletmelerin devrini benimsemeyen CHP tutumu” olmuştur.¹⁷⁶

Kongre, 1923 İzmir İktisat Kongresi’nden sonra ilk kez Türk ekonomisinin bu denli geniş katılımı ile tartışıldığı bir kongre olmuştur. Demokratikleşme çerçevesinde toplumsal kesimlerin ekonomik kararlara katılmasının yolunu açmak gibi olumlu işlevlere sahip olan kongre, işçi ve köylü temsilcilerinin çalışmalarda yer almaması toplantıyı gerçek bir Türkiye İktisat Kongresi olma iddiasından uzaklaştırmıştır. Bu durum belirli kesimlerin CHP’ye yönelik ekonomik ve siyasal muhalefetini yansıtmak amacı taşıdığı kanısı oluşturmıştır.¹⁷⁷

¹⁷³ Kemal Kılıçdaroğlu, a.g.e., s. 19

¹⁷⁴ Kemal Kılıçdaroğlu, a.g.e., s. 385-393

¹⁷⁵ TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 17. Birleşim, 14. Cilt, 10.Aralık 1948, s. 92-93

¹⁷⁶ Korkut Boratav, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, s. 109

¹⁷⁷ Serkan Tuna, “1948 Türkiye İktisat Kongresi’nde Devletçilik Tartışmaları ve Yansımaları”, s. 319

Kongresinin Türk ekonomisi açısından taşıdığı ilklerden biri de “özelleştirme” kavramının ilk defa bu kongrede dile getirilmiş olmasıdır.¹⁷⁸ Kongrede sunulan tebliğlerde devletçilik mutlak bir şekilde eleştirilmiştir.¹⁷⁹ Ayrıca, kongrede görüşülen konular ve alınan kararlar 1950 sonrası iktisat politikalarının belirlenmesinde de genel bir çerçeve oluşturmuştur.¹⁸⁰

1.5. PLANSIZ DÖNEM (1950-1960)

2. Dünya Savaşı sonrasında Batı Bloğuna entegre olmak isteyen Türkiye, savaş sonrası, iktisadi politika arayışlarına girmiş; 1950 yılına gelindiğinde ise siyasal iktidar değişikliği yaşanmıştır. Bu dönemdeki değişim sadece siyasal değişiklikle kalmamış 1950 yılından itibaren özel teşebbüsün teşvikine, dış yardıma ve yabancı sermayeye dayanan ekonomik gelişme stratejisi uygulamıştır. Ekonomik gelişmeyi sağlamak için öncelik olarak tarıma önem verilmiş, tarımın kalkındırılması hızlandırılmıştır.¹⁸¹ 1947 yılından itibaren başlayan Türkiye’yi Avrupa’nın tarım deposu haline getirme çabaları, Demokrat Parti’nin (DP) temel ekonomi politikası haline gelmiştir. Bu durum DP’nin ekonomide tarıma öncelik vermesine ve liberal ekonomik politikaları benimsemesinin doğal sonucu olarak planlamaya karşı da bir tutum göstermesine neden olmuştur.¹⁸²

Bu dönem içerisinde Türkiye’nin ekonomik yapısına yönelik hazırlanan raporlarda ekonomide devletin müdahalesinin sınırlandırılması, özel sektörün önündeki engellerin kaldırılması ve tarıma dayalı gelişme sürekli gündeme gelmiştir. Bu konuda dikkat çeken ilk rapor 1951 yılında hazırlanmış olan Barker Raporu’dur.¹⁸³ Raporda, “tarım üretimini artırmaya yönelik geniş bir programın hazırlanması ve programın sağlıklı bir şekilde uygulanabilmesi için küçük bir planlama kurumunun kurulması; devletin kendi endüstriyel yatırımlarının planlaması, özel endüstriyel yatırımların geliştirilmesi ve malî politikaların belirlenmesinde rüçhan hakkı sırasına riayet etmesi; maliyeti ucuz olan temel ihtiyaç maddelerinin üretimine öncelik verilmesi, iktisadi işlerin

¹⁷⁸ İlker Parasız-İlhan Eroğlu, *Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi*, s.79

¹⁷⁹ Arda Baş, “1948 Türkiye İktisat Kongresi’nde Liberalizm Hakkında Görüşler”, *Yüzyüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.44 (2019), s. 361

¹⁸⁰ Yaşar Semiz, “İstanbul İktisat Kongresi 22-27 Kasım 1948”, *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15 (Ekim 2017), s.48

¹⁸¹ Hamza Eroğlu, *Atatürk ve Devletçilik*, s. 60

¹⁸² Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.173-174

¹⁸³ Barış Övgün, “Türkiye’de Planlama Sektörel Gelişmeden Kalkınmaya Kalkınmadan Stratejiye”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, S.13 (2010), s. 182

sağlıklı bir şekilde yürütülebilmesi için Başbakan ya da yardımcısının başkanlığında bir Ekonomik Koordinasyon Kurulu kurulması” tavsiyelerinde bulunulmuştur.¹⁸⁴

Bir diğer önemli rapor, 1952 tarihli James W. Martin ve C. E. Cush’un hazırlamış oldukları rapordur. Raporda “Başbakanlığa bağlı olarak kurulması gereken planlama biriminin zorunluluğu belirtilmekte ve Türkiye’nin Marshall yardımlarından daha isabetli bir şekilde faydalanabilmesi için böyle bir örgütün ne kadar önemli olduğu” anlatılmıştır.¹⁸⁵

Yabancı uzmanlar tarafından yapılan bu tavsiyelerdeki amaç, Türkiye’nin aldığı kredileri ne şekilde kullandığını gözlemlemektir. Ancak, bu tavsiyeler DP iktidarında pek karşılık bulmamıştır.

1950’lerin ortalarından itibaren ortaya çıkan bütçe açıklarıyla beraber artan dış borçlar; yapılan yanlış ekonomi politikalarıyla birleşince ekonomideki bunalım artmaya başlamıştır. Bu durum enflasyonun hızla artmasına, dış borçların ödemesinde dengesizlikler yaşanmasını ortaya çıkarmıştır.¹⁸⁶ Ekonomideki dengeleri sağlamak amacıyla DP iktidarı, 1955’ten sonra başlayan iktisadi bunalımı atlatabilmek için İş Bankası vasıtasıyla dolaylı bir iktisadi program çalışmasına girişmiştir. Bu girişim, IMF’nin baskısı sonucu kabul edilen 1958 istikrar programıyla sona ermiştir. Bunun üzerine 4 Ağustos 1958 İstikrar Programını uygulamaya koymuştur.¹⁸⁷ Maliye Bakanı Hasan Polatkan, 20 Şubat 1959’da yapmış olduğu meclis konuşmasında istikrar programı sonrası ekonomik hedeflerini şu şekilde ifade etmiştir:

“İktisadi politikamızın başlıca hedefi, aziz milletimizin hayat seviyesinin muasır medeni memleketilerdeki seviyeye süratle ulaştırılması ve Türkiye’nin Avrupa camiası içindeki rolünü, bihakkın ifa edebilmesi için, bir an evvel iktisaden kuvvetli bir hale getirilmesidir.”¹⁸⁸

¹⁸⁴ Yaşar Semiz-Güngör Toplu, “Barker Raporu: Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde İktisadi Kalkınmayı Hızlandırmak Amacıyla Yabancı Uzmanlara Hazırlatılan Örnek İnceleme”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, S.4 (2021), s.131,133,135,139

¹⁸⁵ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.176

¹⁸⁶ Alkan Soyak, “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”, s.175

¹⁸⁷ “Yeni Ekonomik Rejimin Esasları Dün Kararnamelerle İlan Edilmeğe Başlandı”, *Cumhuriyet* (5 Ağustos 1958), s.1

¹⁸⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, 2. Yasama Yılı, 40. Birleşim, 7. Cilt, 20 Şubat 1959, s.281

Ekonomik krizden çıkış yolu olarak uluslararası finans kuruluşlarından kredi alma yolunu seçmiş olan DP, kredi karşılığında bir planlama hazırlanması talebiyle karşı karşıya kalmıştır. Bu amaçla 1958 yılında plan hazırlıklarını yürütmek üzere bir Koordinasyon Bakanlığı kurulmuştur. 1959 yılının sonlarına doğru Federal Almanya Şansölyesi Erhard'ın Başbakan Adnan Menderes'e tavsiyesi üzerine¹⁸⁹ J. Tinbergen ve Koopman ile işbirliği yapılarak planlama çalışmalarını yürütmek üzere Elektrik İşleri Etüt İdaresi içinde bir çalışma grubu¹⁹⁰ oluşturulmuştur. Genel Müdür İbrahim Derinler'in eşgüdümünde çalışan kurulda Yüksek Mühendis Ayhan Çilingiroğlu ile SBF öğretim üyeleri Dr. Nejat Bengül ve Dr. Attila Karaosmanoğlu yer almıştır. Tinbergen, yardımcısı Koopman ile birlikte 4 Nisan 1960'ta Türkiye'ye gelmiş, kendisine yardımcı olmakla görevlendirilen Ayhan Çilingiroğlu ile Koordinasyon Bakanlığı binasında çalışmaya başlamıştır.¹⁹¹ 6 Nisan 1960'ta yapılan toplantıda Tinbergen, Türkiye'de 10 yılı kapsayacak üç aşamalı bir planlama çalışmasından bahsetmiştir.¹⁹² Ancak bir süre sonra Tinbergen Türkiye'den ayrılmış ve Koopman kalmıştır.

Nisan ve mayıs ayları içinde yaşanan gösteriler ve olaylar bu sürecin kesilmesine yol açmıştır. Koordinasyon Bakanlığı ve Elektrik İşleri Etüt İdaresi bünyesinde yürütülen planlama çalışmaları ise 27 Mayıs 1960'tan sonra somut bir şekilde hayata geçirilmiştir.¹⁹³

Bu dönemin planlama konusunda yaşanan diğer önemli bir gelişmesi de 12 Ocak 1959'da toplanan CHP'nin 14. Büyük Kurultayında açıklanan İlk Hedefler Beyannamesi'dir. Beyannamede yer alan konular, 1961 Anayasası'nın da temelleri oluşturma açısından önemlidir.¹⁹⁴ Beyannamede planlamanın önemi vurgulanmış, devlet eliyle planlama yapılması görüşüne yer verilmiştir. Bu açıdan 27 Mayıs 1960 sonrasında DPT'nin kurulması İlk Hedefler Beyannamesinde yer alan ilkeler içinde yer almaktadır.

¹⁸⁹ Kenan Mortan, "Planlı Yaşamın İlk Adımları", *Cumhuriyet* (25 Haziran 1984), s.8

¹⁹⁰ Bu çalışma grubuna Başbakan Adnan Menderes tarafından "Envestiman ve Koordinasyon Komitesi) adı verilmiştir. Bk. Kenan Mortan – Cemil Çakmaklı, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, (İstanbul: Altın Kitaplar, Kasım 1987), s. 45

¹⁹¹ Cemal Mihçioğlu, "Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri", *Prof. Dr. Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları:522, 1983), s. 254

¹⁹² Kenan Mortan – Cemil Çakmaklı, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, s. 46

¹⁹³ Barış Övgün, "Türkiye'de Planlama Sektörel Gelişmeden Kalkınmaya Kalkınmadan Stratejiye", s. 186

¹⁹⁴ Tefik Çavdar, "Yitik Plan: 4. Kalkınma Planı" *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.2, S.4 (2007/4), s. 34

Plansız dönem olarak adlandırılan DP iktidarı döneminde, 1950'lerin başından itibaren Forum Dergisi planlı bir toplum ilkesinde ısrar etmiş, iktidarın ekonomi politikalarına karşı “ithal ikameci sanayileşme ve sosyal devlete dayalı planlama politikası” fikrini savunmuştur. Dergi, savunduğu fikirler nedeniyle 1957 seçimlerinden önce yaşanan siyasal çatışmaların omurgasını oluşturmuştur.¹⁹⁵ Yalçın Küçük'e göre Forum Dergisi ve hareketi, etkinliğini yitirmesine rağmen 1960 sonrası dönemin ilk planlı kuşağına rengini vurmuştur.¹⁹⁶ Necat Erder ise Türkiye'de planlama ile ilgili düşünce birikiminin Forum Dergisi ve Mülkiye'de (SBF) olduğunu belirtmiştir.¹⁹⁷

1.6. İLK PLANLAMA DÖNEMİ ANLAYIŞI (1923-1960)

1960 öncesi dönemde hazırlanan planlar, tüm ekonomiyi kapsamayan, sadece kamu yatırımlarını planlı bir şekilde yapmayı amaçlayan planlardır.¹⁹⁸

1960 yılı öncesi hazırlanan ekonomi planlarını 1923 İzmir İktisat Kongresi kararları, 1934-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1938 yılında uygulanması planlanan İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı, 1946 yılında hazırlanan İvedili Sanayi Planı ve 1947 yılında hazırlanan Türkiye İktisadi Kalkınma Planı olarak sıralamak mümkündür.¹⁹⁹

Türkiye'de planlı kalkınma modelinin kökenlerini, siyasal anlamda Atatürk'ün 1923 İzmir İktisat Kongresi'nde yaptığı konuşmayla, kuramsal anlamda ise Kadro Hareketiyle başlatmak mümkündür.²⁰⁰

1923 İzmir İktisat Kongresi'nde belirlenen Misak-ı İktisadi Esasları, liberalizm anlayışı çerçevesinde bir iktisadi program veya plan niteliği taşımaktadır. Misak-ı İktisadi Esasları, Cumhuriyet yönetiminin ilk iktisadi yol haritası olmuş, süreç bu esaslar üzerinden şekillendirilmeye çalışılmıştır. Sürecin şekillendiricisi olan diğer bir gelişme

¹⁹⁵ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s. 485; Aslı Yılmaz, a.g.t., s. 179

¹⁹⁶ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s. 480

¹⁹⁷ Ergun Türkcü, “Birinci Kalkınma Planı ve Sonrası”, *Attila Sönmez'e Armağan Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010), s.283

¹⁹⁸ Akın İzmirlioğlu, *Planlama Yaklaşımları ve Türkiye'de Planlama*, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 20 Ekim 2000), s.16

¹⁹⁹ Musa Keskin, “Türkiye'deki Kalkınma Planlarının Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1 (2023), s.7

²⁰⁰ B.Ali Eşiyok, “Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, s.126

ise 28 Mayıs 1927 tarih ve 1055 sayılı Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun çıkarılmasıdır. 15 yıl yürürlükte kalan bu kanun, sanayinin gelişmesi ve yerli sermaye sınıfının oluşması üzerine şekillenmiştir. Ancak süreç içerisinde yaşanan iktisadi bunalımlar bu durumun yeteri kadar ilerlemesini engellemiştir. Bu nedenle de Türk ekonomisine yeni bir yön verme girişimleri yaşanmış; devletçilik anlayışı da bu süreçte ortaya çıkmıştır.

Devletçilik anlayışı planlamayı da beraberinde getirmiştir. 1934-1938 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı, öngörülen projelerin gerçekleştirilmesi göz önüne alındığında başarılı olmuş bir plan çalışmasıdır. Bu başarı, İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın da hazırlanmasına önyak olmuştur. Bu dönemde uygulanan planlama çalışmaları sanayi temelli olmuş, toplumun ve sosyal hayatın bütününe kapsamamıştır.²⁰¹

İkinci Dünya Savaşı'nın uluslararası alanda yaratmış olduğu bunalım, Türkiye'de de etkisi göstermiş; uygulanmakta olan plan çalışmaları kesintiye uğramıştır. Bu süreçte katı bir devletçi politikalar yürütülmüştür. Savaş sonrası oluşan iki kutuplu dünya düzeninde Türkiye Batı Bloğunda yer edinmiş, iktisadi devletçilik anlayışında yumuşamalar görülmüştür. Yeni Dünya düzeninde yer edinme çabası içerisinde Türkiye, planlama çalışmaları yürütmüş, finansman olarak da Batı Bloğunun finans kuruluşlarından yararlanma girişimlerinde bulunmuştur.

Uygulanmak istenen 1946 İvedili Sanayi Planı ve 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı yeterli finansman desteği bulunamadığı için uygulanamamıştır. Bundan sonraki süreç ABD'nin hazırlamış olduğu Marshall yardımları üzerinde şekillenmiş, Türkiye'de bu yardımlardan kısmen faydalanabilmiştir.

1950'de yaşanan iktidar değişikliği sonrasında ise plansız dönem olarak adlandırılan bir dönem yaşanmıştır. 1950-1960 dönemi önemli karayolları, liman ve enerji projeleri yatırımlarının yaşandığı bir dönem olduğu için altyapı yatırımcılığı dönemi olarak da adlandırılmıştır.²⁰²

1960 yılı öncesinde uygulanan veya uygulanma girişiminde bulunan planların temel özelliklerine Tablo 2'de yer verilmiştir.

²⁰¹ Akın İzmirlioğlu, Birinci ve İkinci Sanayi Planlarını "Proje demeti" olarak nitelendirmiş ve her iki planın da sanayileşme için olanakları zorlamak ve bir uygulama disiplini getirmek istediğini; fiziksel planlama ve mekana yerleşen bir yapı getirmeye çalıştığını belirtmiştir. Bk. Akın İzmirlioğlu, *Planlama Yaklaşımları ve Türkiye'de Planlama*, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 20 Ekim 2000), s.17

²⁰² Akın İzmirlioğlu, *Planlama Yaklaşımları ve Türkiye'de Planlama*, (İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 20 Ekim 2000), s.18

Tablo 1.2: Sanayi Planları ve Temel Özellikleri²⁰³

	Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı (BBYSP)	İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (İBYSP)	1946 İvedili Sanayi Planı	1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı
Sürükleyici Sektör	Sanayi	Sanayi ve Enerji	Sanayi	Tarım, Enerji ve Ulaştırma
Kalkınma Paradigması	Planlamaya dayalı, korumacı, devletçi sanayileşme	Planlamaya dayalı, korumacı, devletçi sanayileşme	Planlamaya dayalı, korumacı, devletçi sanayileşme	Piyasa merkezli, dışa açık, liberal politikalar temelinde dünya ekonomisine eklemlenme
	Uluslararası işbölümünün dışında sanayileşme hedefi	Uluslararası işbölümünün dışında sanayileşme hedefi	Uluslararası işbölümünün dışında sanayileşme hedefi	Tarım sektörü temelinde, Uluslararası işbölümüne uygun uzmanlaşma
Finansman (İç/Dış)	İç finansman	İç finansman	İç finansman	İç ve dış finansman (Marshall Planı çerçevesinde finansman arayışı)
Kalkınmada Temel Faktör	Devlet	Devlet	Devlet	Özel
Kapsadığı Dönem	1934-1938	1939-1943	1945-1946	1948-1952
Plan Anlayışı	Kısmi/Sektörel	Kısmi/Sektörel, ancak BBYSP'na göre daha ayrıntılı	Kısmi/Sektörel, ancak ilk iki plana göre daha kapsamlı, bir "iş planı" niteliğinde	Kısmi/Sektörel İlk üç plana göre daha kapsamlı, makro büyüklüklerle ilişkilendirilmiş, makro plan değil

²⁰³ B.Ali Eşiyok, "Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı'na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü", s. 88

BÖLÜM 2: TÜRKİYE’DE MİLLİ PLANLAMANIN TEŞKİLATLANMASI

2.1. PLANLI DÖNEME GEÇİŞ SÜRECİ

İkinci Dünya Savaşı sonrası süreçte ABD ve SSCB’nin başı çektiği iki kutuplu Soğuk Savaş Dönemi ortaya çıkmış; bu süreçte ABD tarafından uygulamaya konulan Marshall Planı çerçevesinde savaş sonrası her alanda çöküntüye uğrayan Avrupa’yı tekrar ayağa kaldırmak ve SSCB’ye karşı Batı Bloğunu güçlendirmek amaçlanmıştır. Türkiye’de ise bu süreç, savaş sonrasında dünyada yeni oluşan siyasal ve ekonomik düzene uyumunu sağlamaya yönelik düzenlemelerin yapılması boyutunda şekillenmiştir.²⁰⁴

1960’lara gelirken, Türkiye’nin “dünya kapitalizmi” ile eklemlenmesinde ve ülkede çok partili siyasetin işleyişinde ciddi sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu, bir yandan, Türkiye’nin Bretton Woods Sistemi²⁰⁵ kuruluşları ve dünya kapitalizminin diğer odakları ile ilişkilerinin getirilmesine yol açmış, öte yandan yurtiçinde, DP iktidarına karşı ciddi bir toplumsal ve siyasal muhalefet oluşmuştur. Başta IMF ve Dünya Bankası olmak üzere, uluslararası finans kuruluşları, Türkiye’nin ekonomik istikrar açısından çekidüzen vermesini talep etmişlerdir. 1958 İstikrar Programı bunun sonucu olmuştur.²⁰⁶

Bu dönemde siyasal açıdan DP iktidarına karşı olan tepkiler, CHP etrafında toplanmış; bunun bir sonucu olarak da 12 Ocak 1959’da yapılan CHP’nin 14. Büyük Kurultayında açıklanan “İlk Hedefler Beyannamesi” olmuştur. Bu süreçte uluslararası kuruluşlar ile Türkiye’deki muhalefetin görüşleri arasında büyük bir örtüşme göze çarpmaktadır. Bu örtüşmenin ortak paydası, ekonomi yönetiminde, planlı kalkınma yönteminin uygulanması düşüncesidir.²⁰⁷

²⁰⁴ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, (İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, Eylül 2007), s. 46

²⁰⁵ Bretton Woods Sistemi, II. Dünya Savaşı sırasında, Temmuz 1944’te, ABD’nin küçük bir kasabası olan Bretton Woods’ta toplanan Birleşmiş Milletler Para ve Finans Konferansı’nda ortaya çıkan iktisadi sistemdir. Bk. Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, (İstanbul, Güzem Can Yayınları:18, 2002), s. 76

²⁰⁶ *Planlı Kalkınma Serüveni: 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2003), s. x

²⁰⁷ *Planlı Kalkınma Serüveni: 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi*, s. x

27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen darbe sonrası askeri yönetim başa geçmiştir. Askeri darbe bir yandan mevcut siyasi iktidarı hedef alırken diğer yandan da ülkenin içinde bulunduğu siyasi ve iktisadi duruma da tepki niteliğinde olmuştur. Bu dönemin temel özelliklerinden biri, iktisadi siyasa alanında 1950'lerin siyasal düşüncelerine tepki teşkil eden kurumların yaratılması çabasıdır.²⁰⁸ Darbe sonrası ülke yönetiminde genel bir değişimin ve dönüşümün sağlanması amacıyla Anayasa hazırlıkları başlatılmıştır. 1961 Anayasası, "İlk Hedefler Beyannamesi" temelli bir görüş etrafında hazırlanmış; Devlet Planlama Teşkilatı'nın kurulması da bu görüşün neticesi olmuştur.

Esasen, 1950'li yılların başından itibaren yabancı uzmanlar tarafından hazırlanan raporlarda planlamanın yapılması vurgulanmış ancak dönemin siyasi iktidarı olan DP, bu görüşlere sıcak bakmamıştır. 26 Mayıs 1954'te Başbakan Adnan Menderes mecliste yapmış olduğu konuşmada plan konusunda kendisine yöneltilen eleştirilere şöyle cevap vermiştir:

"Eğer bu memleketin kaderi onların planlılığı yüzünden kendi devirlerindeki gibi 20 sene olduğu yerde kalmışsa ve kendi zumlarınca bizim plansızlığımız yüzünden dört sene içinde şu noktaya varmışsa, o plan kahrolsun, bu plansızlık mübarek olsun."²⁰⁹

DP iktidarının plan konusundaki tutumu 1958 İstikrar Programı ile yumuşama eğilimi göstermiş; biraz da OEEC²¹⁰ üyesi hükûmetlerin üstelemesi ile Başbakanlığa bağlı bir Planlama Grubu kurulmuştur. Hollandalı iktisatçı Jan Tinbergen davet edilerek görüşleri alınmış ve bazı ön çalışmalar başlamıştır.²¹¹ Tinbergen tarafından hazırlanan "Bir Merkezi Planlama Teşkilatı Kurulması Hakkında Not" başlıklı raporda uzun vadeli

²⁰⁸ Mustafa Altıntaş, *Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları*, (Ankara: A.İ.T.İ. Akademisi Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayınları:2, 1978), s.195

²⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem, 1 yasama Yılı, 4. Birleşim, 1. Cilt, 26 Mayıs 1954, s.79

²¹⁰ OEEC (Avrupa İktisadi İşbirliği Teşkilatı), İkinci Dünya Savaşından sonra, savaş sırasında yıkılan Avrupa ekonomilerinin onarımına yardımcı olmak, Marshall yardımlarını dağıtmak, bölge içi ticareti geliştirmek gibi amaçlarla, ABD'nin öncülüğünde Batı Avrupa ülkeleri arasında kurulmuştur. 1961'de kapsamı genişletilerek OECD (Ekonomik İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatı) haline dönüştürülmüştür. Bk. Halil Seyidoğlu, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, (İstanbul, Güzem Can Yayınları:18, 2002), s. 36

²¹¹ Oktay Yenal, *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2010), s.112; Kenan Mortan – Cemil Çakmaklı, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, (İstanbul: Altın Kitaplar, Kasım 1987), s.44

planlar, yıllık planlar ve planlama merkezinden bahsedilmiştir.²¹² Bu çalışmalar 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen askeri darbesiyle kesintiye uğramıştır.

27 Mayıs 1960 tarihinden itibaren planlama ve planlama teşkilatının kurulması çalışmaları kamuoyuna açılmış ve üniversitelerle işbirliğine gidilmiştir.²¹³ Bu dönemde planlama ile ilgili yapılan çalışmalar birkaç farklı kanaldan yürümüştür. Askeri darbe sonrası kurulan hükûmette Koordinasyon Bakanlığı bulunmadığı için bu bakanlığın görev ve yetkileri Ticaret Bakanlığına bağlanmıştır. Ticaret Bakanı Cihat İren'in Bakanlar Kuruluna yapmış olduğu bilgilendirme sonrasında plan konusuyla ilgilenmek üzere Devlet Bakanı Şefik İnan görevlendirilmiştir.²¹⁴

20 Haziran 1960'ta hükûmetçe bir dizi kararlar alınmıştır. Bu kararlardan biri de yatırımlar için Planlama Dairesi kurulmasıdır.²¹⁵ Bu çerçevede görevlendirilen Devlet Bakanı Şefik İnan, planlama örgütü kurulmasıyla ilgili tasarının oluşturulması işinin başına Yüksek Murakabe Heyeti Başkanı Muhlis Ete'yi getirmiştir. Oluşturulan tasarıda Koopman ve Tinbergen'in görüşlerine de başvurulmuş²¹⁶ ve neticede 19 Temmuz 1960'da "Planlama Örgütünün Kurulmasına İlişkin Yasa Tasarısı" hazırlanmıştır.²¹⁷

Planlama dairesinin kurulması için yapılan çalışmalardan bir diğeri de Albay Şinasi Orel'in yaptığı çalışmadır. Şinasi Orel, Devlet Bakanı Şefik İnan'ın koordinasyonunda yürütülen planlama çalışmaları hakkında edindiği bilgi üzerine dönemin Başbakanlık Müsteşarı Alparslan Türkeş ile bir görüşme gerçekleştirmiş ve Alparslan Türkeş'in de yönlendirmesi üzerine bir planlama çalışması kararı almıştır.²¹⁸

²¹² Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT'nin Öyküsü]*, (İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004), s.48

²¹³ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, s. 167

²¹⁴ Cemal Mihçioğlu, "Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri", *Prof. Dr. Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan*, s.256

²¹⁵ "Bakanlar Kurulunca Alınan 15 Mühim Karar", *Cumhuriyet* (21 Haziran 1960), s.1

²¹⁶ Cemal Mihçioğlu, "Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri", *Prof. Dr. Fadıl H. Sur'un Anısına Armağan*, s.256

²¹⁷ Cemal Mihçioğlu, a.g.m., s.237

²¹⁸ Cemal Mihçioğlu, "Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.42, S.1 (1988), s. 123; Alparslan Türkeş'in kendisini yönlendirmesi hakkında Şinasi Orel şunları söylemiştir: "Ben Cemal Gürsel'in genel sekreteriydim; Alparslan Türkeş de müsteşardı, Başbakanlık Müsteşarı. Benim oturduğum yer de Ankara Komutanlığı Kurmay Başkanı olarak oturduğum yer Meclis Binasıydı. Meclis binasında, üst katta bir şey vardı, gürültü vardı. Nedir bu gürültü diye sordurdum. Bir Devlet Bakanı (Şefik İnan) oturuyormuş. Ne yapıyormuş peki? Dedim. Planlama kanunu yapıyoruz. İlgilendi. Arkadaşımı gönderdim, Recep Ergun, yanımda çalışıyordu, onu gönderdim... çıktık, işte anlattık planlamayı, nasıl yapıldığını. Benim o ara '...' hocam... kendisine onu izah ettik, çıktık. O akşam Alparslan

Başbakanlıkta Şinasi Orel başkanlığında kurulan komisyonda Nur Yalman, Attila Karaosmanoğlu, Sadun Eren, Nejat Bengül, Besim Üstünel, Mehmet Selik ve Ayhan Çilingiroğlu²¹⁹ gibi isimler yer almıştır.²²⁰ Şinasi Orel tarafından hazırlanan taslak, Devlet Bakanı Şefik İnan tarafından hazırlatılan taslakla beraber görüşülmek üzere Milli Birlik Komitesine gönderilmiştir.

5 Ağustos 1960'ta Devlet Başkanı Cemal Gürsel başkanlığında Milli Birlik Komitesi ve Bakanlar Kurulu ortak bir toplantı yapmış ve planlama teşkilatının kurulması ile ilgili hazırlanan iki taslağı gündemlerine almışlardır. Yapılan görüşmelerden sonra Şinasi Orel'in taslağı üzerinde bazı değişiklikler yapılması isteğiyle geri iade edilmiş; Şefik İnan'ın taslağı ise tümüyle reddedilmiştir.²²¹

Şinasi Orel tarafından hazırlanan taslak, gerekli düzenlemeler yapıldıktan sonra 19 Ağustos 1960 tarihinde "Devlet Planlama Teşkilatı'nın Kurulması Hakkında Kanun Tasarısı" ve İktisat Komisyonu Raporu Milli Birlik Komitesine sunulmuş; Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısında yapılan görüşmeler²²² neticesinde 30 Eylül 1960'ta Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuştur.²²³

Türkes'i gördüm, dedim ki, yahu, bu böyle bir şey yapıyor, uymadı benim kafama. 'Ağabey, bir tane kanun tasarısı da sen hazırla' dedi. Ben peki dedim. ..." Bk. Devlet Planlama Teşkilatının 41'inci Kuruluş Yıldönümü Münasebetiyle Teşkilatın İlk Müsteşarı Sayın Şinasi Orel ile Yapılan Röportaj, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 25 Eylül 2001, s. 2

²¹⁹ Attila Karaosmanoğlu, hazırlanan plan tasarısı ile ilgili olarak şunları ifade etmiştir: "Kurulmasını teklif ettiğimiz teşkilat o günlerde dünyadaki planlama teşkilatlarından çok farklı idi. O sırada Rusya'da planı yapan Gosplan" da, Hindistan'da "Yojhana Bhavan" da, Çin'de Planlama Komisyonunda binlerce kişi çalışıyordu. Biz küçük kadrolu, o günlerin imkan verdiği planlama tekniklerini ve konseptlerini kullanabilecek bir planlama tekniğiyle gittik. O zamanki plan konseptlerine göre bizim düşündüğümüz Türkiye'deki planlamanın bazı önemli farkları vardı. Bu farklılıklar; bir, Planlama Teşkilatının kuruluşuyla ilgili farklılıklardı; ikincisi de, uygulanmakta olan plan metodolojisi ve plan teknikleriyle ilgili farklılıklardı." Bk. Attila Karaosmanoğlu, "21. Asırda Planlama" 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve DPT'nin 40. Yılı Konferansları Dizisi-II, (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Eylül 2000), s. 10-11

²²⁰ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü*, s. 76

²²¹ Ümit Akçay, a.g.e., s.76

²²² Görüşmeler için Bk. T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 15. Birleşim, 1. Cilt, 30 Eylül 1960

²²³ "Planlama Dairesi İşe Başlıyor", *Milliyet* (1 Ekim 1960), s.1,5; "Planlama Teşkilatı Kanunu Kabul Edildi", *Cumhuriyet* (2 Ekim 1960), s.1,5; "Planlama Teşkilatı Faaliyette", *Cumhuriyet* (6 Ekim 1960), s.1

Kaynak: Milliyet (1 Ekim 1960)

2.2. DPT’NİN KURUMSALLAŞMA SÜRECİ: ÖRGÜTLENME / TEŞKİLATLANMA

Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısında kabul edilen 30 Eylül 1960 tarihli 91 sayılı “Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanunu”, 5 Ekim 1960’ta Resmi Gazete’de yayınlanarak yürürlüğe girmiştir.²²⁴ Toplam 24 maddeden oluşan 91 sayılı yasaya göre, “Devlet Planlama Teşkilatı Başbakanlığa bağlı olacak, başbakan bu teşkilatın yönetimi ile ilgili yetkilerini Başbakan Yardımcısı vasıtasıyla kullanacaktır.”²²⁵ (Md. 1)

Teşkilatın başına kuruluş taslağını da hazırlamış olan Albay Şinasi Orel getirilmiştir.²²⁶ İlk daire başkanları ise Dr. Attila Karaosmanoğlu, Dr. Necat Erder ve

²²⁴ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621

²²⁵ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274

²²⁶ Seriya Sezen, Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama, s.74; DPT Müsteşarı Şinasi Orel, 12 Ekim 1961 tarihli Bakanlar Kurulu kararınca görevinden alınmış ve Şam Büyükelçiliği görevine atanmıştır. Bk. T.C. Resmi Gazete, 5/1879 karar sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 23 Kasım 1961, Sayı: 10965

Osman Nuri Torun olmuştur.²²⁷ Devlet Planlama Müsteşarı, “Başbakan Yardımcısına bağlı olup Planlama Merkez Teşkilatının faaliyetlerini sevk ve idare ile görevlidir.”²²⁸ (Md.5)

Yasanın 2. maddesine göre DPT’nin görevleri şunlardır:

- a) “Memleketin tabii, beşeri ve iktisadi her türlü kaynak ve imkânlarını tam bir şekilde tespit ederek takip edilecek iktisadi ve sosyal politikayı ve hedefleri tayinde Hükûmete yardımcı olmak;
- b) Muhtelif bakanlıkların iktisadi politikayı ilgilendiren faaliyetlerinde koordinasyonu temin etmek için tavsiyelerde bulunmak ve bu hususlarda müşavirlik yapmak;
- c) Hükûmetçe kabul edilen hedefleri gerçekleştirecek uzun ve kısa vadeli planları hazırlamak;
- d) Planların başarısı ile uygulanabilmesi için ilgili daire ve müesseselerle mahalli idarelerin kuruluş ve işleyişlerinin ıslahı hususunda tavsiyelerde bulunmak;
- e) Planın uygulanmasını takip etmek, değerlendirmek ve gerekli hallerde planda değişiklik yapmak;
- f) Özel sektörün faaliyetlerini planın hedef ve gayelerine uygun bir şekilde teşvik ve tanzim edecek tedbirleri tavsiye etmek.”²²⁹

Görülüyor ki, DPT’nin planları hazırlamak ve uygulanmasını izlemek dışında temel işlevinin, araştırmak, destek olmak ve danışmanlık yapmak ile sınırlandırıldığı görülmektedir.²³⁰

Yasanın 10. Maddesine göre DPT’nin İstatistik Genel Müdürlüğü ile yakın işbirliği içinde çalışması öngörülmüştür. Ayrıca, DPT’nin planlama ilgili olarak tüm kamu kurumları, özel sektör, tüzel ve gerçek kişilerden bilgi isteme ve istenilen belgelerin

²²⁷ Ergun Türkcan, “Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluş Süreci”, *Attila Sönmez’e Armağan Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010), s.255

²²⁸ T.C. Resmi Gazete, *Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun*, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274

²²⁹ T.C. Resmi Gazete, *Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun*, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274

²³⁰ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.76

en kısa sürede hazırlanması veya verilmesi zorunlu kılınmıştır. Bu husustaki tek istisna ticari sır mahiyetindeki bilgilerin kapsam dışı olmasıdır.

11. maddeye göre DPT, plan hazırlık aşamasında bilgi toplama ve planın yürütülmesi sürecinde Bakanlıklarla koordineli bir şekilde çalışması karara bağlanmıştır.

12. maddede iktisadi ve sosyal hedeflerle ilgili politikaların öncelikle Yüksek Planlama Kurulunda görüşerek tespit edilmesi, sonrasında Bakanlar Kurulunda görüşülmesi kararı alınmıştır.

13. maddede DPT'nin Başbakan veya Başbakan Yardımcısı ile Bakanlar Kurulu tarafından içeriği belirlenen hususlarda uzun vadeli ve yıllık planlar hazırlayacağı; bu hususta ilk olarak uzun vadeli planın hazırlanacağı hükmüne yer verilmiştir.

14. maddede, hazırlanan uzun vadeli planın Başbakanlığa sunulmasından itibaren bir hafta içinde Yüksek Planlama Kurulu'nun toplanıp planı incelemesine ve inceleme sonrası hazırlanan raporun Bakanlar Kuruluna sunulması; Bakanlar Kurulunda incelenen raporun kabul edildikten sonra TBMM'ye sunulması hükümlerine yer verilmiştir.

15. maddede ise yıllık programlar hususuna yer verilmiştir. Buna göre, Planlama Merkez Teşkilatı tarafından hazırlanan yıllık programlar Yüksek Planlama Kurulu'na sevk edilir, YPK tarafından incelenen yıllık program daha sonra Bakanlar Kuruluna sunulur. Yıllık programlar Bakanlar Kurulu onayından sonra resmîyet kazanır. Ayrıca ilgili madde hükmüne göre, yıllık programlar bütçe ve iş programlarından önce hazırlanır; bütçe ve iş programlarında DPT tarafından hazırlanan planda yer verilmiş olan hususlara dikkat edilir.

16. maddede Koordinasyon Dairesi Başkanlığı, kabul edilmiş olan planların uygulanmasında kurum ve kuruluşlar arasındaki işbirliğini sağlamakla görevlendirilmiştir. Ayrıca, planın uygulandığı dönemde elde edilen veriler gözden geçirilerek belirli evrelerde rapor hazırlayıp Bakanlar Kuruluna sunulmasına karar verilmiştir.²³¹

²³¹ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2275

Planlama Merkez Teşkilatı, az sayıda fakat yüksek vasıflı teknisyenlerle (meslek memurları) çalışacak şekilde kurulmuştur. Kuruluş kanununa göre teşkilatta 46 meslek memuru (iktisatçı, mühendis, sosyolog gibi), 16 idari memur ve 31 hizmetli kadrosu vardır. Ayrıca kanun gerekli araştırmaları mukavele ile yaptırmak ve bu amaçla araştırma personeli çalıştırmak imkânını da vermiştir.²³²

DPT kurulduktan sonra, planın Türk personeller tarafından hazırlanması, asıl sorumluluğun onlara ait olması esas kabul edilmiştir. Türk elemanların yetişemediği ihtisas alanlarında yabancı müşavirler almak kaydıyla noksanlıkların tamamlanması düşünülmüştür. Üniversitelerde, devlet dairelerinde, özel sektörde çalışmakta olup planlama teknikleri ile ilgili teoride veya pratikte çalışma yapmış olanlar teşkilata davet edilmiştir. Uzman ve uzman yardımcısı alınması sıkı usullere bağlanmış; uzman yardımcılarının seçiminde yabancı dil ve meslek bilgisi için yazılı ve sözlü sınavlar, uzmanların seçiminde de yabancı dilde münakaşalı seminerler yapılmıştır. Ayrıca adayların ahlaki durumları incelenmiş; alınan uzman yardımcılarını bir ile iki yıl yabancı ülkelere tahsile gönderilerek plancılık üzerinde yetiştirmeleri sağlanmıştır. Yabancı müşavir ve uzmanlardan yararlanma meselesi de ihmal edilmemiş; Birleşmiş Milletler ve Milletler Arası Kalkınma Teşkilatı (AID) kanalıyla getirtilen yabancı uzman ve müşavirlerin yüksek vasıflı kimseler arasından seçimine özen gösterilmiş, bu yabancı uzman ve müşavirler, planın sorumluluğunu taşıyan Türk meslektaşlarıyla birlikte çalışmışlardır.²³³

2.2.1. Yüksek Planlama Kurulu (YPK)

DPT, “Yüksek Planlama Kurulu ve Merkez Teşkilatından meydana gelmiştir.”²³⁴(Md.3) Yüksek Planlama Kurulu, Planlama Teşkilatının en yüksek organı konumunda olup siyasi ve teknik mülahazaların telif edildiği bir organdır.²³⁵

Yüksek Planlama Kurulu, Başbakan (veya Başbakan Yardımcısı), Bakanlar Kurulu tarafından seçilecek üç bakan, DPT Müsteşarı, İktisadi Planlama Dairesi Başkanı,

²³² *Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?*, s.19

²³³ *Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?*, s.21-22

²³⁴ *T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun*, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274

²³⁵ *Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?*, s.19

Sosyal Planlama Dairesi Başkanı ve Koordinasyon Dairesi Başkanından oluşmuştur. Böylece Yüksek Planlama Kurulunda siyasi unsur ile teknik unsur bir araya getirilmiştir. Bununla siyasi otorite ile teknik otorite arasında bir muvazene kurmak, siyasi kararların alınmasında siyaset adamları ile teknik personelin işbirliği yapmasını sağlamak amaçlanmıştır.²³⁶ Ancak, teorik olarak işleyebilir görünen bu dengeleme-frenleme mekanizmasının pratikte işlemesi pek kolay olmamıştır. Nitekim siyasetçi-bürokrat gerilimi daha ilk planın hazırlık aşamasında ortaya çıkmıştır.²³⁷ Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın hazırlık sürecinde hükûmet ile DPT bürokratları arasında yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle bazı DPT bürokratları istifa etmiştir.

YPK'nin bu karma yapısı çeşitli eleştirilere konu olmuştur. Dönemin plancılarından biri olan ve ilk istifa eden grubun içinde yer alan Attila Karaosmanoğlu, YPK'nin yapısı hakkında şunları belirtmiştir:

“Size hatalarımızdan bahsederken, en önemli hatalarımızdan birini söylemeyi unutmşum. 1960 yılı için Yüksek Planlama Kurulu yapısı belki çok etkin ve çok yararlı bir yapıydı. Ama, bu yapıda bugünkü siyasi düzenin kabul etmesinde bir hayli güçlük olabilecek bir anomali vardır. Dört tane plancı, eşit şartlarda Başbakan ve üç tane bakanın karşısında aynı masada oturuyorlardı. 1960 yılında belki egemenlik erkinin kullanılmasıyla ilgili kavramlar ve askeri bir müdahaleden sonra işbaşına geliş, bir Hükûmet için bu kabul edilebilir bir şeydi. Etkinliği olabilecek bir mekanizma gibi görülebilirdi. Ama ben, DPT kurulduktan çok kısa bir zaman sonra, öbür arkadaşlarımla da aynı kanıda olduklarını hissettiğimi söyleyebilirim, belki de konuşmuşuzdur, bu yapının devam edilebilirliği olmayan bir yapı olduğunu düşünmeye başlamıştım. Nitekim sonunda istifamız da bu yapının işlemediğinin örneklerinden birisini teşkil etti.”²³⁸

Yüksek Planlama Kurulu'nun görevleri, ilgili yasanın 4. Maddesinde yer almıştır. Buna göre kurul, iktisadi ve sosyal politikaların belirlenmesinde Bakanlar Kuruluna

²³⁶ *Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?*, s.19; Hikmet Çetin, *Plan Kavramı ve İktisadi Kalkınmada Planlamanın Lüzumu ve Önemi*, (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 10 Ocak 1974), s.31

²³⁷ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, s.79

²³⁸ Attila Karaosmanoğlu, “21. Asırda Planlama” 8. *Beş Yıllık Kalkınma Planı ve DPT'nin 40. Yılı Konferansları Dizisi-II*, (Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Eylül 2000), s. 27

yardımcı olur ve hazırlanacak olan planların hedeflerinin uygunluğu açısından değerlendirmesini yaparak Bakanlar Kuruluna sunulur.²³⁹

YPK'nın yukarıda belirtilen görevleri dışında birkaç önemli amaca daha hizmet ettiğini Günel Kansu şöyle açıklamaktadır:

“Birincisi, Türkiye'nin kalkınmasıyla ilgili güncel veya uzun vadeli her önemli politika kararının, YPK gibi teknisyenlerle politikacıları bir masa etrafında bir araya getiren bir kurumda alınması, bu kararların gerçekçiliğini ve uygulanabilirliğini sağlardı. İkincisi, YPK toplantıları, plan ve program uygulamalarının genel gidişinin, hükûmetler tarafından periyodik olarak gözden geçirilmesine olanak yaratırdı. Üçüncüsü, başbakana, her kamu kuruluşunun geçmiş yılda neleri yaptığını, neleri yapmadığını kuşbakışı görme olanağı yaratırdı. Böylece, icranın başı, ülkede olanlar ve olmayanlar konusunda tam bir bilgi sahibi olurdu. ... Buna karşılık, kamu kurumlarının sorumluluklarının YPK'da, en üst siyasi otoritenin sınavından geçmek zorunda olmaları, icraatları konusunda hesap vermeleri, keyfi davranışları, vurdumduymazlıkları, sorumsuzlukları, ataleti önlerdi. YPK toplantılarının bir de, turnusol kâğıdı gibi, nice büyük şöhretlerin, devlet adamlarının ne olduğunu ortaya çıkarması gibi bir işlevi veya yan ürünü vardı.”²⁴⁰

2.2.2. Merkez Teşkilatı

Yasanın 6. Maddesine göre Merkez Teşkilatı, Planlama Merkez Teşkilatı, İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı, Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı ve Koordinasyon Dairesi Başkanlığından oluşmuştur.

7. maddede DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı ile ilgili hükümlere yer verilmiştir. Buna göre İktisadi Planlama Dairesi Başkanlığı; uzun vadeli planlar, yıllık programlar ve finansman, sektör programları şubeleri ve özel ihtisas komisyonlarından oluşmuştur. Kısa ve uzun vadeli plan veya programların araştırılıp hazırlanması görevi verilmiştir.²⁴¹

²³⁹ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274

²⁴⁰ Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT'nin Öyküsü]*, s.64

²⁴¹ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274

8. maddede Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı ile ilgili hususlar yer almıştır. Buna göre ilgili başkanlık, araştırma ve planlama şubeleri ve özel ihtisas komisyonlarından meydana gelmiştir. Görev tanımlamasında ise ülke sosyal problemlerini inceleyerek çözüm için uzun ve kısa vadeli planlar hazırlamak hükmüne yer verilmiştir.²⁴²

Koordinasyon Dairesi Başkanlığı ile ilgili hükümlere ise 9. Maddede yer verilmiştir. Buna göre daire başkanlığı mali ve hukuki tedbirler şubesi, tetkik ve tahlil şubesi, yayın ve temsil şubesinden oluşmuştur. Görevleri ise şu şekilde tanımlanmıştır:

- a) Devlet teşkilatında ve özel sektörde planın gerçekleşmesini kolaylaştıracak idari, mali ve hukuki tedbirleri tespit ve tavsiye etmek;
- b) Tatbik mevkiine konan plan ve programların icrası sırasında gerekli takip ve koordinasyonu sağlamak, icabında bu maksat için muhtelif daire ve teşekküllerin yüksek seviyede sorumlu temsilcilerinin katılacağı komisyonları toplamak;
- c) Tatbikatın üçer aylık devre raporları icra organlarından alıp tevhit ve değerlendirerek neticeleri ilgililere sunmak, ahenk sağlayıcı tedbirlerin yürürlüğe konmasını takip etmek;
- d) Plan ve programların tatbikatının aksadığı sahalarda organizasyon ve metot incelemelerinin öncelikle yapılmasını sağlamak.”²⁴³

2.3. 1960-1980 DÖNEMİNDE DPT’NİN GEÇİRDİĞİ YAPISAL DÖNÜŞÜM

DPT, 1961 Anayasasının kabulünden önce kurulmuş ve çalışmalara başlamıştır. Bu nedenle anayasa hazırlanma sürecinde DPT’nin yapısı ile ilgili olarak farklı görüşler ortaya atılmıştır. Buna göre Temsilciler Meclisinde görüşülen ilk anayasa taslağında DPT ve planlama ile ilgili olarak şu hususlar yer almıştır:

“İktisadi, sosyal ve kültürel kalkınma plâna bağlanır. Plân, Bakanlar Kurulu tarafından hazırlanan ve Türkiye Büyük Millet Meclisince kabul edilen bir kanunla

²⁴² T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274

²⁴³ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun, 5 Ekim 1960, Sayı: 10621, s.2274-2275

yürürlüğe konulur. Kalkınma bu plâna göre gerçekleştirilir, Plân Kanununun hazırlanmasında, uygulanmasında ve değiştirilmesinde gözetilecek esaslar ve plânın bütünlüğünü bozacak değişikliklerin önlenmesini sağlayacak tedbirler, özel kanununda; tasarının Meclislerce görüşülmesinde ve kabulünde uygulanacak usuller, Meclislerin İçtüzüklerinde gösterilir.”²⁴⁴ (Md. 128)

1961 Anayasasının 09 Temmuz 1961 tarihinde kabulüyle birlikte teşkilat, anayasal bir kurum olarak düzenlenmiştir. DPT’na ait hüküm 1961 Anayasası’nın 129. Maddesinde yer almıştır.²⁴⁵

DPT’nın Anayasa’da ismen açıkça zikredilmesinin nedenini, Teşkilatı siyasi baskılardan uzak tutmak; ülke kalkınmasında etkin bir rol oynayacak planları hazırlamakla görevli olan kuruluşun, Anayasa güvencesi altında fonksiyon ve görevlerini rahat bir şekilde yerine getirmesini sağlamak olarak açıklamak mümkündür.²⁴⁶

1960-1980 döneminde DPT’nin yapısında birkaç değişiklik haricinde köklü bir değişim yaşanmamış; bu süreçte daha çok siyasi iktidar ile teşkilat arasında çatışmalar ve teşkilatın personel yapısındaki gelişmeler ön plana çıkmıştır.

2.3.1. 1960-1970 Yılları Arası Dönem

1960-1970 yılları arasındaki dönem birinci ve ikinci planların hazırlandığı dönemdir. 30 Eylül 1960’ta DPT’nin kurulmasıyla beraber teşkilat yapılanması gerçekleştirilmeye çalışılmış; bu süreçte aynı zamanda birinci planın da hazırlığı yapılmıştır.

DPT, kuruluş kanunu gereği bizzat Başbakanlığa bağlı bir kuruluş olmuş; kurulduğunda gerek personel sayısı, gerek örgütlenmesi, gerekse fiziksel mekânıyla çekirdek bir örgüt olmuştur. Teşkilat binasının TBMM içinde bulunması, o dönemde planlama örgütüne verilen önemin göstergesidir. DPT’nin örgütsel hacminin niteliği, kuşkusuz örgütün iç işleyişini olumlu yönde etkilenmiştir.²⁴⁷

²⁴⁴ T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 34. Birleşim, 2. Cilt, 30 Mart 1961, s.110

²⁴⁵ Turgut Tan, *Planlamanın Hukuki Düzeni*, s. 32-33

²⁴⁶ Mustafa Ateş, *Kamu Yönetimindeki Yeri, Organizasyon Yapısı, Görevleri ve Fonksiyonları ile Devlet Planlama Teşkilatı*, (Ankara: DPT Yayınları, 1999), s. 13

²⁴⁷ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s. 82

1960-1970 yıllarını içeren bu ilk dönemde DPT, siyasi iktidarların tercihleri doğrultusunda kuruluş amaçlarından uzaklaşmıştır. Yürütmenin tam merkezinde yer alan yeni görevlerle planlayıcı-programlayıcı bir birim olmaktan çıkarak aynı zamanda uygulayıcı bir birim olmuştur. İkinci olarak, istihdam politikasına yapılan siyasi müdahalelerle örgütün iklimi bozulmuştur. Üçüncüsü, yürütme organına bağlı ama yürütmeden, siyasi iktidardan özerk davranabilen bir örgüt olarak özünde soyut düzeyde çelişki taşıyan bir tasarımla kurulan DPT'nin tasarımındaki bu çelişki pratikte giderilmiştir. Önce, birinci planın hazırlanması aşamasında siyasi iktidarla yaşanan çatışmanın sonuçları itibarıyla planlama düzleminde belirlenen özerk davranabilmenin sınırları, 1965 sonrasında örgütlenme, istihdam, ücretlendirme gibi bir müdahale ile yönetsel düzlemde de belirlenmiştir.²⁴⁸

2.3.1.1. Siyasi İktidarla Çatışma/Mücadele Yılları

DPT, 1960 askeri müdahale sonrasında iktisadi kalkınma sürecinin bir vasıtası olarak kurulmuştur. Bu yapının merkezinde olan DPT, kalkınma planlarının hazırlanmasından ve uygulanmasından sorumlu bir kuruluş olmuştur. Ancak DPT'nin teknik öngörüye dayalı uzun vadeli planlama anlayışı ile siyasi iktidarların siyasi ikballeri amacıyla ortaya attıkları kısa vadeli hedefler bir noktada gerilimi de beraberinde getirmiştir. Bu durum bir nevi teknik yapıya dayalı iktisadi anlayış ile siyasi gerçekliğe dayalı iktisadi anlayışın çatışmasına dönüşmüştür.

DPT'nin kuruluşu itibarıyla kazandığı güçlü ve işlevli yapısı Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planının hazırlanma aşamasında siyasal iktidarla yaşadığı sorunla birlikte sarsılmaya başlamıştır. Nitekim bu süreçteki gelişmelerden ilki DPT Müsteşarı Şinasi Orel'in istifası olmuştur. Şinasi Orel istifa mektubunda herhangi bir gerekçe sunmamıştır. Ancak istifasında Maliye Bakanı Şefik İnan'ın etkisinin olduğu iddia edilmektedir.²⁴⁹

Kalkınma planının iç finansmanı ve KİT'ler konusunda Bakanlar Kurulu ile DPT arasındaki görüş ayrılığı, kısa süreli bir kriz yaşanmasına neden olmuştur.²⁵⁰ DPT

²⁴⁸ Seriy Sezen, a.g.e., s.96-97

²⁴⁹ Kenan Mortan, "Planlı Yaşamın İlk Adımları", *Cumhuriyet* (29 Haziran 1984), s.8

²⁵⁰ Seriy Sezen, a.g.e., s.88

Müsteşarı Osman Nuri Torun yaptığı açıklamada, siyasi iktidar ile teşkilat bürokratları arasında anlaşmazlık olduğunu belirtmiş ve şunları ifade etmiştir:

“Maliye Bakanlığınca açıklanan vergi reform tasarıları ile elde edilecek vergi gelirleri beş yıllık planın finansmanını sağlamaya yetmeyecektir. Planlama teşkilatının Hükûmetle zaman zaman ihtilafa düştüğü doğrudur.”²⁵¹

Nitekim yaşanan kriz sonrası, 26 Eylül 1962’de, DPT Müsteşarı Osman Nuri Torun, İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Attila Karaosmanoğlu, Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Necat Erder ve Koordinasyon Dairesi Başkanı Ayhan Çilingiroğlu istifa etmişlerdir.²⁵² İstifa gerekçeleri ise DPT tarafından planda olması önerilen hususların Bakanlar Kurulunda değiştirilmesi olmuştur. Bakanlar Kurulu tarafından değişiklik yapılan konular 28 Eylül 1962 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde sıralanmıştır:

1. “Vergileri takip edeceği artış seyri hakkında planda yer alan bilgiler ve hükümler çıkarılmış ve böylelikle iç finansmanın hangi kaynaklardan karşılanacağı konusunda bir esneklik verilmek istenmiştir.
2. DPT yapılacak vergi reformunun içine, şimdiye kadar vergilendirilmemiş olan bazı alanları da almaktaydı. Bu alanlardan bazıları şunlardır: Tarım, Karayolları taşıması, Küçük esnaf muafiyetlerinin daraltılması, Harçlar ve resimler. Bu hususlara ait hükümler Bakanlar Kurulu değiştirilişinde kısmen plan dışı bırakılmış ve kısmen de yumuşatılmıştır.
3. Vergi reformu konusunda DPT’nin plana koyduğu hususlar çıkarıldığına göre, planın ilk yılında Merkez Bankası’ndan 700 milyon borçlanmaya gidilecektir.
4. Servet beyanı bahsi plandan çıkarılmıştır.
5. Yine ithalat üzerindeki vergi kontrolü ile veraset ve intikal vergilerindeki arttırma isteği kaldırılmıştır.
6. Planın iç finansmanı konusunda gelir vergilerinin ulaşması gereken hedeflere hükûmet tasarısında yer verilmiş, buna mukabil bu hedeflere ulaştırılacak

²⁵¹ “Plan Toplantısı”, *Yön Dergisi* (15 Ağustos 1962), s.5

²⁵² “Planlamacılar İstifa Etti”, *Milliyet* (27 Eylül 1962), s.1

yollar ve prensipler bir hükûmet tasarrufu olduğu gerekçesiyle olandan çıkarılmıştır.”²⁵³

İstifa eden bürokratlardan biri olan Necat Erder, istifa sürecini ve nedenlerini şöyle ifade etmiştir:

“Biz, plan çalışmalarını tamamladıktan ve TBMM’ye teslim ettikten sonra istifa ettik. İstifa gerekçemiz çok yalın ve açık idi. Plan yüzde 7’lik bir kalkınma hedefini öngörüyordu. Bu hedef, keyfi bir şekilde belirlenmişti. Hedefin gerçekleşmesi, toplam vergi gelirleri, İktisadi Devlet Teşekkülleri’nde verimlilik artışı gibi varsayımlara dayanıyordu. Yüksek Planlama Kurulu çalışmaları sırasında kaynak yaratmaya yönelik önerilerin büyük bölümü reddedilmişti. Bu durumda, yaratılabilecek kaynaklara yüzde 7’lik kalkınma hızına ulaşamayacağı belliydi. Bunun üzerine siyasetçilere, planın daha düşük bir kalkınma hızı (yüzde 6-yüzde 6,5) öngörecektir bir biçimde değiştirilmesini önerdik. Amacımız, plan hedefleri ile bunun için gerekli araçlar arasında tutarlılık sağlamaktı. Hedefleri belirlemek siyasilerin işiydi. Ancak, planın tutarlı bir belge olarak hazırlanmasından teknisyen olarak bizler sorumlu idik. Tutarlı olmadığını düşündüğümüz bir planın sorumluluğunu taşıyamazdık. Bizim için söz konusu olan, bir teknisyenin namusu sorunuydu. Bunları, İsmet İnönü’ye anlattık. Önerilerimiz kabul görmeyince üst yöneticiler olarak birlikte istifa ettik.”²⁵⁴

DPT Müsteşarı ve üç daire başkanının istifasıyla sonuçlanan süreç sonrasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) hükûmetin istediği şekilde kabul edilmiş ve uygulamaya konmuştur.

1962 yılında yaşanan bu ilk anlaşmazlıktan sonra yaşanan anlaşmazlıklardan bir diğeri de 1963 yılı bütçesinin görüşülmesi sırasında ortaya çıkmıştır. Yüksek Planlama Kurulu toplantıları esnasında 1963 yılı programı üzerinde yapılan değişikliklerin, bu programı Plan Hedefleri ve Stratejisi’nde belirtilen ana hedeflere aykırı bir hale getirdiği

²⁵³ “İstifa Eden Plancılar”, *Cumhuriyet* (28 Eylül 1962), s.5; 28 Eylül 1962 tarihli *Milliyet* gazetesinde bu gerekçeler arasında Planın 35 sayfa olan finansman bölümünün kısılarak 5 sayfaya indirilmesi ve Yüksek Planlama Kurulunca kabul edilen metinde geçen bütün “emekçi” tabirinin çıkarılması da gösterilmiştir.

Bk. “Üç İstifanın Geri Aldırılmasına Çalışılıyor”, *Milliyet* (28 Eylül 1962), s.1

²⁵⁴ *Planlı Kalkınma Serüveni: 1960’larda Türkiye’de Planlama Deneyimi*, s.67

gerekçesiyle 31 Ocak 1963'te İktisadi Plan Dairesi Başkanı Atilla Sönmez ve Tercüme Bürosu Şefi Nermin Kırdar istifa etmişlerdir.²⁵⁵

1963 yılında yaşanan anlaşmazlıklardan bir diğeri ise Maliye Bakanı Ferit Melen ile DPT Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu arasında yaşanmıştır. Maliye Bakanı, DPT Müsteşarı ve ekibini “komünist” oldukları gerekçesiyle suçlamıştır. Bu gerilim sonrası 14 Temmuz 1963'te DPT Müsteşarı Ziya Müezzinoğlu istifa etmiştir.²⁵⁶

1966 yılında ikinci planın hazırlık sürecinde de DPT'de istifalar yaşanmıştır. DPT Genel Sekreteri Haydar Aytekin, İktisadi Planlama Dairesi Başkanı Baran Tuncer, Uzun Vadeli Planlama Şubesi Müdürü Yalçın Küçük ve Müşavir Adnan Erdaş istifa etmişlerdir.²⁵⁷ İstifa gerekçeleri 1 Ekim 1966 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde yer almıştır:

1. “Plancıların getirdikleri herhangi bir konuya itiraz edilmemekte, ancak plancıların istediklerini yerine getirmek için herhangi bir çaba gösterilmemektedir.
2. Hükûmet herhangi bir konuda Planlama'dan yazılı rapor kabul etmemektedir.
3. Planlamadan ayrılmak isteyenlere herhangi bir güçlük çıkarılmamakta, bunların yerlerine yeterli bilgi sahibi oldukları şüpheli kişiler tayin edilmektedir.
4. İsteyenlere istedikleri zaman izin verilmektedir. Hükûmet (Plancılar burada olmasın da nerede olursa olsunlar) istiyormuş gibi davranmaktadır.
5. Plancılar arasında bir çeşit “uyutma” olarak nitelendirilen bu politika sonunda Devlet Planlama Teşkilatı içinde çalışma heyecanı, yaratıcı hava kalmamıştır. Bunu gören uzmanlar da birer ikişer teşkilatı terke başlamışlardır.”²⁵⁸

Yalçın Küçük ise istifaların “Hükûmetin kabul eder görüldüğü hedeflerin gerektirdiği fiyatı planlara yazdırmak istememesinden doğduğunu”²⁵⁹ açıklamıştır.

²⁵⁵ “İktisadi Plan Dairesi Başkanı ve Bir Büro Şefi Dün İstifa Ettiler”, *Cumhuriyet* (1 Şubat 1963), s.1,5

²⁵⁶ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s. 113-114

²⁵⁷ “İktisadi Planlama Daire Başkanı da Görevinden Ayrıldı” *Cumhuriyet* (5 Ekim 1966), s.1; “Baran Tuncer Planlamadan İstifa Etti” *Milliyet* (5 Ekim 1966), s.1

²⁵⁸ “Devlet Planlama”, *Cumhuriyet* (1 Ekim 1966), s.7

²⁵⁹ “Hükûmet-Planlama İlişkileri” *Milliyet* (27 Kasım 1977), s.7

DPT’de yaşanan istifalara ilişkin verdiği demeçte eski DPT Müsteşarı Memduh Aytür, “Devlet Planlama Teşkilatındaki bu seferki çöküntü süratle önlenmezse memleketimizin iktisadi ve milli itibarı da içeride ve dışarıda ciddi sorunlara konu olacaktır.”²⁶⁰ demiştir.

DPT’de yaşanan bu istifaların sonrasında İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın (İBYKP) hazırlanmasına dair çalışmalar devam edilmiş ve bir uluslararası kolokyum organize edilmiştir.²⁶¹

2.3.1.2. 933 Sayılı Yasa

30 Eylül 1960 tarihinde 91 sayılı “Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanun” yürürlüğe girdikten sonra teşkilat yapısında ve kanununda süreç içerisinde bazı eklemeler ve değişiklikler yaşanmıştır. Bu anlamda yapılan ilk ekleme 91 sayılı kanunun yürürlüğe girmesinden kısa bir süre sonra çıkarılan 12 Ekim 1960 tarih ve 99 sayılı “Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkındaki 91 Sayılı Kanuna Ek Kanun”dur. Bu kanunun 1. Maddesinde genel ve özel bütçeli kuruluşlarda görev yapan kişilerin DPT’de maaşsız, izinli ve sözleşmeli olarak görev almalarının önü açılmıştır. Ayrıca, bu kişilere DPT’de çalıştıkları süre boyunca asıl bağlı oldukları kurum veya kuruluşa karşı herhangi bir mecburi hizmet sorumluluğu yüklenmemiştir.²⁶²

İkinci çalışma ise 29 Eylül 1961 tarih ve 5/1722 karar numaralı “Devlet Plânlama Teşkilâtı Özel İhtisas Komisyonları ile Koordinasyon Komisyonlarının Kuruluş ve Çalışmaları hakkında Tüzük”²⁶³ olmuştur. Bu tüzükle birlikte Özel İhtisas Komisyonlarının kurulması, teşkilatlandırılması ve komisyonun çalışma düzenleri belirlenmiştir.²⁶⁴

Bu süreçte yaşanan en önemli gelişme ise 28 Temmuz 1967 tarihinde kabul edilen 933 sayılı “Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına dair Kanun”²⁶⁵ olmuştur. Bu

²⁶⁰ “DPT’deki Çöküntü İktisadi İtibarımıza Dokunur” *Cumhuriyet* (6 Ekim 1966), s.1

²⁶¹ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s.124

²⁶² T.C. Resmi Gazete, *Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkındaki 91 Sayılı Kanuna Ek Kanun*, 15 Ekim 1960, Sayı: 10630, s.2354

²⁶³ T.C. Resmi Gazete, *Devlet Plânlama Teşkilâtı Özel İhtisas Komisyonları ile Koordinasyon Komisyonlarının Kuruluş ve Çalışmaları hakkında Tüzük*, 23 Ekim 1961, Sayı:10939, s.5469-5470

²⁶⁴ *Özel İhtisas Komisyonları Kuruluşu ve Çalışma Düzeni*, (Ankara: DPT Yayınları, Şubat 1981), s.5-6-7

²⁶⁵ T.C. Resmi Gazete, *Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun*, 11 Ağustos 1967, Sayı: 12671, s.5-6

kanuna göre yapılan değişiklikler 15 Haziran 1967 tarihli Cumhuriyet gazetesinde řu şekilde özetlenmiştir:

1. “Çeşitli kanunlarda belirtilen teşvik tedbirlerini bir mercide toplayıp tek bir belge vermek suretiyle yatırımcılara kolaylık sağlayacak tedbirler almak,
2. Yatırım indirimi oranlarında bölgelere ve projelere göre gerektiğinde yüzde seksene kadar değişiklik yapmak,
3. Yatırım mallarında ve hammaddelede, gümrük vergi ve resimleriyle gümrüklerden alınan diğer vergileri bu malların projelerinde gösterildiği gibi kullanılmaları şartıyla proje bazında azaltmak ya da tamamen kaldırmak,
4. Büyük sanayi bölgeleri, turistik bölgeler tesisi için arazi istimlak etmek, bu bölgelere altyapı tesisleri yaptırmak ve gayrimenkulü bu bölgede yerleşmek isteyenlere tayin edilecek vade ve faiz nispetinde devretmek,
5. Sanayi kuruluşları formalitelerini basitleştirmek ve gerektiğinde bazılarını kaldırmak veya değiştirmek için tedbirler almak.”²⁶⁶

İlgili kanunun Bakanlar Kuruluna verdiği geniş yetkilerin yanı sıra DPT’yi kuruluş yasasındaki yapısından uzaklaştırmıştır. 6224 sayılı Yabancı Sermayeyi Teşvik Yasası ile kurulan Yabancı Sermaye Teşvik Komitesi kaldırılmış ve bu görevler DPT’ye verilmiştir. YPK ise yabancı sermayeye ilişkin kararlara yapılan itirazları çözüme bağlamakla görevlendirilmiştir.²⁶⁷

2.3.1.3. Personel Yapılanması

DPT kadrolarının planlamada siyasi baskılardan uzak plan hazırlama düşünceleri, siyasi iktidarların ise müdahaleci tutumu, DPT’nin bürokratik yapısına müdahaleyi de beraberinde getirmiştir. Bu müdahaleler süreç içerisinde DPT personel yapısında da etkisini fazlasıyla göstermiştir.

Personel kullanımı açısından DPT’ye üç farklı olanak sağlanmıştır. Birincisi, DPT’de kadrolu olarak çalışanlardır. İkincisi, DPT’de sözleşmeli olarak çalışanlardır.

²⁶⁶ “Plan Uygulama Tasarısı”, *Cumhuriyet* (15 Haziran 1967), s.7

²⁶⁷ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.90

Üçüncüsü ise diğer kamu kuruluşlarından çalışan kişilerin kadro ve özlük hakları korunmak suretiyle DPT’de sözleşmeli olarak görevlendirilmesidir.²⁶⁸

1960-1970 yılları arasında DPT’nin personel sayısı 1963 yılı hariç sürekli artış göstermiştir. DPT’yi kuran kadro, 80 kişiyi geçmeyen, küçük bir çekirdek kadro ile çalışmak istemelerine rağmen, personel sayısı, özellikle Süleyman Demirel’in iktidara geldiği 1965 yılından itibaren, çok hızlı bir artış göstermiştir.²⁶⁹

1964 yılında 119 olan personel sayısı, bir yıl içinde % 83’lük bir artış ile 218’e yükselmiştir. 1966 yılında 239’a, 1967 yılında ise 304’e, 1968 yılında 434’e, 1970 yılında ise 653’e çıkmıştır. 1968 yılındaki artış, Teşvik ve Uygulama Dairesi için alınan personelden kaynaklanmaktadır. 1964 yılından 1970 yılına kadar olan süreç temel alındığında personel sayısında % 448,7’lik bir artış yaşanmıştır. 1964 yılına kadar toplam plancılar içinde çoğunluğu oluşturan kadrolu personel oranı 1965’ten itibaren düşme eğilimine girmiş; 1960’ta % 100 olan kadrolu plancıların oranı 1964’te % 45’e, 1969’da ise % 9,7’ye düşmüştür.²⁷⁰

DPT’de personel politikası olarak sözleşmeli personel istihdamın tercih edilmesi ve sözleşmeli personelin sözlü sınavlarla işe alınması, DPT’deki eski plancılar ile yeni işe alınan personeller arasında bir uyumsuzluğun yaşanmasına yol açmıştır.²⁷¹ Sözleşmeli personelin istihdamının yaygınlaşmasıyla kadrolu personelin yalnızca sayıları değil ücretleri de eritilmiştir. Bu tür rahatsızlıkların sonucunda hak aramak adına 1960’ların sonunda, ilk plancılardan olan Ali Nejat Ölçen’in öncülüğünde Plancılar Sendikası (Plansen) kurulmuştur.²⁷²

DPT içinde yaşanan personel sayısındaki artış siyasallaşmayı da beraberinde getirmiştir. Teşkilat içerisinde yaşanan siyasallaşma 1970’lere doğru etkisini göstermiş, plancı profillerinde değişimler yaşanmıştır. İncelemelerini, araştırmalarını, yorum ve önerilerini maddi gerçekler üzerinde temellendiren plancıların yanı sıra maddi gerçekler

²⁶⁸ Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT’nin Öyküsü]*, s.65

²⁶⁹ Ergun Türkcan, “Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluş Süreci”, *Atilla Sönmez’e Armağan Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, s.255

²⁷⁰ Seriy Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s. 93-94

²⁷¹ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s.129-130

²⁷² Seriy Sezen, a.g.e., s.94-95

yerine tinsel ögelere yönelen, kaderciliği savunan plancılar ortaya çıkmıştır.²⁷³ Siyasallaşmanın diğer bir göstergesi de siyasal yaşamdaki gelişmelere bağlı olarak teşkilat üst yönetiminde yaşanan hareketliliklerdir. 1960-1970 yıllarını içeren 10 yıllık süreçte altı müsteşar görev yapmıştır.²⁷⁴

Kuruluşundan itibaren yaklaşık 5 yıl boyunca DPT’de Başkanlık görevini yürütmüş olan Prof. Jan Tinbergen Eylül 1966’da görevinden ayrılırken DPT mensuplarına yazmış olduğu veda mektubunda personel niteliği açısından gelinen noktada şunları ifade etmiştir:

“... Belli bir süredir, DPT’nin en güçlü noktası iç örgütlenmesi değildir. DPT, daha çok bilimsel bir topluluk olarak, Devlet mekanizmasının katı bürokrasisi şeklinde örgütlenemez; yine de hiyerarşik bir yapısı fakat büyük bir etkenliği de olacaktır. Bu şu anlama geliyor: DPT’de bölümler, daireler ve bir Baş bulunacaktır. Buralarda yapılan işlerin eşgüdümü, gözetimi sağlanacak ve kararlar alınacaktır. Henüz bazı yöneticiler çok genç de olsalar, kendi elemanlarına öncülük edip, iş bölümündeki yanlışlıkları düzeltebiliyorlar. Tabii, eğer iyi lider varsa, liderlikleri tartışmasız kabul edilir fakat bu kalitede olmak şartıyla.”²⁷⁵

2.3.2. 1971-1980 Yılları Arası Dönem

12 Mart 1971 askeri müdahalesinden sonra 26 Mart 1971’de Nihat Erim hükûmeti kurulmuştur. Nihat Erim, kurulan bu hükûmeti “reform hükûmeti” olarak tanımlamış; Bakanlar Kurulunda birçok eski DPT çalışanına yer vermiştir. Attila Karaosmanoğlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Şinasi Orel Milli Eğitim Bakanı, Ayhan Çilingiroğlu Sanayi ve Teknoloji Bakanı olarak görev almışlardır.²⁷⁶

Yeni hükûmet kurulduktan sonra AP hükûmeti döneminde atanan DPT’nin üst yönetim kadrosu görevden alınmış; DPT Müsteşarlığına Hüsnü Kızılyallı (22 Nisan

²⁷³ Turgut Özal, 1967’de DPT Müsteşarı olduktan sonra teşkilat içerisinde yaşanan kadrolaşma hareketinde dini hassasiyetleri olan kişilerin tercih edilmesi dolayısıyla bu kadro bazı yazarlar tarafından “Takunyacılar” olarak adlandırılmıştır. Bk. İlhami Soysal, “Terslik”, *Milliyet* (19 Mart 1986), s.8

²⁷⁴ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.95

²⁷⁵ Ergun Türkcan, “Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluş Süreci”, *Attila Sönmez’e Armağan Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, s.257

²⁷⁶ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, (Ankara: TBMM Basımevi, 1988), s.198,200

1971-24 Mayıs 1971) getirilmiştir. Hüsnü Kızılyallı'nın yaklaşık 1 aylık müsteşarlık döneminin en önemli gelişmesi, DPT'nin yaptığı işlemlerin Maliye Bakanlığı müfettişleri tarafından incelenmesi olmuştur. Bu incelemenin gerekçesi ise bir önceki müsteşar Turgut Özal döneminde kurulmuş olan Teşvik ve Uygulama Dairesi'nde yolsuzluk olduğu iddiasıdır.²⁷⁷

Hüsnü Kızılyallı'nın müsteşarlıktan ayrılmasından sonra 25 Mayıs 1971'de Memduh Aytür Müsteşar olarak atanmıştır. Memduh Aytür'ün müsteşar olarak atanmasıyla birlikte üst kadrolar da değişmiştir. Bu dönemdeki en önemli gelişme ise 12 Mayıs 1971 tarih ve 3/3377 sayılı karar ile Teşvik ve Uygulama Dairesinin “Yıllık programlar ve kararnamelerde belirtilen esaslar ve objektif kriterleri tespit ve koordinasyon yetkisi Devlet Planlama Teşkilâtında saklı kalmak üzere” Dış Ekonomik İlişkiler Başkanlığına bağlanması olmuştur.²⁷⁸ Ayrıca, 1971 yılında²⁷⁹, DPT'ye yeni bir ana hizmet birimi eklenmiştir. Bakanlar Kurulu'nun 25 Eylül 1971 tarih ve 71/3179 sayılı Gizli Kararnamesi ile Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi (KÖYD) kurulmuştur. Bu dairenin görevleri; “kalkınmada öncelikli yörelerin gelişmelerini sağlamak, gerekli araştırmaları yapmak, bölgeye götürülecek yatırım projelerinin yer seçimine esas olacak görüşü vermek, götürülecek hizmetlerin programlanmasına ilişkin koordinasyonu sağlamak”²⁸⁰ olarak belirlenmiştir. Bu dairenin başkanlığına ise Erdoğan Soral atanmıştır.

1972 yılı İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın son yılı olması nedeniyle Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (ÜBYKP) hazırlanması için çalışmalar başlatılmıştır. ÜBYKP, siyasal istikrarsızlığın yaşandığı bir dönemde hazırlanmıştır. 12 Mart askeri müdahalesi sonrası kurulan I. Nihat Erim hükûmetinde (26 Mart 1971-11 Aralık 1971) çalışmalara başlanmış, II. Nihat Erim hükûmeti (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972) döneminde çalışmalar devam etmiş, nihayetinde Ferit Melen hükûmeti (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973) döneminde tamamlanarak Meclis'e sunulmuştur.

²⁷⁷ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü*, s.131

²⁷⁸ T.C. Resmi Gazete, 14 Mayıs 1971, Sayı: 13836, s.1

²⁷⁹ Bazı kaynaklarda Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi'nin kuruluş tarihi 1972 olarak geçmektedir. Bk. *İktisadi Planlamanın Lüzum ve Önemi*, (Ankara: DPT Yayınları, 9 Ocak 1975), s.32

²⁸⁰ Serije Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, s.97-98; Ergun Türkan, “Devlet Planlama Teşkilatının Kuruluş Süreci”, *Atilla Sönmez'e Armağan Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, s.258

Yaşanan siyasal istikrarsızlık üçüncü planın Meclis'te görüşülmesine de yansımış, siyasi partilerin hiçbiri planı desteklememiştir. Bu nedenle de görüşmeler sırasında planda değişiklikler yaşanmıştır. 14 Ekim 1972'de Meclis'te yapılan oylamada AP, MGP ve CP'nin olumlu; CHP ve DP'nin olumsuz oyları ile ÜBYKP kabul edilmiştir.²⁸¹ Planın Mecliste kabul edilmesinden sonra CHP hükûmet içinde yer alan bakanlarını geri çekmiştir. Gerekçe olarak da “plandaki değişikliklerden sonra reform adı altında alınacak tedbirlerin, reform sayılamayacak kadar yozlaştığı; planın aldığı son biçimden sonra Melen hükûmeti ile CHP'nin ekonomik ve sosyal tutumlarının ve reform anlayışlarının hiçbir şekilde bağdaşamayacağı öne sürülmüştür.”²⁸²

Genel olarak bakıldığında ÜBYKP'nin uygulandığı dönemde siyasal istikrarsızlık ön planda olmuş; bu durum teşkilatı da aynı ölçüde etkilenmiştir. DPT'nin bu istikrarsız ve pasif konumu çeşitli eleştirileri de beraberinde getirmiştir. DPT İktisadi Planlama Dairesi eski başkanı Besim Üstünel, Milliyet gazetesinde yayınlanan “Ekonomik Durum ve Gelişme Yönleri” adlı makalesinde, “Planlamanın etkin bir politika aracı haline getirilemediğini, DPT'nin itildiği pasif tutumdan kurtarılmadığını ve tümüyle ekonomiyi ciddi bir plan disiplini içine alma çabalarının başarıya ulaşmadığını, planlamanın kış uykusundan kurtarılamamasında hep eski eğilimlerin ve alışkanlıkların egemen olduğunu”²⁸³ ifade etmiştir.

Tartışmalara dâhil olan DPT Müşaviri Coşkun Ürünü ise DPT'nin içine düştüğü durumun nedenlerini “Planlamanın Kış Uykusu” adlı çalışmasında şu şekilde açıklamıştır:

“İlk olarak, seçkin uzmanlar kitlesini bünyesinde oluşturan Planlamanın bu uzmanlarının özlük hakları klasik tutucu bürokratlara ödenen haklar düzeyinin altına indirilmek istenmiş, bu uzmanların diğer yandan memur olmadıkları, işçi ise hiç olmayacakları karar altına alınarak, uzmanlar Sosyal Devlet içinde en fazla adaletsiz kişisel haklar düzeyindeki bireyler haline getirilmişlerdir. Bu durum devam etmektedir. İkinci olarak, Planlamanın Anayasal bir görevi yerine getirmekle görevli, yani yatırımları toplum yararına yöneltmekle yükümlü bir kuruluş olduğu unutulurak yatırımları piyasa

²⁸¹ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü*, s.134-135

²⁸² “CHP, Bakanlarını Çekti”, *Cumhuriyet* (5 Kasım 1972), s.1,7

²⁸³ Besim Üstünel, “Ekonomik Durum ve Gelişme Yönleri”, *Milliyet* (5 Ocak 1975), s.2; Akçay, a.g.e., s.139

güçlerine göre yöneltmenin en iyi olduğuna dair dogmalara sahip kişilerin idaresi altında kalkınma planları yapılmıştır. Bunun en taze örneği Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planıdır. Ülkenin bünyesinin transforme edilmesi, bu transformasyonun engel olan Ortak Pazar vakıası yok farz edilerek unutulmuştur. Üçüncü olarak, klasik tutucu bürokrasi, program bütçe diye bir uygulamayı güzel dış nedenler göstererek genelleştirebilmiş, asıl nedeni saklamayı becermiş ve asıl neden olan planlamanın fonksiyonlarını azaltma çabası başarılı bir biçimde gerçekleştirebilmiştir. Dördüncü olarak, tutucu bürokrasi para, kredi, fiyat politikalarını her gün değiştirerek, hem planları ifşa etmiş hem de planlamanın ana fonksiyonlarını günlük kararlarla azalttırmıştır. Beşinci olarak, yapılan planların ana teknolojisini fiyatlar teşkil ettiğinden ve Türkiye’de fiyatlar düzeyi Batı dünyasındaki enflasyona paralel ve hatta ondan da daha fazla bir artış gösterdiğinden Planların iç dengeleri bozulmuştur. Üçüncü planın revize edilmesi ihtiyaç halinde kalmış, siyasal iktidar boşluğu, yeni hazırlanan 1975 Programına dayanak olarak bu planın alınmasını zorunlu kılmıştır. Altıncı olarak, planlama teşkilatının iç bünyesinde 12 Mart 1971 kadrosu olarak oluşan bir klik yönetimi, bütün hükûmetler gelip geçmesine rağmen, her hükûmete de görev verebilecek esnek bir yapıda olduğunu ispatlamış, plancının tek çizgi üzerinde bazı değişimler gösterebileceği düşüncesini, plancının birçok çizgide birçok değişimler gösterebilmesinin bilimsel ve saygın bir plancılık anlayışı olduğunu birçok siyasal iktidar sahiplerine kabul ettirme başarısını göstermiştir.”²⁸⁴

DPT’nin siyasi alanla olan çatışması Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın (DBYKP) hazırlanması sürecinde de devam etmiştir. ÜBYKP’nın 1977 yılında sona erecek olmasına rağmen II. Milliyetçi Cephe (MC) hükûmetinin koalisyon ortakları arasında yaşanan anlaşmazlık nedeniyle “Plan hedefleri ve stratejisi” belgesi hazırlanamamış; bu nedenle DPT, DBYKP çalışmalarına başlayamamıştır. Hükûmet ile IMF arasında yapılan görüşmelerde, “dış borç koşullarının plana bağlanması” üzerine II. MC hükûmeti DPT’den bir hafta içinde plan hazırlanması istemiştir. Ancak bu süreç zarfında DPT plan çalışmasını gerçekleştirememiştir.²⁸⁵ Bunun üzerine hükûmet “Bir Yıllık Geçiş Programı” uygulamak amacıyla Meclis’e bir yasa tasarısı getirmiştir.²⁸⁶

²⁸⁴ Coşkun Ürünü, *Planlamanın Kış Uykusu*, (Ankara: DPT Yayınları, Ocak 1975), s.2-3

²⁸⁵ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s. 141-142

²⁸⁶ “Bir Yıllık Geçiş Planı için Meclisten Yetki İsteyen Bir Yasa Tasarısı Hazırlandı”, *Cumhuriyet* (9 Kasım 1977), s.1,7

Bu dönemin önemli diğer bir gelişmesi ise 12-16 Kasım 1977’de yapılan YPK toplantılarına bazı DPT çalışanlarının alınmadığı iddiasıdır. Buna göre, DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanı İcen Börtüçene YPK toplantısına katılmasının engellenmesi amacıyla görevinden alınmıştır.²⁸⁷ Bu durum kurum üzerindeki baskıyı artırmış, kurum içerisindeki huzursuzluk ön plana çıkmıştır.

İstikrarsız bir ortamda hazırlanan DBYKP’den sonra da tartışmalar devam etmiş; özellikle hükûmete yakın bazı DPT’li uzmanların Müsteşar Vekili Mustafa Ernam’a ilettikleri yazı dikkat çekmiştir. Bu yazıda, DPT’ye bir plan stratejisi verilmediği, strateji verilmeden plan yapılmasının mümkün olmadığı, hazırlanan bu belgenin plan olmadığı bildirilmiş; DPT içinde iki günde hazırlanan planın Maliye Bakanlığı yöneticilerince değiştirilmesi de kınanmıştır.²⁸⁸

MC hükûmeti tarafından hazırlanan DBYKP, 5 Ocak 1978’de kurulan Ecevit hükûmeti tarafından iptal edilmiştir. Plan yeniden hazırlanırken 1978 yılı “geçiş yılı” olarak kabul edilmiş ve hazırlanacak olan yeni DBYKP’nın 1979 yılından başlatılması kararlaştırılmıştır.²⁸⁹ Yeniden hazırlanan DBYKP, 29 Kasım 1978’de gerçekleştirilen Meclis görüşmeleri sonrasında kabul edilmiştir.²⁹⁰

DBYKP’nın, içerde iş çevresinde, dış dünyada da IMF ve Dünya Bankası tarafından eleştirisiyle karşılaşması²⁹¹ Ecevit hükûmetinin dış finansman sağlayamamasını da beraberinde getirmiştir. Bu gelişme üzerine Ecevit hükûmeti de istifa etmiştir.

Ecevit hükûmetinin istifası sonrasında Süleyman Demirel tarafından azınlık hükûmeti kurulmuştur. Süleyman Demirel’in hükûmeti kurmasından sonra Bilsay Kuruç DPT Müsteşarlığı görevinden alınarak yerine Başbakanlık Müsteşarlığı görevini yürütmekte olan Turgut Özal vekâleten atanmıştır.²⁹² Turgut Özal’ın müsteşarlığı döneminde bir taraftan ekonomik istikrar programı hazırlanırken diğer taraftan da IMF,

²⁸⁷ “Planlama Kurulu Toplantısı Öncesi DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Börtüçene Görevinden Alındı”, *Cumhuriyet* (12 Kasım 1977), s.1,9; Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s.142

²⁸⁸ “İki Günde Hazırlanan 4,5 Yıllık Plana MC’li Uzmanlar da Karşı”, *Cumhuriyet* (30 Kasım 1977), s.1,9

²⁸⁹ “Hükûmet Dördüncü 5 Yıllık Planla 1978 Yılı Ekonomik Programını, Yeniden Hazırlamak Üzere Geri Çekiyor”, *Cumhuriyet* (10 Ocak 1978), s.1,9

²⁹⁰ Meclis görüşmeleri için Bk. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Toplantı, 15. Birleşim, 7. Cilt, 29 Kasım 1978

²⁹¹ “DPT ile Anlaşmaya Varamayan Dünya Bankası Heyeti Gitti”, *Cumhuriyet* (16 Ekim 1979), s.1,11

²⁹² “AP Hükûmetinin Yeni Genel Müdürleri Belli Oldu”, *Milliyet* (3 Aralık 1979), s.1

OECD ve Dünya Bankası gibi uluslararası kuruluşlardan kredi temin edilmeye çalışılmıştır.²⁹³

Turgut Özal'ın müsteşarlığı döneminde DPT içinde tasfiyeler yaşanmış; bu duruma tepki gösteren ve müsteşarlık görevinden yeni alınmış olan Bilsay Kuruç, konuyla ilgili olarak 21 Ocak 1981 tarihli Cumhuriyet gazetesine verdiği demeçte şunları ifade etmiştir:

“Bu tasfiye eylemi Anayasasının temel ilkelerinden olan planlı kalkınmaya Türkiye'nin, ekonomisine ipotek koymaya niyetlenen çeşitli dış ve iç çevrelerin arzuları ve baskıları yönünden son verecek bir darbenin ilk adımlarından biri niteliğindedir. Türkiye'nin gelecekteki umudu olan genç plancıların, son yıllarda sorumluluk ve büyük görev bilinci ile DPT ve DPT dışında çalışmış değerli uzmanların ve kamu görevinde özlük haklarının geliştirilmesi için uğraşanların birbiri ardına ve toplu kıyım biçiminde tasfiyesi, esmeye ve gençliğe karşı; bilgiye, kabiliyete ve yeniyeye karşı olan bir tavrın ifadesidir. Planı hazırlayan kadrolar, Türkiye'nin çıkış yolunun plan ve kalkınma da olduğunu da bilen ve yarın bunun mimarlığını yapacak olan kadrolardır. Plana ve DPT'ye yönelen, hakla hukukla bağdaşmayan bu büyük tasfiye eylemi karşısında duyarlılığın gösterileceğini beklemekteyiz.”²⁹⁴

Bu hükûmet döneminde, Turgut Özal'ın DPT Müsteşarlığına vekâleten baktığı dönemde, yaşanan en önemli gelişme 24 Ocak Kararları olmuştur. DPT içinde yaşanan tasfiyelerinde altında yatan en önemli gerekçe de 24 Ocak Kararlarının hazırlanmasına giden süreçte bu kararları hazırlayacak olan kadronun oluşturulması çabasıdır. Bu konuda Gencay Şaylan şunları ifade etmiştir:

“Dördüncü Beş Yıllık Planın kâğıt üzerinde kaldığı, başka bir deyişle Türkiye'nin planlamayı de facto tasfiye ettiği bir sırada mevcut plancı sayısının iki mislinden fazla artırılması ve bir takım eski plancıların örgütten atılması sözü edilen partizanlaşmanın çok açık bir göstergesi olmuştur. Yöneticileri partizanlaşmış olsa bile uzmanlık kadrolarında otonomiye sürdüren DPT, 1980 yılına girerken bu özelliğini kaybetmiş ve tamamen siyasal iktidara bağımlı hale gelmiştir. Bu dönüşümün, kuşkusuz yine 1980 yılı

²⁹³ Ersal Yavi, *Kurtarılan Bir Ülke Nasıl Batırılır?*, İzmir: (Yazıcı Yayıncılık, Mayıs 2007), s.559

²⁹⁴ “Turgut Özal Özel Kesimden Alınacak Uzmanlarla DPT'yi Çalıştırmaya Yöneliyor”, *Cumhuriyet* (21 Ocak 1980), s.5

başında uygulamaya konulan ekonomik önlemlerle yakın ilgisi bulunmaktadır. Siyasi iktidar, radikal bir biçimde yeni ekonomi politikasını izlerken buna DPT'dan karşı çıkılmasını, bir direnişin söz konusu olmasını kesinlikle istememektedir.”²⁹⁵

Ekonominin bütününü etkileyen 24 Ocak kararları gibi kararların alınma sürecinde DPT'den hiç faydalanılmamış olması, DPT'nin kuruluş yasasında tanımlanan iktisadi ve sosyal politika hedeflerinin belirlenmesinde Bakanlar Kuruluna yardımcı olması görevi de askıya almıştır. 24 Ocak kararlarının belirleniş şekli, DPT'nin kurulmasıyla oluşturulmaya çalışılan planlama anlayışında da radikal değişiklikler yaratan bir sürecin başlangıcı olmuştur.²⁹⁶

Günel Kansu, “Planlı Yıllar” adlı kitabında 1970’li yılları plancılar açısından “*Kaybolan Yıllar*” olarak nitelendirmiştir ve bu durumu şu cümlelerle açıklamıştır:

“O yıllarda ülke ekonomisini yönetenlerin çarpıcı hataları, sadece bugünün deneyimleri ışığında değil, o günlerin gerçekleri göz önüne alındığında bile, belirgin bir biçimde göze çarpıyordu. Stratejik diye nitelendirilebilecek bu akıl almaz yanlışların başlıcalarını şöyle sıralamak mümkün: On yılın başlarında dünyada para sisteminde gerçekleştirilen köklü değişikliklere ayak uydurulamaması; 1970’ler ortalarında patlak veren dünyadaki petrol şokuna en inanılmaz ve akla gelebilecek en yanlış reçetelerle cevap vermeye çalışılması; dünyada o yıllarda başlayan liberalizasyon treninin kaçırılması ve Avrupa Ekonomik Topluluğu gereklerinin göz ardı edilmesi hatta engellenmesi.”²⁹⁷

2.4. 1980-2000 DÖNEMİNDE DPT’NİN GEÇİRDİĞİ YAPISAL DÖNÜŞÜM

Türk ekonomisi, uygulanmakta olan ekonomi politikaları sonucu 1970’li yılların sonuna doğru ekonomik krize girmiştir. Buna bağlı olarak ekonomideki büyüme hızı düşmüş, enflasyon artmış, ithalat için gerekli finansman sağlanamaması nedeniyle iç piyasada mal darlıkları ve karaborsacılık ortaya çıkmıştır. Kronik bir boyut kazanan kriz Türkiye’yi 1980’de bir yol ayrımına sürüklemiştir.²⁹⁸ Bu nedenle, Türkiye’nin siyasal,

²⁹⁵ Gencay Şaylan, “Planlama ve Bürokrasi”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, C.8 (1981 Özel Sayı), s.193

²⁹⁶ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s.162

²⁹⁷ Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT’nin Öyküsü]*, s.408-409

²⁹⁸ Alkan Soyak, *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, s.140

ekonomik ve sosyal tarihinde 1980 yılı milat niteliği taşımıştır. 1980 yılına milat niteliği kazandıran iki ayrı olay vardır. Bu olaylardan ilki 24 Ocak 1980 Ekonomik İstikrar kararlarıdır. Diğeri ise 12 Eylül 1980’de yaşanan askeri darbedir.²⁹⁹ 24 Ocak Kararlarının etkisiyle 1980 sonrasında Türk ekonomisinin yapısında temel değişiklikler yaşanmış ve dışa açılan, ihracata öncelik veren, iktisadi faaliyetlerde devletin etkinliğini azaltan ve özel sektöre önem veren bir yapı ortaya çıkmıştır. İktisadi faaliyetlerde devletin düzenleyici ve yönlendirici yanının güçlendirilmesine çalışılmıştır.³⁰⁰ Yeni ekonomik yapı içerisinde radikal bir değişimin yaşanacağını ilk işareti 24 Ocak Kararları sonrasında DPT’de yaşanan personel tasfiyesi olmuş, 255 uzman tasfiye edilmiştir. 12 Eylül askeri darbesi ise bu yeni yapının siyasal ve hukuksal boyutunu oluşturmuştur.³⁰¹

Küresel ölçekte bakıldığında, 1980 sonrası süreçte ulusal düzeyde kalkınma planlaması ve planlama kurumları birçok ülkede önce işlevini yitirmeye, daha sonra da ortadan kalkmaya başlamıştır.³⁰² Türkiye’de yaşanan süreçte bu doğrultuda değerlendirilebilir. Nitekim 1980’lerin başından itibaren uluslararası finans kuruluşlarının ekonomi daha etkili bir noktaya gelmesiyle birlikte DPT’nin görevlerinde de sorgulama başlamıştır.³⁰³

2.4.1. 1980-1983 Dönemi

1980’li yıllarda planlamaya bakış açısının değiştiğini gösteren en somut belge 1982 Anayasası olmuştur. 1961 Anayasası’nda planlama devletin temel görevi olarak nitelendirilmiş ve DPT’de Anayasal bir kurum olarak tanınmıştır. 1982 Anayasası’nda ise DPT’den doğrudan bahsedilmiş, planlamanın DPT dışında başka bir kurum ya da kuruluş tarafından da yapılabileceği hükmü ortaya çıkmıştır.³⁰⁴ 1961 ve 1982 Anayasalarında planlama hususundaki farklılıklara aşağıda yer alan Tablo 3’te yer verilmiştir:

²⁹⁹ Onur Ender Aslan, “Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.31, S.1 (1998), s.107

³⁰⁰ Atila Bedir, “Planlı Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’nin 11. Kalkınma Planı”, *Düşünce Dünyasında Türkiiz Dergisi*, S.53 (Kasım 2019), s. 40

³⁰¹ Onur Ender Aslan, a.g.m., s. 107,109

³⁰² Alkan Soyak, *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, s.13

³⁰³ Alkan Soyak, a.g.e., s.140

³⁰⁴ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.238

Tablo 2.1: 1961 ve 1982 Anayasalarında Planlama Farklılıkları³⁰⁵

1961 Anayasası	1982 Anayasası
Planlama devletin ödevidir.	Planlama devletin ödevidir.
Planlama, temel haklar ve ödevler bölümünde yer almaktadır.	Planlama, mali ve ekonomik haklar bölümünde yer almaktadır.
Planlama, ekonomik ve toplumsal yaşamı bir bütün halinde kapsamaktadır.	Planlamanın ekonomik boyutu öne çıkmaktadır.
DPT, anayasal bir kuruluştur.	DPT'ye anayasada yer verilmemiştir.

1980'lerle birlikte DPT ile ilgili yapılan ilk değişiklik, 25 Ocak 1980'de "Yabancı Sermaye Dairesi ile Teşvik ve Uygulama Dairesi ve Koordinasyon Kurulunun" kurulması olmuştur. Koordinasyon Kurulu başkanlığına Başbakanlık Müsteşarı getirilmiştir. Kurulun diğer üyeleri ise şunlardan oluşmaktadır:

DPT Müsteşarı, Maliye Bakanlığı Müsteşarı, Ticaret Bakanlığı Müsteşarı, Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı Müsteşarı, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanlığı Müsteşarı, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası Başkanı, DPT İktisadi Planlama Dairesi Başkanı, DPT Koordinasyon Dairesi Başkanı, Maliye Bakanlığı Hazine Genel Müdür ve Milletlerarası İktisadi İşbirliği Teşkilâtı Genel Sekreteri, Dışişleri Bakanlığı Genel Sekreter Ekonomik İşler Yardımcısı, Ticaret Bakanlığı Dış Ticaret Genel Sekreteri. Gündemdeki konulara istinaden Türkiye Ticaret ve Sanayi Odaları, Ticaret Odaları, Sanayi Odaları Ticaret ve Borsaları Birliği Genel Sekreterleri de kurul toplantılarına katılabilmişlerdir.³⁰⁶

Koordinasyon Kurulu'nun kuruluş amaçları ise şu şekildedir:

1. Plan ve yıllık programlarının uygulanması ile ilgili olarak ülke ekonomik hayatı ile ilgilenmek, bakanlıkları ilgilendiren konularda koordinasyon sağlamak

³⁰⁵ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.238

³⁰⁶ T.C. Resmi Gazete, *Kuruluşların Bağlı Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi ile İlgili İşlem*, 25 Ocak 1980, Sayı: 16880

2. İthalat ve ihracat ürünlerinin tespitini yapmak ve kotaların düzenlenmesi ile ilgili tespitleri yapmak
3. Uluslararası ekonomik ilişkilerde koordinasyonu sağlamak
4. Önemli görülen program ve projelerde koordinasyonu sağlamak ve gerekli hallerde YPK'ya tavsiyelerde bulunmak³⁰⁷

Diğer önemli bir değişiklik 16 Ocak 1981 tarihli 8/2257 karar no'lu “Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'nun” (EİYKK) kurulmasıdır. Kurulun sekretarya hizmetleri DPT Müsteşarlığına bırakılmıştır.”³⁰⁸ Hazırlanacak olan planların önce EİYKK'da görüşülecek olması planlamanın karargahı konumunda olan YPK'yı etkisiz hale getirmiştir.³⁰⁹

Başka bir değişiklik ise 15 Aralık 1981 tarihli ve 8/3907 karar no'lu Bakanlar Kurulu Kararı ile DPT bünyesinde “Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi'nin” kurulmasıdır. Bu dairenin görevleri şunlardır:

1. “Avrupa Ekonomik Topluluğu konusunda, Avrupa Ekonomik Topluluğu Koordinasyon Komitesi ve Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu'na sunulacak karar tasarılarının kalkınma amaç ve hedeflerine, Plan ve Programlarda öngörülen politikalara uygunluğunu sağlar.
2. Avrupa Ekonomik Topluluğu'nda alınan ekonomik, sosyal kararları İzler ve değerlendirir.
3. Avrupa Ekonomik Topluluğu konusunda çeşitli Bakanlık ve kuruluşlar tarafından yürütülen çalışmaları koordine eder.
4. Kamu kuruluşlarında yapılan çalışmaları özel sektörün yaptığı benzer çalışmalarla ahenkleştirir.

³⁰⁷ T.C. Resmi Gazete, Kuruluşların Bağlı Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi ile İlgili İşlem, 25 Ocak 1980, Sayı: 16880

³⁰⁸ T.C. Resmi Gazete, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu Kurulması ve Çalışma Esasları Hakkındaki Ekli Karar'ın Yürürlüğe Konulmasına Dair Karar, 9 Şubat 1981, Sayı: 17246, s.3-4

³⁰⁹ Aslı Yılmaz Uçar, “Türkiye’de Stratejik Planlamanın Kuruluş Süreci Üzerinden Planlamada Dönüşümün Çözümlemesi”, *Mülkiye Dergisi*, C.40, S.2 (2016), s.11

5. Avrupa Ekonomik Topluluğu konusunda her türlü ekonomik ve sosyal araştırmaları yapar, yaptırır ve yönetir, bunların Plan ve program hedefleri açısından değerlendirilmesini yapar.
6. Devlet Planlama Teşkilâtı Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi, Avrupa Ekonomik Topluluğu Koordinasyon Komitesi ve Danışma Kurulu'nun faaliyetleri hakkında Başbakan'a rapor hazırlar.
7. Avrupa Ekonomik Topluluğu Koordinasyon Komitesi'nin Sekretarya hizmetlerini yapar.”³¹⁰

Bu dönemin en önemli değişikliklerinden biri de 31 Ağustos 1982 tarihli ve 44 sayılı KHK'dir. Bu KHK ile 91 sayılı “Devlet Planlama Teşkilatı Kurulması Hakkındaki Kanunun” birinci ve beşinci maddelerinde değişiklik yapılmıştır. Birinci maddede yer alan “Başbakan bu teşkilâtın yönetimi ile ilgili yetkilerini Başbakan Yardımcısı vasıtasıyla kullanır.” ibaresi “Başbakan bu teşkilâtın yönetimi ile ilgili yetkilerini gerekli gördüğü takdirde Devlet Bakanı - Başbakan Yardımcısı veya Devlet Bakam vasıtasıyla kullanabilir.” şeklinde değiştirilmiştir. Beşinci maddesinde yer alan “Devlet Plânlama Müsteşarı, Başbakan Yardımcısına bağlı olup Plânlama Merkez Teşkilâtının faaliyetlerini sevk ve idare ile görevlidir.” ibaresi ise “Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı Planlama Merkez Teşkilatının faaliyetlerini sevk ve idare ile görevlidir.” şeklinde değiştirilmiştir.³¹¹

2.4.2. 1983 – 2000 Dönemi

DPT ve Planlama konusunda 1980 sonrası yaşanan değişim ve dönüşüm, 1983 yılı sonunda askeri darbe yönetiminin sona erip seçim sonunda iktidara gelen Turgut Özal Başbakanlığında kurulan ANAP hükûmeti döneminde de devam etmiştir.

Bu dönemde DPT'ye eklenen birimler, DPT'nin yapısında gerçekleştirilen değişimler, DPT'yi bakanlık teşkilatına benzetmiştir. Nitekim 3 Aralık 1986 tarihli

³¹⁰ T.C. Resmi Gazete, DPT Bünyesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi'nin Kurulması ve Çalışmaları Hakkında Ekli Karar, 9 Nisan 1982, Sayı: 17659, s.1-2

³¹¹ T.C. Resmi Gazete, 30-9-1960 tarihli ve 91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanunun 1'inci ve 5'inci Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, 31 Ağustos 1982, Sayı: 17798, s. 1-2

Milliyet gazetesinde bu konuya değinilmiş ve “Devlet İçinde Devlet” başlıklı bir yazı kaleme alınarak şunlar ifade edilmiştir:

“... Bu geniş yetkiler, Devlet Planlama Teşkilatı’na çok önemli sorumluluklar da yüklüyor. Teşkilat artık devlet içinde, hükûmetin birçok bakanlığından daha fazla söz sahibi olmuştur. Geleneksel hükûmet sistemi tersine dönmüş, evvelce ‘icra mevkii’nde bulunan Sanayi-Ticaret, Maliye Bakanlığı gibi bakanlıklar, Devlet Planlama Teşkilatı önünde, sadece bir teklif ve tavsiye mercii haline gelmiştir. Çare, Planlama Teşkilatı’nın bir bakanlık haline getirilmesidir. Bazı başka ülkelerdeki gibi, bu teşkilatın başına da, yetkisini doğrudan doğruya Meclis’ten alan ve sorumluluğunun hesabını doğrudan doğruya Meclis’e veren, bir ‘Planlama Bakanı’ bulunursa, devletin düzeni, hiç olmazsa bu açıdan yerine oturmuş olur.”³¹²

DPT bünyesinde yaşanan değişimler, personel yapısında da değişiklikleri beraberinde getirmiştir. Bu durum, DPT’nin siyasallaşmasına, siyasilerin kadrolaşma hareketlerini artırmıştır. Başbakan Turgut Özal’ın kardeşi Yusuf Bozkurt Özal’ın 1984’de DPT Müsteşarlığına atanması,³¹³ siyasilerin yakınlarını kurum içerisinde bir göreve getirmek amacıyla rekabete girmeleri,³¹⁴ bir DPT görevlisinin tarikat önderi olduğu gerekçesiyle gözaltına alınması³¹⁵ gibi gelişmeler DPT’de yaşanan kadrolaşma ve siyasallaşmayı örneklendirmek açısından önemlidir. Bu gelişmeler dönemin gazetelerinde geniş yer bulmuş, 8 Aralık 1986 tarihli Milliyet gazetesinde “DPT’ye Sorular” başlığı altında DPT’nin yanıtlaması üzerine “DPT’deki personel sayısı nasıl katlandı?, DPT, personel sayısı olarak 3 yılın sonunda 2 kat büyüdü mü?, Genel Sekreterlik, Teşvik Uygulama ve Yabancı Sermaye’ye gününbirlik eleman alımı yapıldı mı ve ne kadarı sınavsız DPT’li oldu?, DPT’de personel alımlarının başında bulunan kişi, kapatılan MSP’nin Genel Başkanı Necmettin Erbakan’ın Özel Kalem Müdürlüğü görevinde bulundu mu ve personel alımında MSP eğilimliler öncelikli oldu mu?, Genel Sekreterlik’te çalışan personelin önemli bir bölümü Diyanet İşlerinden transfer yoluyla mı geldi?” gibi sorular yöneltilmiştir.³¹⁶

³¹² “Devlet İçinde Devlet”, *Milliyet* (3 Aralık 1986), s.1

³¹³ “Yusuf Özal DPT Müsteşarı Oluyor”, *Cumhuriyet* (8 Ocak 1984), s.7

³¹⁴ “Planlama’da MHP-MSP Savaşı, Planlama’da İç Çekişme Kızıştı”, *Milliyet* (18 Ekim 1985), s.1,8

³¹⁵ “Tarikatı Duymuştuk, Başkent’te Tarikat Operasyonu”, *Milliyet* (2 Aralık 1986), s.1,9

³¹⁶ Sırrı Çağlar, “DPT’ye Sorular”, *Milliyet* (8 Aralık 1986), s.4

Bu süreçte DPT, planlama ile politikaların belirlendiği bir yapı olmaktan çıkmış, rant dağıtan bir merkezi haline gelmiştir. Bu işleyişe uygun olarak da DPT yapısında değişiklikler yaşanmıştır.³¹⁷ DPT, şirket kurtarma ve şirketlere destek sağlama,³¹⁸ hayali ihracat ile ilgili belge ve dosyaların kaybolması,³¹⁹ usulsüz teşvik belgesi verilmesi³²⁰ gibi suçlamalarla karşı karşıya kalmıştır. Nitekim 15 Ocak 1992’de TBMM’de, “1990 yılına kadar hayali ihracat yoluyla hangi firmaların ne kadar haksız kazanç sağladıklarını, bu suretle yapılan ödemelerin usulüne uygun olarak geri istenip istenmediğini ve geri istenilen paralardan ne kadarının tahsil edildiğini tespit etmek; ihracatın dünkü ve bugünkü yapısı ile sorunlarını ve hayali ihracatın iddialarını araştırmak” amacıyla Meclis Araştırma Komisyonu kurulmuştur.³²¹ İlgili komisyon tarafından hazırlanan raporda “Hayali İhracatın Devlet Planlama Teşkilatı Yönü” başlıklı bir bölüm de yer almıştır.³²²

Günel Kansu, DPT ve planlamanın bu kadar yıpranmasına sebep olarak Turgut Özal’ın attığı üç büyük adımı göstermiştir:

“Bu adımlardan birincisi, 1979 sonlarında müsteşar olur olmaz, eski gözdesi özel sektörün teşviki sisteminin yeniden DPT’ye bağlanması. İkincisi, Teşkilatın 1960’tan 1980’lere kadar titizlikle korunan basit yapısının devasa, karmaşık, hiyerarşik bir bürokrasiye dönüştürülmesi. Üçüncüsü de plancıların YPK’dan dışlanması.”³²³

2.4.2.1. 223 Sayılı KHK

13 Aralık 1983’te kurulan ilk Turgut Özal hükûmeti, DPT’nin yapısının değiştirilmesine yönelik ilk çalışmasını 223 sayılı KHK ile yapmıştır. 18 Haziran 1984 tarihli Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevlerinin yeniden düzenlenmesine dair 223 sayılı Kanun Hükmünde Kararname ile yapılan düzenlemelerin en önemlisi YPK’nın yapısında gerçekleştirilen düzenleme olmuştur. Buna göre, “dört bakan ve 4 DPT

³¹⁷ Aslı Yılmaz, *Türkiye’de Planlama Politikası ve Yönetimi*, (Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012), s.290-291

³¹⁸ “Kafaoğlu ANAP’ı Böldü”, *Cumhuriyet* (18 Ocak 1986), s.1,9; “Kafaoğlu Suçluyor”, *Milliyet* (18 Ocak 1986), s.4

³¹⁹ “Dosyalar Yok Edildi”, *Milliyet* (20 Temmuz 1988), s.1,13; “Hayalcilerin Umudu DPT’de”, *Cumhuriyet* (18 Haziran 1988), s.1

³²⁰ “Bu Nasıl Teşvik?”, *Milliyet* (10 Mart 1989), s.3

³²¹ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Yasama Yılı, 26. Birleşim, 2. Cilt, 15 Ocak 1992; “Hırsızların Kuyruğuna Yapıştık”, *Cumhuriyet* (16 Ocak 1992), s.4

³²² TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 3. Yasama Yılı, 62. Birleşim, 51. Cilt, 11 Ocak 1994

³²³ Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT’nin Öyküsü]*, s.507

görevlisinde oluşan YPK, yeni düzenlemenin 4. Maddesine göre Devlet Bakanı - Başbakan Yardımcısı, Maliye ve Gümrük, Tarım Orman ve Köy İşleri, Sanayi ve Ticaret, Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanları ile Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarı yer almaktadır. Gerekli hallerde YPK toplantılarına farklı bakan ve DPT görevlilerinin de katılacağı hükmüne yer verilmiştir.³²⁴

223 sayılı KHK ile yapılan diğer bir önemli değişiklik ise 8. Maddede yer alan DPT’de Müsteşara yardımcı olmak üzere üç Müsteşar Yardımcısı’nın görevlendirilmesi olmuştur.³²⁵

KHK’nın 9. Maddesinde ise DPT’de yer alan 7 ana hizmet birimi 8’e çıkarılmış; bu birimler arasına “Serbest Bölgeler Başkanlığı” eklenmiştir.³²⁶

Yapılan bir diğer önemli değişiklik ise personel durumuyla ilgili olmuştur. 40. maddeye göre, “Müsteşarlık, Müsteşar Yardımcılıkları, Başkanlıklar, Daire Başkanlıkları, Hukuk ve Planlama Müşavirlikleri, Uzmanlık ve Uzman Yardımcılıkları ile Genel Sekreterlik hizmetlerinde lüzumu halinde, kadro karşılık gösterilmek kaydıyla, 657 sayılı Devlet Memurları Kanunu ve diğer kanunların sözleşmeli personel hakkındaki hükümlerine bağlı olmaksızın sözleşmeli eleman çalıştırılabilir.” hükmü getirilmiştir.³²⁷ Bu hüküm, ilerleyen dönemde DPT’nin personel sayısında orantısız bir artışa yol açan uygulamaların önünü açmıştır.³²⁸

223 sayılı KHK, eklediği yeni birimler ve ara kademeler ile DPT’yi örgütsel olarak genişletirken, YPK’deki temsil gücünü daraltması yoluyla kurulun teknik özelliğini geri plana itmiş³²⁹ ve daha fazla siyasallaşmasına neden olmuştur.

³²⁴ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 18 Haziran 1984, Sayı: 18435 (Mükerrer), s.122

³²⁵ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 18 Haziran 1984, Sayı: 18435 (Mükerrer), s.122

³²⁶ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 18 Haziran 1984, Sayı: 18435 (Mükerrer), s.122-123

³²⁷ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 18 Haziran 1984, Sayı: 18435 (Mükerrer), s.127

³²⁸ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s. 169

³²⁹ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s. 110

2.4.2.2. 304 Sayılı KHK

223 sayılı KHK'yı 1987'de II. Turgut Özal hükûmeti döneminde çıkarılan 304 sayılı KHK takip etmiştir. 31 Aralık 1987 tarihli 304 sayılı KHK'da, 223 sayılı KHK'da yer alan "Başbakan bu Teşkilatın yönetimi ile ilgili yetkilerini gerekli gördüğü takdirde Devlet Bakanı - Başbakan Yardımcısı vasıtasıyla" kullanabilir hükmü "... Devlet Bakanı vasıtasıyla kullanabilir." şeklinde değiştirilmiştir.³³⁰ (Md. 1)

YPK'nın yapısında da önemli bir değişiklikler yaşanmıştır. Buna göre, 223 sayılı KHK'da getirilen hükümlerin üzerine "Başbakanın belirleyeceği 3 Devlet Bakanı ile Bayındırlık ve İskân Bakanı ve Ulaştırma Bakanı" da YPK'da görevlendirilmiştir.³³¹ (Md. 4)

YPK'nın yapısıyla ilgili olarak yapılan bu düzenlemelerden sonra YPK, siyasi bir yapıya bürünmüştür. Kurulun görev alanı ekonominin tümünü kapsayacak biçimde genişletilmiş, kurul bu yetkileriyle bir karar mekanizması haline gelmiştir. Bu yapıyla YPK, DPT içinde yer alan, onu oluşturan bir organ olma özelliğinden tümüyle uzaklaşmıştır.³³²

2.4.2.3. 3701 Sayılı Yasa

9 Kasım 1989'da kurulan Yıldırım Akbulut hükûmeti tarafından çıkarılan 22 Mart 1991 tarihli 3701 sayılı kanun, DPT'nin yapılanmasında çok önemli yenilikler ve değişiklikler içermiştir.³³³

3701 sayılı yasanın 2. Maddesinde DPT'nin mevcut görevlerine ek olarak yeni bir görev tanımlaması yapılmıştır. Buna göre Kalkınma planı ve yıllık programlar ile diğer özel çalışmaları yapmak üzere geçici çalışma grupları kurma hükmü getirilmiştir.³³⁴

³³⁰ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 223 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 31 Aralık 1987, Sayı: 19681, s.31

³³¹ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 223 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 31 Aralık 1987, Sayı: 19681, s.31

³³² Seriy Sezen, a.g.e., s.111-112

³³³ Mustafa Ateş, Kamu Yönetimindeki Yeri, Organizasyon Yapısı, Görevleri ve Fonksiyonları ile Devlet Planlama Teşkilatı, s.16

³³⁴ T.C. Resmi Gazete, 3701 sayılı kanun, 22 Mart 1991, Sayı: 20822, s.2

YPK'nın görevleri arasında yer alan "İthalat ve ihracat rejimlerinin düzenlenmesine dair esasları tespit etmek ve dış ekonomik münasebetlerde koordinasyonu sağlamak" hükmü kaldırılmış; başbakan yardımcısı olan devlet bakanının üyeliği kaldırılarak devlet bakanı sayısı dört olarak belirlenmiştir. Ayrıca, "Başbakanın bulunmadığı toplantılara Başbakanın tensip edeceği Devlet Bakanlarından biri başkanlık yapar."³³⁵ hükmü eklenmiştir. (Md.4-5)

Müsteşar Yardımcısı sayısı 4'e çıkarılmıştır. (Md. 8) Müsteşarlık bünyesinde bir araştırma enstitüsü kurulmuştur. (Md.9) Ana Hizmet Birimlerinin sayısı ise 8'den 10'a çıkarılmıştır.³³⁶ (Md.10)

3701 sayılı yasa, personel istihdamı ile ilgili de hükümler içermektedir. Buna göre; "Müsteşarlığın sosyal işlerle ilgili ünitelerinde özel meslekî bilgi ve tecrübe gerektiren konularda, ihtiyaca göre 15 kişiyi geçmemek üzere, kadro aranmaksızın ve diğer kanunların sözleşmeli personel çalıştırılması hakkındaki hükümlerine bağlı olmaksızın, ücreti uzman yardımcısı tavan ücretini geçmemek üzere sözleşmeli elemanlar çalıştırılabilir."³³⁷ (Md.41) hükmü getirilmiştir. Ayrıca uzmanlık kadrosuna geçişler de kolaylaştırılmış, "uzman yardımcılığına atananlar, en az 3 yıl çalışmak ve olumlu sicil almak kaydıyla açılacak yeterlik imtihanına girmek hakkını kazanırlar."³³⁸ (Md.44) hükmü getirilmiştir.

DPT'ye birçok yeni birim ekleyen ve DPT'yi bakanlık haline getirmeyi hedefleyen 3701 sayılı yasa, yaklaşık 5 ay gibi bir süre yürürlükte kalmıştır. 23 Haziran 1991'de yaşanan hükûmet değişikliğinden sonra yeni gelen hükûmetin yapmış olduğu 14 Ağustos 1991 tarihli 437 sayılı KHK ile 3701 sayılı yasanın birçok hükmü geri çekilmiştir.³³⁹

³³⁵ T.C. Resmi Gazete, 3701 sayılı kanun, 22 Mart 1991, Sayı: 20822, s.2-3

³³⁶ T.C. Resmi Gazete, 3701 sayılı kanun, 22 Mart 1991, Sayı: 20822, s.3-4

³³⁷ T.C. Resmi Gazete, 3701 sayılı kanun, 22 Mart 1991, Sayı: 20822, s.8

³³⁸ T.C. Resmi Gazete, 3701 sayılı kanun, 22 Mart 1991, Sayı: 20822, s.9

³³⁹ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü*, s.170; Mustafa Ateş, *Kamu Yönetimindeki Yeri, Organizasyon Yapısı, Görevleri ve Fonksiyonları ile Devlet Planlama Teşkilatı*, s.55

2.4.2.4. 437 Sayılı KHK

23 Haziran 1991’de kurulan Mesut Yılmaz hükûmeti, 14 Ağustos 1991 tarihli 437 sayılı KHK ile DPT’nin görevleri ve teşkilat yapısında önemli ölçüde daraltma yapmıştır.

3701 sayılı sayfa ile 4’e çıkarılan Müsteşar Yardımcılığı sayısı 2’ye indirilmiş; Ana Hizmet Birim sayısı da “İktisadi Planlama Genel Müdürlüğü, Sosyal Planlama Genel Müdürlüğü, Koordinasyon Genel Müdürlüğü, Kalkınmada öncelikli Yörelere ve Bölgesel Kalkınma Genel Müdürlüğü, Avrupa Topluluğu ile İlişkiler Genel Müdürlüğü”³⁴⁰ olmak üzere 10’dan 5’e indirilmiştir. (Md.8)

Yardımcı birimler, 3701 sayılı yasa ile genel müdürlük olarak düzenlenmişken 437 sayılı KHK ile yeniden daire başkanlığına dönüştürülmüştür.³⁴¹ (Md.17)

437 sayılı KHK, DPT’nin yapısında daraltma yaparken YPK’nin görev ve tanımlamalarında genişleme olmuştur. YPK’ye mevcut görevlerinin yanı sıra yeni görevler de tanımlanmıştır.

3701 sayılı yasaya bir tepki niteliği taşıyan 437 sayılı KHK, DPT’nin örgütlenmesini ve etkinliğini daraltmış, YPK’yi ise verdiği yeni görevlerle özelleştirme yüksek kuruluna dönüştürmüştür.³⁴²

2.4.2.5. 470 Sayılı KHK

20 Kasım 1991’de kurulan Süleyman Demirel Başbakanlığındaki DYP-SHP koalisyonu, 6 Ocak 1992 tarihli 470 sayılı KHK³⁴³ ile 437 sayılı KHK’da düzenlenen YPK’nin görevleriyle ilgili hükümleri yeniden tanımlamış, üye sayısı artırılırken görevlerinde daraltmaya gidilmiştir.

³⁴⁰ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 14 Ağustos 1991, Sayı: 20960, s.11

³⁴¹ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 14 Ağustos 1991, Sayı: 20960, s.13

³⁴² Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s. 120

³⁴³ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, 6 Ocak 1992, Sayı: 21103, s.1-2

470 sayılı KHK ile Dışişleri Bakanı YPK üyesi yapılmış ve YPK'nin üye sayısı 12'ye yükseltilmiştir. (Md.1) 437 sayılı KHK ile YPK'ye verilen görevlerin tamamı 473 sayılı KHK ile Kamu Ortaklığı Yüksek Kurulu'na aktarılmıştır.³⁴⁴

2.4.2.6. 511 Sayılı KHK

25 Haziran 1993'te kurulan Tansu Çiller hükûmeti döneminde çıkarılan 16 Eylül 1993 tarihli 511 sayılı KHK,³⁴⁵ DPT'yi, Seriya Sezen'in ifadeleriyle “öngörülen, dışa açık, dünya piyasaları ile uyumlu bir Türkiye ekonomisiyle bağdaştırma, yeni kalkınma anlayışına uyarlama çabasını yansıtan ve Başbakanı güçlendiren”³⁴⁶ bir yapıya dayanmıştır. Ancak, yürürlüğe girdiği tarihten itibaren, Ana muhalefet Partisi konumundaki ANAP'ın anayasal dayanaktan yoksun olması gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine başvurusu üzerine Anayasa Mahkemesi'nin 25 Kasım 1993 tarih ve 1993/52 sayılı kararı ile yürürlükten kaldırılmıştır.³⁴⁷

2.4.2.7. 540 Sayılı KHK

511 sayılı KHK'nin anayasal dayanaktan yoksun olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesi tarafından iptal edilmesi üzerine hazırlanan 24 Haziran 1994 tarihli 540 sayılı KHK, 511 sayılı KHK'da yer alan ana konuları içermiştir.

YPK'nin yapısında bir değişiklik yaşanmamış, görevlerine dair tek değişiklik ise Toplu Konut İdaresi ile ilgili görev tanımlaması “Toplu Konut İdaresi ve Toplu Konut Fonu Bütçesini onaylamak”³⁴⁸ olarak sınırlandırılmıştır. (Md. 5)

Müsteşar yardımcısı sayısı 5'e çıkarılmış ve görevlendirilecek Müsteşar Yardımcılarının sayısını belirleme yetkisi Başbakan'a verilmiştir. (Md. 8)

540 sayılı KHK ile DPT'nin ana hizmet birimleri ve görevleri şu şekilde belirlenmiştir:

1. Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü

³⁴⁴ T.C. Resmi Gazete, *Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname*, 6 Ocak 1992, Sayı: 21103, s.2-3

³⁴⁵ T.C. Resmi Gazete, *Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, 16 Eylül 1993, Sayı: 21700 (Mükerrer), s.15-29

³⁴⁶ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, s.123

³⁴⁷ T.C. Resmi Gazete, *Anayasa Mahkemesi Kararı*, 27 Aralık 1993, Sayı: 21801, s.15-38

³⁴⁸ T.C. Resmi Gazete, *Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, 24 Haziran 1994, Sayı: 21970 (Mükerrer), s.3-4

2. Ekonomik Modeller ve Stratejik Araştırmalar Genel Müdürlüğü
3. İktisadi Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü
4. Sosyal Sektörler ve Koordinasyon Genel Müdürlüğü
5. Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Genel Müdürlüğü
6. Avrupa Birliği ile İlişkiler Genel Müdürlüğü
7. Dış Ekonomik İlişkiler Genel Müdürlüğü
8. Yönetim Bilgi Merkezi Dairesi Başkanlığı³⁴⁹

2.5. 2000 SONRASI DPT VE KALKINMA BAKANLIĞI'NA DÖNÜŞÜM

Türkiye ekonomisi 90'lı yıllarda siyasi ve ekonomik bunalımlarla mücadele etmek zorunda kalmıştır. Etkili bir siyasi yapının kurulamamış olması ekonomik krizleri ortaya çıkarmış, sık sık uluslararası finans kuruluşlarının ekonomik müdahaleleri ile karşı karşıya kalınmıştır. Bu gelişmeler çerçevesinde 2002'de yaşanan siyasi iktidar değişikliği, siyasi istikrarsızlığı ortadan kaldırmış, ekonomik gelişmeler de bu durumdan olumlu anlamda etkilenmiştir. Bu bakımdan 2002 sonrası ekonomi çevresinde istikrarlı ve dengeli bir süreç yaşanmıştır.

Dönem içerisinde planlama yapılanmasında yeni yaklaşımlar ortaya çıkmıştır. Bunlardan ilki 2000'li yılların başında 21 Eylül 2000 tarihli yazıyla Başbakanlığa gönderilen bir kanun tasarısı taslağında kurumun hem isminin, hem de misyonunun değiştirilmesi hedeflenmiş; kurumun adının Stratejik Araştırma ve Planlama Kurumu olarak değiştirilmesi ön görülmüştür.³⁵⁰ Bu tasarı yasalaşmasa da 1980'den sonra yapılmış olan yasal düzenlemelerden büyük bir kopuşu simgelemekte ve DPT, planlama birimi ismi başta olmak üzere bir bütün olarak değişmektedir.³⁵¹ DPT Müsteşarı Akın İzmirlioğlu tarafından hazırlık çalışmaları yapılmış olan düzenlemenin getirdiği değişikliklerden bazıları 1 Ekim 2000 tarihli Milliyet gazetesinde yer almıştır:

1. "DPT'nin adı, Stratejik Araştırma ve Planlama Kurulu (SAPK) olarak değiştirilecek.

³⁴⁹ T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 24 Haziran 1994, Sayı: 21970 (Mükerrer), s.6-8

³⁵⁰ Alkan Soyak, *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, s.158

³⁵¹ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.250

2. Kurum başkanına üst düzey karar alma ve politika oluşturma hususlarında danışmanlık yapmak için en fazla 20 kişiden oluşan Yüksek Danışma Kurulu kurulacak. Gerektiğinde Başbakan, Kurul'a başkanlık yapacak.
3. Kurumda bölgesel planlama faaliyetlerini bölge düzeyinde yürütmek üzere taşra teşkilatı oluşturulacak.
4. YPK ile Para- Kredi Koordinasyon Kurulu'nun yanı sıra Ekonomik ve Sosyal Konsey de SAPK bünyesine alınacak.
5. SAPK Başkanlığı'nda başkanın yanı sıra, dört kurum başkan yardımcısı ve dokuz ana hizmet birimi başkanlığı kurulacak.
6. En fazla 5 müsteşar müşaviri ve 25 müsteşarlık müşaviri görevlendirilebilmesi şeklindeki ayrıma son verilerek, Kurum Başkanı'na yardımcı olmak üzere en fazla 25 kurum başkan müşaviri görevlendirilecek.
7. Eğitim Şube Müdürlüğü, daire başkanlığı şeklinde düzenlenecek.”³⁵²

Stratejik Araştırma ve Planlama Kurumu tasarısının bazı maddeleri de göstermiştir ki DPT, 1980'li yıllardan itibaren benimsenen ekonomik politikalara uygun olarak ve stratejik planlama anlayışı çerçevesinde bir değişim geçirmiştir.³⁵³ Bu bağlamda, Türkiye'de Avrupa Birliği'ne (AB) adaylık sürecinin de etkisiyle kamu yönetimi reformlarında stratejik planlama kavramı reformların yapılmasında temel dayanak oluşturmuştur.³⁵⁴

24 Aralık 2003 tarihinde yürürlüğe giren 5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, “kalkınma planları ve programlarda yer alan politika ve hedefler doğrultusunda kamu kaynaklarının etkili, ekonomik ve verimli bir şekilde elde edilmesi ve kullanılmasını, hesap verebilirliği ve malî saydamlığı sağlamak üzere, kamu malî yönetiminin yapısını ve işleyişini, kamu bütçelerinin hazırlanmasını, uygulanmasını, tüm malî işlemlerin muhasebeleştirilmesini, raporlanmasını ve malî kontrolü düzenlemeyi”³⁵⁵ amaçlamıştır.

Kanunda DPT ile ilgili hususlar şu şekilde sıralanabilir:

³⁵² “DPT Tarihe Karışıyor”, *Milliyet* (1 Ekim 2000), s.7

³⁵³ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.255-256

³⁵⁴ F. Neval Genç, “Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.23 (2009), s.201

³⁵⁵ T.C. Resmi Gazete, *Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu*, 24 Aralık 2003, Sayı: 25326

1. “Stratejik plan hazırlamakla yükümlü olacak kamu kurumlarının ve stratejik planlama sürecine ilişkin takvimin tespitine, stratejik planların kalkınma ve programlarla ilişkilendirilmesine yönelik usul ve esasların belirlenmesine Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı yetkilidir. (Md.9)
2. Kamu idarelerinin bütçe tekliflerini ve yatırım programını hazırlama sürecini yönlendirmek üzere; Bütçe Çağrısı ve eki Bütçe Hazırlama Rehberi Maliye Bakanlığınca, Yatırım Genelgesi ve eki Yatırım Programı Hazırlama Rehberi ise Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığınca hazırlanarak Haziran ayının sonuna kadar Resmî Gazetede yayımlanır. (Md.16)
3. Kamu yatırım programı, merkezi yönetim bütçe kanuna uygun olarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı tarafından hazırlanır. (Md.19)
4. Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı, merkezî yönetim kapsamındaki kamu idarelerinin yatırım programında yer alan proje ödeneklerinin belirlenmesi sürecinde, bütçe bütünlüğünün sağlanması açısından Maliye Bakanlığı ile işbirliği yapar.”³⁵⁶ (Md.25)

5018 sayılı Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, kamu kurumlarına stratejik plan yapma ve bu plana dayalı performans esaslı bütçe hazırlama zorunluluğu getirmiştir. DPT’ye de yapılacak olan bu stratejik planların yükümlülüklerine dair düzenleme görevi verilmiştir.³⁵⁷ Türkiye’de kamu kurumlarında stratejik planlama yapma ve performans esaslı bütçe çalışmaları hazırlama çalışmalarına 2003/14 ve 2004/37 sayılı YPK kararları uyarınca 2004 yılında pilot uygulama ile başlanmıştır.³⁵⁸

Diğer yandan, Türkiye’nin Avrupa Birliği’ne (AB) aday ülke statüsü ile kalkınma planı hazırlanması, kalkınma ajanslarının idari birim olarak örgütlenmesi sürecini başlatmıştır.³⁵⁹ Bu süreçte DPT bölgesel kalkınma hususunda ön plana çıkmıştır.³⁶⁰ Ancak AB, aday ülkelerin yapısal fonların yönetimini sağlamak, kapasitenin merkezi, bölgesel

³⁵⁶ T.C. Resmi Gazete, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 24 Aralık 2003, Sayı: 25326

³⁵⁷ Doğan Nadi Leblebici-Erdem Erkul, “Planlı Kalkınma Deneyiminden Stratejik Planlamaya Geçiş: Türkiye Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.26, S.1 (2008), s.278

³⁵⁸ F. Neval Genç, “Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama”, s.204

³⁵⁹ Recep Fedai, “Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığı’na: Planlama Anlayışında Yaşanan Değişim”, *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, S.9 (Aralık 2016), s.417-418

³⁶⁰ Barış Övgün, “Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.66, S.3 (2011), s.268

ve yerel düzeyde artırılmasını gerçekleştirmek amacıyla bakanlık düzeyinde yeni bir örgütlenme oluşturulmasını öngörmüştür.³⁶¹

DPT'nin, AB üyelik sürecine bakış açısını gösteren en önemli belge 2000'de DPT tarafından yayınlanan Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Türkiye - Avrupa Birliği İlişkileri Özel İhtisas Komisyonu Raporu'dur. Raporda AB Bakanlığı veya AB Müsteşarlığı kurulmasına ve 06 Mart 2000 tarihinde Dışişleri Bakanlığı'nın hazırladığı kanun tasarısıyla kurulması düşünülen Avrupa Birliği Genel Sekreterliği'ne sıcak bakılmamıştır.³⁶²

2006 yılından itibaren siyasi iktidar ile DPT arasındaki ilişkiler de kırılmalar yaşamaya başlamıştır. Başbakan Recep Tayyip Erdoğan'ın 17 Haziran 2008'de DPT ile ilgili sorunlarını dile getirmiş ve “Zaten, DPT'ye ne gerek var anlayabilmiş değilim. Lüzumsuz bir kurum, kapatacağız.”³⁶³ demiştir.

Yaşanan süreçle beraber DPT ve planlama anlayışı farklı bir dönüşümün içine girmiştir. Nitekim 2011 yılında Türkiye'de kamu kurumlarının yeniden yapılandırılması amacıyla çıkarılan KHK'lardan DPT de nasibini almıştır. 8 Haziran 2011 tarihli 641 sayılı KHK³⁶⁴ ile DPT'nin tüm görev ve yetkileri yeni oluşturulmuş olan Kalkınma Bakanlığı'na devredilmiştir. Kalkınma Bakanlığı'nın bölgesel kalkınmayı ön planda tutması yaklaşık elli yıllık ulusal planlama anlayışının da sona ermesine neden olmuştur.³⁶⁵

DPT'nin varlığına son veren 641 sayılı KHK'nın iptali istemiyle CHP, Anayasa Mahkemesine başvurmuş; 8 Kasım 2012 tarihinde alınan karar sonucunda Anayasa Mahkemesi iptal istemini reddetmiştir.³⁶⁶

³⁶¹ Cem Angın, “Türkiye’de Planlama Anlayışının Evrimi: DPT Örneği”, s. 311

³⁶² Abdullah Yılmaz-Tahsin Güler, “AK Parti Hükûmetleri Döneminde Siyaset ve Bürokrasi Arasındaki Güç ve Mücadelenin Devlet Planlama Teşkilatı Üzerinden Okunması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.2 (Mayıs 2016), s.306

³⁶³ Şükrü Küçükşahin, “Yeter Bıktım Sizden”, *Hürriyet* (23 Haziran 2008), <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sukru-kucuksahin/yeter-biktım-sizden-9246074> (Erişim Tarihi: 30.10.2025)

³⁶⁴ T.C. Resmi Gazete, *Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, 8 Haziran 2011, Sayı: 27958

³⁶⁵ Barış Övgün, “Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.66, S.3 (2011), s.279

³⁶⁶ *Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi*, S.50 C.4 (2013), s.2265-2318

2011’de teşkilatlanan Kalkınma Bakanlığı’nın ömrü ise kısa sürmüştür; 2017’de gerçekleştirilen referandum sonucunda onaylanan Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sistemi sonrasında 24 Temmuz 2018 tarihli 13 sayılı Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi³⁶⁷ ile kapatılmış ve plan hazırlama yetkisi Cumhurbaşkanlığına bağlı Strateji ve Bütçe Başkanlığı’na devredilmiştir.

DPT’den Kalkınma Bakanlığına doğru yaşanan dönüşüm basit bir kurumsal dönüşümün çok daha ötesini ifade etmektedir. Bu dönüşüm Türkiye’de planlama teşkilatına olan bakış açısındaki ve plana yüklenen anlamdaki dönüşümü ortaya koymaktadır. Gelineen noktada planlama kurumu ve plan adeta bir gereklilik olmaktan çıkarılmıştır. Artık planlama merkezi ve makro düzeyde yapılan bir faaliyet olmaktan ziyade her kurumun kendi planını oluşturduğu daha yerel ve mikro ölçekli bir faaliyet olarak görülmektedir.³⁶⁸ Ayrıca, Kalkınma Bakanlığı’nın kurulmasıyla planlamada siyasallaşma somutluk kazanmıştır. Planlama uzmanlığı kaldırılmış yerine doğrudan siyasetten emir alan bir yapı oluşturulmuştur.³⁶⁹

³⁶⁷ T.C. Resmi Gazete, *Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi*, 24 Temmuz 2018, Sayı: 30488

³⁶⁸ Cem Angın, “Türkiye’de Planlama Anlayışının Evrimi: DPT Örneği”, s.310

³⁶⁹ Aslı Yılmaz Uçar, “Türkiye’de Stratejik Planlamanın Kuruluş Süreci Üzerinden Planlamada Dönüşümün Çözümlemesi” *Mülkiye Dergisi*, C.40, S.2 (2016), s.34

BÖLÜM 3: TÜRKİYE’DE PLANLI YILLAR VE UYGULAMALAR

3.1. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ HÜKÛMETLERİ VE PROGRAMLARI (1960-1963)

3.1.1. I. Gürsel Hükûmeti

27 Mayıs 1960’te gerçekleşen askeri darbe sonrasında Milli Birlik Komitesi Başkanı Cemal Gürsel tarafından 30 Mayıs 1960’ta I. Gürsel Hükûmeti kurulmuştur. Bu hükûmet 5 Ocak 1961’e kadar görevde kalmıştır.

I. Gürsel Hükûmeti herhangi bir siyasi partiye mensup olmayan kişilerden oluşmuştur. Bu hususa Milli Birlik Komitesi’nin 27 numaralı tebliğinde yer verilmiştir.³⁷⁰

I. Gürsel Hükûmeti’nin Hükûmet Programı 11 Temmuz 1960’ta Devlet Vekili (Devlet Bakanı) Amil Artus tarafından Milli Birlik Komitesi Genel Kurulu’nda okunmuştur. Hükûmet programı sunuş konuşmasında bir Planlama Dairesi kurulması bahsinden söz edilmiş ve bu hususta şu ifadeler yer verilmiştir:

“Memleket iktisadiyatının ahenkli bir surette gelişmesi ve halkımızın tüm olarak, hakiki refaha doğru ilerleyebilmesi için, yatırımları şahsi ve iç politika mülahazalarından kurtarıp rasyonel ve planlı bir temel üzerine oturtmak, çok ehemmiyet verdiğimiz bir esastır. Bu maksatla, pek yakında, bir İktisadi Planlama Dairesinin kuruluş kanunu, yüksek tetkik ve tasviplerinize sunulacaktır.”³⁷¹

Nitekim hükûmet programında da belirtildiği üzere I. Gürsel hükûmeti döneminde DPT’nin kuruluş yasası kabul edilerek yürürlüğe girmiştir.

³⁷⁰ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, (Ankara: TBMM Basımevi, 1988), s.1

³⁷¹ T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 2. Birleşim, 1. Cilt, 11 Temmuz 1960, s.7; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.10

3.1.2. II. Gürsel Hükûmeti

5 Ocak 1961’de kurulan hükûmet, 20 Kasım 1961’e kadar devam etmiştir. II. Gürsel hükûmeti yeni bir program hazırlamamış; I. Gürsel Hükûmeti döneminde hazırlanmış olan program devam ettirilmiştir.

3.1.3. VIII. İnönü (I. Koalisyon) Hükûmeti

15 Ekim 1961’de gerçekleştirilen genel seçim sonrası hiçbir siyasi partinin tek başına iktidar olacak yeterli çoğunluğu sağlayamaması üzerine CHP ve AP uzun görüşmeler neticesinde Türkiye’de ilk defa bir koalisyon hükûmeti denemesi ortaya çıkmıştır.³⁷²

Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel tarafından onaylanan VIII. İnönü (I. Koalisyon) Hükûmeti, 20 Kasım 1961’de göreve başlamış, 25 Haziran 1962’ye kadar iktidarda kalmıştır.

Hükûmet Programı 27 Kasım 1961’de Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM’de okunmuştur. Planlı Kalkınmaya ağırlık verilen³⁷³ Hükûmet Programında planlama hususunda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Hükûmet programının hedefi, hürriyet nizamı içinde hızlı bir kalkınmanın sağlanmasıdır. Bunun ameli çaresi, Devlet ve özel teşebbüs olarak, mümkün olan en geniş ölçüde yatırım yapılmasıdır. Devlet sektörü yatırımlarının verimli olabilmesi için, her şeyden önce siyasi iktidarın planlı kalkınma fikrine yatkın olması, yatırımların isabetli bir plana dayanması ve mali kaynakların sıhhatli yollardan sağlanması şarttır. Memleketimizin umumiyetle bilinmekte olan çeşitli ihtiyaçlarını süratle giderecek usul ve tedbirleri seçerken, Devlet Planlama Teşkilatının çalışmalarından ciddi olarak faydalanmak kararındayız.”³⁷⁴

³⁷² “CHP-AP Kabinesi Nihayet Dün Hakikat Oldu”, *Cumhuriyet* (16 Kasım 1961), s.1

³⁷³ “Hedef: Huzur ve Planlı Kalkınma”, *Milliyet* (28 Kasım 1961), s.1,5

³⁷⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 1. Toplantı, 13. Birleşim, 1. Cilt, 27 Kasım 1961, s.119; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.17

3.2. PLANLI DÖNEM HÜKÜMET PROGRAMLARINDA PLANLAMA

Türkiye'nin planlı döneme girişini iktisadi ve mali politikaların başarısızlıkları etkilemiş;³⁷⁵ Türkiye, 1963'te demokratik düzen içinde, karma ekonomiye dayalı bir plan düzeyi içine girmiştir. Bu bakımdan, plan kavramı Türkiye'de ideolojik bir ihtiyaç olarak değil, ekonomik ve sosyal gelişme için pragmatik bir yaklaşım olarak doğmuştur.³⁷⁶

İlk planın uygulamaya konulduğu 1963 yılından itibaren Türkiye'de ekonomik politikalar DPT tarafından hazırlanan beşer yıllık planlarca yürütülmüştür. Bundan dolayı DPT'nin kuruluş tarihi de dikkate alındığında 1960'dan günümüze kadar olan süreç "Planlı Dönem" olarak nitelendirilmektedir. Planlı dönem içerisinde DPT tarafından 9 adet kalkınma planı hazırlanmıştır. 2011'de DPT kapatıldıktan sonra plan çalışmaları devam etmiştir. Planlı dönem içerisinde hazırlanan planlar ve yürütücü kurumlara dair bilgilere aşağıda Tablo 4 yer verilmiştir.

Tablo 3.1: Kalkınma Planlarının Dönemleri ve Yürütücü Kurumları³⁷⁷

Kalkınma Planı	Dönemi	Yürütücü Kurum
Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1963-1967	Devlet Planlama Teşkilatı
İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1968-1972	Devlet Planlama Teşkilatı
Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1973-1977	Devlet Planlama Teşkilatı
Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı	1979-1983	Devlet Planlama Teşkilatı
Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1985-1989	Devlet Planlama Teşkilatı
Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı	1990-1994	Devlet Planlama Teşkilatı
Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	1996-2000	Devlet Planlama Teşkilatı
Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı	2001-2005	Devlet Planlama Teşkilatı
Dokuzuncu Kalkınma Planı	2007-2013	Devlet Planlama Teşkilatı
Onuncu Kalkınma Planı	2014-2018	Kalkınma Bakanlığı
On Birinci Kalkınma Planı	2019-2023	Strateji ve Bütçe Başkanlığı
On İkinci Kalkınma Planı	2024-2028	Strateji ve Bütçe Başkanlığı

³⁷⁵ Memduh Aytür, *Planlama*, (Ankara: DPT Yayınları, Ocak 1972), s.29

³⁷⁶ Ayla Sayın, *Planlı Kalkınma-Devlet Planlama Teşkilatı ve Eğitim Rolü*, (Ankara: DPT Yayınları, Aralık 1969), s.6

³⁷⁷ Ayşe Mahinur Tezcan, "Toplumsal Kalkınma ve Yükseköğretim: Türkiye'nin On İki Kalkınma Planındaki Hedefler Üzerine Nitel Bir İnceleme", *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.1 (2025), s.4

3.2.1. Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BBYKP) Dönemi

DPT'nin kurulmasıyla başlayan planlama çalışmaları 1962 yılına kadar sürmüştür. BBYKP'nın hazırlıkları tamamlanmasıyla birlikte uluslararası finans kuruluşların temsilcilerinin de katılımıyla bir "Plan Kollukyumu" yapılmıştır. DPT, bu toplantıdan sonra Dünya Bankası, IMF, OECD, AID, FAO gibi uluslararası finans kuruluşların dolaylı desteğini kazanmıştır.³⁷⁸Bu desteğe ihtiyaç duyulmasındaki neden, planın geniş ölçüde dış yardımlara dayanmasıdır.³⁷⁹ Nitekim plan ABD tarafından da hoşnutlukla karşılanmış; ABD Büyükelçisi Hare, 1961 seçimleri sonrası Amerikan yardımlarıyla ilgili hükûmete sunduğu bildiride DPT'nin kurulmasını ve plan hazırlamasını memnuniyetle karşıladığını ifade etmiş ve ABD'nin nasıl bir plan istediğini açıklamıştır:

"Yeni hükûmetin başarılı bir ekonomik kalkınmanın katlanılacak büyük çapta fedakârlıklarla mümkün olabileceğini açıkça takdir etmekte olması ve hususi sektörün bu kalkınmada oynayacağı rolü de müdrik bulunarak planlı bir kalkınmaya atfettiği önem, ABD üzerinde çok müspet bir tesir yaratmış ve cesaret vermiştir."³⁸⁰

Diğer yandan BBYKP'nın tamamlanmasıyla beraber, 17 Eylül 1962'de planın toplumun çeşitli kesimleri tarafından incelenip değerlendirilmesi üzerine üniversite, özel teşebbüs, sendikalar ve tarım temsilcilerinden toplam 38 kişiden oluşan bir Danışma Kurulu Ankara'da toplanmıştır.³⁸¹ Yapılan görüşmelerden sonra Danışma Kurulu'nun plan incelemesi tamamlanmıştır.³⁸²

BBYKP, DPT tarafından hazırlanıp YPK tarafından incelenmiş ve planın kabulü Bakanlar Kurulu'nun 21 Eylül 1962 tarihli toplantısında kararlaştırılmıştır.³⁸³ Senato ve Meclis'te yapılan görüşmelerde hararetli tartışmalar yaşanmış; planlamayı savunan olduğu gibi eleştiren de olmuştur.³⁸⁴ Cumhuriyet Senatosu ve TBMM'de görüşülen plan,

³⁷⁸ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, s.173

³⁷⁹ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, İkinci Kitap, (İstanbul: Tekin Yayınevi, 2003), s.779

³⁸⁰ Doğan Avcıoğlu, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, İkinci Kitap, s.777

³⁸¹ "Danışma Kurulu, Beş Yıllık Plan'ı Ele Aldı", *Milliyet* (18 Eylül 1962), s.1,7

³⁸² "Plan İncelemesi Dün Bitti", *Milliyet* (19 Eylül 1962), s.1,7

³⁸³ Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2/166.44.2, 21.09.1962

³⁸⁴ "Plan, Senato'da Tenkid Edildi", *Milliyet* (9 Kasım 1962), s.1,7

92 ret oyuna karşı 216 kabul oyuyla 21 Kasım 1962 tarihinde onaylanmıştır³⁸⁵ ve 3 Aralık 1962 tarihli ve 11272 sayılı Resmi Gazete’de yayımlanmıştır.³⁸⁶

Hazırlanan plan metninin önsözü bizzat Başbakan İsmet İnönü tarafından kaleme alınmıştır. Planın Anayasa hükümleri çerçevesinde hazırlandığı ifade edilmiş olup BBYKP’nın hazırlanma amacı şu şekilde belirtmiştir:

“... Milli tasarrufu artırmak, yatırımları toplum yararına, gerektirdiği önceliklerle yöneltmek ve iktisadi, sosyal ve kültürel kalkınmayı demokratik yollarla gerçekleştirmek üzere Birinci Beş Yıllık (1963 - 1967) Kalkınma Plânı hazırlanmıştır.”³⁸⁷

BBYKP’nın YPK kararı ile hazırlanan Plan Hedefleri ve Stratejisinde planın amaçları şu şekilde ifade edilmiştir:

“Türk ekonomisi Devlet ve özel teşebbüs sektörlerinin yan yana bulunduğu karma bir ekonomidir. Planlama bakımından karma ekonominin sağladığı imkânlardan en çok faydalanma yolları üzerinde durulacak ve bu sistemin kurallarına uyulacaktır. Devlet sektörünün faaliyeti, kararlaştırılan gelişme hızını gerçekleştirecek ve stratejinin gerektirdiği yönde dengeli bir kalkınma sağlayacak şekilde planlanacaktır. Devletin iktisat politikasında açıklık ve kararlılık esas alınacaktır.”³⁸⁸

Harrod-Domar tipi tek sektörlü bir plan modeli kullanılmış olan³⁸⁹ ve Giriş ile 10 bölümden oluşan BBYKP, 15 yıllık bir perspektif plânın ilk safhasıdır. Plana göre 15 yıl içinde ulaşılması öngörülen hedefler; “Türkiye’nin kalkınması için gerekli olan her sahada yeter sayıda ve üstün nitelikte ilim adamı ve teknik mütehassısın yetiştirilmiş olması, yüzde 7’lik bir gelişme hızının sağlanması, istihdam meselesinin çözülmesi, dış ödeme dengesine ulaşılması ve bu hedeflerin sosyal adalet ilkelerine uygun olarak gerçekleştirilmesi”,³⁹⁰ şeklinde özetlenmiştir.

³⁸⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 2. Toplantı, 11. Birleşim, 9. Cilt, 21 Kasım 1962, s.556

³⁸⁶ Bk. T.C. Resmi Gazete, Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı, 3 Aralık 1962, Sayı:11272

³⁸⁷ Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, (Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, Ocak 1963), s.3

³⁸⁸ Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, s.525

³⁸⁹ Mehmet Polat, Planlı Dönemde Türkiye’de Kullanılan Plan Modelleri ve Yeni Plan Modeli Arayışları, (Ankara: DPT Yayınları, Şubat 1986), s. 2; Yalçın Küçük, Birinci Plan’da üç aşamaya paralel olarak üç model geliştirildiğini ifade etmiştir. Bu üç model şunlardır: Tek sektörlü bir büyüme modeli, input-output modeli ve proje değerlendirme tekniği. Bk. Yalçın Küçük, Planlama Kalkınma ve Türkiye, s.274

³⁹⁰ Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, s.33

Planın hazırlık sürecinde bulunan ve DPT’de ilk Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı görevini yürütmüş olan Necat Erder, BBYKP hakkında şunları ifade etmiştir:

“BBYKP’nın en önemli özelliği toplum yapısında köklü değişimler öngören radikal bir vizyona dayanmasıydı. Bu vizyon, plan görüşmelerini sürdüren hükûmetlerin programlarında yer alan bir dünya görüşü değil, planı hazırlayan kadronun çıkarsamalarını yansıtıyordu. Plan stratejisinin ve planın ana çatısını oluşturan reformların ardında, bunların politik boyutlarını idrak etmiş bir siyasi parti yoktu. Bu gerçek, plan çalışmaları ilerledikçe daha belirgin olarak ortaya çıkacaktı. Birinci planla ilgili görüşmelerdeki anlaşmazlıkların arkasında yatan gerçek budur.”³⁹¹

BBYKP’nın uygulanmaya başladığı 1963 yılında koalisyon hükûmeti görev yapmaktaydı. Ekim 1965’ten sonra ise AP’nin tek başına iktidarı yaşanmıştır. Bu dönemde siyasi partilerin plana bakış açısında farklılık yaşanmış olsa da planın işleyişinde herhangi bir aksaklık yaşanmamıştır. Bunda siyasi partilerin ve hükûmetlerin plan çalışmalarını sahiplenmiş olması da etkili olmuştur. Zira AP, BBYKP’na eleştiri yöneltmiş olsa da İBYKP’nın hazırlanması genel olarak AP Hükûmeti döneminde gerçekleşmiştir.³⁹²

Plan döneminde dört hükûmet görev yapmıştır. Bunlar:

“IX. İnönü (II. Koalisyon) Hükûmeti (25 Haziran 1962-25 Aralık 1963)

X. İnönü (III. Koalisyon) Hükûmeti (25 Aralık 1963-20 Şubat 1965)

Ürgüplü (IV. Koalisyon) Hükûmeti (20 Şubat 1965-27 Ekim 1965)

I. Demirel Hükûmeti (27 Ekim 1965-3 Kasım 1969)”³⁹³

3.2.1.1. IX. İnönü (II. Koalisyon) Hükûmeti

30 Mayıs 1962’de Başbakan İsmet İnönü’nün istifasıyla CHP-AP koalisyon hükûmeti dağılmış;³⁹⁴ Cumhurbaşkanı Cemal Gürsel’in hükûmet kurma görevini yeniden

³⁹¹ Necat Erder, “Türkiye’de İlk Planlama Deneyimi”, *Atilla Sönmez’e Armağan Türkiye’de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, s.236-237

³⁹² Mustafa Salep, “Türk İktisat Tarihi Açısından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”, *Turkish Studies Dergisi*, C.12, S.12 (2017), s.226

³⁹³ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.29-129

³⁹⁴ “Başbakan İsmet İnönü Dün Gece İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (31 Mayıs 1962), s.1; “Başbakan İstifa Etti”, *Milliyet* (31 Mayıs 1962), s.1

İsmet İnönü'ye vermesi üzerine 25 Haziran 1962'de CHP, YTP, CKMP ve bağımsızlardan oluşan bir koalisyon hükûmeti kurulmuştur.³⁹⁵ 2 Aralık 1963'te koalisyon ortaklarından YTP ve CKMP'nin hükûmetten çekilmesi üzerine Başbakan İsmet İnönü istifa etmiştir.³⁹⁶

Hükûmet programı 2 Temmuz 1962'de Başbakan İsmet İnönü tarafından TBMM'de okunmuştur. Programda planlama hususunda değinilmiş olan noktalar şunlardır:

“Demokratik rejim içinde planlı ve hızlı kalkınmayı gerçekleştirmek yolunda esaslı temeller atılmıştır.

Kalkınmanın plan ve program içinde ve halen yürürlükte olan (Plan Hedefleri ve Stratejisi) kararındaki esaslar dâhilinde gerçekleştirilmesi lüzumuna inanıyoruz.

Muvazeneli gelişme ve sosyal adalet cihetinden önemli gördüğümüz konulardan biri de, memleketimizin çeşitli bölgeleri arasında iktisadi faaliyet hacmi ve gelir seviyesi bakımından mevcut olan büyük farkları ortadan kaldırmaya çalışmaktır. Bunun için, Plan Hedefleri ve Stratejisinde yer almış bulunan tedbirlerin ciddi bir şekilde tatbike konulmasını, Karma Hükûmet yurdumuzun geri kalmış bölgelerinde yaşayan vatandaşlara karşı önemli bir vazife olarak kabul edecektir. Gerek beş yıllık planda, gerek yıllık programlarda ve bölge planlaması çalışmalarında, bu husus öncelikle göz önünde tutulacaktır. Türk ekonomisinin yılda ortalama % 7 civarında bir gelişme hızına kavuşabilmesi ve muvazeneli bir kalkınmanın sağlanabilmesi için, Devlet yatırımları uzun vadeli plan ve programlara bağlanacaktır. % 7 gelişme hızından fedakârlık yapmamak kararındayız. Hazırlanmakta olan 1963-1967 devresine ait ilk beş yıllık plan, bu temel prensiplerin ışığı altında, hükûmetçe incelenip yüksek Meclise sunulacaktır.

Ulaştırma hizmetlerinin, kalkınma planına uygun olarak geliştirilmesi esastır.

³⁹⁵ “Üçlü Hükûmetin Bakanları Belli Oldu”, *Cumhuriyet* (26 Haziran 1962), s.1; “Kabine Kuruldu”, *Milliyet* (26 Haziran 1962), s.1

³⁹⁶ “Başbakan İsmet İnönü Dün İstifasını Verdi”, *Cumhuriyet* (3 Aralık 1963), s.1; “İnönü İstifasını Dün Verdi”, *Milliyet* (3 Aralık 1963), s.1

Her derece ve tipteki genel ve mesleki teknik öğretim kurumlarımızın, Devlet Planlamasına paralel bir anlayış ve düzen içinde, belli bir plana göre yayılmaları sağlanacaktır.

Planlı kalkınma içinde, yurttaşlarımızın çalışma gücünü artırmak, yaşayış seviyesini yükseltmek ve boş zamanlarını değerlendirmek için, okul eğitimi dışında ve yanında halk eğitimi çalışmalarına önem verilecektir.”³⁹⁷

BBYKP, bu hükûmet döneminde yürürlüğe girmiş; Başbakan İsmet İnönü planın uygulanması bizzat takip etmiştir. Nitekim Başbakan İsmet İnönü her hafta DPT Müsteşarlık binasına gidip yerinde incelemeler bulunmuş; belli zamanlarda topladığı YPK’ye başkanlık yapmıştır.³⁹⁸

3.2.1.2. X. İnönü (III. Koalisyon) Hükûmeti

2 Aralık 1963’te koalisyon ortaklarından YTP ve CKMP’nin hükûmetten çekilmesi üzerine dağılan IX. İnönü Hükûmeti yerine İsmet İnönü tarafından 25 Aralık 1963’te bağımsız milletvekillerinin de desteğiyle azınlık hükûmeti kurulmuştur.³⁹⁹ 13 Şubat 1965’te hükûmetin meclise sunduğu mali bütçenin reddedilmesi üzerine X. İnönü (III. Koalisyon) Hükûmeti istifa etmiştir.⁴⁰⁰

30 Aralık 1963’te Başbakan İsmet İnönü tarafından Meclis’te okunan Hükûmet Programında plan her alanda hükûmet çalışmalarının genel çerçevesi olarak kabul edilmiştir.⁴⁰¹ Bu hususta İsmet İnönü, planlı kalkınma ve plan uygulaması hakkında hükûmet görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

“Planlı kalkınmanın hazırlık dönemi ve ilk uygulanış yılı başarıyla geçti. Plan düşüncesi, Türkiye’nin plansız kalkınamayacağı inancı, çok geniş bir yurttaş çoğunluğunun zihniyetine yerleşti.

³⁹⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 1. Toplantı, 28. Birleşim, 6. Cilt, 2 Temmuz 1962, s.151,152,158; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.32,34,35,39,44

³⁹⁸ İlhan Dülger, *Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma*, (Ankara: DPT Yayınları, 30 Eylül 2000), s. 7

³⁹⁹ “İnönü 3’üncü Koalisyon Hükûmetini Dün Kurdu”, *Cumhuriyet* (26 Aralık 1963), s.1,7; “İnönü Yeni Hükûmeti Dün Akşam Açıkladı”, *Milliyet* (26 Aralık 1963), s.1,7

⁴⁰⁰ “İnönü İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (14 Şubat 1965), s. 1; “Bütçe Reddedildi... Ve Kabine Düştü”, *Milliyet* (14 Şubat 1965), s. 1

⁴⁰¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 3. Toplantı, 22. Birleşim, 24. Cilt, 30 Aralık 1963, s.42

Plan uygulanmasında Anayasamızda ifadesini bulan karma ekonominin kurallarına uyarak, özel sektöre ve kamu sektörüne aynı önemi ve imkânları vermek ve özel teşebbüsün yaratıcı gücünü desteklemek kararındayız.

Planlı kalkınma hedeflerine ulaşılması ancak istikrarlı bir fiyat politikası ile mümkündür. Kalınma sürecinde fiyat istikrarlarının devam ettirilmesi ve bunu sağlayacak iktisadi tedbirlerin zamanında alınması hükûmetin başlıca görevlerinden olacaktır.

Kalkınma Planında yer almış olan bütün bu meselelerin çözümü ve plan hedeflerine ulaşması bakımından, kamu idaresinin yeni bir anlayışa kavuşturulmasını, İktisadi Devlet Teşekküllerinin plan gereklerine uydurulmasını, vergi, tarım, toprak ve personel reformlarının gerçekleştirilmesini en önemli şartlar olarak görmekteyiz.

İktisadi İşbirliği ve Kalkınma Teşkilatının milletlerarası ticaret ve gelişme alanındaki verimli çalışmalarına da yapıcı anlayışla katılacağız.

Plana uygun olarak hazırlanacak yıllık programlarla, planın iktisadi ve sosyal kalkınma ve hizmet alanlarındaki hedeflerini eksiksiz olarak gerçekleştirmek azim ve kararındayız.”⁴⁰²

IX. İnönü Hükûmeti’nin görev süresi içerisinde BBYKP uygulanmakla birlikte planlama konusunda yaşanan diğer önemli bir gelişme de İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nın hazırlıklarına başlanmasıdır.

3.2.1.3. Ürgüplü (IV. Koalisyon) Hükûmeti

13 Şubat 1965’te hükûmetin meclise sunduğu mali bütçenin reddedilmesi üzerine X. İnönü (III. Koalisyon) Hükûmeti istifa etmiş; 20 Şubat 1965’te AP Genel Başkanı Suat Hayri Ürgüplü tarafından AP-CKMP-YTP-MP koalisyon hükûmeti kurulmuştur.⁴⁰³ Ürgüplü (IV. Koalisyon) Hükûmeti, 10 Ekim 1965’te yapılan genel seçimlerden sonra kurulan hükûmete kadar, 27 Ekim 1965, görevde kalmıştır.

26 Şubat 1965’te Başbakan Suat Hayri Ürgüplü tarafından Meclis’te okunan Hükûmet Programında planlı kalkınma hususunda şunlara değinilmiştir:

⁴⁰² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 3. Toplantı, 22. Birleşim, 24. Cilt, 30 Aralık 1963, s.36-42; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.53-71

⁴⁰³ “Kabine ve Protokol Açıklandı”, *Cumhuriyet* (21 Şubat 1965), s.1; “Dördüncü Hükûmet Kuruldu”, *Milliyet* (21 Şubat 1965), s.1

“Planlı kalkınmamızdaki esaslar dairesinde israfa kaçmayan bir zihniyetle süratli ve verimli bir şekilde ifa edilecek bu işlerde bugüne kadar vaki olmuş gecikmelerin de telafisine çalışılacaktır.

Planı demokratik düzen içinde hızla kalkınmamızın en etkili aracı saymaktayız. Anayasamızda Devlete bir ödev olarak verilmiş olan Planlı Kalkınma ilkesine bağlı kalmak başarımızın temeli olacaktır.”⁴⁰⁴

Ayrıca, Başbakan Suat Hayri Ürgüplü, hazırlık aşamasında olan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hakkında da hükûmet görüşlerini bildirmiştir:

“Hazırlıklarına başlanmış olan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının, geçirdiğimiz tecrübelerden de faydalanarak zamanında tamamlanmasını sağlayacağız. Planın hazırlanmasında üniversitelerin, resmi ve özel kuruluşların tecrübe ve bilgisini bir araya getiren Özel İhtisas Komisyonları çalışmalarına önem vermek kararındayız. Türk toplumunda çağdaş uygarlık seviyesine erişmesi için, Planlı Kalkınma gayretimizde bilimsel ve teknik araştırma; temel gelişme unsuru olarak desteklenecektir.”⁴⁰⁵

3.2.1.4. I. Demirel Hükûmeti

10 Ekim 1965’te yapılan genel seçimler sonucunda Adalet Partisi tek başına hükûmet kurma çoğunluğunu elde etmiştir.⁴⁰⁶ Süleyman Demirel Başbakanlığında 1. Demirel Hükûmeti 27 Ekim 1965’te kurulmuştur⁴⁰⁷ ve 12 Ekim 1969 genel seçimleri sonrası kurulacak olan yeni hükûmete kadar (3 Kasım 1969) görevde kalmıştır.

3 Kasım 1965’te Başbakan Süleyman Demirel tarafından Meclis’te okunan Hükûmet Programında “planlı kalkınmanın bir anayasal müessese olduğu gibi demokratik plan tekniğinin iktisadi kalkınmada çok müessir bir metot olduğu”⁴⁰⁸ belirtilerek plan ve planlama konusunda şunları ifade edilmiştir:

⁴⁰⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 4. Toplantı, 65. Birleşim, 36. Cilt, 26 Şubat 1965, s.498,500; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.78,82

⁴⁰⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 4. Toplantı, 65. Birleşim, 36. Cilt, 26 Şubat 1965, s.500; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.82-83

⁴⁰⁶ “A.P. Çoğunluğu Aldı”, *Cumhuriyet* (11 Ekim 1965), s.1; “A.P. İktidarda”, *Milliyet* (11 Ekim 1965), s.1

⁴⁰⁷ “Kabine Açıklandı”, *Cumhuriyet* (28 Ekim 1965), s.1; “Bakanlar Açıklandı”, *Milliyet* (28 Ekim 1965), s.1

⁴⁰⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 1. Toplantı, 5. Birleşim, 1. Cilt, 3 Kasım 1965, s.81

“Planı, rasyonel bir iktisadi politika takibedebilmenin en tesirli vasıtası olarak görüyoruz. Demokratik memleketlerdeki planlama ile devletçilik arasında ne tatbikat, ne de mantık ve nazariye yönünde, herhangi bir bağ bulunmadığı kanaatindeyiz. Planı devletçiliğin tabii bir sonucu olarak gören düşünce tarzı, milli hayatımız bakımından son derece faydalı ve zaruri bir mekanizma olan plan fikri için zararlı bir görüştür.

Plan; biçildiği şekilde giyilmesi gereken bir dar ceket değildir. Planı, sorumsuzluk, hareketsizlik ve vatandaş ihtiyaçlarına sırt çevirmenin bir bahanesi sayan görüşe katılmıyoruz.

Planı, halkın benimseyeceği, seveceği, gönüllü olarak işbirliği arzusu duyacağı bir milli vesika olarak kabul ediyor, plan hedeflerinin halka, işçiye, müteşebbüse, idareciye geleceğin imkanlarını ve icraatını bugünden haber veren faaliyet muhtırası olarak mütalaa ediyoruz. Planın bir karamsarlık ve ümitsizlik vesilesi değil, bir şevk ve heyecan olmasını arzu ediyoruz.

Demokratik bir düzende ve piyasa mekanizmasına dayanan bir iktisadi bünye içinde planlama, özel sektör için yol gösterici, aydınlatıcı ve teşvik edici olmalıdır. Emredici planın, demokratik ilkeler ve Anayasa düzeni ile bağdaşması mümkün değildir. Plan, ancak amme sektörü için bağlayıcı ve emredici bir nitelik kazanabilir. İktisadi planlamayı ekonomimizin çeşitli sektörleri arasında karşılıklı münasebetleri daha iyi görmek ve takip edebilmek, çelişmeleri önlemek, bütün milli ekonomi için, rakam, istatistik ve hesaba dayanan ilmi tahlillerden faydalanmanın bir vasıtası olarak mütalaa ediyoruz. Planlamayı, en iyi yetişmiş uzmanlarla takviye etmek, istatistik ve iktisadi haber alma servislerimizi süratle ıslah etmek ve geliştirmek azmindeyiz.

Özel sektör için yapılan planlama hazırlıklarında, özel sektör ve işçi temsilcileri ile geniş ölçüde danışma ve işbirliği yapılması gerektiğine inanıyoruz.”⁴⁰⁹

I.Demirel Hükûmeti, hem BBYKP’nın uygulandığı dönemi hem de İBYKP’nın hazırlandığı dönemi kapsamaktadır. Özellikle İBYKP’nın hazırlanma sürecinde DPT içerisinde yaşanan gelişmeler önem taşımaktadır. Siyasi kadrolaşma çalışmaları, siyasi iktidar ile teşkilat arasında yaşanan çatışmalar bu dönemde ön plana çıkmıştır. Siyasi

⁴⁰⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 1. Toplantı, 5. Birleşim, 1. Cilt, 3 Kasım 1965, s.81; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.101

iktidar ile yaşanan sorunlarda bazı bürokratlar istifa etmiş, Turgut Özal'ın 1967'de müsteşar olmasıyla kadrolaşma artmıştır.

Nitekim teşkilat içinde yaşanan gelişmeler plan hazırlama sürecini de etkilemiş, YPK tarafından hazırlanan İBYKP stratejisi Başbakan tarafından köy sorunlarına gerekli önem verilmediği gerekçesiyle iade edilmiştir.⁴¹⁰ DPT Başdanışmanı Prof. J. Tinbergen, İBYKP stratejisini incelemek üzere 21 Kasım 1966'da Ankara'da toplanan Uluslararası Kollokyum'da siyasi iktidar ile DPT arasındaki çatışmaya dikkat çekerek “politika kararları alma oluşumunun düzenli ve etkili olabilmesi için, bilhassa günlük kararlara Planlama Teşkilatınca müdahale edilmemesi gerekir”⁴¹¹ demiştir.

DPT'ye yöneltilen eleştiriler sadece iktidar ile sınırlı kalmamış muhalefet parti mensuplarının da eleştirileri olmuştur. AP iktidarı tarafından DPT'nin yetkilerinin aşırı olduğu ileri sürülmüş, CHP milletvekili Şükrü Koç da, “DPT'na, sosyalist ülkelerde bile görülmeyecek tarzda, emrediciliği aşan bir icracılık yetkisi verilmiştir.” demiştir.⁴¹²

28 Temmuz 1967 tarihli 933 sayılı “Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair yasa” bu hükûmet döneminde çıkarılmıştır.

3.2.2. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (İBYKP) Dönemi

BBYKP'nın uygulanmaya başlamasından kısa bir süre sonra İBYKP'nın da hazırlık süreci başlamıştır. Hazırlık süreci tamamlanan planın görüşmeleri, 29 Mayıs 1967'de Bütçe ve Plan Karma Komisyonunda görüşülmeye başlanmıştır. Başbakan Süleyman Demirel'in planı komisyona sunuş konuşmasında “ikinci planda sanayi sektörünün sürükleyici bir karakter taşıdığını” bildirerek şunları ifade etmiştir:

“Plan bir bütünlük arzeder. Yığma bir plan değildir. Plan aynı zamanda bir dengeyi getirmektedir. Bu plan milli hayatımızın inikâsını getiriyor. Türkiye şart ve gerçeklerine uygun bir planla huzurunuzdayız. Hiçbir şeyi güzel göstermeye çalışmadık. Gerçekçiyiz. Bu yüzden bazı arkadaşlarımız planın içindeki bazı şeylerden memnun olmayacaklardır. Beğenilmeyen şeylerin bulunması planın bir kusuru addedilemez. Onların ortaya çıkması, ‘Bunları nasıl çözeceğiz?’ diye bizi düşünceye sevk etmesi dahi,

⁴¹⁰ “Demirel Beş Yıllık Plan Stratejisini Beğenmedi”, *Cumhuriyet* (18 Kasım 1966), s.1

⁴¹¹ “Tinbergen: Planlama Bir Müşavirlik Faaliyetidir”, *Cumhuriyet* (22 Kasım 1966), s.1

⁴¹² “Planlamaya Verilen Yetkiler Tartışıldı”, *Cumhuriyet* (24 Aralık 1967), s.1,7

ilme ve tekniğe uygundur. Memleketimiz hürriyet düzeni içinde kalkınmayı hedef almıştır.”⁴¹³

16 Haziran 1967’de Senato’da görüşmelerine başlanan İBYKP’nın⁴¹⁴ 26 Haziran 1967’de de Meclis’te görüşmelerine başlanmıştır. Görüşmeler sırasında plana destek konuşmaları olduğu kadar eleştiri de getirilmiştir.⁴¹⁵ Senato’da CHP grubu adına konuşma yapan Fikret Gündoğan, “İBYKP’nın özel sektör yatırımlarına ağırlık ve öncelik vermek hevesi ile hazırlandığını, devlet eliyle fertlerin zenginleştirilmesi gibi Anayasanın ruhuna aykırı bir politika düzenlediğini”⁴¹⁶ belirtmiştir. Millet Meclisi’nde yapılan görüşmeler sonrasında 3 Temmuz 1967’de yapılan oylama sonucunda İBYKP, 118 ret oyuna karşılık 221 kabul oyuyla Meclis’ten geçmiş;⁴¹⁷ 21 Ağustos 1967’de de Resmi Gazete’de yayınlanmıştır.⁴¹⁸

İBYKP’nın hazırlanan kitapçığında önsöz kısmı Başbakan Süleyman Demirel tarafından kaleme alınmıştır. Demirel, yazısında İBYKP dönemi sonunda Cumhuriyetin 50. Yılı’nı yaşayacağı hususuna değinerek İBYKP’nın birlik ve beraberlik içinde başarıya ulaşması temennisinde bulunmuştur.⁴¹⁹

11 bölümden oluşan plan metninin Hedefler ve Strateji bölümünde planın genel amaçları şu şekilde sıralanmıştır:

1. “Hür ve medeni bir ortamda, güvenlik, refah ve mutluluğa erişmek çabası içindeki Türk Milleti, demokrasi içinde yaşamayı; iktisadi ve sosyal kalkınmayı demokratik yollarla, karma ekonomi düzeni içinde gerçekleştirmeyi; adalete ve tam

⁴¹³ “Kamu Yatırımları % 52,5, Özel Yatırımlar ise % 47,5”, *Cumhuriyet* (30 Mayıs 1967), s.1,7

⁴¹⁴ “İkinci Beş Yıllık Plan Senato’da”, *Cumhuriyet* (17 Haziran 1967), s.1,7; “Demirel: Plan İçin Meclisten Yetki İsteyeceğiz”, *Milliyet* (17 Haziran 1967), s.1,7

⁴¹⁵ “Erim: ‘Başbakan Sağ Gösterip Sol Vuruyor’”, *Cumhuriyet* (27 Haziran 1967), s.1,7; “Erim Plan Güven Vermiyor Dedi”, *Milliyet* (27 Haziran 1967), s.1,7; “Alican: ‘Bu Plan Sağa Kaymıştır’” *Milliyet* (28 Haziran 1967), s.1,7; “A.P. Bir Ölçüde Sola Kaymıştır” *Cumhuriyet* (29 Haziran 1967), s.1,7

⁴¹⁶ *Cumhuriyet* Senatosu Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 6. Toplantı, 71. Birleşim, 41. Cilt, 17 Haziran 1967, s.35; “Plan Konusunda GP, AP ile Aynı Görüşte”, *Cumhuriyet* (18 Haziran 1967), s.1

⁴¹⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 2. Toplantı, 132. Birleşim, 20. Cilt, 3 Temmuz 1967, s. 367; “Plan Mecliste Kabul Edildi”, *Milliyet* (4 Temmuz 1967), s.1; “Muhalefet, Plana Kırmızı Oy Verdi”, *Cumhuriyet* (4 Temmuz 1967), s.1,7

⁴¹⁸ *T.C. Resmi Gazete, İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı Hakkında Millet Meclisi Kararı*, 21 Ağustos 1967, Sayı: 12679

⁴¹⁹ *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, (Ankara: DPT Yayınları), s.II

çalışma esasına bağlı, herkes için insanlık haysiyetine yaraşır bir yaşayış seviyesine ulaşmayı gaye edinmiştir.

2. Bu hedeflere hızla ulaşmada kalkınma planlaması en tesirli bir vasıttır. Kalkınma Planı, demokratik planlamanın özü demek olan Milletin ana tercihleri ve arzularına uygun olarak hazırlanacaktır.

3. Kamu ve özel teşebbüsün yan yana bulunduğu Türk Ekonomisinde karma ekonominin kuralları göz önünde bulundurularak, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, kamu sektörü için emredici, özel sektör için yol gösterici ve destekleyici, fertlerin teşebbüs gücünü ortaya çıkarıcı ve geliştirici ölçüde olacaktır. Karma ekonomi düzeninde, Devlet faaliyeti ve kamu sektörü mutluluk ve refaha ulaşmada halkın çabasına yardımcı olacak, onu destekleyecektir. Bu anlayış içinde kamu ve özel teşebbüs, birbirine rakip ve diğerini köstekleyici değil, birbirini tamamlayan iki unsur olacaktır. Karma ekonominin kuralları, İkinci Beş Yıllık Kalkınma Plan'ında bu iki sektöre kesin olarak yön verecek nitelikte ortaya konacaktır.

4. İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Türkiye'de bir yandan adam başına geliri hızla ve devamlı olarak artırmayı hedef alırken, öte yandan çeşitli gelir grupları ve bölgeler arasında dengeli gelişme sağlamak, çok sayıda vatandaşa iş imkânları açmak, kalkınmanın nimet ve külfetlerinin fırsat eşitliğine, sosyal adalet ilkesine göre paylaşılarak iktisadi ve sosyal düzenimizde istikrar içinde müspet bir gelişme elde etmek gayelerine göre hazırlanacaktır.

5. Kalkınmanın, Anayasa'mızda teminat altına alınmış hak ve hürriyetler korunarak, halkın geçim seviyesi erişilenin altına düşürülmeden gerçekleştirilmesi esastır. Bu anlayış içinde sosyal adalet ilkesi, fakirlikte fertlerin eşitliği değil, artan gelir ve yükselen refahtan dengesizlikleri giderici yönde herkesin adaletli bir pay alarak yaşama seviyesini yükseltmek ve fertlerin, kalkınmanın gerektirdiği fedakârlıklara kendi güçleri oranında katılmalarını sağlamaktır. Tam çalışma esasına göre istihdam imkânlarının genişletilmesi, müterakki vergiler, halk kütlelerinin yararına genişleyen ve dengeli dağılan kamu hizmetleri, kişilerin yetişme ve gelişmelerinde fırsat eşitliği ve gelir farklarını azaltıcı yöndeki diğer politikalar sosyal adaletin gerçekleştirilmesinde kullanılacak başlıca vasıtalar olacaktır. Bu vasıtalar kullanılarak erişilecek sosyal adaletin

tam olarak gerçekleşmesi, toplumun yaşama standardının tabanının, insanlık haysiyetine yaraşır bir «asgari yaşama seviyesi» ne çıkarılmasıyla sağlanacaktır.

6. Toplumun daha yüksek bir refah seviyesine ulaşabilmesi için önümüzdeki yıllarda milli gelirdeki artışların, milli tasarrufları artırma yoluna gidilerek, artan oranlarda yatırımlara ayrılması gerçekleştirilecektir.”⁴²⁰

İBYKP’nda çok sektörlü bir plan modeli kullanılmış;⁴²¹ aşamalı planlama metodolojisinden yararlanılmıştır.⁴²² Ayrıca, İBYKP sanayileşme - tarımda modernleşme - şehirleşme üçgeninde planlanmış,⁴²³ sanayi sektörü içinde imalat sanayisine öncelik verilmiş, sanayinin ekonomideki payının yükseltilmesine ve tarım, enerji ve ulaştırma sektörlerinde yatırımların artırılarak yeniliklerin kullanılmasına önem verilmiştir. ⁴²⁴ Bu amaçla ekonomide yılda ortalama yüzde 7 gelişme öngörülmüştür.⁴²⁵

İBYKP’nın hazırlanmasına devlet kurumları ve görevlileri öncülük etmiş olsa da özel sektör temsilcileri, sivil toplum örgütü temsilcileri ve farklı alanlardaki birçok uzman oluşturulan komisyonlar aracılığı ile katkı sağlamıştır. Bu durum Plan’ın hazırlanmasında katılımcı bir anlayışın egemen olduğunu göstermektedir.⁴²⁶

İBYKP ile ilgili çeşitli eleştirilerde olmuştur. Dönemin muhalefet partilerinin yanı sıra eski bir DPT personeli olması açısından da önem taşıyan Yalçın Küçük’ün eleştirisi dikkat çekicidir. Zira Yalçın Küçük planın statükonun planı olduğunu belirtmiş, plandan “sarı plan” olarak bahsetmiştir. Diğer yandan bu plan döneminin “her mahalleye bir milyoner yaratmak” ilkesini taşıdığını belirtmiştir.⁴²⁷

Plan döneminde görev yapan hükûmetler şunlardır:

⁴²⁰ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, s.628-629

⁴²¹ Mehmet Polat, *Planlı Dönemde Türkiye’de Kullanılan Plan Modelleri ve Yeni Plan Modeli Arayışları*, s.2; Erdinç Tokgöz, planın modelini “Tinbergen’in kurduğu model üzerinde Hansen tarafından yapılan bazı düzeltmelerle oluşmuş, fakat özünde basit bir Harrod-Domar modeli olma özelliğini korumuştur.” şeklinde tanımlamıştır. Bk. Erdinç Tokgöz, *Türkiye’nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, s.183

⁴²² Erden Öney, *İktisadi Planlama*, (Ankara: Savaş Yayınları, 1985), s. 266-267

⁴²³ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, s.3

⁴²⁴ Atilla Bedir, “Planlı Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’nin 11. Kalkınma Planı”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi*, S.53 (Kasım 2019), s.38

⁴²⁵ İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, s.3

⁴²⁶ Mustafa Salep, “Sanayileşme Sürecinde Yeni Bir Adım: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)”, *Turkish Studies Dergisi*, C.19, S.4 (2024), s.1821

⁴²⁷ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s.296-298

“II. Demirel Hükûmeti (3 Kasım 1969-6 Mart 1970)

III. Demirel Hükûmeti (6 Mart 1970-12 Mart 1971)

I.Erim Hükûmeti (26 Mart 1971-11 Aralık 1971)

II.Erim Hükûmeti (11 Aralık 1971-22 Mayıs 1972)

Melen Hükûmeti (22 Mayıs 1972-15 Nisan 1973)”⁴²⁸

3.2.2.1. II. Demirel Hükûmeti

12 Ekim 1969 genel seçimleri sonrasında tek başına iktidar olma hakkını devam ettiren AP,⁴²⁹ Süleyman Demirel Başbakanlığında 3 Kasım 1969’da hükûmet kurmuştur.⁴³⁰ 14 Şubat 1970’te, yaşanan parti içi meseleler yüzünden, istifa eden⁴³¹ Başbakan Süleyman Demirel, 6 Mart 1970’te yeni bir hükûmet kurmuştur.

II. Demirel hükûmetinin programı Başbakan Süleyman Demirel tarafından 7 Kasım 1969’da Meclis’te okunmuş ve planlama konusunda şu noktalara değinilmiştir:

“Kalkınma Planının hazırlanmasında ve uygulanmasında mahalli idarelere düşecek görevleri karşılayacak şekilde mahalli idareler yetki, sorumluluk ve kaynaklarla teçhiz edilecektir.

Plan uygulamasında edinilen tecrübeler göz önünde tutularak planlı kalkınmanın Devlet bünyesine uygunluğunu sağlayacak tedbirler alınacaktır. Böylece idari bünye ve mevzuat planlı kalkınmanın icaplarına cevap verir hale getirilecektir.

Planlı kalkınma ve refah devleti kurma kalkınma politikamızın temelini teşkil eden başlıca yol almaya devam edecektir. Planlamayı yüksek bir hayat seviyesine ulaşmada ihtiyaçları ve imkânları artan medeni ve ileri bir toplumu yürütmede rasyonel bir politika izlemenin başlıca aracı olarak kabul ediyoruz. Böyle bir toplumun kalkınma hamlesini daha da yoğunlaştırmak için iktisadi bilgileri toplamayı geliştirmek

⁴²⁸ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.130-252

⁴²⁹ “AP İktidarda”, *Cumhuriyet* (13 Ekim 1969), s.1; “AP İktidarda”, *Milliyet* (13 Ekim 1969), s.1

⁴³⁰ “Yeni Hükûmet Göreve Başladı”, *Cumhuriyet* (4 Kasım 1969), s.1; “Bakanlar Açıklandı”, *Milliyet* (4 Kasım 1969), s.1

⁴³¹ “Demirel, Bugün İstifa Ediyor”, *Cumhuriyet* (14 Şubat 1970), s.1; “Hükûmet Çekildi” *Milliyet* (14 Şubat 1970), s.1

istatistiklerimizi ve kalkınma politikamıza rehberlik eden ilmi malzemeyi arttırmak ve zenginleştirmek için sarf edilen çabalara hız vereceğiz.

Planı, iktisat politikasına devlet müdahalesini ve kontrolünü artıran bir vasıta değil fakat kalkınma potansiyelimizi ilmi metotlarla tam olarak değerlendirmede zaruri bir yol telakki eden siyasi ve iktisadi felsefemize uygun şekilde yürütmeye devam edeceğiz. İktisadi planlamayı hür ve demokratik ülkelerin ileri, verimli ve piyasa ekonomisine uygun bir politika vasıtası kabul ederek özel teşebbüs için yol gösterici, destekleyici ve teşvik edici bir yönde geliştireceğiz.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen prensiplere göre memleketimizin hızla sanayileşmesini mümkün kılacak tarzda çalışmalara devam edilecektir.”⁴³²

Hükûmet Programında üzerinde durulan konulardan biri de Doğu Bölgesinin kalkınması meselesi olmuştur. Başbakan Süleyman Demirel, plan hedefleri ve Doğu Bölgesinin özelliğinden ilham alınarak kararlaştırılan tedbirleri şöyle sıralamıştır:

1. “Eğitim tesislerinin çoğaltılmasına devam olunacaktır. Bu arada bölgede kurulmakta olan Atatürk Üniversitesi kuruluşunun tamamlanmasına gayret edilecek ve kurulmasına başlanılan Diyarbakır Üniversitesinin biran önce tamamlanması için gereken gayretler gösterilecektir.
2. Bölgede kurulmasına başlanmış olan yatılı bölge okullarının sayısı çoğaltılacak, bu okullara, ilkokuldan sonra yerine göre ortaokul veya sanat okulu kısımları ilâve olunacaktır.
3. Bölgede kurulmasına başlanılan tarım, hayvancılık ve orman okulları ikmal olunacak ve sayılan artırılacaktır.
4. Bölgede yeniden teknik okullar ve yüksek teknik okullar açılacaktır.
5. Bölgenin ulaşım imkânları süratle geliştirilecek, anayol şebekesi tamamlanacak ve her mevsimde geçit verir hale getirilecektir.
6. Bölgede mevcut hava meydanlarına yenileri eklenmek suretiyle hava ulaşımının şumulü genişletilecek ve senenin daha uzun bir süresince hava ulaşımı için gerekli tedbirler alınacaktır.

⁴³² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 1. Toplantı, 4. Birleşim, 1. Cilt, 7 Kasım 1969, s.47-60; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.138-161

7. Bölgenin transit ulaşım imkânları artırılacaktır. Yeni transit ulaşım hizmet merkezleri ve hudut kapılan açılacaktır.
8. Ana ulaşım şebekesi dışında kalan küçük merkezlere ve köylere ulaşım imkânları artırılacaktır.
9. Sağlık hizmetlerinin sosyalizasyonunda görülen aksaklıklar giderilecektir.
10. Şehir ve kasabalardan başlamak üzere bölgedeki bütün merkezlere enterkonekte şebeke ulaştırmak suretiyle elektrik götürülecektir. Keban Barajı, Dicle ve Fırat ile diğer sular üzerinde kurulacak santrallerden bütün bölge faydalanacaktır. Sanayileşmenin zaruri gereği olan elektrik enerjisinin bölgeye yayılması, bölgenin kalkınmasında en önemli unsurlardan biri olacaktır.
11. Bölgenin kalkınması için imtiyazlı bir kredi politikası kabul olunmuştur. Bu politikanın tatbikine devam olunacaktır.
12. Bölgede yeni iş imkânları yaratacak çeşitli tesislerin kurulmasına devam olunacaktır.
13. Bölgenin tabiî kaynakları geliştirilmek suretiyle yeni iş imkânları yaratılacaktır. Bu arada maden, toprak ve su kaynaklarının ve ormanların geliştirilmesine özel önem verilecektir.
14. Bölge için hazırlanmış bulunan özel hayvancılık projesinin tatbikatına devam olunacaktır. Bu projenin tatbikatında hayvan besiciliğinden başlayan ve satışa kadar devam eden her safha ele alınacaktır. Bu cümleden olarak et kombinaları, süt tesisleri, yem fabrikaları, deri işleme tesislerinin kurulmasına devam olunacaktır. Hayvan yetiştiriciliği ve hayvan ürünlerini kullanan işletmeler özel kredi şartlarıyla teşvik edilecektir. Komşu ülkelere canlı hayvan ve et ihracına devam olunacaktır. Hayvancılıkla iştigal eden köylü ve müstahsilin eline alın terinin karşılığının geçmesini sağlayan her türlü tedbire müracaat olunacaktır.
15. Bölgede gıda ve istihlâk maddeleri sanayii geliştirilecektir. Esasen, satın alma gücü çok sınırlı olan bölge halkının istihlâk ettiği bazı mamullerin uzak mesafelerden taşınması önlenecek böylelikle, hem yeni iş imkânları açılmış, hem de istihlâk malları makul fiyatlarla bölgeden sağlanmış olacaktır.

16. Bölgede veteriner hizmetleri geliştirilecek, bu hizmetler köylere kadar götürülecek Ve hayvan sağlığı ile ilgili yeni merkezler açılacaktır.
17. Bölgede ucuz yakacak; tesisleri geliştirilecektir.
18. Bölgenin hububat yetiştirilmesine müsait olmayan kısımlarında her mevsim kâfi miktarda hububat bulundurulacak şekilde, toprak mahsulleri hizmetleri genişletilecektir.
19. Köylüye açılan zirai kredilerin daha verimli olması sağlanacak, besi kredisi daha yaygın hale getirilecektir.
20. Büyük sulama programlarının tatbikatı hızlandırılacaktır.
21. Köy hizmetleri (yol, su, okul, elektrik) gittikçe genişleyen bir program dâhilinde yürütülecektir. İçme sularından mahrum bölgeler, özel projelerle çok kısa zamanda içme suyuna kavuşturulmaya devam olunacaktır.
22. Sanayi siteleri ve çarşıları kurulmasına devam edilecektir.
23. Turizm gelişmesine hizmet edecek tesisler çoğaltılacaktır.
24. Demiryolu ulaşımı bölgenin bütün merkezlerinde daha iyi hizmet edecek şekilde ıslah olunacak, bu arada tren seferleri dizel lokomotiflerle yapılacaktır.
25. Topraksız köylünün toprağa kavuşturulması ve eline geçen toprağı muhafaza edecek şekilde cihazlandırılmasına gayret sarf edilecektir.
26. Milli plân mefhumundan uzaklaşmamak şartı ile ve bölgenin imkânlarını, ihtiyaçlarını daha ileri ölçüler içerisinde tespit etmek maksadıyla ve elde edilen neticeleri milli plân şümülü içinde kıymetlendirerek Doğu Bölgesi için özel bir plân çalışması yapılacaktır.
27. Doğu kalkınmasında devamlılık ve sürati sağlamak amacıyla daha çok sayıda teknisyenin bölgede çalışması için gerekli tedbirler alınacaktır. Az gelişmiş, bütün bölgelerde hizmet gören her çeşit görevlinin huzur içimde çalışabilmesi imkânları hazırlanacaktır.”⁴³³

Görüldüğü üzere, hükûmet programında doğu bölgesinin sorunlarına dair hemen hemen her konuya yer verilmiştir.

⁴³³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 1. Toplantı, 4. Birleşim, 1. Cilt, 7 Kasım 1969, s.57-58; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.155-157

3.2.2.2. III. Demirel Hükûmeti

6 Mart 1970'te Süleyman Demirel tarafından kurulan hükûmet,⁴³⁴ 12 Mart 1971'de yaşanan askeri müdahale üzerine istifa etmiştir.⁴³⁵

9 Mart 1970'te Başbakan Süleyman Demirel tarafından Meclise sunulan Hükûmet Programında “İktisadi kalkınmanın yüksek bir gelişme hızı ile ve istikrar içinde yürütülmesi, bu hedeflere ulaşmayı mümkün kılacak şekilde Kalkınma Planının basiret ve hassasiyetle uygulanmasına bağlı”⁴³⁶ olduğu ifade edilerek planlama hususunda şunlara değinilmiştir:

“Devletimizin Anayasa ve Kalkınma Planı çerçevesindeki her türlü hizmetlerinde başarı elde edebilmesi; iktisadi, sosyal, kültürel hedeflerin tespiti ve bu yolda gayretlere girişilmesi kadar, devlet faaliyetlerini müessir ve verimli kılacak surette teşkilat ve metotların geliştirilmesine ve tesirli hale getirilmesine de bağlıdır.

... İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planında öngörülen prensiplere göre, yurdumuzun hızla sanayileşmesini mümkün kılacak tarzda çalışmalara devam olunacaktır. Bu arada, yatırım malları imalatını geliştirecek ağır sanayi projelerine öncelik verilecek, ihracata yönelmiş veya ithal ikamesi sağlayan sanayi dalları desteklenecek ve güçlendirilecektir.

... Memleketimizin ekonomik ve sosyal kalkınmasına ait Plan uygulanırken, geri kalmışlığın yaygın ve tesirli olduğu bölgeler arasında özel bir durumu olan bu bölgede eğitim, tarım, ulaştırma, sağlık hizmetleri, elektrik enerjisi üretimi ve dağıtılması, kredi politikalarının uygulanması ve çeşitli yatırım ve kalkındırma projelerinin ve sulama programlarının gerçekleştirilmesi gibi konularda özel tedbirler alınmasını lüzumlu görmekteyiz.”⁴³⁷

3.2.2.3. I. Erim Hükûmeti

12 Mart 1971'de yaşanan askeri müdahale sonrası III. Demirel Hükûmeti istifa etmiş; Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından hükûmet kurmakla görevlendirilen

⁴³⁴ “Yeni Kabine Eski Bakanlarla Kuruldu”, *Cumhuriyet* (7 Mart 1970), s.1; “Kabine Açıklandı”, *Milliyet* (7 Mart 1970), s.1

⁴³⁵ “Komutanların Ultimatonu Üzerine Demirel İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (13 Mart 1971), s.1; “Demirel İstifa Etti”, *Milliyet* (13 Mart 1971), s.1

⁴³⁶ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 1. Toplantı, 53. Birleşim, 3. Cilt, 9 Mart 1970, s.378

⁴³⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 1. Toplantı, 53. Birleşim, 3. Cilt, 9 Mart 1970, s.379,382; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.183-190

Kocaeli Bağımsız milletvekili Nihat Erim, 26 Mart 1971’de I. Erim hükûmetini kurmuştur.⁴³⁸ Yaşanan hükûmet krizi sonrası istifa etmek zorunda kalan Başbakan Nihat Erim’in⁴³⁹ istifası Cumhurbaşkanı Cevdet Sunay tarafından kabul edilmemiştir.⁴⁴⁰ Ancak hükûmet içinde yaşanan krizin devam etmesi üzerine önce 11 Bakan, sonra da Başbakan Nihat Erim istifa etmiştir.⁴⁴¹ Nihat Erim, 11 Aralık 1971’de yeniden hükûmet kurmuştur.

2 Nisan 1971’de Başbakan Nihat Erim tarafından Meclis’te okunan Hükûmet Programında kurulan hükûmet “Reform Hükûmeti” olarak nitelendirilmiştir. Planlama hususunda İBYKP’nın uygulanmasının devam edileceğine değinilmiş, ÜBYKP’nın da hazırlanmasına başlanacağı bilgisi verilerek şunlar ifade edilmiştir:

“Yine bu dönemde, daha sonraki aşamada uygulaması gerekli reformlar ve kalkınmamızla ilgili diğer konular üzerinde hazırlık yapılacaktır. Bununla ilgili en önemli çalışma Üçüncü Beş Yıllık Planın esaslarının hazırlanmasıdır. Bu süre içerisinde Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının hedefleri ve stratejisi saptanacak ve açıklanacaktır.”⁴⁴²

I.Erim Hükûmetinde birçok eski DPT çalışanına yer verilmiştir. Attila Karaosmanoğlu Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı, Şinasi Orel Milli Eğitim Bakanı, Ayhan Çilingiroğlu Sanayi ve Teknoloji Bakanı olarak görev almışlardır.⁴⁴³

DPT Müsteşarı Turgut Özal 21 Nisan 1971’de görevden alınması,⁴⁴⁴ AP hükûmetleri döneminde yaşanan kadrolaşma hareketlerinin son bulması ve tasfiye edilmeleri, siyasallaşma ile başlayan disiplinsizliklere son verilmesi⁴⁴⁵ gibi gelişmeler bu hükûmet döneminde DPT’de yaşanan gelişmelerden bazılarıdır. Nitekim hükûmette yer

⁴³⁸ “Nihat Erim Kabinesini Sunay Onayladı”, *Cumhuriyet* (27 Mart 1971), s.1; “Hükûmet Açıklandı”, *Milliyet* (27 Mart 1971), s.1

⁴³⁹ “Erim Hükûmeti İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (27 Ekim 1971), s.1; “Hükûmet İstifa Etti”, *Milliyet* (27 Ekim 1971), s.1

⁴⁴⁰ “Cumhurbaşkanı İstifayı Kabul Etmedi” *Cumhuriyet* (28 Ekim 1971), s.1; “Sunay İstifayı Kabul Etmedi ve Erim Görevde Kaldı” *Milliyet* (28 Ekim 1971), s.1

⁴⁴¹ “Önce 11 Bakan Çekildi Sonra Erim İstifa Etti”, *Milliyet* (4 Aralık 1971), s.1

⁴⁴² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 2. Toplantı, 80. Birleşim, 12. Cilt, 2 Nisan 1971, s.394; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.201-202

⁴⁴³ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.198-199; “Hükûmet Açıklandı”, *Milliyet* (27 Mart 1971), s.1

⁴⁴⁴ “Planlama Müsteşarı Görevden Alındı”, *Milliyet* (22 Nisan 1971), s.1,9

⁴⁴⁵ “Plancıların Çok Uzun Saç ve Sakalla Göreve Gelmeleri Yasaklandı”, *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1971), s.1,7

alan eski DPT çalışanlarının ve DPT bürokratik yapısında yaşanan değişimlerin de etkisiyle ÜBYKP çalışmalarına bu dönemde hız verilmiştir.

3.2.2.4. II. Erim Hükûmeti

Yaşanan hükûmet krizi sonrası dağılan I. Erim Hükûmeti yerine 11 Aralık 1971’de Nihat Erim Başbakanlığında II. Erim Hükûmeti kurulmuştur.⁴⁴⁶ Nihat Erim’in 17 Nisan 1972’de istifa etmesi üzerine 22 Mayıs 1972’ye kadar devam eden hükûmette Ferit Melen Başbakanlık görevini vekâleten sürdürmüştür.⁴⁴⁷

Yaklaşık 5 ay gibi bir süre iktidarda kalan II. Erim Hükûmeti’nin programı 16 Aralık 1971’de Başbakan Nihat Erim tarafından Meclis’te okunmuştur. Nihat Erim yaptığı konuşmada Türkiye’nin ekonomik kalkınmasının karma ekonomiye dayalı demokratik rejim içerisinde başarılı olacağı vurgusunu yapmış ve şu hususlara değinmiştir:

“Ekonomik kalkınma konusunda Anayasamızın ruhuna uygun düşen sarsılmaz kanaatimiz şudur: Türkiye’nin ekonomik kalkınması demokratik rejim içinde ve karma ekonomi sistemine dayanılarak başarılabilir. Ekonominin kamu kesimiyle özel kesimi birlikte yaşayacak her iki kesimin yatırım faaliyetleri sonucu plan ve programlarının öngördüğü kalkınma hedeflerine ulaşılabilecektir. Özel sermayenin kalkınma planlarına uygun yatırımlara yönelmesi için gerekli güven ortamının sağlanmasına çalışılacaktır.”⁴⁴⁸

Bu dönemde planlama konusunda yaşanan gelişmelerden biri 28 Şubat 1972’de ÜBYKP’nın modeli konusunda Ankara’da toplanan uluslararası kollokyumdur. Başbakan Nihat Erim tarafından yapılan açılış konuşmasında şunları ifade etmiştir:

“Planlama, bir Anayasal araçtır. Planlamanın belirgin özelliği özel sektör için özendirici ve caydırıcı, kamu sektörü için zorunlu olmasıdır. Planlama yöntemini öğrenme ve planlı kalkınma disiplini yerleştirme çabası içindeyiz. Bu amaçla öteki ülkelerdeki uygulamalar dikkatle incelenmiştir.

⁴⁴⁶ “Sunay Kabineyi Onayladı”, *Cumhuriyet* (12 Aralık 1971), s.1; “Hükûmet Kuruldu”, *Milliyet* (12 Aralık 1971), s.1

⁴⁴⁷ “Erim İstifa Etti, Melen Vekâlet Edecek”, *Milliyet* (18 Nisan 1972), s.1

⁴⁴⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Toplantı, 16. Birleşim, 19. Cilt, 16 Aralık 1971, s.435; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.218

Son on yılda Türk ulusu zaman zaman bunalımlı anlar geçirmiştir, fakat her zaman umutlu olmuştur. Üçüncü Plana girerken, yeni anlayış beş yıllık dönemlerin ötesinde daha uzun bir perspektif içinde uzun dönemli bir strateji zorunluluğudur.

Az gelişmişlikten henüz kurutulamayan ekonomik ve sosyal yapımızı yirmi yılda değiştirmek istiyoruz. Bunun için karşımızdaki engelleri yeneceğimiz inancındayız. Bu amaçla açık tercihimiz sanayileşmektir.

Geçen on yılda planlama teknikleri konusunda bazı şüpheler olmuştur. Hükûmet etmek aynı zamanda öngörmektir. Tahminlerde ya birikmiş görgü ve tecrübelerden ya da matematiksel yaklaşımlarla kantitatif bulgulardan yararlanılır. Önemli olan, planlardaki amaçlar – araçlar – hedefler dizisini yerinde tespit etmektir.

Planlar ne tabulaştırılacak kadar dokunulmaz, ne de ihmal edilecek kadar yararsızdır. Mevcutların şüphesiz en iyidir. Plan madenciliği yeni bir teknik, hatta sanattır. Üçüncü Uluslararası Kollokyumun planımızın geliştirilmesi ve daha üstün bir duruma getirilmesi çalışmalarında başarılı olmasını dilerim.”⁴⁴⁹

Uluslararası Kollokyum’da konuşma yapan DPT Müsteşarı Memduh Aytür ise şunları söylemiştir:

“1930’larda olduğu gibi, şimdi de fedakârlık, milli tasarrufların arttırılmasını gerektirmektedir. Üçüncü plan, birinci ve ikinci planların dayalı bulunduğu perspektiflerin dışında ele alınmıştır. Artık bazı sektörlerdeki gelişmeler ve insan gücünden kısa dönemde yararlanma çabaları değil, 1995’teki yapı göz önünde bulundurularak planlama yapılmaya çalışılacaktır.

Yeni stratejide kalkınma kavramını şu unsurlar oluşturacaktır:

1. Sanayi gelirinin milli gelirdeki payı ve ona marjinal katkısı,
2. Sınaî üretimin artışı hızı, terekküp oranı,
3. Sanayide yapılan yatırımların artış hızı.”⁴⁵⁰

⁴⁴⁹ “Erim: Amaç Yatırım Malları Sanayiidir”, *Milliyet* (29 Şubat 1972), s.1,9

⁴⁵⁰ “Erim”, *Milliyet* (29 Şubat 1972), s.9

3.2.2.5 Melen Hükûmeti

Nihat Erim'in istifası sonrası oluşan hükûmet boşluğu 22 Mayıs 1972'de Ferit Melen Başbakanlığında kurulan hükûmetle son bulmuştur.⁴⁵¹ 10 Nisan 1973'te istifa eden Ferit Melen⁴⁵², 15 Nisan 1973'e kadar hükûmette kalmıştır.

29 Mayıs 1972'de Başbakan Ferit Melen tarafından Meclis'te okunan Hükûmet Programında reformların Atatürkçü görüşle ele alınacağı vurgusu yapılmıştır. İBYKP'nın son yılı olması nedeniyle ÜBYKP hazırlıklarının tamamlanması noktasında Melen, planlama hususunda şu noktalara değinmiştir:

“Görev süremiz içinde üzerinde önemle duracağımız hususlardan biri de Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planını süratle hazırlayarak TBMM'ne sunmak ve gecikmeden uygulamaya koymak üzere gerekli tedbirleri almaktır. Buna paralel olarak iktisadi hayata canlılık vermek, yatırımları hızlandırmak, işsizliği azaltmak üzere gerekli tedbirler de alınacaktır.

Ulusal kalkınmanın ekonomik ve sosyal hedeflerin gerçekleştirilebilmesi için planların hazırlanmasında ve uygulanmasında en önemli araç olan devlet idaresinin kendisinden beklenenleri yapacak duruma getirilmesini zorunlu görmekteyiz. Bu nedenle idari reforma büyük önem vermekteyiz.

... Özel teşebbüsün yaratıcı gücünden ekonomimizi faydalandırmak için onun kalkınma planı hedeflerine uygun olarak güven ve kararlılık içinde çalışmasını sağlayacak tedbirler almayı önemle göz önünde tutacağız.

Ülkemizin menfaatlerine, kalkınma plan ve programlarımıza uygun genel ekonomik ve teknolojik durumumuzu geliştirici, ihracatı artırıcı, ithalatı azaltıcı nitelikteki yabancı sermaye yatırımları teşvik edilecektir.

Hükûmet programımızı yüksek görüşlerinize sunduğumuz bu sıralarda, ikinci Beş Yıllık Kalkınma Planımızın son dilimini teşkil eden 1972 yıllık programı yürürlüğe girmiş bulunuyor. Bunu takip edecek 1973 programı ise, Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma

⁴⁵¹ “Melen Hükûmeti Açıklandı”, *Cumhuriyet* (23 Mayıs 1972), s.1; “Hükûmet Açıklandı”, *Milliyet* (23 Mayıs 1972), s.1

⁴⁵² “Korutürk, Melen Hükûmetinin İstifasını Kabul Etti”, *Cumhuriyet* (11 Nisan 1973), s.1

Planının ilk dilimini teşkil edecektir. Bu planın ön hazırlıkları iki yıla yakın bir süreden beri devam etmektedir. Hükûmet buhranları, Üçüncü Beş Yıllık Plan tasarısının huzurunza getirilmesini, zaman yönünden sıkışık bir duruma sokmuştur. Bu nedenle, Hükûmetimiz, Büyük Milletimizin geleceğini etkileyecek bir belge niteliğindeki Üçüncü Beş Yıllık Planı biran önce huzurlarınıza sunmak durumundadır.”⁴⁵³

Nitekim hükûmet programında da değinildiği üzere bu hükûmet döneminde ÜBYKP’nın hazırlanma süreci tamamlanmış ve Meclis’te yapılan görüşme ve oylama sonucunda yasalaşmıştır.

3.2.3. Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (ÜBYKP) Dönemi

İBYKP’nın uygulanmaya başlanmasıyla birlikte ÜBYKP’nın da çalışmalarına başlanmıştır. Yaşanan siyasi istikrarsızlıklara rağmen, YPK tarafından hazırlanan “Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi”,⁴⁵⁴ 16 Haziran 1972’de Bakanlar Kurulu tarafından onaylanarak Meclis’e sevk edilmiştir.⁴⁵⁵

Hedefler ve Stratejilerinden sonra planın kendisi tamamlanmış ve Bakanlar Kurulu’na sunulmuştur. Bakanlar Kurulunda görüşmesi tamamlanan ÜBYKP, 15 Eylül 1972’de Meclis’e sevk edilmiştir.⁴⁵⁶ 21 Eylül 1972’de Meclis Plan Karma Komisyonunda görüşülmesine başlanılan⁴⁵⁷ ÜBYKP, komisyon tarafından 4 Ekim 1972’de kabul edilmiştir.⁴⁵⁸

9 Ekim 1972’de Senato’da görüşülmeye başlanan ÜBYKP, 14 Ekim 1972’de yapılan oylama sonucunda 5 ret oyuna karşılık 101 kabul oyuyla Senato’da kabul edilmiştir.⁴⁵⁹ ÜBYKP, Senato’da kabul edildikten sonra 18 Ekim 1972’de Millet

⁴⁵³ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Toplantı, 94. Birleşim, 24. Cilt, 29 Mayıs 1972, s.828-838; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.233-252

⁴⁵⁴ Bk. *T.C. Resmi Gazete, Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi*, 19 Temmuz 1972, Sayı: 14250

⁴⁵⁵ “Yeni Planda Kalkınma Hızı Yüzde 7,8”, *Milliyet* (17 Haziran 1972), s.1

⁴⁵⁶ “Melen: Plan Başarısı Reformlara Bağlıdır”, *Milliyet* (16 Eylül 1972), s.1,9

⁴⁵⁷ “Melen: 1995’de Her İsteyene İş Bulunacak”, *Cumhuriyet* (22 Eylül 1972), s.1; “Melen: 1995’de Herkes İş Bulacak”, *Milliyet* (22 Eylül 1972), s.1

⁴⁵⁸ “3. Kalkınma Planını Komisyon Kabul Etti”, *Cumhuriyet* (5 Ekim 1972), s.1; “3. Beş Yıllık Plan’ı Komisyon Kabul Etti”, *Milliyet* (5 Ekim 1972), s.1

⁴⁵⁹ *Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi*, 11. Toplantı, 95. Birleşim, 6. Cilt, 14 Ekim 1972, s. 606

Meclisinde görüşülmeye başlanmıştır. Görüşmeler sırasında Meclis'te yaşanan en önemli gelişme AP milletvekilleri tarafından Plan'da değişiklik yapılmasına dair verilen önergeler olmuştur. Önergeyle birlikte planda yapılan değişiklikler 26 Ekim 1972 tarihli Cumhuriyet gazetesinde şu şekilde sıralanmıştır:

1. “Stratejik madenlerin kamu tekeline alınacağını öngören plan hükmü AP ve DP'lilerin oylarıyla plandan çıkarılmıştır.
2. Akademilerin üniversite çatısı altında toplanmasını engelleyen plan hükmü de hükûmetin karşı görüşüne rağmen yine aynı kanatların oylarıyla plandan çıkarılmıştır.
3. Petro-Kimya komplekslerinin sadece devlet tekeline tutulmasını öngören plan hükmü de değiştirilmiş, bu sektör de özel sektöre açık tutulmuştur.
4. Deniz Yolları yolcu taşımacılığını Denizcilik Bankası yanında özel sektörün de yapmasını sağlayan değişiklik önergesi de yine AP ve DP oylarıyla kabul edilmiştir.”⁴⁶⁰

Yapılan bu değişiklikler siyasi partiler arasında tartışmaları da beraberinde getirmiştir. Nitekim AP önergesine karşı çıkan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, oylama öncesi Meclis'te yaptığı konuşmada önergeye ret oyu vereceklerini bildirerek şunları ifade etmiştir:

“Bu tavizlerin verilmiş olmasına biz parti olarak şaşmıyoruz. Çünkü uzun süreden beri belirtmeye, anlatmaya çalışıyoruz ki, kamuoyunun yaklaşık olarak son 1,5 yıldaki kadar etkinliğinin azaldığı, buna karşılık güçlü ekonomik çevrelerin etkinliğinin arttığı bir dönemde gerçek reformlar yapılamaz kanısını uzun süreden beri belirtmekteyiz. Olayların, gelişmelerin bizim bu konudaki karamsarlığımızı haksız çıkarmasını çok isterdik, ama toplum kuralları, siyaset kuralları işledi ve bu sonuca vardık. Bugün içinde bulunduğumuz ortamdan birinci biçimiyle bir plan değil, ancak bu son biçimde bir plan doğabilirdi. Nitekim o noktaya gelmiş bulunuyoruz.

AP'nin sayın sözcüsü buradaki konuşmalarında demişti ki, «Biz iktidara gelirsek bu planı değiştireceğiz.» Artık sevinebilirler, iktidara geldiklerinde bu planı değiştirmelerine ihtiyaç kalmadı. AP'nin gönlüne göre bir plan ortaya çıkmış bulunuyor.

⁴⁶⁰ “Madenlerle İlgili Hükümler Değişti”, *Cumhuriyet* (26 Ekim 1972), s.1,7

Gönül huzuru ile beyaz oy verebilirler. Ama elimize halk serbest oylarıyla yetki verdiğinde biz bu planı değiştireceğiz! Ve artık, onun için de bir an önce normal siyasal demokratik ortama girilmesini hızlandırmaya çalışacağız, bu yoldaki gayretlerimizi artıracacağız.

Bu planda yapılmış olan son değişikliklerle reformların yalnız önümüzdeki dönemde değil, 22 yıllık dönemde ipotek altına almaya kalkışıldığını görüyoruz. Onun içindir ki millet bize yetkiyi verdiğinde bu planı değiştirmeye mecburuz.

Sayın Devlet Planlama Teşkilâtı uzmanlarının, personelinin mütevazı de olsa bu reformcu atılımları yapmada gösterdikleri iyi niyetli gayretlerin, bugün boşa gitmiş olmasından dolayı da ayrıca üzüntü duymaktayım.

Sonuç olarak özellikle son yapılan değişikliklerden sonra CHP Grubu bu plana kırmızı oy, ret oyu verilmesi için bağlayıcı karar almıştır.”⁴⁶¹

Yoğun tartışmalar içinde geçen görüşmeler neticesinde ÜBYKP, CHP ve DP’nin karşı oylarına karşılık AP, MGP ve CP’nin olumlu oylarıyla 98 ret oyuna karşılık 193 kabul oyuyla kabul edilmiştir.⁴⁶²

Başbakan Ferit Melen, ÜBYKP metni önsözünde plan ile ilgili şunları belirtmiştir:

“Ortaya çıkan yeni gelişmeler ve zorunluluklar, Üçüncü Planımızı 1962 yılında kabul edilen 15 yıllık perspektife ve Stratejiye dayandırmanın mümkün olmadığını göstermektedir.

Önümüzdeki açılan yeni dönem, Avrupa Ekonomik Topluluğu ile gümrük birliğine geçişi başarma dönemidir. Bu sebepler Üçüncü Beş Yıllık Planı ve daha sonrakileri 1995 yılını hedef alan bir perspektife ve stratejiye göre hazırlamamızı gerektirmiştir. Artık Türkiye’mizin bu yüzyılın sonuna yaklaşırken varmış bulunması gereken hedef, ekonomik ve sosyal yapı değişikliği, önümüzdedir, açıktır ve müşahhasır. Türkiye, yeni yüzyıla sanayileşmiş bir toplumun yapısı ile girecektir.

⁴⁶¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Toplantı, 155. Birleşim, 28. Cilt, 26 Ekim 1972, s.374-376

⁴⁶² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Toplantı, 155. Birleşim, 28. Cilt, 26 Ekim 1972, s.440; “Kavgalı Oturumda Plan Kabul Edildi”, *Cumhuriyet* (27 Ekim 1972), s.1; “Meclis Planı Kabul Etti”, *Milliyet* (27 Ekim 1972), s.1

Yeni Strateji, Atatürkçü bir görüşle hazırlanan ve en kısa zamanda çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmayı hedef alan bir atılım stratejisidir.

Yeni Strateji, 22 yıl içinde Türkiye'nin sanayileşerek kalkınması prensibini getirmektedir. Sanayileşmeden ara malları ve yatırım malları, yani makina yapan makinalar sanayileri anlaşılmaktadır.

Yapılan hesaplara göre bu yolla 22 yıllık süre içinde istihdam sorunu büyük ölçüde çözümlenecek, tarımımız 22 yıl sonra 65 milyonu bulacak nüfusumuzu ve sanayiimizi besleyecek bir üretkenliğe kavuşacaktır. Böylece tarımda bugünkünden daha az sayıda bir nüfus ile 22 yıl sonraki büyük Türkiye'nin ihtiyaçlarını karşılayacak bir düzeye ulaşacaktır.

Böyle bir Türkiye 22 yıl sonra Batı Ülkeleri ile Gümrük Birliğini sağlayıp tam üyeliğe aday olduğunda, artık onların sanayi ve teknoloji seviyesine yaklaştığı için daha güçlü ve güvenilir bir durumda olacaktır ve Avrupalılık hareketine, milli bütünlüğünden ve öz yararlarından fedakârlık etmeyerek katkılarda bulunabilecektir.”⁴⁶³

Plan metninde ÜBYKP'nın hedefleri, ekonomik hedefler ve sosyal hedefler olarak ikiye ayrılmıştır. Ekonomik hedeflerde, Üçüncü Plan döneminde GSYİH'da 88 milyar TL'lik artış öngörülmüştür. Üretim ve tarım sektöründe yılda ortalama yüzde 4,0-4,5 sanayi sektöründe yüzde 11,5-12,5 hızlarıyla arttırılması öngörülmüştür. Ayrıca, GSMH'daki artışın yaklaşık olarak % 12'si tarım sektörü, % 36'sı sanayi sektörü, % 52'si de hizmet sektörünün hasılasındaki artışlardan sağlanması öngörülmüştür.⁴⁶⁴

ÜBYKP'da kullanılan model Input-Output tekniğine dayanan çok sektörlü tutarlılık modelidir.⁴⁶⁵Bu plan modeli, 37 sektörlü olup⁴⁶⁶ ilk iki plandan bu yönüyle ayrılmıştır. Ayrıca, bu planda aşamalı planlama yöntemi kullanılmıştır. Bu yöntemle

⁴⁶³ *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*, (Ankara: DPT Yayınları No:1272,1973), s. IV, VII

⁴⁶⁴ *Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*, s.1007

⁴⁶⁵ Mehmet Polat, *Planlı Dönemde Türkiye'de Kullanılan Plan Modelleri ve Yeni Plan Modeli Arayışları*, s.7

⁴⁶⁶ Mustafa Altıntaş, *Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları*, s.374

sektörel planlamaya yol gösterecek alternatif makro büyüklüklerin tayini için makroekonomik modeller kullanılmıştır.⁴⁶⁷

Yalçın Küçük, ÜBYKP'nın 12 Mart askeri muhtıra döneminin izlerini taşıdığını; plan hazırlanırken Japon örneğinden etkilenildiğini ve plan çalışmasına Sanayi Politikaları Özel İhtisas Komisyonu Raporu'nun damga vurduğunu belirtmiştir.⁴⁶⁸

Bu plan döneminde siyasi istikrarsızlık ön plana çıkmış; sık sık hükûmet değişiklikleri yaşanmıştır. Bu durum, plan uygulamasının bütünlüğünde ve koordinasyonunda güçlükler neden olmuştur.

Bu dönemde görev yapan hükûmetler şunlardır:

Talu Hükûmeti (15 Nisan 1973-26 Ocak 1974)

I.Ecevit Hükûmeti (26 Ocak 1974-17 Kasım 1974)

Irmak Hükûmeti (17 Kasım 1974-31 Mart 1975)

IV.Demirel (I. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti (31 Mart 1975-21 Haziran 1977)

II.Ecevit Hükûmeti (21 Haziran 1977-21 Temmuz 1977)

V.Demirel (II. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti (21 Temmuz 1977-5 Ocak 1978)⁴⁶⁹

3.2.3.1. Talu Hükûmeti

10 Nisan 1973'te istifa eden Ferit Melen Hükûmeti'nin yerine 15 Nisan 1973'te Naim Talu Başbakanlığında AP, CGP ve Bağımsızlardan oluşan bir hükûmet kurulmuştur.⁴⁷⁰Partiler üstü olarak kurulan Talu Hükûmeti 26 Ocak 1974'e kadar görev yapmıştır.

Başbakan Naim Talu tarafından 20 Nisan 1973'te Meclis'te okunan Hükûmet Programında ÜBYKP'nın öngördüğü hedeflerin hiçbirine yer verilmemiş; planlama ile ilgili olarak "... Üçüncü Beş Yıllık Plan hedeflerine ulaşmak bakımından önem taşıyan

⁴⁶⁷ Mehmet Polat, *Planlı Dönemde Türkiye'de Kullanılan Plan Modelleri ve Yeni Plan Modeli Arayışları*, s.8

⁴⁶⁸ Yalçın Küçük, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, s.359,361

⁴⁶⁹ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.253-410

⁴⁷⁰ "Talu, Bakanlarını Dün Gece Açıkladı", *Cumhuriyet* (16 Nisan 1973), s.1; "Hükûmet Açıklandı", *Milliyet* (16 Nisan 1973), s.1

ve öngörülen ekonomik yapıyı sağlamada hayati ehemmiyeti büyük projelerin bu yıla düşen dilimlerini gerçekleştirmeye özel bir dikkat göstereceğiz.”⁴⁷¹ vurgusu yapılmıştır.

3.2.3.2. I. Ecevit Hükûmeti

14 Ekim 1973'te gerçekleştirilen genel seçim sonucunda CHP birinci parti konumuna gelmiş; ancak tek başına iktidar olma gücüne erişememiştir. Bu süreçte koalisyon kurma çabaları yaşanmıştır. Nitekim koalisyon kurma konusunda anlaşılan CHP ve MSP, 109 maddeden oluşan bir protokol hazırlamış ve 26 Ocak 1974'te Bülent Ecevit Başbakanlığında CHP-MSP koalisyon hükûmeti kurulmuştur.⁴⁷²

CHP-MSP koalisyon hükûmeti, 18 Eylül 1973'te Başbakan Bülent Ecevit'in istifasıyla sona ermiş,⁴⁷³ 17 Kasım 1973'te yeni hükûmet kuruluncaya kadar koalisyon hükûmeti devam etmiştir.

1 Şubat 1974'te Başbakan Bülent Ecevit tarafından Meclis'te okunan Hükûmet Programında “Türkiye'nin iktisadi ve sosyal kalkınması için milli, güçlü, sürekli ve yaygın bir sanayileşmenin gerçekleştirilmesi ana hedeftir”⁴⁷⁴ denilmiş ve planlama konusunda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Kalkınma planlarının yurt gerçeklerine uygun olarak hazırlanmasına imkân verecek temel sanayi bilgilerini temin etmek ve planda öngörülen sanayileşme hedeflerine varılmada en uygun proje alternatiflerini geliştirmek amacıyla yurdun her bölgesinde hangi sanayi tesislerinin kurulmasının elverişli olacağını ortaya koyacak etütlerin yapılmasına ve kurulması düşünülen tesislerin, projelerinin hazırlanmasına özel ağırlık verilecektir.”⁴⁷⁵

⁴⁷¹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 4. Toplantı, 97. Birleşim, 36. Cilt, 20 Nisan 1973, s.694; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.255

⁴⁷² “Kabine Kuruldu ve Onandı - CHP-MSP protokolü 109 maddeden oluşuyor”, *Cumhuriyet* (26 Ocak 1974), s.1,7; “Protokol İmzalandı, Bakanlar Belli Oldu”, *Milliyet* (26 Ocak 1974), s.1

⁴⁷³ “Ecevit İstifasını Dün Cumhurbaşkanı Sundu”, *Cumhuriyet* (19 Eylül 1974), s.1; “Ecevit'in İstifası Kabul Edildi”, *Milliyet* (19 Eylül 1974), s.1

⁴⁷⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 1. Toplantı, 35. Birleşim, 1. Cilt, 1 Şubat 1974, s.356

⁴⁷⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 1. Toplantı, 35. Birleşim, 1. Cilt, 1 Şubat 1974, s.357; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.278-279

3.2.3.3. Irmak Hükûmeti

Bülent Ecevit'in istifası sonrası dağılan CHP-MSP koalisyon hükûmetinin yerine 17 Kasım 1974'te Sadi Irmak'ın Başbakanlığında partiler üstü bir hükûmet kurulmuştur.⁴⁷⁶ İktidar süresi yaklaşık 4 ay olan Irmak hükûmeti, 31 Mart 1975'e kadar görevde kalmıştır.

24 Kasım 1974'te Başbakan Sadi Irmak tarafından Meclis'te okunan hükûmet programında planlama konusunda şu ifadeler yer verilmiştir:

“Ekonomik sorunlara bakış açımızı belirleyen unsurlar, bir yandan Anayasamızda, öte yandan kalkınma planlarımızda yer almış bulunan karma ekonomi düzenine ilişkin ilkelerdir. Bu düzende, kamu sektörü ve özel sektörün, kalkınma planları ilkeleri yönünde, yurt kalkınmasında birbirlerini bütünleyen kesimler olduğuna inanıyoruz.”⁴⁷⁷

3.2.3.4. IV. Demirel (I. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti

31 Mart 1975'de AP-MSP-CGP-MHP'nin koalisyonu ile Süleyman Demirel Başbakanlığında kurulan IV. Demirel (I. Milliyetçi Cephe) hükûmeti,⁴⁷⁸ 21 Haziran 1977'ye kadar görev yapmıştır.

6 Nisan 1975'te Başbakan Süleyman Demirel tarafından Meclis'e sunulan Hükûmet Programında planlamaya genel anlamda yer verilmemiş; “Kalkınmada öncelik tanınması gereken gelişmeye muhtaç yurt köşelerinin, Güneydoğu ve Doğu Anadolu'nun kalkınması için gözle görülen ve elle tutulan tedbirler alacağız”⁴⁷⁹ denilmiştir.

Bu hükûmet döneminde DPT ile ilgili gelişmelerden biri de DPT'nin yetkilerinin kısıtlanması anlamına gelecek olan bir çalışmanın yapılmış olmasıdır. Başbakanlık tarafından yayınlanan bir genelgede “1976 yılı kamu tasarruf ve yatırım olanakları hududunun, kamu finansman dengesi ve bütçe olanakları yönünden Maliye Bakanlığı

⁴⁷⁶ “Prof. Irmak Hükûmeti Açıklandı”, *Cumhuriyet* (18 Kasım 1974), s.1; “Irmak, Yeni Bakanlar Kurulunu Açıkladı”, *Milliyet* (18 Kasım 1974), s.1

⁴⁷⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 2. Toplantı, 9. Birleşim, 7. Cilt, 24 Kasım 1974, s.132; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.296

⁴⁷⁸ “Yeni Bakanlar Kurulu Belli Oldu”, *Milliyet* (1 Nisan 1975), s.1

⁴⁷⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 2. Toplantı, 61. Birleşim, 11. Cilt, 6 Nisan 1975, s.323; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.344

tarafından saptanacağı” belirtilmiştir.⁴⁸⁰ DPT’nin kuruluşundan bu yana DPT tarafından gerçekleştirilen bir işlemin Başbakanlık genelgesiyle Maliye Bakanlığına devredilmesi çeşitli tartışmaları da beraberinde getirmiştir.

3.2.3.5. II. Ecevit Hükûmeti

5 Haziran 1977’te gerçekleştirilen genel seçimden birinci parti olarak çıkan CHP, tek başına iktidar olma çoğunluğunu sağlayamamıştır. Koalisyon hükûmeti kurma girişimlerinde bulunan CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit, girişimlerin sonuçsuz kalması üzerine 21 Haziran 1977’de azınlık hükûmeti kurmuştur.⁴⁸¹

28 Haziran 1977’de Başbakan Bülent Ecevit tarafından Meclis’te okunan Hükûmet Programında ekonomik onarma programı uygulanacağı belirtilmiştir. Ancak, 3 Temmuz 1977’de Meclis’te yapılan güven oylamasında II. Ecevit Hükûmeti güvenoyu alamamıştır.⁴⁸² Bunun üzerine Başbakan Bülent Ecevit istifa Cumhurbaşkanı sunmuştur.

3.2.3.6. V. Demirel (II. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti

II. Ecevit hükûmetinin Meclis’ten güvenoyu alamaması üzerine 21 Temmuz 1977’de Süleyman Demirel Başbakanlığında AP-MSP-MHP koalisyonundan oluşan II. Milliyetçi Cephe (MC) Hükûmeti kurulmuştur.⁴⁸³

Hükûmet Programı 27 Temmuz 1977’de Başbakan Süleyman Demirel tarafından Meclis’te okunmuştur. Demirel konuşmasında kalkınma modellerinin milli ve ülke esaslarına dayandığını, bu nedenle de kalkınmanın planlı ve dengeli olacağını ifade etmiştir.⁴⁸⁴

Hükûmet Programında DBYKP hazırlıklarına da değinilmiş ve plan içeriği ile ilgili olarak şunlar ifade edilmiştir:

⁴⁸⁰ “Planlama Teşkilatının Yetkileri Kısıtlanıyor”, *Milliyet* (26 Ağustos 1975), s.9

⁴⁸¹ “Korutürk, Ecevit Kabinesini Onayladı”, *Cumhuriyet* (22 Haziran 1977), s.1; “Ecevit Hükûmeti Kurdu Korutürk Onayladı”, *Milliyet* (22 Haziran 1977), s.1

⁴⁸² Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 12. Birleşim, 1. Cilt, 3 Temmuz 1977, s.74-75; “Hükûmet Güven Alamadı”, *Cumhuriyet* (4 Temmuz 1977), s.1; “Reddedildi”, *Milliyet* (4 Temmuz 1977), s.1

⁴⁸³ “İkinci MC Hükûmeti Açıklandı”, *Cumhuriyet* (22 Temmuz 1977), s.1; “Yeni Hükûmet Göreve Başladı” *Milliyet* (22 Temmuz 1977), s.1

⁴⁸⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 23. Birleşim, 1. Cilt, 27 Temmuz 1977, s.124

“Türkiye, 4’ncü Beş Yıllık Kalkınma Planının eşliğinde 50 milyona doğru yükselen genç ve dinamik nüfus yapısı ile ülkenin sahip olduğu yeraltı ve yerüstü zenginlikleri ile 1977 - 1981 dönemini çok iyi değerlendirmek mecburiyetindedir. Türkiye bu dönemde, ekonomik ve sosyal meselelerinin büyük bir kısmını çözmek, ülkeyi güçlendirmek ve ekonomisini büyütmek ve geliştirmek mecburiyetindedir.

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının stratejisinde, bu anlayışı hâkim kılacağız. Bilhassa ahlâkî, milli ve manevî değerlerimize bağlı, milli kültür politikamızla bütünleşmiş, yurdumuzu çağın ileri düzeyine eriştirecek tarzda büyük tedbirler getireceğiz.

Sanayi, tarım, ormancılık, hayvancılık, ulaştırma ve turizm sektörlerinde bugüne kadar alınmış ve uygulanmış tedbirleri bütünüyle değerlendirerek, mevcut potansiyeli daha verimli şekilde kullanmayı temin edecek köklü tedbirleri alacağız.

Fertler ve aileler arasında olduğu kadar, bölgeler arasında da denge sağlamayı hedef alıyoruz. Bu maksatla, Doğu ve Güneydoğu, Orta Anadolumuzun ve geri kalmış yörelerimizin kalkınmasını özel tedbirlerle ve kalkınma projeleriyle gerçekleştirmek kararındayız. Başlanmış olan yatırımlara hızla devam edilecek ve bu bölgelerde, Dördüncü Beş Yıllık Plan içerisinde yeni yatırımların yapılmasına ağırlık verilecektir.

Yeni bir pilot il kalkınma planı tatbik edilerek, kalkınmamış illerimiz milli plan içinde ayrıca ete alınıp, değerlendirilecektir.”⁴⁸⁵

Yaklaşık 5 ay gibi bir süre görev yapan V. Demirel Hükûmeti, programda yer alan hususlardan çok siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarla baş başa kalmıştır. Nitekim 22 Aralık 1977’de Meclis’teki CHP grubu Bakanlar Kurulu hakkında bir gensoru önergesi vermiştir.⁴⁸⁶ Gensoru önergesinde V. Demirel Hükûmeti’nin “içte ve dışta güvenliği sağlayamadığı, cephecilik anlayışıyla ulusal birliğimizi zedelediği, Türkiye’nin gelişmesini engellediği, halk çoğunluğunu yoksulluğa sürüklediği ve Türkiye Cumhuriyeti Devletini Anayasanın belirlediği kurallardan ve çerçeveden uzaklaştırmaya çalıştığı”⁴⁸⁷iddia edilmiştir. 31 Aralık 1977’de Meclis’te yapılan gensoru ve güven

⁴⁸⁵ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 23. Birleşim, 1. Cilt, 27 Temmuz 1977, s.127; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.398-399

⁴⁸⁶ “CHP’nin Gensoru Önergesi Meclis’te Okundu”, *Cumhuriyet* (23 Aralık 1977), s.1

⁴⁸⁷ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 81. Birleşim, 1. Cilt, 22 Aralık 1977, s.570-571

oylaması sonucunda V. Demirel (II. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti, güvenoyu alamamıştır.⁴⁸⁸ Güvenoyu alamayan Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiştir.⁴⁸⁹

3.2.4. Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (DBYKP) Dönemi

1977 yılının ÜBYKP'nın son dönemi olması nedeniyle DBYKP'nın hazırlanması gerekiyordu. Ancak iktidarda bulunan II. Milliyetçi Cephe (MC) hükûmetinin koalisyon ortakları arasında yaşanan uyuşmazlık nedeniyle "Plan hedefleri ve stratejisi" belgesi hazırlanamamış ve bu nedenle DPT, DBYKP çalışmalarına başlayamamıştır.

O dönemde geçerli olan takvime göre, anayasa gereğince bütçenin 30 Kasım 1977'de Meclis'e sunulması gerekmektedir. Oysa iktidarda bulunan II. Milliyetçi Cephe (MC) hükûmeti DBYKP Hedefleri ve Stratejisini 16 Kasım 1977'de Bakanlar Kurulu kararıyla yürürlüğe koymuştur. Hükûmetin temel tercihlerini belirleyen ve plan için kılavuz oluşturan strateji olmadan plan hazırlanamayacağı için, DPT 15 gün içinde planı ve 1978 programını hazırlamak zorunda bırakılmıştır.⁴⁹⁰

Diğer yandan DBYKP Hedefleri ve Stratejisinin belirlenme sürecinde koalisyon ortakları arasında ve hükûmet ile DPT arasında da sorunlar yaşanmıştır. DBYKP Hedefleri ve Stratejisinin Bakanlar Kurulunda görüşülmesinden önce koalisyon ortaklarından AP, YPK'nca benimsenen kalkınma hızını plandan çıkarmıştır. YPK ve Bakanlar Kurulu tarafından % 8,5 olarak belirlenen kalkınma hızı IMF tarafından yüksek bulunmuş ve koalisyon ortaklarından AP, IMF ile uzlaşmaya gitmek amacıyla planı MSP'den kaçırma yöntemine başvurmuştur. Ayrıca, bir buçuk günde planın hazırlanmasının istenmesi DPT içinde büyük tepkilere yol açmış, planın hazırlanmasını isteyen Müsteşar vekili Mustafa Ernam ile Sosyal Planlama Dairesi Başkanlığı Planlama Şube Müdürü Timur Erkman arasında anlaşmazlık çıkmıştır. Bunun üzerine Şube Müdürü Timur Erkman istifa etmiştir.⁴⁹¹ Diğer yandan, DPT Araştırma Grubu Başkanı Erol İmre tarafından Müsteşar Vekili Mustafa Ernam'a gönderilen resmi yazıda yaşanan gelişmelerin yasalara aykırı olduğu bildirilmiştir.⁴⁹²

⁴⁸⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 85. Birleşim, 2. Cilt, 31 Aralık 1977, s.96-98,117

⁴⁸⁹ Süleyman Demirel gensoru ile düşen ilk Başbakan olmuştur. Bk. *Cumhuriyet* (1 Ocak 1978), s.1

⁴⁹⁰ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, s.99-100

⁴⁹¹ "AP, Plan Stratejisini MSP'den Gizli Değiştirdi", *Cumhuriyet* (29 Kasım 1977), s.1,9

⁴⁹² "1 Günde Hazırlanan Plan Müsveddesi Müsteşara Verildi", *Milliyet* (29 Kasım 1977), s.1,12

Sonuçta, 14 gün içinde hazırlanan DBYKP, 1978 yılı programı ve 1978 yılı bütçesi, 30 Kasım 1977’de Meclis’ten geçmiştir.⁴⁹³ Ancak, planda ekonomiye yön verecek dengeler arasında tutarlılık bulunmaması üzerine plan üzerinde tartışmalar yaşanmıştır. Bunun üzerine plan üzerinde değişiklik yapılmış, plandan parasal değerler çıkarılmıştır.⁴⁹⁴

31 Aralık 1977’de Meclis’te yapılan gensoru ve güven oylaması sonucunda V. Demirel (II. Milliyetçi Cephe) Hükûmeti, güvenoyu alamamış ve Başbakan Süleyman Demirel istifa etmiştir.

5 Ocak 1978’de kurulan III. Ecevit Hükûmeti, önceki hükûmet döneminde hazırlanan planı iptal etmiş; 1978 yılını “geçiş yılı” olarak kabul ederek bir geçiş programı hazırlanmıştır. Ancak, AP Meclis grubu 1978 yılı geçiş programının anayasaya aykırı olduğu gerekçesiyle Anayasa Mahkemesine iptal davası açmıştır.⁴⁹⁵ Bu gelişmeler yaşanırken hükûmette DBYKP’nın yeniden hazırlanarak 1979 yılında uygulamaya konulmasına karar vermiştir. Yeniden hazırlanan DBYKP’nın Temel Hedefleri ve Stratejisi, 23 Ağustos 1978’de Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiş;⁴⁹⁶ yeniden hazırlanan DBYKP ise 29 Kasım 1978’de gerçekleştirilen Meclis görüşmeleri sonrasında kabul edilmiştir.⁴⁹⁷

DBYKP’nın Meclis’te kabul edilmesi sonrası Başbakan Bülent Ecevit’in yaptığı teşekkür konuşmasında şunları ifade etmiştir:

“Hükûmetimiz, zorlukların özveride adaletle aşılmasına, gelişme ürünlerinin toplumda adaletle paylaşılmasına özen gösterecektir. Bu plan döneminin, ulusal gücü demokratik rejim içinde tüm görkemiyle harekete geçiren bir atılım dönemi olması için Hükûmetimiz, yüce ulusumuzun ve Meclislerimizin desteği ile her çabayı gösterecektir.”⁴⁹⁸

⁴⁹³ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, s.144

⁴⁹⁴ “Meclis’te Bulunan Dördüncü Plan’ın Sayıları Değiştiriliyor”, *Cumhuriyet* (20 Aralık 1977), s.1

⁴⁹⁵ Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT’nin Öyküsü]*, s.382

⁴⁹⁶ *T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı*, 31 Ağustos 1978, Sayı: 16393, s. 1-32; “Bakanlar Kurulu, Kalkınma Hızını Düşürdü”, *Cumhuriyet* (24 Ağustos 1978), s.1,5

⁴⁹⁷ “Meclis 4. Beş Yıllık Plan’ı 226 Oyla Kabul Etti”, *Milliyet* (30 Kasım 1978), s.9

⁴⁹⁸ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Toplantı, 15. Birleşim, 7. Cilt, 29 Kasım 1978, s.704

DBYKP'nın Meclis'te kabul edilmesiyle birlikte AP Meclis Grubu planın iptali için Anayasa Mahkemesine dava açmış; ancak mahkeme iptal talebini reddetmiştir.⁴⁹⁹

DBYKP'nın amaçları plan metninin giriş kısmında şu şekilde açıklanmıştır:

1. “Kamu yönetiminde ve kamu işletmelerinde demokrasiyi güçlendirici, verimi ve etkinliği artırıcı düzenlemeler yapılması,
2. Halk girişimciliğinin ve kooperatifçiliğinin desteklenip yaygınlaştırılması ve etkinleştirilmesi,
3. Nüfus hareketlerinin sağlıklı bir eğilime kavuşması
4. İşsizliğin yeni önlemler ve projelerle azaltılması
5. Toplumsal güvenliğin kooperatifleşmeyle bağlantılı biçimde köylüyü de kapsayarak yaygınlaştırılması.
6. Kredi düzeninin üretimi ve toplumsal adaleti destekleyici biçimde yeni bir işlerlik kazanması,
7. İç pazarlama düzeninin, üretici ve tüketicuyu koruyacak ve üretim artışın, hızlandıracak biçimde değiştirilmesi,
8. Sağlıklı beslenme - sağlıklı tüketim - sağlıklı kentleşmenin birlikte gerçekleştirilmesi”⁵⁰⁰

DBYKP, iki kesim olarak düzenlenmiştir. Birinci kesimde, ÜBYKP'nın ekonomik ve toplumsal sonuçlarının değerlendirilmesi ve DBYKP'nın Ana hedefler ve temel politikaları yer almıştır. İkinci kesim planın tüm sektörlerinin ayrıntılı bir değerlendirilmesiyle sektörel hedefleri, ilke ve politikaları kapsamıştır.⁵⁰¹

DBYKP'da kullanılan plan modeli esas itibariyle ÜBYKP'nın aynısı, Input-Output modeli, kullanılmıştır. Farklı olarak DBYKP modelinde fonksiyonel gelir gruplarına göre özel harcanabilir gelir, fonksiyonel kesimlere göre tüketim ve tasarruf denklemleri kullanılmıştır. Kurum tasarrufları ve üçüncü kesim tasarrufları da ayrıca

⁴⁹⁹ Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT'nin Öyküsü]*, s.392

⁵⁰⁰ *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, (Ankara: DPT Yayınları Yayın No:1664, Nisan 1979), s.4

⁵⁰¹ *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, s.4

ifade edilmiştir. Bu modelde yaratılacak ek istihdam da endojen olarak model çözümlerinden elde edilecek biçimde formülleştirilmiştir.⁵⁰²

DBYKP, hazırlandıktan sonra ulusal ve uluslararası eleştirilere uğramıştır. Planı eleştiren uluslararası kurumlardan ilki IMF olmuş; Mayıs 1979'da Türkiye'ye gelen IMF heyetinin başkanı Charles Woodward, "Türkiye'nin Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve 1979 yılı programında öngörülen politikalar ile hiçbir yere varamayacağını"⁵⁰³ söylemiştir. Plana eleştiri getiren diğer bir uluslararası kuruluş ise Dünya Bankası olmuştur. Dünya Bankası hazırladığı raporda Planda belirlenmiş olan kalkınma hızını "gerçek dışı" olarak nitelendirmiş ve bunun mutlaka düşürülmesini savunmuştur.⁵⁰⁴ Diğer yandan TÜSİAD, "Gerçekçi Çıkış Yolu" başlığıyla gazetelere verdiği ilanda "Ekonomimizi bir yasakçı mevzuat ağı içinde boğan, kişinin teşebbüs şevkini kıran, kişiyi yanlış yönlere sevk eden aşırı müdahaleci ve güven sarsıcı zihniyet bunalımının asıl sebebidir. Zorlayıcı, önleyici önlemlerle üretim artmaz. Olsa olsa ekonomik yapı çarpılır."⁵⁰⁵ diyerek hükûmeti ve planı eleştirmiştir.

Cumhuriyet tarihinin en temel ikinci sanayileşme hareketi ile sağlanan gelişme, DBYKP ile daha da derinleştirilmek istenmiştir. Ancak, ekonominin krize sürüklendiği ve dış finansman ihtiyacının arttığı koşullarda, Dünya Bankası ve IMF başta olmak üzere, uluslararası sermaye kuruluşları DBYKP'nın tasfiyesini öngören yoğun bir çaba içerisine girmiş, bunun sonucunda DBYKP'nın sanayileşmeye ilişkin öngördüğü önemli bir aşama terk edilmek zorunda kalınmıştır.⁵⁰⁶ 24 Ocak 1980'de ilan edilen ekonomik kararlar ile DBYKP'nın uygulanma şansı kalmamıştır. Tefik Çavdar, bu nedenle DBYKP'nı uygulama açısından "yitik plan"⁵⁰⁷ olarak nitelendirmiştir.

Bu plan döneminde görev yapan hükûmetler şunlardır:

⁵⁰² Mehmet Polat, *Planlı Dönemde Türkiye'de Kullanılan Plan Modelleri ve Yeni Plan Modeli Arayışları*, s.16

⁵⁰³ "IMF Heyeti: Bu Gidişle Bir Yere Varamazsınız", *Cumhuriyet* (5 Mayıs 1979), s.1,11

⁵⁰⁴ "Dünya Bankası, Türkiye'de Kalkınma Hızının 'Mutlaka Düşürülmesi' Görüşünü Savunuyor", *Cumhuriyet* (9 Ekim 1979), s.1,11

⁵⁰⁵ "Gerçekçi Çıkış Yolu", *Cumhuriyet* (16 Mayıs 1979), s.6

⁵⁰⁶ B. Ali Eşiyok, "Türkiye Ekonomisinde Planlı Kalkınma Arayışları ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bir Yol Ayrımı", *Mülkiye Dergisi*, C.32, S.260 (2008), s.140-141

⁵⁰⁷ Tefik Çavdar, "Yitik Plan: 4. Kalkınma Planı" *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.2, S.4 (2007/4), s.43

“III.Ecevit Hükûmeti (5 Ocak 1978-12 Kasım 1979)

VI. Demirel Hükûmeti (12 Kasım 1979-12 Eylül 1980)

Ulus Hükûmeti (20 Eylül 1980-23 Aralık 1983)”⁵⁰⁸

3.2.4.1. III. Ecevit Hükûmeti

V. Demirel (II. Milliyetçi Cephe) Hükûmetinde yaşanan anlaşmazlıklar ve AP içindeki huzursuzluklar neticesinde 12 AP milletvekili partilerinden istifa etmişlerdir. Nitekim 11 Aralık 1977’de yapılan yerel seçimlerde oyunu artıran CHP,⁵⁰⁹ AP’den istifa eden milletvekilleri ile görüşmeler gerçekleştirerek⁵¹⁰ hükûmet hakkında gensoru verilmesini sağlamıştır. Güneş Motel Olayı olarak adlandırılan bu süreç sonucunda CHP, AP’den istifa eden milletvekilleri ile bir protokol yapmış;⁵¹¹ buna göre 31 Aralık 1977’de Meclis’te yapılan gensoru ve güven oylaması sonucu 218 güvenoyuna karşı 228 güvensizlik oyu ile hükûmet düşmüş, Başbakan Süleyman Demirel istifa etmek zorunda kalmıştır.⁵¹² AP’den istifa eden bu milletvekilleri yeni kurulan Ecevit hükûmetinde de bakan olmuştur.

III. Ecevit Hükûmeti 5 Ocak 1978’de kurulmuş ve Bakanlar Kurulu, Bülent Ecevit Başbakanlığında 22 CHP, 10 Bağımsız, 2 CGP ve 1 DP’li bakandan oluşmuştur.⁵¹³

Hükûmet Programı 12 Ocak 1978’de Başbakan Bülent Ecevit tarafından Meclis’te okunmuştur. Hükûmet Programında önceki hükûmet döneminde hazırlanan DBYKP’nın yeniden düzenleneceğini belirten Başbakan Bülent Ecevit yeni hazırlanacak planın içeriği hakkında şunları ifade etmiştir:

⁵⁰⁸ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.411-470; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1980-1987*, 3. Cilt, (Ankara: TBMM Basımevi, 1988), s.3-23

⁵⁰⁹ “Seçimlerden CHP Kazançlı Çıktı”, *Cumhuriyet* (13 Aralık 1977), s.1

⁵¹⁰ “Ecevit 12’lerle Gizlice Görüştü”, *Hürriyet* (22 Aralık 1977), s.1

⁵¹¹ Seçil Kösalı Muş, “Türkiye’de Siyasi Temsil ve Siyasi Ahlak Bağlamında Güneş Motel Olayı”, *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi*, C.3, S.5 (2025), s.108

⁵¹² “İkinci MC Düştü – Demirel İstifasını Korutürk’e Sundu”, *Cumhuriyet* (1 Ocak 1978), s.1; “1977 ile Birlikte MC’de Bitti”, *Milliyet* (1 Ocak 1978), s.1

⁵¹³ “Kabine Açıklandı”, *Cumhuriyet* (6 Ocak 1978), s.1; “Bakanlar Açıklandı”, *Milliyet* (6 Ocak 1978), s.1

“... Uzun süreli gelişme hedeflerine ve büyük atılımlara yönelik olmak üzere Dördüncü Beş Yıllık Planın hazırlık çalışmalarına en kısa zamanda başlanacaktır, bir yandan da bu hedefler doğrultusunda ekonominin onarılmasına girişilecektir.

Yeniden ele alınacak olan Dördüncü Beş Yıllık Plan çalışmalarında ve bu plana geçiş için hazırlanacak olan programda bir yandan Türkiye’nin ileri bir sanayi ülkesi durumuna getirilmesi amaçlanırken, bir yandan da devralınmış bulunan ekonomik mirasın ağır sorunlarına çözümler getirilecektir.”⁵¹⁴

III. Ecevit hükûmetinin kurulmasıyla birlikte 27 Ocak 1978’de DPT Müsteşarlığını vekâleten yürüten Mustafa Ernam görevden alınmış ve yerine Bilsay Kuruç atanmıştır.⁵¹⁵ Bu dönemde yeniden yapılanmaya giden DPT, diğer taraftan da DBYKP’nın yeniden hazırlanması için çalışmalara başlamıştır. Başbakan Bülent Ecevit’in hükûmet programında da belirttiği üzere yeniden hazırlanan DBYKP, 29 Kasım 1978’de Meclis’te kabul edilmiştir.

Hazırlanan DBYKP’nın iş çevresi ve uluslararası finans kuruluşları tarafından eleştirilmesi, hükûmeti finans kaynakları arayışında sıkıntıya sokmuştur. Finansal açıdan kaynak temini sağlayamayan hükûmet, yaşanan ekonomik krizin de etkisiyle 14 Ekim 1979’da yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme ve Milletvekili ara seçimlerini kaybetmiştir.⁵¹⁶ Kaybedilen ara seçim sonrası Başbakan Bülent Ecevit, 16 Ekim 1979’da istifa etmiş;⁵¹⁷ 12 Kasım 1979’da yeni hükûmet kuruluncaya kadar görevini sürdürmüştür.

3.2.4.2. VI. Demirel Hükûmeti

14 Ekim 1979’da yapılan Cumhuriyet Senatosu üçte bir yenileme ve Milletvekili ara seçimlerini kaybeden CHP’nin Meclis’teki çoğunluğunu da yitirmesi üzerine Başbakan Bülent Ecevit 16 Ekim 1979’da istifa etmiştir. Yaklaşık 25 gün süren

⁵¹⁴ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 91. Birleşim, 2. Cilt, 12 Ocak 1978, s.262; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.418

⁵¹⁵ “Doç. Dr. Bilsay Kuruç DPT Müsteşarı Oldu”, *Cumhuriyet* (28 Ocak 1978), s.1

⁵¹⁶ “Muhalefet Millet Meclisinde Çoğunluğu Sağladı”, *Cumhuriyet* (15 Ekim 1979), s.1

⁵¹⁷ “Hükûmet İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (17 Ekim 1979), s.1; “Ecevit: Çekildim Görev Demirel’indir”, *Milliyet* (17 Ekim 1979), s.1

görüşmeler ve arayışlar sonucunda 12 Kasım 1979'da MSP ve MHP'nin dışardan desteğiyle Süleyman Demirel Başbakanlığında azınlık hükûmeti kurulmuştur.⁵¹⁸

Hükûmet Programı, 19 Kasım 1979'da Başbakan Süleyman Demirel tarafından Meclis'te okunmuştur. Süleyman Demirel kendi hükûmetleri döneminde hazırlanan ancak III. Ecevit Hükûmeti tarafından değiştirilen DBYKP'nın ülke ihtiyaçlarına uygun olarak yeniden yapılacağını belirtmiştir.⁵¹⁹

Yeni kurulan VI. Demirel azınlık hükûmeti bir yandan 1980 yılı programını değiştirmek için girişimlerde bulunurken, bir yandan da var olan kriz ortamını yönetmek için kendi kadrolarını kurmaya çalışmıştır.⁵²⁰ DPT Müsteşarlığına vekâleten yeniden Turgut Özal getirilmiş, DPT içinde önemli görev değişiklikleri yaşanmıştır.

Bu hükûmet döneminde yaşanan en önemli gelişme, 24 Ocak 1980'de uygulamaya konulan ve bu nedenle de "24 Ocak Kararları" olarak bilinen ekonomi istikrar programıdır. Uzun vadeli istikrar ve yapısal dönüşümleri içeren 24 Ocak kararları, IMF, Dünya Bankası ve OECD tarafından da desteklenmiş; ekonomide liberalleşme ve küreselleşme yönünde gelişmeleri de beraberinde getirmiştir.

VI. Demirel Hükûmeti, 12 Eylül 1980'de yaşanan askeri darbe ile son bulmuş; Meclis ve hükûmet, feshedilmiştir.⁵²¹

3.2.4.3. Ulusu Hükûmeti

Silahlı kuvvetlerin ülke yönetimine el koymasından sonra ülke yönetiminde Milli Güvenlik Konseyi tek söz sahibi olmuş; Konsey başkanı, Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren olmuştur.

⁵¹⁸ "Türkiye'nin İlk Azınlık Hükûmeti Göreve Başladı", *Cumhuriyet* (13 Kasım 1979), s.1; "VI. Demirel Dönemi Başladı", *Milliyet* (13 Kasım 1979), s.1

⁵¹⁹ Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 3. Toplantı, 6. Birleşim, 13. Cilt, 19 Kasım 1979, s.90; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, s.448

⁵²⁰ Ümit Akçay, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye'de Planlama ve DPT'nin Dönüşümü*, s.152

⁵²¹ "Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu", *Cumhuriyet* (12 Eylül 1980), s.1; "Ordu Yönetime El Koydu", *Hürriyet* (12 Eylül 1980), s.1

20 Eylül 1980’de Devlet Başkanı sıfatıyla Milli Güvenlik Konsey Başkanı ve Genelkurmay Başkanı Orgeneral Kenan Evren, Deniz Kuvvetleri eski komutanı emekli Oramiral Bülent Ulusu’yu hükûmeti kurmak üzere Başbakan olarak görevlendirmiştir.⁵²²

Hükûmet Programı, 27 Eylül 1980’de Başbakan Bülent Ulusu tarafından Milli Güvenlik Konseyinde okunmuştur. Ekonomi programlarının gereksiz formaliteler nedeniyle geciktiğini ifade eden Ulusu, kalkınmada ana amacın öz kaynaklara ve milli tasarrufa bağlı bir kalkınma anlayışı olduğunu belirtmiştir.⁵²³

Bu dönemde DPT ve Planlama ile ilgili olarak değişiklikler yaşanmıştır. İlk değişiklik 16 Ocak 1981’de Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu’nun (EİYKK) kurulması olmuştur. 15 Aralık 1981’de ise Bakanlar Kurulu kararı ile DPT bünyesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi kurulmuştur. 31 Ağustos 1982 tarihli ve 44 sayılı KHK ile Devlet Planlama Teşkilatının kurulması hakkındaki kanunun birinci ve beşinci maddelerinde değişiklik yapılmıştır. En somut değişiklik ise 7 Kasım 1982’de halkoylaması sonucu kabul edilen 1982 Anayasasında olmuştur.⁵²⁴ 1982 Anayasasına göre DPT, anayasal bir kurum olmaktan çıkarılmıştır.

Ulus Hükûmeti, 6 Kasım 1983 genel seçimleri sonrasında, 23 Aralık 1983’te kurulan I. Özal Hükûmetine kadar görev yapmıştır.

3.2.5. Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (BeBYKP) Dönemi

Yapısal uyarlama politikalarının başlangıcını oluşturan 24 Ocak 1980 istikrar programı ilan edildiği süreçte, Türkiye DBYKP döneminde bulunmaktaydı. Ancak, plan hukuken yürürlükte olmasına rağmen, fiilen uygulama dışı kalmıştır.⁵²⁵ Bu dönemde ekonomide yapısal bir dönüşüm gerçekleştirilmiş, istikrar ve yapısal uyarlama programları uygulanmıştır.

6 Kasım 1983’te yapılan genel seçimler sonucunda ANAP iktidarı ortaya çıkmış ve I. Özal Hükûmeti kurulmuştur. BeBYKP’nın Ocak 1984’te yürürlüğe girmesi

⁵²² “Emekli Oramiral Bülent Ulusu Başbakan Oldu”, *Cumhuriyet* (21 Eylül 1980), s.1

⁵²³ Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 4. Birleşim, 1. Cilt, 27 Eylül 1980, s.84,96; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1980-1987*, 3. Cilt, s.6,9

⁵²⁴ “Anayasa Kabul Edildi”, *Milliyet* (8 Kasım 1982), s.1

⁵²⁵ Seriya Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.255

gerekirken Başbakan Turgut Özal'ın partisinin ve hükûmetin programına uygun bir plan hazırlamak gayesiyle önce 1984 yılı için bir geçiş programı hazırlayıp yürürlüğe koymuştur.⁵²⁶ Bu süreçte ekonomik programların uygulaması devam etmiş; ancak BeBYKP hazırlıklarına da başlanmıştır. BeBYKP'nın Temel Hedefleri ve Stratejisi, 15 Haziran 1984'te Bakanlar Kurulu'nda kabul edilmiş⁵²⁷ ve 20 Haziran 1984'te Meclis'e sunulmuştur. Planla ilgili olarak Başbakan Turgut Özal ve DPT Müsteşarı Yusuf Özal, TBMM Bütçe Plan Komisyonunda sunum yapmışlardır.⁵²⁸

Plan'ın TBMM'de yapılan görüşmelerinde HP ve MDP milletvekilleri Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesiyle kalkınmada öncelikli yörelere 1 trilyon lira tahsilat ayrılarak, yatırımlarda kullanılmasına ilişkin bir bölümün plana eklenmesini istemişler, ancak bu öneri hükûmet tarafından reddedilmiştir. Nitekim 13 Temmuz 1984'te TBMM'de yapılan oylama sonucunda 153 ret oyuna karşı 203 kabul oyuyla BeBYKP kabul edilmiştir.⁵²⁹

BeBYKP'nın TBMM'de kabulü sonra teşekkür konuşması yapan Başbakan Turgut Özal, şunları ifade etmiştir:

“Planlar bir memleketin gelişmesi, kalkınması, netice itibariyle daha iyi bir sosyal yaşama seviyesinin temin edilmesi için yapılmaktadır. Ekonomik kalkınmanın gayesi de sosyal kalkınmadır. Bu plan dönemine Türkiyemizin daha güçlü başladığını, bütün zor şartlarımıza rağmen, ilk başladığımız birinci plana göre daha güçlü bir şekilde başladığımızı ve inşallah daha iyi bir şekilde altıncı beş yıllık plana geçiş hazırlıkları yaptığımız dönemde çok daha iyi bir durumda Türkiye'yi o zamanın plan yapıcılarına teslim edeceğimizi ifade etmek istiyorum.”⁵³⁰

Meclis onayı sonrası yürürlüğe giren BeBYKP'nın temel amaçları plan metninde şu şekilde belirtilmiştir:

⁵²⁶ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, s.211

⁵²⁷ *T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı*, 16 Haziran 1984, Sayı: 18433 (Mükerrer), s.1-24

⁵²⁸ “Özal Kardeşler 5 Yıllık Planı Anlattılar”, *Milliyet* (21 Haziran 1984), s.1,6

⁵²⁹ TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem, 1. Yasama Yılı, 90. Birleşim, 5. Cilt, 13 Temmuz 1984, s.231; “5. Beş Yıllık Plan Kabul Edildi”, *Milliyet* (14 Temmuz 1984), s.6

⁵³⁰ TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem, 1. Yasama Yılı, 90. Birleşim, 5. Cilt, 13 Temmuz 1984, s.220

“V. Beş Yıllık Planın temel amaçları, hür, medenî ve güvenli bir ortamda Türk Milletinin refahının artırılması, verimlilik ve ihracat artışını teşvik eden, mevcut birikimi değerlendiren ve geliştiren, tarımsal gelişme potansiyelini ve milli savunma gereklerini gözetilen bir yapı içinde sınai üretimin payının yükseltilmesi, istihdamın artırılması, genç işsizliğin azaltılması, gelir dağılımının düşük gelirli gruplar lehine değiştirilmesi, kalkınmada öncelikli yörelerde gelişmenin hızlandırılması ve ekonomik ve sosyal altyapının geliştirilmesidir.”⁵³¹

Beş bölümden oluşan plan metnine göre, “Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı döneminde GSYİH’nın piyasa fiyatlarıyla yılda ortalama yüzde 6,3’lük bir artışla 1984 yılında 12.009,4 milyar TL.’dan 1989 yılında 16.308,9 milyar TL.’na ulaşması hedef alınmıştır.”⁵³²

BeBYKP modeli DBYKP’nın aynısıdır. Herhangi bir değişiklik yapılmamıştır. 1980 sonrası yeni bir perspektif plan gereği ortaya çıkmışken bu yönde bir çalışma yapılmamıştır.⁵³³

BeBYKP, “ihracata yönelik sanayileşme” politikaları ve dış piyasaya açılmanın uygulamasını amaçlayan bir yapısal dönüşüm planıdır. Toplumun demokratikleşmesi ve ekonominin serbest piyasa düzenine dönüştürülmesi Başbakan Turgut Özal tarafından bizzat yönetilmiştir.⁵³⁴

Hazırlanan plan, uluslararası finans kuruluşları tarafından eleştiriye uğramış, özellikle IMF, planı beğenmemiş ve alternatif senaryo hazırlamıştır. 27 Ekim 1984 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan haberde IMF’ye göre; “Planın büyüme arzusu ödemeler açığını bir kat artırır, ihracat artışı hedefleri gerçekçi değil, cari işlemler açığı 1989’da 2 milyar doları aşar, büyüme hızı 1985’te 6.3 değil yüzde 4.8 olmalıdır.”⁵³⁵

Plan, ülke içinde ise kimi çevrelerce olumsuz karşılanmıştır. Kapalı kapılar ardından hazırlandığı gerekçesiyle bazı eski plancılar ve öğretim üyeleri tarafından

⁵³¹ *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, (Ankara: DPT Yayınları Yayın No:1974), s.1

⁵³² *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, s.3

⁵³³ Mehmet Polat, *Planlı Dönemde Türkiye’de Kullanılan Plan Modelleri ve Yeni Plan Modeli Arayışları*, s.17-18

⁵³⁴ İlhan Dülger, *Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma*, s.9

⁵³⁵ “IMF, Beşinci Beş Yıllık Planı Beğenmedi”, *Cumhuriyet* (27 Ekim 1984), s.9

eleştirilmiştir. İş çevresi ise planı, memnuniyetle karşılamıştır.⁵³⁶ Diğer yandan plan içeriğinin alıntı olduğuna dair eleştiriler de olmuştur. Yalçın Doğan'ın 26 Haziran 1984 tarihli Cumhuriyet gazetesinde yer alan köşe yazısında plan ile Dünya Bankası'nın Şubat 1983 tarihli ve 4282 sayılı "Türkiye için Orta Dönemli Hedefler" başlıklı raporu arasında benzerlik olduğunu belirterek şunları ifade etmiştir:

Çok çarpıcı benzerlikler var. Hatta bazı bölümlerinde kullanılan deyimler, öne sürülen gerekçeler neredeyse kelimesi kelimesine aynı. Öngörülen politikalar, ulaşılması istenen rakamlar da yine bu büyük benzerlikler arasında yer alıyor."⁵³⁷

BeBYKP döneminde iki hükûmet görev yapmıştır. Bunlar:

"I. Özal Hükûmeti (13 Aralık 1983-21 Aralık 1987)

II. Özal Hükûmeti (21 Aralık 1987-9 Kasım 1989)"⁵³⁸

3.2.5.1. I. Özal Hükûmeti

6 Kasım 1983 genel seçimlerinde tek başına iktidar olma çoğunluğunu kazanan ANAP kazanmış⁵³⁹, 13 Aralık 1983'te Turgut Özal Başbakanlığında kurulan I. Özal Hükûmeti Cumhurbaşkanı Kenan Evren tarafından onaylanmıştır.⁵⁴⁰ I. Özal Hükûmeti, 29 Kasım 1987'de gerçekleşen genel seçimlere kadar görev yapmıştır.

19 Aralık 1983'te Başbakan Turgut Özal tarafından TBMM'de okunan Hükûmet Programında planlamada ana hedefin sosyal ve iktisadi gelişmenin hızlandırılması, fakirlik ve işsizliğin giderilmesi, refahın dengeli bir şekilde toplumun tüm kesimlerine yayılması olduğu vurgulanmış; katı ve dogmatik planlama anlayışının yerine düzenleyici, yönlendirici, denge kurucu bir planlama anlayışının benimsendiği belirtilmiştir.⁵⁴¹

⁵³⁶ "5. Plan'dan Eski Plancılar Karamsar; İş Çevreleri Memnun", *Cumhuriyet* (21 Haziran 1984), s.7

⁵³⁷ Yalçın Doğan, "Planı Kim Hazırladı?", *Cumhuriyet* (26 Haziran 1984), s.9

⁵³⁸ Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1980-1987*, 3. Cilt, s.24-110

⁵³⁹ "ANAP Kazandı", *Cumhuriyet* (7 Kasım 1983), s.1; "Ana.P. Kazandı", *Milliyet* (7 Kasım 1983), s.1

⁵⁴⁰ "İşte 45. Hükûmet", *Cumhuriyet* (14 Aralık 1983), s.1; "Mühendisler Hükûmeti", *Milliyet* (14 Aralık 1983), s.1

⁵⁴¹ TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem, 1. Yasama Yılı, 10. Birleşim, 1. Cilt, 19 Aralık 1983, s.67; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1980-1987*, 3. Cilt, s.33

Başbakan Turgut Özal, parti ve hükûmet programına uygun bir plan yapma gayretinde olmuş; bu durumu BeBYKP'nın Meclis'e sunulması nedeniyle TBMM Bütçe Plan Komisyonunda yaptığı konuşmada şu şekilde ifade etmiştir:

“Bizim plan başkalarından farklı olabilir. Bu hükûmet programı ile yakından ilgilidir. 5'inci Plan, istikameti itibarıyla Anavatan programının istikametindedir.”⁵⁴²

Bu dönemde DPT ve planlama konusunda yaşanan gelişmelerden en önemlisi BeBYKP'nın hazırlanması olmuştur. BeBYKP ile ilk kez bir siyasi iktidar hazırladığı planı beş yıl kesintiye uğramadan uygulama olanağı bulmuştur.⁵⁴³

Bu süreçte yaşanan bazı gelişmeler de önem taşımaktadır. Bunlardan biri de DPT içinde siyasi kadrolaşma iddiasıdır. Nitekim Başbakan Turgut Özal'ın kardeşi Yusuf Bozkurt Özal'ın 1984'de DPT Müsteşarlığına getirilmesi bu iddialara bir örnek teşkil etmiştir. Her ne kadar Yusuf Bozkurt Özal, “Eleştirilere bir diyeceğim yok. Bu konu yapılacak işin mahiyetine ve bu işi yapacak olan kişinin ehil olup olmadığı meselesidir. Ben yıllardır Dünya Bankası'nda yönetici olarak çalıştım. DPT'de 4-4,5 yıl araştırmacı olarak görev yaptım. Sıradan bir kişi değilim. Gelirken de birçok maddi menfaatlerden vazgeçerek geldim”⁵⁴⁴ diyerek açıklama yapmış olsa da tartışmalar Turgut Özal hükûmetleri döneminde artarak devam etmiştir.

Bu hükûmet döneminde DPT ve planlama açısından yaşanan önemli gelişmelerden birisi de 18 Haziran 1984 tarihli 223 sayılı KHK'nın çıkarılmış olmasıdır.

3.2.5.2. II. Özal Hükûmeti

ANAP, 29 Kasım 1987'de gerçekleşen genel seçimlerde tek başına iktidar olma hakkını devam ettirmiş ve 21 Aralık 1987'de Turgut Özal Başbakanlığında II. Özal Hükûmeti kurulmuştur.⁵⁴⁵ Turgut Özal'ın 9 Kasım 1989'da Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine II. Özal Hükûmeti sona ermiştir.

⁵⁴² “Başbakan: Gelişme Sıkıntısız Olamaz”, *Cumhuriyet* (21 Haziran 1984), s.1

⁵⁴³ Erdinç Tokgöz, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, s.212

⁵⁴⁴ “Yusuf Özal: Eleştiriciler, Benden Önce DPT Müsteşarı Olanların Durumunu İncelesin”, *Milliyet* (29 Mayıs 1984), s.6

⁵⁴⁵ “2. Özal Hükûmeti Kuruldu”, *Cumhuriyet* (22 Aralık 1987), s.1; “Liberal Ağırlıklı Hükûmet”, *Milliyet* (22 Aralık 1987), s.1

Hükûmet Programı, 25 Aralık 1987’de Başbakan Turgut Özal tarafından TBMM’de okunmuştur. Programda, kalkınmada asıl hedefin sosyal gelişmenin sağlanması olduğu ve bütün ekonomik gelişmelerin de sosyal gelişmeyle paralellik gösterdiği vurgusu yapılmıştır.⁵⁴⁶

Bu hükûmet döneminde planlama hususundaki en önemli gelişme ABYKP hazırlıklarına başlanması ve 22 Haziran 1989’da TBMM’de onaylanmasıdır. ABYKP’nın uygulamaya konması ise Akbulut Hükûmeti döneminde olmuştur. Ayrıca, 31 Aralık 1987 tarihli 304 sayılı KHK da bu hükûmet döneminde çıkarılmıştır.

3.2.6. Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (ABYKP) Dönemi

ABYKP, II. Özal Hükûmeti döneminde, Kasım 1987’de, hazırlanmaya başlanmıştır. Hazırlıkların başlatılmasıyla ilgili bir genelge yayınlayan Başbakan Turgut Özal, ilgili genelgesinde, ABYKP ile istikrar büyümesinin sağlanması, piyasa ekonomisinin oluşturulması çabalarına devam edilmesi, özelleştirmede önemli mesafelerin alınması, kamu kuruluşlarının verimliliğinin artırılmasının amaçlandığını belirtmiştir. Aynı dönemde Dünya Bankası, DPT’ye ilettiği bir raporda, kalkınma planının kendileri tarafından hazırlanması önerisinde bulunmuş, öneri DPT uzmanları tarafından “kendi planımızı en iyi biz hazırlarız” diyerek reddedilmiştir.⁵⁴⁷

Nitekim YPK tarafından hazırlanan ABYKP’nın Temel Hedefleri ve Stratejisi 9 Mayıs 1989’da Bakanlar Kurulu tarafından kabul edilmiştir.⁵⁴⁸ Plan’ın Hedefleri ve Stratejisi’nin Bakanlar Kurulu tarafından kabulü sonrasında çeşitli çevrelerce “plan hedefleri fazla hayalci” olarak eleştirilmiş; Cumhuriyet gazetesi manşetlerinde planı “Pembe Plan” olarak nitelendirmiştir.⁵⁴⁹ Plan’a yöneltilen eleştirilerden biri de bazı bakanların plana milliyetçilik ilke ve amaçlarının genişletilmesi yönünde girişimlerde bulunması, ANAP seçim beyannamesinde yer alan “orta direk” tabirinin plan metnine

⁵⁴⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 1. Yasama Yılı, 3. Birleşim, 1. Cilt, 25 Aralık 1987, s.60; Nuran Dağlı-Belma Aktürk (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1980-1987*, 3. Cilt, s.94-95

⁵⁴⁷ “Yabancı Kalkınma Planına DPT Engeli”, *Cumhuriyet* (22 Aralık 1987), s.9

⁵⁴⁸ *T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı*, 22 Mayıs 1989, Sayı: 20172 (Mükerrer), s. 1-30; “Pembe Plan”, *Cumhuriyet* (10 Mayıs 1989), s.1,12; “1994’te Enflasyon % 10”, *Milliyet* (10 Mayıs 1989), s.1,12

⁵⁴⁹ “Pembe Plan’a Kuşku Bakış”, *Cumhuriyet* (11 Mayıs 1989), s.1,15

yazdırılması gibi kişisel politik görüşleri doğrultusunda yeni hedefler ekletmiş olmasıdır.⁵⁵⁰

26 Mayıs 1989'da TBMM'ye sunulan ABYKP'ı⁵⁵¹ yapılan görüşmeler neticesinde 22 Haziran 1989'da TBMM'de yapılan oylama sonucunda 100 ret oyuna karşı 259 kabul oyuyla kanunlaşmış⁵⁵² ve 6 Temmuz 1989'da Resmi Gazete'de yayınlanmıştır.⁵⁵³

Planın kabulü sonrası TBMM'de teşekkür konuşması yapan Başbakan Turgut Özal, şunları söylemiştir:

“Bu planın en iyi bir şekilde tatbiki için, hatta bu plandaki hedeflerin üzerine çıkmak üzere her türlü gayreti göstereceğimize hiç kimsenin şüphe etmemesi lazımdır. Türkiye, geçtiğimiz dönemlerde birçok planlar yapmış, bu planları başarıyla uygulamış, birçok meselelerde gördüğü aksaklıkları bir sonraki plan devresinde düzeltmek tecrübesine erişmiştir. Onun için, Altıncı Beş Yıllık Plan, iyi bir şekilde hazırlanan, aynı şekilde tatbikatında hiçbir endişe duymayacağınız bir plandır.”⁵⁵⁴

Beş bölümden oluşan plan metnine göre ABYKP'nın amaçları şu şekilde açıklanmıştır:

“Türk milletinin refah seviyesini açık toplum ve rekabete açık ekonomi ilke ve esasları doğrultusunda, hür ve güvenli bir ortamda yükseltmek; hızlı, dengeli ve istikrarlı bir kalkınma süreci içinde gelir dağılımını iyileştirmek, işsizliği, bölgesel ve yöresel gelişmişlik farklarını azaltmak Planın başlıca amaçları arasındadır.”⁵⁵⁵

Ayrıca İlhan Dülger ABYKP'ndan, “dışa açılmanın pekiştirilmesi için zayıf kalmış kurumsal düzenlemenin geciktirilmemesi gereğini ve politikalarını ortaya koyan bir plan”⁵⁵⁶ olarak bahsetmiştir.

⁵⁵⁰ “Bakanlardan Plana Katkı”, *Cumhuriyet* (17 Mayıs 1989), s.9

⁵⁵¹ “Pembe Plan Meclis'te”, *Cumhuriyet* (27 Mayıs 1989), s.11

⁵⁵² TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 2. Yasama Yılı, 107. Birleşim, 30. Cilt, 22 Haziran 1989, s.352; “6. Beş Yıllık Plan TBMM'den Geçti”, *Cumhuriyet* (23 Haziran 1989), s.8

⁵⁵³ T.C. Resmi Gazete, *Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) Kalkınma Planının Onaylandığına İlişkin TBMM Kararı*, 6 Temmuz 1989, Sayı: 20217 (Mükerrer), s.1-278

⁵⁵⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 2. Yasama Yılı, 107. Birleşim, 30. Cilt, 22 Haziran 1989, s.349

⁵⁵⁵ *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, (Ankara: DPT Yayınları Yayın No:2174, 1989), s.1

⁵⁵⁶ İlhan Dülger, *Türkiye'de Demokratik Planlı Kalkınma*, s.9

Bu plan döneminde görev yapan hükûmetler şunlardır:

Akbulut Hükûmeti (9 Kasım 1989-23 Haziran 1991)

I.Yılmaz Hükûmeti (23 Haziran 1991-20 Kasım 1991)

VII. Demirel (V. Koalisyon) Hükûmeti (20 Kasım 1991-25 Haziran 1993)

I.Çiller Hükûmeti (25 Haziran 1993-5 Ekim 1995)

3.2.6.1. Akbulut Hükûmeti

Kenan Evren'in görev süresinin dolması üzerine 31 Ekim 1989'da TBMM'de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde 263 oy alan Turgut Özal Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵⁵⁷ Turgut Özal'ın Cumhurbaşkanı seçilmesiyle II. Özal Hükûmeti de sona ermiş; 9 Kasım 1989'da TBMM'de gerçekleştirilen Cumhurbaşkanlığı yemini sonrası Turgut Özal, TBMM Başkanı Yıldırım Akbulut'u Başbakan olarak atamış ve Akbulut Hükûmeti kurulmuştur.⁵⁵⁸

13 Kasım 1989'da Başbakan Yıldırım Akbulut tarafından TBMM'de okunan Hükûmet Programı Özal Hükûmetleri döneminde hazırlanmış olan programlarla benzerlik taşımıştır.⁵⁵⁹

II. Özal Hükûmeti döneminde hazırlanan ve onaylanan ABYKP, Akbulut Hükûmeti döneminde uygulamaya konmuştur.

22 Mart 1991 tarihli 3701 sayılı yasa, bu hükûmet döneminde çıkarılmıştır.

15 Haziran 1991'de ANAP'ta genel başkanlık seçimi yapılmış, seçimi Mesut Yılmaz kazanmıştır. Genel Başkanlığı kaybeden Yıldırım Akbulut, 16 Haziran 1991'de Başbakanlıktan istifa etmiş;⁵⁶⁰ 23 Haziran 1991'de yeni hükûmetin kabulüne kadar görevde kalmıştır.

⁵⁵⁷ TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 3. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 33. Cilt, 31 Ekim 1989, s.128; "Özal 8. Cumhurbaşkanı", *Cumhuriyet* (1 Kasım 1989), s.1; "Özal Çankaya'da", *Milliyet* (1 Kasım 1989), s.1

⁵⁵⁸ "Ya Tatarsa Hükûmeti", *Cumhuriyet* (10 Kasım 1989), s.1; "Devlet Zirvesi Sil Baştan", *Milliyet* (10 Kasım 1989), s.1

⁵⁵⁹ Hükûmet Programı için Bk. TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 3. Yasama Yılı, 30. Birleşim, 33. Cilt, 10 Kasım 1989, s.337-366

⁵⁶⁰ "Hükûmet Pazarlığı", *Cumhuriyet* (17 Haziran 1991), s.1

3.2.6.2. I. Yılmaz Hükûmeti

15 Haziran 1991’de ANAP Genel Başkanlığı’nı kazanan Mesut Yılmaz, 23 Haziran 1991’de I. Yılmaz Hükûmeti’ni kurmuştur.⁵⁶¹

30 Haziran 1991’de Başbakan Mesut Yılmaz tarafından TBMM’de okunan Hükûmet Programında ANAP iktidarları döneminde uluslararası uyuma önem veren, çağdaş, yeni şartlara uygun kalkınma planları hazırlandığını ve uygulandığını ifade edilmiştir.⁵⁶²

14 Ağustos 1991 tarihli 437 sayılı KHK, bu hükûmet döneminde DPT ve planlama alanında yapılan en önemli yasal değişiklik olmuştur.

I.Yılmaz Hükûmeti, 20 Ekim 1991’de yapılmak üzere erken genel seçim kararı almış⁵⁶³ ve seçim sonrası, 20 Kasım 1991’de, kurulacak olan yeni hükûmete kadar görevde kalmıştır.

3.2.6.3. VII. Demirel (V. Koalisyon) Hükûmeti

20 Ekim 1991’de yapılan erken genel seçimlerde 8 yıllık ANAP iktidarı son bulmuş, DYP birinci parti olmuş ve koalisyon hükûmeti kurulma çalışmaları başlamıştır.⁵⁶⁴ Bir aylık görüşmeler neticesinde DYP ve SHP koalisyon hükûmeti kurma konusunda anlaşmış ve 20 Kasım 1991’de Süleyman Demirel Başbakanlığında VII. Demirel (V. Koalisyon) Hükûmeti kurulmuştur.⁵⁶⁵

25 Kasım 1991’de Başbakan Süleyman Demirel tarafından TBMM’de okunan Hükûmet Programında kalkınma ve planlama hususuna bölgesel kalkınma özelinde değinilmiştir. Buna göre:

⁵⁶¹ “Hükûmet Sahnede”, *Cumhuriyet* (23 Haziran 1991), s.1

⁵⁶² TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 4. Yasama Yılı, 129. Birleşim (Olağanüstü), 61. Cilt, 30 Haziran 1991, s.566

⁵⁶³ “Seçime Kesin Tarih: 20 Ekim”, *Cumhuriyet* (25 Ağustos 1991), s.1

⁵⁶⁴ “DYP Ortak Arayacak”, *Cumhuriyet* (21 Ekim 1991), s.1; “Ufukta Koalisyon Var... DYP Aldı”, *Milliyet* (21 Ekim 1991), s.1

⁵⁶⁵ “Demirel Keyifli Döndü”, *Cumhuriyet* (21 Kasım 1991), s.1; “Görev Başladı” *Milliyet* (21 Kasım 1991), s.1

“Bölgesel kalkınma planı, yalnız özel sektöre yönelik teşviklerle sınırlı kalmayacak, kamu kesimi de öncü ve girişimci olarak bölgenin ekonomik ve toplumsal sorunlarının çözümünde gerekli katkıyı yapacaktır.”⁵⁶⁶

6 Ocak 1992 tarihli 470 sayılı KHK, bu hükûmet döneminde yasalaşmıştır.

Cumhurbaşkanı Turgut Özal’ın 17 Nisan 1993’te vefat etmesi⁵⁶⁷ üzerine 16 Mayıs 1993’te TBMM’de yapılan Cumhurbaşkanlığı seçiminde 244 oy alarak Süleyman Demirel Cumhurbaşkanı seçilmiştir.⁵⁶⁸

3.2.6.4. I. Çiller Hükûmeti

Süleyman Demirel’in Cumhurbaşkanı seçilmesi üzerine boşalan DYP Genel Başkanlığına 13 Haziran 1993’de Tansu Çiller seçilmiştir.⁵⁶⁹ Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel tarafından hükûmet kurmakla görevlendirilen Tansu Çiller, 25 Haziran 1993’te DYP ve SHP’den oluşan koalisyon hükûmeti kurmuştur.⁵⁷⁰

Hükûmet Programı 30 Haziran 1993’te Başbakan Tansu Çiller tarafından TBMM’de okunmuştur. Hükûmet Programında kalkınmada öncelikli yöreler ve bölgesel kalkınma konuları üzerinde durulmuş ve şunlar ifade edilmiştir:

“Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgelerimizde yer alan 24 ilimizin kalkındırılmasını hızlandırmaya yönelik olarak hazırlanan ve uygulamaya konulan ‘Aksiyon Planı’, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde hedeflerine ulaştırılacaktır.

Devletin ekonomideki rolünün değişmesine paralel olarak, Planlamanın yapısında ve planlama yaklaşımında değişiklik yapılacaktır. Buna göre, Devlet Planlama Teşkilatı bilgi ve beyin merkezi haline dönüştürülecek, uluslararası kuruluşlarla iletişim içinde

⁵⁶⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Yasama Yılı, 7. Birleşim, 1. Cilt, 25 Kasım 1991, s.114

⁵⁶⁷ “Özal Yaşamını Yitirdi”, *Cumhuriyet* (18 Nisan 1993), s.1; “Elveda Özal”, *Hürriyet* (18 Nisan 1993), s.1; “Türkiye Sağolsun”, *Milliyet* (18 Nisan 1993), s.1; “Bir Işık Söndü”, *Sabah* (18 Nisan 1993), s.1

⁵⁶⁸ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 2. Yasama Yılı, 103. Birleşim, 35. Cilt, 16 Mayıs 1993, s.508; “Demirel’den Tarafsızlık Sözü”, *Cumhuriyet* (17 Mayıs 1993), s.1; “Herkesin Başkanı”, *Milliyet* (17 Mayıs 1993), s.1

⁵⁶⁹ “Tansu Çiller Ezdi Geçti”, *Cumhuriyet* (14 Haziran 1993), s.1; “Çiller Tarih Yazdı”, *Milliyet* (14 Haziran 1993), s.1

⁵⁷⁰ “Çiller’in Demirelsiz Kabinesi”, *Cumhuriyet* (26 Haziran 1993), s.1

çalışacak, ileriye yönelik stratejilerimizi oluşturacak geniş ufuklu politikalar belirlenmesinde öncülük edecektir.

Uygulamayı yönlendiren, dinamik bir yapıya kavuşturulan bir bölümü de olacaktır. Planlan, katılımcı özellikleri, toplumsal uzlaşma gerçekleştirecek ve özel kesim için orta ve uzun vadeli belirsizlikleri giderici genel bir tablo sunma görevini de üstlenecektir.”⁵⁷¹

16 Eylül 1993 tarihli 511 sayılı KHK, bu hükûmet döneminde yasalaşmıştır. 511 sayılı KHK’nın Anayasa Mahkemesi kararıyla iptal edilmesi sonrasında 24 Haziran 1994 tarihli 540 sayılı KHK hazırlanmış ve yasalaştırılmıştır.

Türkiye’de yaşanan ekonomik krizden kurtulmak amacıyla 5 Nisan 1994’te bir dizi ekonomik kararlar alınmıştır. Hükûmet, 5 Nisan kararlarının ekonomik dengeler üzerindeki etkisinin belirlenerek bunun, hazırlanacak kalkınma planına yansıtılabilmesi amacıyla YBYKP’nın bir yıl ertelenmesine karar vermiştir.⁵⁷² YBYKP’nın bir yıl ertelenmesi nedeniyle hazırlanan “1995 Yılı Geçiş Programı” yürürlüğe girmiştir.

Koalisyon partileri arasında yaşanan sorun nedeniyle Başbakan Tansu Çiller 20 Eylül 1995’te istifasını Cumhurbaşkanı Süleyman Demirel’e sunmuştur.⁵⁷³

3.2.7. 1995 Yılı Geçiş Programı Dönemi ve Hükûmetleri

YBYKP, 1995-1999 yılları kapsayacak şekilde hazırlanıp 1 Ocak 1995’de yürürlüğe girmesi gerekiyordu. Ancak, yaşanan ekonomik kriz sonrası uygulamaya konan 5 Nisan Kararları sonrası I. Çiller Hükûmeti planı bir yıl erteleyerek 1995 yılı için bir Geçiş Programı’nı yürürlüğe koymuştur.

1995 Yılı Geçiş Programı’nın ana hedefi; “makroekonomik istikrarı sürekli kılacak, büyümeyi sürdürülebilir bir temele oturtacak ve Türk Ekonomisinin uluslararası rekabet gücünü artırarak küreselleşme ve bölgesel bütünleşme sürecine etkin bir biçimde

⁵⁷¹ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 37. Cilt, 30 Haziran 1993, s.389,393

⁵⁷² “7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Ertelendi”, *Cumhuriyet* (15 Eylül 1994), s.6

⁵⁷³ “Gündem, Erken Seçim”, *Cumhuriyet* (21 Eylül 1995), s.1; “Şok Dalgası”, *Milliyet* (21 Eylül 1995), s.1

katılımını sağlayacak yapısal reformların geciktirilmeden tamamlanmasıdır.”⁵⁷⁴ şeklinde açıklanmıştır.

1995 Yılı Geçiş Programı, I. Çiller Hükûmeti döneminde uygulanmaya başlamış ve Ekim 1995’e kadar da bu hükûmet kontrolünde devam etmiştir. Bu program dönemde kurulan diğer hükûmetler ise şunlardır:

II. Çiller Hükûmeti (5 Ekim 1995-30 Ekim 1995)

III. Çiller Hükûmeti (30 Ekim 1995-6 Mart 1996)

I.Çiller Hükûmeti koalisyon ortakları arasında yaşanan sorunlar nedeniyle dağılmış; 5 Ekim 1995’te Tansu Çiller, MHP’nin dışarıdan desteğiyle azınlık hükûmeti kurmuştur.⁵⁷⁵ Kurulan II. Çiller Hükûmeti, 15 Ekim 1995’te TBMM’de yapılan oylamada güvenoyu alamamış⁵⁷⁶ ve Tansu Çiller istifa etmiştir.

Yaşanan hükûmet krizi sonrası erken seçim kararı alınmış, seçim sonrası kurulacak olan hükûmete kadar da 30 Ekim 1995’te DYP-CHP Koalisyonunda seçim hükûmeti olarak III. Çiller Hükûmeti kurulmuştur.⁵⁷⁷

3.2.8. Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (YBYKP) Dönemi

YBYKP çalışmaları 1 Nisan 1993’te Resmi Gazete’de yayınlanan Başbakanlık genelgesiyle başlamıştır. Başbakan Süleyman Demirel imzalı genelde şu ifadeler yer almaktadır:

“Hazırlık çalışmaları Devlet Planlama Teşkilatı’nca başlatılan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı, Milletimizin ortak eseri olacaktır.

Yedinci Plan için Kurulacak komisyonlar, ülkenin gelişme potansiyelinin belirlenmesine, yönlendirilmesine ve Plan'a ilişkin ilke ve politikaların tespitine yardımcı olacaktır. Bu itibarla, Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı hazırlık çalışmaları toplumun

⁵⁷⁴ T.C. Resmi Gazete, 1995 Yılı Geçiş Programı, 30 Ekim 1994, Sayı: 22096 (Mükerrer), s.12,16

⁵⁷⁵ “Çiller, Türkeş’e Teslim”, *Cumhuriyet* (6 Ekim 1995), s.1; “Çiller Başardı”, *Milliyet* (6 Ekim 1995), s.1

⁵⁷⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 5. Yasama Yılı, 9. Birleşim, 94. Cilt, 15 Ekim 1995, s.555

⁵⁷⁷ “Köşk’ten Hükûmete Onay”, *Cumhuriyet* (31 Ekim 1995), s.1

çeşitli kesimlerinin genel olarak üzerinde uzlaştığı politikaların saptanması ve planlanmasına katkıda bulunmaya yönelik olacaktır.

Komisyon çalışmalarının tam bir etkinlikle sürdürülebilmesi; üniversitelerimizin, bütün kamu ve özel sektör kuruluşlarımızın değişik alanlarda kurulacak komisyonlara üst düzey yetkilileri ve uzmanlarıyla katılmaları ve bunların üstün gayret ve özverileri ile mümkün olabilecektir.”⁵⁷⁸

Ağustos 1993'te özel ihtisas komisyonlarının Plan'ın nihai taslaklarını içeren raporları hazırlanmıştır. Plan'ın son taslağı ise Kasım 1993'te hazır hale getirilmiştir. Ancak Tansu Çiller'in Başbakanlığı döneminde plan çalışmaları durma noktasına gelmiştir.⁵⁷⁹ Bu durum yaşanmasındaki en önemli etken yaşanan ekonomik kriz ve krize karşı alınmak istenen önlemler olmuştur. Nitekim bir yandan plan çalışmaları devam ederken diğer yanda da hükûmet 5 Nisan 1994'te bir dizi ekonomik kararlar içeren bir paket açıklamıştır. Bu kararların uygulanabilmesi içinde 1995 yılını kapsayan bir Geçiş Programı uygulamaya konmuştur.

Geçiş Programı'nın uygulandığı 1995 yılı içinde plan çalışmalarına da devam edilmiştir. YPK'nın YBYKP stratejisine ilişkin 25 Nisan 1995 tarihli kararı 27 Nisan 1995'te Bakanlar Kurulu'nda görüşülerek kabul edilmiştir.⁵⁸⁰

YBYKP'nın TBMM'deki görüşmeleri 12 Temmuz 1995'te başlamıştır.⁵⁸¹ Görüşmeler sırasında plana muhalefetin eleştirileri olduğu kadar koalisyon ortağı CHP de planı eleştirmiş ve planda değişiklik yapılmasını istemiştir.⁵⁸² Refah Partisi (RP) görüşmeler sırasında kamu iş yerlerinde başörtüsü yasağının kaldırılması ve 8 yıllık temel eğitimin 5 yıldan sonraki 3 yıllık bölümünün imam hatip liselerinde de tamamlanabilmesine ilişkin değişiklik önergelerinin plan metnine alınması için girişimlerde bulunmuştur, önergelerin talep görmemesi üzerine çalışmayı engelleme girişimlerinde bulunmuştur.⁵⁸³ 18 Temmuz 1995'te TBMM'de yapılan oylama sonucunda

⁵⁷⁸ T.C. Resmi Gazete, Başbakanlık Genelgesi 93/7, 1 Nisan 1993, Sayı: 21539 (Mükerrer), s.6

⁵⁷⁹ “Hükûmet Plansız Programsız”, *Cumhuriyet* (7 Mart 1995), s.7

⁵⁸⁰ T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 6 Mayıs 1995, Sayı: 22279

⁵⁸¹ “7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Meclis'te”, *Milliyet* (13 Temmuz 1995), s.7

⁵⁸² “CHP, Planda Değişiklik İstiyor”, *Cumhuriyet* (13 Temmuz 1995), s.5

⁵⁸³ “Kalkınma Planına RP Engeli”, *Cumhuriyet* (15 Temmuz 1995), s.19

YBYKP, 70 ret oyuna karşılık 142 kabul oyuyla kabul edilmiştir.⁵⁸⁴

Plan'ın kabulü sonrası hükûmet adına teşekkür konuşması yapan Devlet Bakanı Abdullah Aykon Doğan, konuşmasında planın “5000 uzmanın, 27 ayı aşkın bir süre emek verdiği, değişik yapıda, değişik bir felsefede ve Türkiye'yi 21 inci asra taşıyacak çok değerli bir belge” olduğunu ve dünyada yaşanan değişime uygun olarak yeni bir anlayışla hazırlandığını belirtmiştir.⁵⁸⁵

Dört bölümden oluşan plan metnine göre YBYKP ile ülkemizin gelişmiş ülkeler arasında yer alması hedeflenmiştir.⁵⁸⁶

YBYKP kurumsal ve hukuksal düzenlemelere ağırlık vermesi itibarıyla kapsam açısından diğer planlardan ayrılmıştır.⁵⁸⁷ Diğer yandan, planda dünya ekonomisiyle bütünleşme sürecine ilişkin vurgu yapılmış, stratejik planlamaya dair yaklaşımlar sergilemiştir.⁵⁸⁸

Bu plan döneminde görev yapan hükûmetler şunlardır:

“III. Çiller Hükûmeti (30 Ekim 1995-6 Mart 1996)

II. Yılmaz Hükûmeti (6 Mart 1996-28 Haziran 1996)

Erbakan Hükûmeti (28 Haziran 1996-30 Haziran 1997)

III. Yılmaz Hükûmeti (30 Haziran 1997-11 Ocak 1999)

IV. Ecevit Hükûmeti (11 Ocak 1999-28 Mayıs 1999)

V. Ecevit Hükûmeti (28 Mayıs 1999-18 Kasım 2002)”⁵⁸⁹

⁵⁸⁴ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 4. Yasama Yılı, 142. Birleşim, 92. Cilt, 18 Temmuz 1995, s.328; “Kalkınma Planında Temel, Özelleştirme”, *Cumhuriyet* (19 Temmuz 1995), s.5

⁵⁸⁵ TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 4. Yasama Yılı, 142. Birleşim, 92. Cilt, 18 Temmuz 1995, s.339

⁵⁸⁶ *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, (Ankara: DPT Yayınları, 1995), s.19

⁵⁸⁷ Volkan Özdemir, *Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014), s.23

⁵⁸⁸ İlhan Dülger, *Türkiye’de Demokratik Planlı Kalkınma*, s.10

⁵⁸⁹ İrfan Neziroğlu-Tuncer Yılmaz (Haz.), *Koalisyon Hükûmetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükûmet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 3, (Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Haziran 2015), s.2017-2827

YBYKP dönemi siyasi istikrarsızlığın ön plan çıktığı bir dönem olmuştur. Bu nedenle yaşanan ekonomik dengesizlikler de çözüme kavuşturulamamış; planda öngörülen gelişmeler gerçekleştirilememiştir.

3.2.9. Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (SBYKP) Dönemi

14 Ağustos 1999'da Başbakan Bülent Ecevit tarafından yayınlanan genelge ile SBYKP hazırlık çalışmalarına başlanmıştır.⁵⁹⁰

YPK tarafından hazırlanan “Uzun Vadeli Gelişmenin (2001-2023) ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın (2001-2005) Temel Amaçları ve Stratejisi” 26 Mayıs 2000'de Bakanlar Kurulu'na kabul edilmiş⁵⁹¹ ve TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu'na gönderilmiştir.⁵⁹² TBMM'de görüşülen SBYKP, 21 ret oyuna karşılık 182 kabul oyuyla yasalaşmıştır.⁵⁹³

SBYKP, Uzun Vadeli Strateji (2001-2023) ile birlikte hazırlanmıştır. Bu durum plan metninde “Uzun Vadeli Gelişmenin Temel Amaçları ve Stratejisi (2001-2023)” başlığı altında şu şekilde açıklanmıştır:

“VIII. Plan, dünyada köklü ekonomik ve sosyal değişimlerin yaşandığı bir dönemde hazırlanmıştır. Dünyada yaşanan bu değişimin sunabileceği imkânlardan ülkemizin en üst düzeyde yararlanabilmesini sağlamak, uzun vadeli bir gelişme stratejisini gerekli kılmaktadır.”⁵⁹⁴

SBYKP'nın temel amacı plan metninde şu şekilde açıklanmıştır:

“VIII. Plan dönemi, toplumun yaşam kalitesinin yükseldiği, kesintisiz ve istikrarlı büyüme sürecine girildiği, Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki temel dönüşümlerin gerçekleştirildiği, dünya ile bütünleşmenin sağlandığı ve ülkemizin dünyada ve bölgesinde daha güçlü, etkili ve saygın yer edindiği bir dönem olacaktır.

⁵⁹⁰ T.C. Resmi Gazete, Başbakanlık Genelgesi 1999/7, 14 Ağustos 1999, Sayı: 23786, s.19-43

⁵⁹¹ T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı 2000/681, 1 Haziran 2000, Sayı: 24066 (Mükerrer), s.1-20

⁵⁹² “Beş Yıllık Plan Meclis'te”, *Milliyet* (13 Haziran 2000), s.5

⁵⁹³ TBMM Tutanak Dergisi, 21. Dönem, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 37. Cilt, 26 Haziran 2000, s.458; “Beş Yıllık Plan Kabul Edildi”, *Cumhuriyet* (28 Haziran 2000), s.5

⁵⁹⁴ *Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, (Ankara: DPT Yayınları, 2000), s.21

VIII. Beş Yıllık Kalkınma Planı küreselleşmenin ekonomik ve sosyal hayatı derinden etkilediği bir dönemde, insanımıza bilgi toplumunun gereklerine her yönüyle uygun özellikleri kazandıracak ulusal çabaya ışık tutan temel bir belge olacaktır.

Toplumsal dönüşüm, öngören uzun vadeli gelişme stratejisinin ilk beş yıllık dönemini kapsayacak olan VIII. Planda, toplumun yaşam kalitesinin artırılması, ülkemizin dünya hasılasından daha çok pay alması, Avrupa Birliği üyeliği perspektifinde dünya ile bütünleşmenin hızlandırılması, ülkemizin dünyada ve bölgesinde daha etkin bir güç haline gelmesi amaçlanacaktır.”⁵⁹⁵

SBYKP, stratejik planlama anlayışıyla hazırlanan ilk kalkınma planıdır. Ayrıca, sektör planlaması yerine çok yıllık bütçelemenin uygulamaya geçirildiği bir plan olmuştur.⁵⁹⁶

Diğer yandan, 1990’ların sonu ve 2000’lerin başında hareketlenen Avrupa Birliği (AB) ile ilişkiler, birçok kurumsal düzenlemeleri beraberinde getirdiği gibi planlama çalışmalarında da belirleyici olmuştur. Bu bakımdan SBYKP, AB’ye uyum süreci için gerekli yapısal düzenlemelerin yapılmasında bir aracı konumunda olmuştur.⁵⁹⁷

SBYKP ile birlikte DPT’nin faaliyetlerinde de dönüşüm yaşanmış; plan yapan bir kurum olma dışında belirlenen politikalarda koordinasyon sağlayan bir yapıya dönüşmüştür.⁵⁹⁸

Bu plan döneminde görev yapan hükûmetler şunlardır:

V. Ecevit Hükûmeti (28 Mayıs 1999-18 Kasım 2002)

Abdullah Gül Hükûmeti (18 Kasım 2002-14 Mart 2003)

I.Erdoğan Hükûmeti (14 Mart 2003-28 Ağustos 2007)

⁵⁹⁵ Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005, s.25,26,219

⁵⁹⁶ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.223

⁵⁹⁷ Eren Delice, *Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığına Türkiye’de Planlamanın Değişimi: 1980’den Günümüze Bir Kamu Politikası Analizi*, (Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014), s.96

⁵⁹⁸ Ender Akyol, *Türkiye’nin Kalkınma Yönetimi Politikası*, s.203

SBYKP, Bülent Ecevit Başbakanlığındaki V. Ecevit (Üçlü Koalisyon) Hükûmeti döneminde hazırlanarak yürürlüğe girmiştir. 3 Kasım 2002’de gerçekleştirilen genel seçimler sonucunda AKPARTİ tek başına hükûmet kurma çoğunluğunu elde etmiştir.⁵⁹⁹

18 Kasım 2002’de AKPARTİ hükûmetlerinin ilki olan Abdullah Gül Hükûmeti kurulmuştur. Yaklaşık 4 ay süren Abdullah Gül Hükûmeti sonrası ise 14 Mart 2003’te Recep Tayyip Erdoğan Başbakanlığında I. Erdoğan Hükûmeti kurulmuştur.⁶⁰⁰

SBYKP’nın ilk yıllarında Kasım 2000 ve Şubat 2001 ekonomik krizlerinin etkisi görülmüştür. Yaşanan krizlere rağmen, sonrasında uygulamaya konulan istikrar programı ve yapısal reformlarla ekonomide bir dönüşüm süreci yaşanmaya başlamıştır.⁶⁰¹

Avrupa Komisyonu Ekim 2001’de diğer aday ülkelerde olduğu gibi Türkiye’den de, 2004-2006 dönemini kapsayan bir Ön Ulusal Kalkınma Planı (ÖÜKP) hazırlanmasını talep etmiştir. ÖÜKP’nın, koordinasyonu DPT’ye verilmiş, DPT Müsteşarı da yönetim sorumlusu olarak belirlenmiştir. ÖÜKP’nın hazırlanma sürecine, DPT’nin koordinasyonunda kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşlarının katılması öngörülmüştür. Planın hazırlanması şu belgelere dayandırılmıştır:

- “Uzun Vadeli Strateji (2001-2023)
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı
- Özel İhtisas Komisyonu Raporları
- 2003 Yılı Katılım Öncesi Ekonomik Programı
- KOBİ Stratejisi ve Eylem Planı
- Türkiye Sanayi Politikası Dokümanı
- Katılım Ortaklığı Belgesi
- Ulusal Program
- İlerleme Raporu”⁶⁰²

SBYKP 2005’te tamamlanırken 2006 yılı itibariyle DKP’nın uygulanması gerekiyordu. Ancak, plan döneminin AB Mali takvimi dikkate alınarak hazırlanması için DKP’nın bir yıl ertelenerek 2007 yılında uygulanması planlanmıştır. Bu amaçla 28 Nisan

⁵⁹⁹ “AKP Tek Başına”, *Milliyet* (4 Kasım 2002), s.1

⁶⁰⁰ “Tezkere Kabinesi”, *Milliyet* (15 Mart 2003), s.1

⁶⁰¹ *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*, (Ankara: DPT Yayınları, 2006), s.21

⁶⁰² Ender Akyol, *Türkiye’nin Kalkınma Yönetimi Politikası*, s.213-215

2005 tarihli 5339 sayılı “2006 Yılı Programının Hazırlanmasına Dair Kanun” çıkarılmıştır. Kanuna göre, 2006 yılı programının, hükûmet programı ve izlenen politikalar doğrultusunda hazırlanarak yürürlüğe konulması hususunda Bakanlar Kurulu yetkili kılınmıştır.⁶⁰³

3.2.10. Dokuzuncu Kalkınma Planı (DKP) Dönemi

2006 yılında uygulanmaya konulması gereken DKP, bir yıl ertelenmiş ve 2006 yılı için bir program hazırlanmıştır. Bu süreçte DKP’nin hazırlıklarına da başlanmıştır. Nitekim 5 Temmuz 2005’te yayınlanan Başbakanlık genelgesiyle DKP’nin hazırlıklarına başlanması resmileştirilmiştir. İlgili genelde DKP için şu hususlar belirtilmiştir:

“Plan hazırlık dönemleri, ülke sorunlarının kapsamlı ve ayrıntılı bir şekilde tartışılması, kalkınma tercihlerinin ortaya konması ve ülkenin geleceğine olan inancın tazelenmesi bakımından iyi bir fırsat yaratmaktadır. 2007-2013 dönemini kapsayacak olan 9. Kalkınma Planı, AB’ye üyelik sürecine katkı sağlaması bakımından da ayrı bir önem taşımaktadır. Bu nedenle 9. Kalkınma Planı, AB’ye üyelik sürecinin gerektirdiği Ulusal Kalkınma Planı ve Katılım Öncesi Ekonomik Program gibi plan ve programların temel dayanağını teşkil edecek ve bu dokümanların uyumlaştırılmasını sağlayarak tüm planlama çalışmalarını yönlendirici bir işleve sahip olacaktır.”⁶⁰⁴

21 Nisan 2006’da YPK tarafından hazırlanan Dokuzuncu Kalkınma Planı Stratejisi, 24 Nisan 2006’da Bakanlar Kurulunca kabul edilmiş⁶⁰⁵ ve 12 Haziran 2006’da görüşülmek üzere TBMM Plan ve Bütçe Komisyonuna gönderilmiştir.

DKP, 28 Haziran 2006’da TBMM’de yapılan oylama sonucunda 50 ret oyuna karşılık 271 kabul oyuyla yasalaşmıştır.⁶⁰⁶

DKP, AB’ye üyelik sürecine katkı sağlayacak temel strateji dokümanı olarak hazırlanmıştır. Ayrıca, DKP, AB üyelik sürecine verilen önemden dolayı, hedef ve amaçlarını da bu yönde belirleyen bir plan olmuştur.⁶⁰⁷ Bu bakımdan planın vizyonu,

⁶⁰³ T.C. Resmi Gazete, 2006 Yılı Programının Hazırlanmasına Dair Kanun, 3 Mayıs 2005, Sayı: 25804

⁶⁰⁴ T.C. Resmi Gazete, Başbakanlık Genelgesi 2005/18, 5 Temmuz 2005, Sayı: 25866

⁶⁰⁵ T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı 2006/10399, 13 Mayıs 2006, Sayı: 26167

⁶⁰⁶ TBMM Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 4. Yasama Yılı, 121. Birleşim, 125. Cilt, 28 Haziran 2006, s.390

⁶⁰⁷ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.227

“istikrar içinde büyüyen, gelirini daha adil paylaşan, küresel ölçekte rekabet gücüne sahip, bilgi toplumuna dönüşen ve AB’ye üyelik için uyum sürecini tamamlayan bir Türkiye”⁶⁰⁸ olarak belirlenmiştir.

DKP, hem kendisinden önceki SBYKP ile ortak özellikler taşımakta hem de kendisinden önceki bütün planlardan farklı yönleriyle ön plana çıkmıştır. DKP, stratejik planlama anlayışı gereği ayrıntılı hükümler içermemiş, sadece genel hedef ve stratejinin belirlendiği bir plan olmuştur. Bu nedenle DKP diğer planlara göre daha az sayfa sahip olmuştur. DKP’nın diğer bir farkı da süresinin 7 yıl olmasıdır. Bunun en önemli nedeni AB Mali Takvimi dikkate alınmış olmasıdır. Bu yüzden DKP 2007-2013 yıllarını içine alan 7 yıllık bir plan olarak hazırlanmıştır.⁶⁰⁹

DKP’nın en önemli özelliği ise DPT tarafından hazırlanan son plan olmasıdır. Zira DPT, 8 Haziran 2011 tarihinde yürürlüğe içeren 641 sayılı KHK ile tüm görev ve yetkilerini yeni oluşturulan Kalkınma Bakanlığı’na devretmiştir.

8 Haziran 2011 tarihli 641 sayılı KHK⁶¹⁰ ile DPT’nin tüm görev ve yetkileri yeni oluşturulmuş olan Kalkınma Bakanlığı’na devredilmiştir. 2014-2018 yılları arasında uygulanan Onuncu Kalkınma Planı, Kalkınma Bakanlığı koordinasyonunda hazırlanmıştır.⁶¹¹ Cumhurbaşkanlığı Hükûmet Sisteminin ilk kalkınma planı olan On Birinci Kalkınma Planı ise 2019-2023 yılları arasında uygulanmıştır. On Birinci Kalkınma Planı, bakanlıklar başta olmak üzere kamu kurum ve kuruluşlarının yanı sıra toplumumuzun tüm kesimlerinden çok sayıda temsilcinin katkılarıyla katılımcı bir yaklaşımla hazırlanmıştır.⁶¹² On İkinci Kalkınma Planı ise 2024-2028 yıllarını kapsayacak şekilde Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığının koordinasyonunda kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları temsilcileri ile akademisyenlerin katkılarıyla hazırlanmıştır.⁶¹³

⁶⁰⁸ *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*, s.10-11

⁶⁰⁹ Barış Övgün, *Devlet ve Planlama*, s.225; DKP’nın 7 yıllık olacağı 2003 yılına ait gazete haberlerinde de görülmüştür. 1 Ekim 2003 tarihli Milliyet gazetesinde DKP’nın 7 yıllık olacağı, DPT’nin planı yeni bir konseptle hazırlayacağı, planın Rolling plan olarak bilenen bir modelde hazırlanacağı ifade edilmiştir. Bk. “Kalkınma Planında Rolling Dönemi”, *Milliyet* (1 Ekim 2003), s.7

⁶¹⁰ *T.C. Resmi Gazete, Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname*, 8 Haziran 2011, Sayı: 27958

⁶¹¹ *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*, (Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2013), s.3

⁶¹² *On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, (Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019), s.1-2

⁶¹³ *On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*, (Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023), s.2

3.3. SİYASİ PARTİ SEÇİM BEYANNAMELERİNDE PLANLAMA

3.3.1. Planlı Dönem Öncesi Seçim Beyannamelerinde Planlama

14 Mayıs 1950’de yapılan genel seçimlere CHP, DP ve MP katılmıştır. 1950 seçimleri, seçime katılan partilerin tamamının seçim beyannamesi yayımladıkları ilk seçimdir.⁶¹⁴ CHP’nin seçim beyannamesinde kalkınma hususuna “Doğu Kalkınması” başlığı altında değinilmiş; iki yıldır uygulanmakta olan Doğu Kalkınma Programı’nın devam edeceğini ve bu şekilde bölgenin kalkınmasının sağlanacağı belirtilmiştir.⁶¹⁵

2 Mayıs 1954’te yapılan genel seçimlere beş siyasi parti katılmıştır. Ancak CHP ve CMP harici diğer siyasi partiler seçim beyannamesi yayımlamamıştır.⁶¹⁶ CHP’nin seçim beyannamesi 1950’deki ile benzerlik göstermiş ve hükûmetleri döneminde uygulanan “Doğu Kalkınması Programı”na atıf yapılarak iktidara geldiklerinde bu programın yeniden uygulanması için girişimlerde bulunulacağına değinilmiştir.⁶¹⁷

CMP’nin seçim beyannamesinde DP iktidarının iktisadi ve mali politikaları plansız ve dümensiz olarak nitelendirilmiş ve “Köy kalkınması” başlığı altında köylerdeki refah seviyesinin yükseltilmesinin programın ana hedefi olacağı belirtilmiştir.⁶¹⁸

27 Ekim 1957’de yapılan genel seçimlere beş siyasi parti katılmış; iktidardaki DP hariç⁶¹⁹ CHP, CMP, HP ve VP seçim beyannamesi yayımlamıştır. Genel anlamda

⁶¹⁴ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler-Beyannameler (1923-1980)*, (Ankara: TBMM Basımevi, 2022), s.139; “M.Partisinin Seçim Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (9 Nisan 1950), s.1,3; “CHP’nin Seçim Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (28 Nisan 1950), s.1,4; “Demokrat Parti Dün Seçim Beyannamesini Yayınladı”, *Cumhuriyet* (9 Mayıs 1950), s.1; “Demokrat Parti, Beklenen Seçim Beyannamesini Dün Gece Neşretti”, *Milliyet* (9 Mayıs 1950), s.1

⁶¹⁵ “CHP’nin 4 Yıllık Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (28 Nisan 1950), s.4; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.145

⁶¹⁶ “CHP’nin Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (20 Nisan 1954), s.1,5; “Türkiye Köylü Partisi Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (20 Nisan 1954), s.1,6

⁶¹⁷ “Cumhuriyet Halk Partisinin Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (20 Nisan 1954), s.5; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.173

⁶¹⁸ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.183

⁶¹⁹ DP’nin seçim beyannamesi yayınlamayacağına dair gazete haberleri bulunmaktadır. Bk. “Demokrat P. Seçim Beyannamesi Yayıyor”, *Cumhuriyet* (9 Ekim 1957), s.1,5; “DP Beyanname Yayınlamayacak”, *Vatan* (11 Ekim 1957), s.1; Ayrıca 12 Ekim 1957 tarihli Vatan gazetesinde DP’nin seçim beyannamesinin yayınlanmaması ile ilgili olarak haberler yer almış, 9 Eylül’de Devlet Vekili Emin Kalafat tarafından neşredilen yazının bir kısmının seçim beyannamesi sayılacağı belirtilmiştir. Bk. “DP’nin Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (12 Ekim 1957), s.1,5; Fuad Köprülü de konuyla ilgili 10 Ekim 1957 ve 17 Ekim 1957 tarihli Vatan gazetelerinde birer yazı kaleme almıştır. Bk. Fuad Köprülü, “Programını Unutan Demokrat Parti”, *Vatan* (10 Ekim 1957), s.1,3; Fuad Köprülü, “Demokrat Partinin Kapalı Beyannamesi”, *Vatan* (17 Ekim 1957), s.1,3

bakıldığında iktidar partisi DP, iktisadi alanda plansız, programsız olmakla eleştirilmiş ve bu nedenle diğer siyasi partiler seçim beyannamelerinde planlı kalkınma vurgusunda bulunmuşlardır.

CHP seçim beyannamesinde⁶²⁰ iktisadi politikalar ve kalkınma “İktisadi politikamızın ana istikameti, İktisadi envanter, program ve İktisadi kalkınma” başlıkları altında toplanmış ve plan ve program fikri ortaya atılarak şu ifadelere yer verilmiştir:

“Biz CHP olarak, yurdumuzun bütün tabii kaynaklarını harekete geçirecek, iş sahasını genişleyecek ve istihsalı artıracak, vatandaşlara daha üstün bir refah seviyesi sağlayacak süratli, devamlı ve hakiki bir iktisadi kalkınmanın, her şeyden evvel ihtiyaçlarımızla imkânlarımız arasında dinamik ve ahenkli bir muvazene kuran ve bütün iktisadi hayatımızı bir bütün olarak göz önünde bulunduran plan ve program fikriyle mümkün olacağına kaniyiz.

İlim ve ihtisas adamlarına, borçlarımızın, taahhütlerimizin, kaynaklarımızın, hülasa iktisadi durumumuzun tam bir envanterini yaptırarak iktisadi durumumuzun hakikatlerini memlekete bildireceğiz.

Bu envanterin ışığı altında ve iktisadi gelişmemizi bir bütün olarak kavrayan bir program yapacağız.

... hesaplı ve programlı bir çalışma ile halkı refaha kavuşturacak bir iktisadi kalkınma politikası takip edeceğiz.”⁶²¹

CMP'nin seçim beyannamesinde “İktisadi ve Sosyal Meselelerimiz” başlığı altında değerlendirilmiş ve kalkınma meselesinin plan ve programa bağlı olarak yürütüleceği belirtilmiştir.⁶²²

Hürriyet Partisi (HP) 1957 seçimlerinde parti programı ve seçim beyannamesi⁶²³ dışında ülke meseleleri üzerinde broşür ve afişler de hazırlamıştır.⁶²⁴ Bu broşürlerden biri

⁶²⁰ “İlk Olarak Halk Partisi Taahhütleri Açıkladı”, *Cumhuriyet* (11 Ekim 1957), s.1; “CHP Beyannamesi Dün Yayınlandı”, *Milliyet* (11 Ekim 1957), s.1; “CHP Beyannamesi Neşredildi”, *Vatan* (11 Ekim 1957), s.1,4

⁶²¹ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.193-194

⁶²² “CMP'nin Seçim Beyannamesi”, *Milliyet* (22 Ekim 1957), s.3; “CMP'nin Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (22 Ekim 1957), s.1,5; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s. 201

⁶²³ “Hürriyet Partisi Seçim Beyannamesini Açıkladı”, *Cumhuriyet* (19 Ekim 1957), s.1,5; “Hür.P.nin Seçim Beyannamesi Yayınlandı”, *Milliyet* (19 Ekim 1957), s.1,5; “Hür.P.nin Beyannamesi”, *Vatan* (19 Ekim 1957), s.1,5

⁶²⁴ Kadri Unat, “Seçim Afişleri Işığında Hürriyet Partisi'nin 1957 Genel Seçimi Kampanyası”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27 (2017), s.267-291

de “Hürriyet ve Refah Yolu: Hürriyet Partisi’nin 5 Yıllık Gelişme Planı” adlı bir seçim broşürüdür. Seçim beyannamesinde de iktisadi meseleler bu broşürde belirtilen hususlar çerçevesinde değerlendirilmiş ve “Milletçe kalkınmayı, milletçe hürriyet ve refaha kavuşmayı, içtimai adalet ve emniyet esaslarını gaye edinen, serbest rekabete müstenit müstakar bir para ve fiyat politikasını bu gayenin temel şartı sayan, planlı ve programlı bir iktisadi düzende görmekteyiz.”⁶²⁵ denilmiştir.

Vatan Partisi (VP) de seçim beyannamesinde dört yıllık planlar dâhilinde büyük sanayi hamlelerinin yapılacağını ve bu şekilde ülkenin gelişmiş bir medeniyete ulaşacağına değinilmiştir.⁶²⁶

Planlı dönem öncesi planlama hususundaki en önemli gelişmelerden birisi CHP’nin 12 Ocak 1959’da gerçekleşen ve 4 gün süren 14. Kurultayında ilan edilen “İlk Hedefler Beyannamesi” olmuştur.⁶²⁷ İlk Hedefler Beyannamesi içerdiği konular bakımında 1961 Anayasası’na temel oluşturmuştur. İlk Hedefler Beyannamesi’nin içerdiği başlıkların tamamına yakını, 1961 Anayasası’nda yer bulmuştur.⁶²⁸ Nitekim DPT’nin kurulması ve planlama çalışmalarının yapılmaya başlanması da beyannamede belirtilen hususlar çerçevesinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olmuştur.

3.3.2. Planlı Dönem Seçim Beyannamelerinde Planlama

3.3.2.1. 1961 Genel Seçimleri

1960 askeri müdahale sonrası ülkede yaşanan idari ve siyasi değişiklikler, DPT’nin kurulması ve planlı döneme geçilmesi siyasi partilerin planlı kalkınma konularına daha fazla eğilmelerine neden olmuştur. Bunun en belirgin göstergesi 1961 genel seçimleri olmuştur. Seçimlere katılan siyasi partiler beyannamelerinde planlı kalkınma hususlarına yer vermiş, ideolojik görüşleri çerçevesinde fikirler beyan etmişlerdir.

⁶²⁵ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.208

⁶²⁶ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.216

⁶²⁷ “CHP Kurultayının İlk Hedefler Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (15 Ocak 1959), s.1,5

⁶²⁸ Ozan Sülün, “*Cumhuriyet Halk Partisi’nin İlk Hedefler Beyannamesi (15 Ocak 1959)*”, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020), s.116

15 Ekim 1961’de yapılan genel seçimlere AP, CHP, CKMP ve YTP katılmış; seçime katılan tüm siyasi partiler seçim beyannamesi yayınlamıştır.⁶²⁹

AP’nin seçim beyannamesinde hazırlıkları yapılmakta olan plan çalışmalarına temkinli yaklaşılmış; “İktisadi Politikamız” başlığı altında şu hususlara değinilmiştir:

“... Memleketimizi, kader birliği yaptığımız büyük sanayici memleketlerle Birleşmiş Milletler İhtisas Teşkilatınca tespit olunmuş program ve tavsiyelere uyarak kalkındırmayı vazife saymaktayız.

... Sanayileşmede ferdi teşebbüslerin devlet tarafından planlanmasını kabul etmiyoruz, sadece desteklenmesini istiyoruz.

Ferdi teşebbüsü müdafaa ederken, iktisadi meselelerde devletin ve milli kaynakların desteğini ve lüzumunu da reddetmiyoruz. Ancak, devlet yapmayacak, yaptıracak prensibini benimsiyoruz. Yani, devlet, şahsi teşebbüslere yol gösterecek, hatta Almanya’da olduğu gibi, milli vazifeler verecektir.”⁶³⁰

“Sanayi Politikamız” başlığı altında ise “Sanayide yapılacak hamleler, milli bünyemize ve Türk hasletlerine uygun inkişaf seyrini sağlamalıdır. Şahsi teşebbüsün serbestçe gelişmesine getireceği menfaatin büyüklüğüne inanmış olarak, şahsi teşebbüse ilk planda yer vermeyi vazife telakki etmekteyiz”⁶³¹ denilmiştir.

CHP’nin seçim beyannamesi, 1959 İlk Hedefler Beyannamesi temelli olup kalkınma ve planlama vurgusu ön plana çıkmıştır. İlgili hususlar farklı başlıklar altında ve detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Bu başlıklardan bazıları şunlardır:

- “Hürriyet İçinde Hızla Kalkınma
- CHP’nin Plan Anlayışı – Planlı Kalkınma ve Özel Teşebbüs
- Planlı Kalkınma ve Sosyal Adalet
- Sektörler İtibariyle Kalkınma
- Köy Kalkınması

⁶²⁹ “CHP’nin Programı” *Milliyet* (14 Eylül 1961), s.3; “CMKP’nin Programı”, *Milliyet* (15 Eylül 1961), s.3; “YTP’nin Seçim Beyannamesi”, *Milliyet* (30 Eylül 1961), s.3; “AP’nin Seçim Beyannamesi”, *Milliyet* (1 Ekim 1961), s.3

⁶³⁰ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1961)*, (Ankara: 1961), s.8-11

⁶³¹ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1961)*, s.11; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.261-262

- Bölge Kalkınması
- Kalkınma ve Sosyal Adalet Eğitimle Mümkündür.”⁶³²

“Hürriyet İçinde Hızla Kalkınma” başlığı altında şu ifadelere yer verilmiştir:

“Hızlı Kalkınma, milletçe gayretlerimizi artırmayı ve kaynaklarımızı en verimli şekilde kullanmayı gerektirmektedir. Bunun için; mevcut kapasiteli tam randımanla kullanacağız, yatırım hacmini artıracacağız, yatırımları plana bağlayacağız.

CHP, Devlet Planlama Teşkilatının geliştirilmesi ve ilk beş yıllık kalkınma planının bir an önce hazırlanıp yürürlüğe konması için her türlü gayreti gösterecektir”⁶³³

“CHP’nin Plan Anlayışı – Planlı Kalkınma ve Özel Teşebbüs” bölümünde “Plan, demokratik bir zihniyetle hazırlanacak ve yürütülecektir. Planlı kalkınmanın insan hak ve hürriyetlerini ve özel teşebbüsü gözeterek yürütebileceğine inanıyoruz. denilmiş ve planlı kalkınmada özel teşebbüs vurgusu yapılarak “Milli kaynakların en verimli bir şekilde kullanılmasını hedef tutan plan, aynı zamanda özel teşebbüsün gelişmesini sağlayacak bir vasıtaadır. Hızlı planlı kalkınma, yatırım hacmini arttırarak ve iktisadi faaliyeti hızlandırarak, özel sektöre daha çok ve daha verimli yatırım yapma imkânını getirecektir.” ifadelerine yer verilmiştir.

“Planlı Kalkınma ve Sosyal Adalet” başlığı altında “Mümkün olan en süratli kalkınma hızını gaye edinecek olan plan, sosyal adaleti gerçekleştirmeye yönelecektir. CHP’nin planlı kalkınma siyaseti, memleketin şimdiye kadar ihmal edilmiş bölgeleri ve illeri arasında dengeli bir gelişme sağlamak suretiyle de, sosyal adalet amaçlarına hizmet etmiş olacaktır”⁶³⁴ denilmiştir.

“Sektörler İtibariyle Kalkınma” başlığı altında zirai kalkınmaya değinilmiş ve “CHP Zirai kalkınmayı, iktisadi kalkınmamızın temel şartı sayar. Türkiyemizin

⁶³² Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.228-248

⁶³³ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.228-229

⁶³⁴ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.230

kalkınması, elbette sanayinin hızla gelişmesine bağlıdır. Ancak, sanayileşmeye giden en kestirme yol ziraattan geçmektedir”⁶³⁵ denilmiştir.

“Köy Kalkınması” hususunda “Köylü vatandaşlarımızın yaşama şartlarının, hayat ve kültür seviyelerinin yükseltilmesi, el sanatlarının geliştirilmesi, kalkınma planının dikkatle üzerinde duracağı bir meseledir” denilmiş; “Bölge Kalkınması” hususunda ise “Doğu bölgesi için bir bölge kalkınma planı”⁶³⁶ yapılacağı vurgulanmıştır.

Planlı kalkınmanın eğitim sistemine yeni görevler yüklediği belirtilmiş ve “Planın çeşitli alanlardaki hedeflerinin gerçekleştirilmesi için lüzumlu personelin, istenen tempoda yetiştirilmesini, iş gücünün kalitesinin yükseltilmesini, kalkınmanın başarı ile yürütülebilmesini sağlayacak olan işbirliği dayanışma ve sorumluluk duygularının gelişmesini, eğitim sistemi sağlayacaktır”⁶³⁷ denilmiştir.

YTP’nin seçim beyannamesinde memleketin gelişmesinde özel teşebbüs temel unsur olarak kabul edilmiş; kaynakların kullanımında uygulanacak en iyi yöntem için uygulanması uygun sanayi yatırım planının kıstasları şu şekilde belirtilmiştir:

1. “Tesis maliyeti bakımından en kısa zamanda en fazla verim
 2. İhracat imkânlarımızı veya ithalat tasarruflarımızın arttırılması
 3. İş gücüne mümkün olduğu kadar fazla nispette çalışma sahası açılması
 4. Ziraat ve sanayi dallarımızın istihallerini en geniş nispette teşvik edici olmak.
- Devlet işletmeciliği bahsinde Japonya’nın tatbik ettiği sistem benimsenmeli. Devletin öncü olarak atıldığı sanayi sahalarını, daha sonraları hisse senetleri ile özel sektöre terk etmelidir.”⁶³⁸

⁶³⁵ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.234

⁶³⁶ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.239

⁶³⁷ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.248

⁶³⁸ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.283

3.3.2.2. 1965 Genel Seçimleri

10 Ekim 1965'te gerçekleştirilen genel seçimlere AP, CHP, CKMP, MP, TİP ve YTP kayılmış; seçimlere katılan tüm siyasi partiler seçim beyannamesi yayınlamıştır.⁶³⁹

AP'nin seçim beyannamesi 18 Eylül 1965'te açıklanmış⁶⁴⁰ ve planlı kalkınma hususu "Plan ve Planlı Kalkınma Anlayışımız" başlığı altında değerlendirilmiştir. Buna göre AP'nin plan ve kalkınma hususundaki görüşleri beyannamede şu şekilde yer almıştır:

"Planlı rasyonel bir iktisadi politika takip edilmenin en tesirli vasıtası olarak görüyoruz. Planlama ile devletçilik arasında ne tatbikat, ne de mantık ve nazariye yönünden, herhangi bir bağ bulunmadığı kanaatindeyiz. Planı, devletçiliğin tabii bir sonucu olarak gören düşünce tarzı, milli hayatımız bakımından son derece faydalı ve zaruri bir mekanizma olan plan fikri için, zararlı bir davranıştır.

Plan; biçildiği şekilde giyilmesi gereken bir dar ceket değildir.

Planı; halkın benimseyeceği, seveceği, gönüllü olarak işbirliği arzusu duyacağı bir milli vesika olarak kabul ediyor, plan hedeflerinin halka, işçiye, müteşebbise, idareciye geleceğin imkânlarını ve icraatını bu günden haber veren bir faaliyet muhtırası olarak mütalaa ediyoruz. Planın bir karamsarlık ve ümitsizlik vesilesi değil, bir şevk ve heyecan kaynağı olmasını arzu ediyoruz.

Demokratik bir düzende ve piyasa mekanizmasına dayanan bir iktisadi bünye içinde planlama, özel sektör için yol gösterici, aydınlatıcı ve teşvik edici olmalıdır. Zorlayıcı ve emredici planın, demokratik ilkeler ve anayasa düzeni ile bağdaşması mümkün değildir. Plan; ancak amme sektörü için bağlayıcı ve emredici bir nitelik kazanabilir.

İktisadi planlamayı; ekonomimizin çeşitli sektörleri arasında karşılıklı münasebetleri daha iyi görmek ve takip edebilmek, çelişmeleri önlemek, bütün milli ekonomi için, rakam istatistik ve hesaba dayanan ilmi tahlillerden faydalanmanın bir vasıtası olarak mütalaa ediyoruz. Planlamayı, en iyi yetişmiş uzmanlarla takviye etmek,

⁶³⁹ "Partiler Seçim Kampanyası Hazırlıklarını Tamamladı", *Cumhuriyet* (18 Eylül 1965), s.1,7

⁶⁴⁰ "AP Seçim Bildirisi Açıklandı", *Cumhuriyet* (19 Eylül 1965), s.1,7; "AP Beyannamesini Dün Açıkladı", *Milliyet* (19 Eylül 1965), s.3

istatistik ve iktisadi haber alma servislerimizi süratle ıslah etmek ve geliştirmek azmindeyiz.

Özel sektör için yapılan planlama hazırlıklarında, özel sektör ve işçi temsilcileriyle geniş ölçüde danışma ve işbirliği yapılması gerektiğine inanıyoruz.”⁶⁴¹

CHP seçim beyannamesini 17 Eylül 1965’te açıklamış;⁶⁴² “Devletçilik” ve “Planlı Kalkınma” vurgusu ön plana çıkmış, özel teşebbüsün yatırım imkânları üzerinde durulmuştur. Ayrıca, özel teşebbüsün plan hedeflerine uygun verimli alanlara yönltilmesi yolunda tedbirlerden bahsedilmiştir. ⁶⁴³

CHP, BBYKP’nı uygulamada karşılaştığı güçlük ve engelleri gidermek ve plan amaçlarına zamanında ulaşılmasını teminata bağlamak üzere bazı tedbirler alınmasını lüzumlu görmüş ve seçim beyannamesinde şu tedbirlere yer verilmiştir:

- “Planın ve yıllık programların toplum gerçeklerine uygun hazırlanabilmesi ve başarı ile uygulanabilmesi için, hükûmetle DPT arasındaki bağlantı ve işbirliği daha açık kurallarla düzenlenecektir.
- DPT ile Devlet örgütünün çalışmaları arasında uyum sağlamak üzere, kurulmasına başlanan “Planlama Birimleri” tamamlanacak ve verimli hale getirilecektir.
- Plan çalışmalarını daha sağlam bilimsel verilere dayandırmak üzere, “Sosyal ve Ekonomik Araştırma Kurumu” kurulacaktır.
- İktisadi Devlet Teşekküllerinin daha verimli, uyumlu ve planlı çalışmasını sağlamak için, yürürlükte olan İktisadi Devlet Teşekkülleri ve İştirakleri Hakkında Kanunda yer alan temel kurallar dikkate alınarak, bu teşekküllerin kuruluş kanunları düzeltilecek, yeniden örgütlenmeleri hızla sonuçlandırılacak ve aralarında yeterli bir işbirliği düzeni kurulacaktır.

⁶⁴¹ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi*, (Ankara: Adalet Partisi Merkez Neşriyatı:21, 1965), s.19; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.364-365

⁶⁴² “CHP Seçim Beyannamesini Açıkladı”, *Cumhuriyet* (18 Eylül 1965), s.1; “CHP Seçim Beyannamesini Açıkladı”, *Milliyet* (18 Eylül 1965), s.3

⁶⁴³ *Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, (Ankara: Rüzgarlı Matbaası, 1965), s.23-24; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.295,298,299,300

- Genel planlama ile toplum kalkınması ve özellikle köy kalkınması arasında uyum ve bağlantı sağlanacaktır.
- Memleketimizin diğer bölgelerine göre daha geri kalmış olan bölgelere, özellikle Doğu Anadolu bölgesine, yatırımların ve hizmetlerin daha geniş ölçüde yönelmesi için bugünkü kalkınma planında yer alan önceliklerin uygulanmasına önem verilecektir.”⁶⁴⁴

CHP’nin seçim beyannamesinde “Bölgelerarası Denge ve Yurdun Geri Kalmış Bölgelerinin Kalkındırılması” başlığı altında yer verilen konulardan bazıları da şunlardır:

- “Ekonomik, sosyal ve kültürel gelişme derecesi bakımından bölgelerarası dengesizliklerin hızla giderilmesi için kalkınma stratejisinde ve Kalkınma Planında öngörülen tedbirler tam olarak uygulanacak, ikinci beş yıllık planda - tecrübelerden faydalanılarak- daha etkili tedbirlere yer verilecektir.
- Devlet Planlama Teşkilatının ve bütün yatırımcı dairelerin plan ve program hazırlıklarıyla ilgili araştırmalarda, yurdun geri kalmış bölgelerine özel bir önem verilecektir.”⁶⁴⁵

CKMP’nin hazırlanan seçim beyannamesinde Türkiye’de plan fikrinin yeni olduğundan, planın ekonomiye bir kalkış verebilecek şekilde hazırlanmasından bahsedilmiştir.⁶⁴⁶

MP’nin seçim beyannamesi 25 Eylül 1965’te yayınlanmıştır.⁶⁴⁷ “Demokratik nizam içinde plan ve programa dayanan bir kalkınmayı temel düstur kabul eden”⁶⁴⁸ MP, iktisadi durumun düzeltilmesi için ekonomik esaslar tespit etmiştir. Bu tespitlerden biri şu şekilde açıklanmıştır:

“Plan ve programı iktisadi kalkınmamızda esas almakla beraber; iktisadi faaliyetlerin, planın sert ve nazari kalıpları içinde dondurulmayarak, piyasa tetkikatı ile

⁶⁴⁴ *Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, s.32,33; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.303

⁶⁴⁵ *Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi*, s.70; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.321

⁶⁴⁶ *Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi*, (Ankara: 1965), s.25-27; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.439-440

⁶⁴⁷ “MP Seçim Bildirisi”, *Cumhuriyet* (26 Eylül 1965), s.1; “Millet Partisi’nin Seçim Beyannamesi Açıklandı”, *Milliyet* (26 Eylül 1965), s.3

⁶⁴⁸ *Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, (Ankara: Millet Partisi Yayınları Sayı:10, 1965), s.8

senelik iktisadi gelişmelere göre ayarlanacak, elastiki ve mütehavvil tatbikatı esas alan bir plana bağlanmasını lüzumlu görmekteyiz.”⁶⁴⁹

TİP’in seçim beyannamesi 17 Eylül 1965’te açıklanmıştır.⁶⁵⁰ Parti planlı kalkınmayı ülke ve dünya gerçeklerine uygun olarak halktan yana planlı bir devletçilik anlayışıyla yürütme fikrini savunmuş;⁶⁵¹ özel sektörün önemi azalan, kamu sektörü ağırlıklı bir kalkınma esasını benimsemiştir.

YTP’nin seçim beyannamesi 21 Eylül 1965’te açıklanmıştır.⁶⁵² Beynamede DPT ve planlama üzerinde detaylı bir şekilde durulmuş, BBYKP döneminde yaşanan gelişmelere değinilmiş, DPT ve planlama konusunda parti kanaatleri dile getirilmiştir.

Beyannamenin “Geçmiş dört yıldaki hükûmetler” bölümünde 1961-1965 yılları arasındaki yapılan plan çalışmalarının genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır.⁶⁵³

Beyannamenin “Planlı ekonomide yetersizliklerimiz” bölümünde “Biz evvela ekonomik planlamada inisiyatifin siyasi iktidar olarak hükûmette olması gerektiğini savunuyor ve bunu ciddi hükûmet etmenin tabî bir icabı sayıyoruz”⁶⁵⁴ denilerek şu hususlara değinilmiştir:

“Planın hedeflerini, planın temel esaslarını siyasi iktidarlar tayin edip, Devlet Planlama Teşkilatına direktif olarak verirler. Devlet Planlama Teşkilatı bu direktiflere uygun olarak hazırlayacağı planı hükûmetin tetkik ve tasvibine sunar. Hükûmet; hazırlanan planın, verdiği direktiflere uygun olup olmadığı hususunu tetkik eder, üzerinde istediği değişiklikleri ve ıslahatı yapar. Hulasa işin sahibi, başı, siyasi iktidarlardır. Devlet Planlama Teşkilatı, sadece, siyasi iktidarların teknik müşaviri olarak vazife görür.

Bizden önceki hükûmet planın hazırlanmasında Devlet Planlama Teşkilatına mutlak bir serbesti tanımış olduğundan, o devrede hazırlanıp birinci müsvedde olarak

⁶⁴⁹ *Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, s. 9; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.381

⁶⁵⁰ “TİP Seçim Bildirisi Açıklandı”, *Cumhuriyet* (18 Eylül 1965), s.1,7

⁶⁵¹ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.447

⁶⁵² “Seçim Beyannamesini Alican Açıkladı: YTP Doktrin Değil Orta Yol Partisidir”, *Milliyet* (22 Eylül 1965), s.3

⁶⁵³ *Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, (Ankara: 1965), s.8-9; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.396

⁶⁵⁴ *Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, s.36

bizim tetkikimize sunulmuş bulunan plan, ekonomik ve sosyal anlayışımız itibariyle kabul edemeyeceğimiz bazı görüşleri ihtiva etmekte idi. Devlet Planlama Teşkilatı bu müsveddeyi hiçbir yerine dokunulması caiz olmayan ve aksi halde topyekûn dengesi bozulacak olan bir nevi dokunulmazlığa sahip bir vesika diye bizlere takdim etmekte, hükûmete karşı tasdik edin, işi bitirin, diyen bir tutuma girmiş bulunmakta idi. Onların bu tutumu Cumhuriyet Halk Partisi kanadı tarafından da desteklenmekte idi.”⁶⁵⁵

Beyannamede “Beş yıllık planın ıslaha muhtaç yönleri ve uygulama yetersizlikleri” kısmında 1963 yılı Eylül ayında 1964 yılına programına ait YPK raporuna YTP Genel Başkanı Ekrem Alican’ın imzası ile eklenen görüşlerin içeriğine yer verilmiştir. Buna göre; Ekrem Alican DPT’nin çalışmalarını yeterli ve olumlu bulmadığını ifade ederek DPT’yi eleştirmiştir:

“Planlama Teşkilatının bu manada çalışabilmesi için teferruat içinde boğulmaması, memleketin ana ekonomik ve sosyal problemlerine el atarak, bunları halledici ciddi tedbirleri bizzat planlaştırmak suretiyle Bakanlar Kuruluna tavsiye etmesi lazımdır.

Devlet Planlama Teşkilatı Başbakanlığa bağlı ve hükûmete bu kanalla yardımcı olacak bir müşavir teşkilattır. Hukuki statüsü bu olan teşkilat, zaman zaman icracı dairelerle resen icraî temaslara geçmekte ve icra organının görevlerine müdahale eder durumlara girebilmektedir. Bu hal tabiatıyla, hem mesuliyet ve salahiyet anlayışlarını, hem de Devlet hiyerarşisi düzenini zedelemektedir.

Teşkilat; dağınık, teferruatlı ve verimsiz çalışmalardan kurtarılmalı, sadece kendi salahiyetleri içinde vazife görmelidir. Teşkilatın, plan ve program fikrini memleketimizde esas temeline oturtacak ve ana ekonomik sektörler üzerinde bilgili çalışmalar yapıp, şartlarımıza en uygun ciddi ve müşahhas tedbirleri tespit edecek mütehassıs elemanlara şiddetle ihtiyacı vardır.

⁶⁵⁵ *Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, s.36-37; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.406-407

Devlet Planlama Teşkilatı, özel sektörün, imkânları, temayülleri ve ihtiyaçları üzerinde de ciddi surette durup, onun çalışmalarına olumlu istikametler verecek tedbirleri tespit etmek mecburiyetinde olan bir teşkilattır.”⁶⁵⁶

YTP’nin plan uygulaması hakkındaki görüşleri ise beyannamede şu şekilde açıklanmıştır:

“Evvela merkezi hükûmet içinde; planın ve yıllık programların hazırlanmalarına nezaret edecek, plan ve program uygulamalarını yakından izleyerek alınması gerekli uygulama ve koordinasyon tedbirlerini süratle alacak ve uygulama sonuçlarını izleyecek bir müstakil bakanlığa hatta başbakan yardımcılığını, lüzumlu görmekteyiz.

Devlet Planlama Müsteşarlığı, Devlet Personel Dairesi, Devlet İstatistik Enstitüsü gibi teşkilatın başında bulunacak böyle bir başbakan yardımcılığı, Başbakan adına planın hazırlanması, uygulanması, yatırımcı daireler arasında koordinasyon sağlanması, özel sektör ve devlet sektörü münasebetlerinin düzenlenmesi gibi görevleri üzerine almalıdır.

Bu suretle bugün hemen hemen hiç düzenlenmemiş bulunan plan uygulaması usuller geliştirilir, harcanan her kuruşun fiziki yatırımlara gitmesi, israfların önlenmesi, bürokratik gecikmelerin durdurulması mümkün olur.”⁶⁵⁷

Partilerin seçim beyannameleri dışında siyasi parti liderlerinin seçim meydanlarında yaptığı konuşmalarda da “plan ve planlama” konuları sıklıkla gündeme gelmiştir. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü, 21 Eylül 1965’te Elazığ’da yapmış olduğu konuşmada özellikle planlı kalkınma konusu üzerinde durmuş ve bu konuda hükûmetleri sırasında gösterilen çabaları anlatmıştır. İsmet İnönü, diğer partilerin plan hakkındaki tutumunu ise şöyle anlatmıştır:

“Bugün bütün siyasi partiler sözde plan taraftarıdır. Planı hazırlayıp tatbik ettiğimiz son üç sene zarfında karşımızdakilerin çoğundan mali olarak plana karşı güçlükler ve engeller gördük. Vatandaşın yapacağı yardımları zararlı ve faydasız buldular. Planlama teşkilatının değerini küçümsediler ve güvenini sarsacak sözler söylediler. Kalfalar ve solcular diye yerdikleri plancılar Türkiye için hazırladıklarını

⁶⁵⁶ *Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, s.38-42; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.407-408

⁶⁵⁷ *Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, s.51-52; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.412

dünyanın büyük mütehassıslarına kabul ettirdiler. Her tarafta Türkiye planının değerli ve faydalı bir eser olduğu kabul olunarak yardıma arzu gösterilen zamanlarda bizim muhaliflerimiz milletin vergi vermesini güçleştirecek, planın ihtiyacımıza uymadığını anlatacak en zararlı yermelerden asla geri kalmadılar.

Görüyorsunuz ki, planı 15 sene kabul etmemiş olanların millet karşısında biz de plana taraftarız demeleri maksadı temin etmiyor. Adalet Partisi Başkanı bir yandan plana taraftar olduğunu söylerken öte taraftan pahalılığın sıhhat alameti olduğunu ilan ediyor. Bu tutum planlı kalkınma usulü ve mesleği ile uyuşması mümkün ciddi bir tarafı var mıdır? Bu on beş seneden beri plan aleyhinde işittiğimiz sözlerin bir yeni şekilde ifadesidir. Anlaşıyor ki, zihniyet aynıdır. Ellerine tam fırsat geçtiği vakit planı ne şekilde kuşa çevireceklerini kimse bilemez. Benim görevim, vatandaşlarımı işin başında Türkiye'nin kalkınması ve kalkınma planı üzerinde dikkatli bulunmaya davet etmektir.”⁶⁵⁸

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel ise 24 Eylül 1965'te Balıkesir'de yaptığı konuşmada İsmet İnönü'ye cevaben şunları söylemiştir:

“Biz, köylüsü, çiftçisi, gelirlisi, kasabalısı, memuru, esnafı, sanatkârı, tüccarı, sanayicisi ile yekvücut bir milletiz. Parti olarak da bu yekvücut kütlenin hepsinin kanunlarla tespit edilmiş hak ve menfaatlerinin temsilcisiyiz. Planın devlet yatırımlarında emredici, özel teşebbüste ise sadece yol gösterici olması gerekir. Genişleyen ve gelişen ekonominin icaplarına uygun esnekliğe haiz olması lazımdır. Hülasa plan bir gaye değil, bir vasıttır.

Yine diyorlar ki, ‘anlaşıyor ki, zihniyetler aynıdır. Ellerine tam fırsat geçtiği vakit planı ne şekilde kuşa çevireceklerini kimse bilemez’. Her vesile ile bir yolunu bulup bizi münakaşası kanunla yasak edilmiş bir devrin münakaşasına sokmak istiyorlar ve bize ‘siz de onlar gibisiniz’ derler. Ne kadar gayret ederlerse etsinler biz bu türlü münakaşaya girmiyoruz. Kanunlara saygımız vardır. Anlaşılan bu türlü münakaşadan medet umulmaktadır.”⁶⁵⁹

⁶⁵⁸ “Kalkınma Ancak Planla Olur”, *Cumhuriyet* (22 Eylül 1965), s.1,7; “Planı Kuşa Çevirirler”, *Milliyet* (22 Eylül 1965), s.1

⁶⁵⁹ “Demirel’in Konuşması”, *Cumhuriyet* (25 Eylül 1965), s.7

1965 Genel Seçimleri parti beyannameleri bakımında oldukça çeşitlilik göstermiştir. Dönemin gazeteleri de parti beyannamelerini alanında uzman kişilerce değerlendirmiştir. Nitekim 4-5 Ekim 1965 tarihli Milliyet gazetesinde Besim Üstünel, partilerin seçim beyannamelerindeki ekonomik görüşlerini tahlil eden yazılar kaleme almıştır.⁶⁶⁰

3.3.2.3. 1969 Genel Seçimleri

12 Ekim 1969'da gerçekleşen genel seçimlere AP-BP-CHP-GP-MHP-MP-TİP-YTP olmak üzere sekiz siyasi parti katılmış, MP hariç diğer tüm partiler seçim beyannamesi yayınlamıştır.

AP seçim beyannamesi bölümler halinde kamuoyuyla paylaşılmıştır.⁶⁶¹ Seçim beyannamesinde planlama hakkındaki görüşlerini “Planlı Kalkınma ve Refah Devleti Stratejimiz” başlığı altında değerlendirmiştir. Kalkınmada bölge potansiyellerinin ortaya çıkarılması için bölgelerin envanterlerinin hızla ortaya çıkarılması gerekliliğinden bahsedilmiştir. Bu amaçla DPT'nin bölgelerdeki etkinliğinin artırılacağına değinilmiştir.⁶⁶²

“Köy ve Köylü Meselelerimiz” başlığı altında “İkinci Plan dönemi sonunda okulsuz köy bırakmama çalışmalarımıza, yolsuz, susuz, ışıksız köy bırakmama gayretlerimiz de eklenecektir”⁶⁶³ denilmiştir.

Bunların dışında AP'nin seçim beyannamesinde “Doğu Bölgemizin Kalkınması” ve “Kalkınmamızda Araştırmanın ve Teknolojinin Önemi” gibi başlıklarda yer almıştır.⁶⁶⁴

⁶⁶⁰Bk. Besim Üstünel “YTP, MP, CKMP'nin Plan Anlayışı”, *Milliyet* (4 Ekim 1965), s.2 - Besim Üstünel “Partiler Neler Yapmak İstiyor?” *Milliyet* (5 Ekim 1965), s.2

⁶⁶¹ “AP'nin Siyasal Görüşü Açıklandı”, *Milliyet* (22 Eylül 1969), s.1; “AP Seçim Beyannamesinin İkinci Bölümünü Açıkladı”, *Cumhuriyet* (23 Eylül 1969), s.1

⁶⁶² *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969*, (Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları No:38, 1969), s.28-31; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.566, 568

⁶⁶³ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969*, s.61; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.591

⁶⁶⁴ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969*, s.63-67; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.592-596

Birlik Partisi seçim beyannamesinde planlama konusunda şu ifadelere yer verilmiştir:

“Milli çıkarlarımıza uygun düşen devlet ve özel sektör yatırımlarına (kollektivist ve merkezi plan fikri dışında) Devlet Planlama Teşkilatı’nca planlanmasına taraftarız. Planın devlet sektöründe emredici, özel sektörde teşvik edici ve yol gösterici yönlerinin ağır basmasını tercih ve tasvip ediyoruz.”⁶⁶⁵

CHP, seçim beyannamesini bir bütün olarak değil de bölüm bölüm kamuoyuyla paylaşmış ve beyannameyi bir “Düzen Değişikliği Programı” olarak ilan etmiştir. Yeni bir kalkınma modeli vurgusunun yapıldığı CHP seçim beyannamesinde planlama ayrı bir başlık olarak ele alınmıştır. AP hükûmeti dönemindeki uygulamalar değerlendirilmiş ve alınacak tedbirler, izlenecek yöntemler gösterilmiştir.⁶⁶⁶

“Adalet Partisi hükûmeti, kendi zamanında hazırlanan ve kendi sorumluluğu altında yürütülen İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planının bile ilkelerine uymamaktadır.

Devlet Planlama Teşkilatı, bu iktidarın elinde, motor sanayisi ve petro-kimya sanayisi gibi, petrol üretme ve arıtma kuruluşları veya madenlerimizin işlenmesi gibi en önemli alanlara yabancı sermayeyi getirmekte, onlara, ulusal çıkarımıza aykırı imtiyazlar vermektedir.

Planlama, bozuk düzeni büsbütün bozan, gelişmemizi dar boğazlara ve çıkmazlara sürükleyen, sosyal adaletsizliği derinleştiren, ulusal bağımsızlığımızı zedeleyen bir tutum içine girmiş bulunmaktadır.

Öte yandan, 7 yıllık deneme, planlama düzeni ve yöntemleri bakımından da bazı eksikleri ortaya çıkarmıştır.”⁶⁶⁷

Beynamede iyi hazırlanmış, gerçekçi, geniş kapsamlı planlar için alınacak tedbirler ve izlenecek yöntemler şu şekilde sıralanmıştır:

⁶⁶⁵ *Birlik Partisi Seçim Beyannamesi*, (Ankara: 1969), s.5

⁶⁶⁶ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.542-543

⁶⁶⁷ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.507-508

1. “Planların ve uygulama programlarının hazırlanışına halkın katkısı arttırılacaktır. Plan uygulamasında da halkın, özellikle üreticinin, sanayicinin, işçinin daha sıkı işbirliği sağlanacaktır.
2. Plan uygulamasının bütün aşamaları kamuoyuna ayrıntılarıyla açıklanacak, uygulamadaki başarıların veya aksaklıkların kamuoyunca tartışılması teşvik edilecektir.
3. Planlama ile Türkiye ölçüsünde ne yapılacağı bilinmekte fakat nerede nelerin yapılacağı bilinmemektedir. Bu eksiklik giderilmek üzere, Devlet Planlama Teşkilatına bağlı bir Fizik Planlama Grubu kurulacak ve bu grup, bütün bakanlık veya kuruluşların uzmanlarından ve olanaklarından yararlanarak kısa zamanda Türkiye’nin bir toprak haritasını çıkaracak ve fiziksel planlamasını yapacaklar.
4. ... Bölge planları hazırlanmasını sağlayacaktır. Bu bölge planları, genel kalkınma planının bütünü içine yerleştirilecektir.
5. Gerçekçi ve yeterli planlamanın temel koşullarından biri doğru verilere, bilgilere, rakamlara dayanmaktır. Devlet İstatistik Enstitüsüne özerklik sağlanacaktır. Özerk bir Ekonomik ve Sosyal Araştırma Kurumu kurulacaktır.
6. Planlamanın kâğıt üstünde kalmaması ve etkinlik kazanabilmesi için bildirgenin çeşitli bölümlerinde açıklanan tedbirler ve yöntemlerle plan disiplini sağlanacaktır.”⁶⁶⁸

Güven Partisi (GP) seçim beyannamesinde iktisadi planlamada demokratik planlama vurgusu yapılmış ⁶⁶⁹ ve “Kalkınma Davamız” başlığı altında Türkiye’nin sosyalist bir anlayışla değil, ancak milliyetçi bir anlayışla kalkınabileceği fikri üzerinde durulmuştur.⁶⁷⁰

MHP’nin seçim beyannamesinde “İktisadi kalkınmanın temel vesikası sayılan planların hazırlanışı ve tatbikatı AP’nin müdafaa ettiği görüşü aksettirmekten uzak

⁶⁶⁸ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.508-509

⁶⁶⁹ *Güven Partisi Seçim Beyannamesi*, (Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1969), s.18-19

⁶⁷⁰ *Güven Partisi Seçim Beyannamesi*, s.32-33; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.655-656

kalmıştır” denilerek plan konusunda AP hükûmeti eleştirilmiş ve devamında şu ifadelere yer verilmiştir:

“CHP’nin suni iktidarı tarafından sosyalistlere hazırlanmış olan 1’inci Beş Yıllık Planı AP iktidarı hiç yadırgamadan tam sadakat göstererek tatbik etmiştir. İkinci Beş Yıllık Plan da birinci planın kalın hatlarla bir devamı olmuştur. Bu planda ele alınan özel teşebbüsü teşvik tedbirleri de vurgunculuğu artırmada ciddi istidatlara sahip olmaktan öteye geçememiştir. Planların hazırlanmasında ve tatbikinde başvurulacak daha ciddi usuller bulunduğu halde, günlük politikaya boğulduğu için bunlara itibar edecek kadar zaman bulamayan iktidar partisi, ulaşılması mümkün birçok hedeflere uzak kalmıştır.”⁶⁷¹

YTP seçim beyannamesinde kalkınma hususu “Doğu Kalkınması” özelinde ele alınmış; geri kalmış bölgelerin ABD ve İtalya örnekleri doğrultusunda ele alınması gerektiği fikri üzerinde durulmuştur.⁶⁷²

3.3.2.4. 1973 Genel Seçimleri

1973 Genel seçimleri 14 Ekim 1973’te CHP, AP, CGP, MHP, TBP, MP, Demokratik Parti ve MSP’nin katılımıyla gerçekleşmiştir. MP, hariç diğer tüm siyasi partiler seçim beyannamesi hazırlamıştır.

AP’nin seçim beyannamesinde “Hürriyet, Kalkınma ve Yenilik için AP’de Birleşelim” vurgusu yapılmış; “Doğu ve Güneydoğu Bölgemizin kalkınması”, “Kalkınma – Bilim, Teknoloji ve Araştırmanın Önemi” ve “Tarım ve Köy Kalkınması” başlıkları altında kalkınma meselelerine değinilmiştir.⁶⁷³

CHP seçim beyannamesini 9 Eylül 1973’te açıklamıştır.⁶⁷⁴ 1969 seçim beyannamesi geçerliliğini korumuş, bazı konular “Düzen Değişikliği Programı” doğrultusundan geliştirilmiştir.

⁶⁷¹ *Memleket ve Dünya Hadiseleri Milliyetçi Hareket Partisi 1969 Seçim Bildirisi*, (Ankara: 1969), s. 2; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.597

⁶⁷² *Yeni Türkiye Partisi 1969 Seçim Bildirisi*, (Ankara: 1969), s.6

⁶⁷³ *Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973*, (Ankara: 1973), s.81-89; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.800-844

⁶⁷⁴ “CHP Genişletilmiş Demokrasiden Yana”, *Cumhuriyet* (10 Eylül 1973), s.1

Beyannamede kalkınma, “Özgürce ve Halkça Kalkınma, Kalkınma Köylüden Başlayacak, Doğu ve Güneydoğu Anadolu, Orman Köylülerin Kalkınması, Yurt Dışındaki İşçiler ve Türkiye’nin Kalkınması” başlıkları altında incelenmiştir. “Adaletli, Etkin ve Demokratik Planlama” başlığı altında ÜBYKP hakkındaki görüşlere yer verilmiştir:

“Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ve Uzun Dönem Kalkınma Stratejisi, sosyal adaleti 22 yıllık bir süreden sonraya ertelediği gibi, ekonomik gelişmeyi hızlandırma açısından da yetersizdir. Türkiye’nin, kaynak yaratma bakımından en önemli sektörlerden biri tarım olduğu halde, Plan ve Stratejisi, tarıma gereken önemi vermemektedir. Bu Plan ve Strateji, hızlı kalkınma ile sosyal adaletin, sınaileşmeyle tarıma önem vermenin çeliştiği varsayımlarına dayanmaktadır.

Oysa bu varsayımların ikisi de yanlıştır. Türkiye için, hızlı kalkınmayla sosyal adalet arasında da, sınaileşmeyle tarıma önem verme arasında da çelişki bulunmamaktadır.

Bu bakımdan CHP, Kalkınma Planını ve Stratejisini yeniden hazırlayacaktır.

Gene Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planında merkezi köyler kurma yoluna gidileceği belirtilmiş olmakla beraber, bununla ilgili fiziksel planlamaya yer verilmemiştir. Kamu hizmetlerinin ve altyapıların dağılım biçimi, planda, merkezi köyler söz konusu değilmiş gibi, eski düzene göre tasarlanmıştır. CHP İktidarı ... çok değişik ve ileri bir kavram olan köykent sistemine göre de planda gerekli değişiklikleri yapacaktır.”⁶⁷⁵

CHP iktidarında planlamada aşağıda yer alan ilkelere, yöntemlere ve tedbirlere önem verileceği ifade edilmiştir:

- “Bölgelerarası adaleti sağlamak, yurdu dengeli olarak kalkındırıp bütünleştirmek üzere, ulusal kalkınma çerçevesinde, yöresel planlama çalışmalarına girişilecektir.
- Üçüncü Beş Yıllık Planın adeta kamuoyundan kaçırılarak hazırlanmasına karşılık, CHP, en demokratik yöntemlerle plan hazırlama kararındadır. Plan, çevreden

⁶⁷⁵ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.736-737

merkeze, merkezden çevreye etkileşim yoluyla oluşturulacaktır ve hazırlık safhasında ilgili kuruluşların ve toplumun kesimlerinin görüşleri alınacaktır. Yerinden yönetim kuruluşlarıyla Devlet Planlama Teşkilatı arasında daha etkin bir işbirliği sağlanacaktır. Plan, kamuoyu önünde ayrıntılarıyla tartışılacaktır. Kamuoyunun planlamaya gerçek katkısı ve Planı bilgili ve bilinçli olarak benimsemesi sağlanacaktır.

- Planın kâğıt üstünde kalmaması ve uygulanma yeteneği kazanabilmesi için, demokratik kurallar çerçevesinde, gerek kamu sektörü için, gerek halk sektörü için plan disiplini sağlayıcı etkin tedbirler alınacaktır.
- Son yıllarda Devlet Planlama Teşkilatına, planlama anlayışında yeri olmayan, bu teşkilatın görevleriyle hiçbir ilişkisi bulunmayan bazı yürütme görevleri verilmiştir. Bu görevler kaldırılacak, ancak, bütün yürütme erkinin plan disiplini içinde işlemesi sağlanacaktır.
- ... Çalışmalarından bütün devletle ve toplumla birlikte, öncelikle Devlet Planlama Teşkilatının da yararlanacağı bağımsız bir Ekonomik ve Sosyal Araştırma Kurumu kurulacaktır.
- ... Devlet Planlama Teşkilatı yöneticilerinin ve uzmanlarının, yurdu sık sık dolaşarak, kamuoyunu yoklamaları, ülkenin olanaklarıyla ve halkın istek, özlem ve eğilimleriyle ilgili gözlemleri yerinde ve bizzat yapmaları sağlanacaktır.
- ... Devlet Planlama Teşkilatıyla yakın işbirliği yapması şartıyla Devlet İstatistik Enstitüsüne özerklik tanınacaktır.”⁶⁷⁶

CGP seçim beyannamesinde Türkiye’nin gerçeklerine en uygun sistemin Karma ekonomi sistemi olduğunu ifade etmiş ve planlama hakkındaki görüşlere “Demokratik Planlama” başlığı altında yer verilmiştir. Planlamada özel sektör vurgusunun yapıldığı beyannamede ülkenin hızla kalkınması için devlet ve özel sektörün karma ekonomi sistemi içinde ahenkli çalışması gerektiği görüşüne yer verilmiştir.⁶⁷⁷

Demokratik Parti seçim beyannamesinde “Karma Ekonomi” vurgusu yapmış ve plan ve kalkınma hakkındaki görüşlerini şu şekilde aktarmıştır:

⁶⁷⁶ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.737

⁶⁷⁷ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.851-852

“Plan, anayasamıza girmiş bir kalkınma vasıtasıdır. Kalkınmanın yürütülmesinde en tesirli vasıtalarından biridir. Bundan dolayı kalkınmanın, iyi yetişmiş elemanların araştırma ve tespitleri neticesinde meydana gelmiş ve siyasi organlarda olgunlaşmış demokratik bir plan disiplini içinde tahakkuk ettirilmesi gerektiğine inanmaktayız. Ekonomik planlamayı, ekonomide dirije eden bir metot olarak değil, hür ve demokratik memleketlerin ileri, verimli ve piyasa ekonomisine uygun bir kalkınma vasıtası olarak görmekteyiz. Bizim kabul ettiğimiz plan devlet için koordinasyon sağlayıcı ve emredici, özel teşebbüs için ise yol gösterici, teşvik ve destekleyici bir plandır.

Kalkınma planlarında bölgeler arasındaki dengeye, bugüne kadar olduğundan daha fazla öncelik tanınması gerektiğine inanmaktayız.

Ayrıca kalkınmamış bölgeler için ayrı ve yeni programlar tatbik edilmesinin gerektiğine inanıyoruz.”⁶⁷⁸

MHP’nin seçim beyannamesinde kalkınma ve plan “Kalkınma Hareketlerimiz ve Plan” başlığı altında değerlendirilmiştir. “Süatle kalkınmak kudretli ve müreffeh büyük Türkiye’yi kurabilmek için iktisadi hayatın planlanması zarurettir” düşüncesiyle şu noktalara değinilmiştir:

“Planların hazırlanma ve uygulanmasında nazari iktisat bilgileri yanında yurdumuzun iktisadi şart ve imkânları hassasiyetle göz önünde bulundurulmalıdır. Bunun için istatistik ve iktisadi haber alma servisleri çok daha geliştirilmeli ve sıhhatli çalışır hale sokulmalıdır. Planlama uzmanları sırf masa başında çalışan memurlar olmaktan kurtarılmalı, memleketin iktisadi şart ve imkânları isabetli bir şekilde tespit ve değerlendirilmelidir.

Planlarda yer alan istatistik tespitlerin çok noksan ve hatta yer yer aldatıcı olduğu kanaatindeyiz.

Planda çeşitli iktisadi sektörler arasında denge sağlamak yerine sanayi sektörüne ağırlık vermek ve diğer sektörlerin buna yardımcı olacak şekilde tanzimi prensibi hâkim olmalıdır.

⁶⁷⁸ *Demokratik Parti Seçim Beyannamesi*, (Ankara: 1973), s.35-36; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.981

Plan, Türkiye'nin muhtelif bölgeler arasındaki dengesizlikleri giderecek şekilde yatırımları tanzim etmeli, sanayi kuruluşlarını yurt sathına yayarak belli bazı merkezlerde toplanmasını önlemelidir. Tarım kentleri süratle planlanmalı ve artan nüfus ve orta sanayinin bu merkezlere çekilmesi sağlanmalıdır.

Planlama, kültürel yapıdaki değişmelerin incelenmesine, araştırmasına çok büyük yer ayırmalı, iktisadi yapıdaki değişmelerin kültürel manevi sahalardaki tesirlerini, cemiyetimiz bakımından detaylarına kadar tespit etmelidir.”⁶⁷⁹

MSP seçim beyannamesinde Köy kalkınması ve Planlama Dairesinin genişletilmesi görüşü paylaşılmıştır. Buna göre, “Yurdun bütün bölgelerinin dengeli şekilde kalkınması bölgesel planla daha iyi başarılacaktır. Ayrıca Devlet Planlama Teşkilatının yaptığı makro planları yatırımların projeleri haline dönüştürecek bir proje ofisi kurulmasına”⁶⁸⁰ değinilmiştir.

TBP seçim beyannamesinde kalkınma hakkındaki görüşlerine “Kalkınma ve Sanayileşme” başlığı altında yer vermiştir. Güçten ve burjuvaziden yana olan sisteme karşı halktan yana olan toplumsu ve demokratik sol bir kalkınma programı savunulmuştur.⁶⁸¹

1973 Genel seçimlerinde dönemin gazetelerinde planlama hakkında yazılar kaleme alınmış, siyasi parti temsilcilerine planla ilgili olarak görüşleri sorulmuştur. 5 Ekim 1973 tarihli Cumhuriyet gazetesinde Günaydın Erdoğmuş ve İcer Börtüçene tarafından “1973 Seçimleri Eşiğinde” başlığı altında siyasi parti temsilcileri ile yapılan röportajda ÜBYKP ile ilgili “Planda öngörülen kalkınma modelini nasıl buluyorsunuz?, Partinizin önerileri nelerdir?” şeklinde sorular yöneltilmiştir. Siyasi parti genel başkanlarının görüşleri ise şu şekilde olmuştur:⁶⁸²

Demokratik Parti (DP) adına Genel Başkan Ferruh Bozbeyli: “Bu plan, milli bir plan değildir. Biz özel teşebbüsün şevkini, kâr hırsını yatırım yapma şevkini daha çok

⁶⁷⁹ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.926

⁶⁸⁰ *Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi*, (İstanbul: Fatih Yayınevi, 1978), s.49; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.1022

⁶⁸¹ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.952

⁶⁸² “1973 Seçimleri Eşiğinde – Planda Öngörülen Kalkınma Modelini Nasıl Buluyorsunuz?”, *Cumhuriyet* (5 Ekim 1973), s.4,6

teşvik eden bir plan düşünüyorduk. Fakat öyle olmadı. Bu plan, ne CHP'nin dediği gibi özel sektörcü bir plan, ne de bizim dediğimiz gibi milli bir plan oldu”

MSP adına Genel Başkan Süleyman Arif Emre: “ÜBYKP sanayileşmede yeni bir sistem getirmemiştir. Karma ekonomi görüşüne inanıyoruz. Karma ekonomi aşırı liberal ekonomi ile aşırı devletçi sosyal ekonomiler arasında itidal yoldur, orta yoldur şeklinde bir görüş ortaya atılıyor ve Üçüncü Beş Yıllık, İkinci Beş Yıllık diğer planlarda AP ve diğeri benzer partilerin ekonomik görüşleri bu görüşün üzerine bina ediliyor.”

MHP adına Genel Başkan Alparslan Türkeş: “Ülkemiz milli kalkınmasını gerçekleştirebilecek her türlü kaynağa sahiptir. Ancak bu kaynaklar boş bırakılmış kendi haline terk edilmiştir. Bir reform ve kalkınma yılı olması gereken 1971 yılı ekonomik durgunluğun hâkim olduğu statik bir iktisat politikasının yürütüldüğü bir yıl olmuştur. Gerçekten son sekiz ayı içerisinde özel ve kamu yatırımları tamamen durmuş, ekonomimiz durgunluk içine sokulmuştur. Oysa o yıl ekonomik girişim ve hamlelerin yapılacağı bir yol olarak kullanılabilirdi.”

CGP adına Genel Başkan Turhan Feyzioğlu: “Devlet tarafından hazırlanıp yürürlüğe konacak olan kalkınma planlarının demokratik olması şarttır. Demokratik plancılık, özel teşebbüsün kalkınmadaki önemli yerini kabul eden ve piyasa mekanizmasından faydalanan bir metottur.”

Millet Partisi (MP) adına Genel Başkan Cemal Tural: “Sanayileşme dünyanın en önemli, fakat en zor problemidir. Sanayi ticarete benzemez. O halde meydana konmuş ve adına plan denmiş bir belgenin sanayileşmeyi belli yörelerde yoğunlaştırmayıp memleket sathını yayması gerekir ki, bu mahsurlu sanayileşmeyi yerinden oynatmak mümkün olmadığına göre, hiç olmazsa planın buna dur demesi gerekirdi. Bu modelin pahalılığa katkısına gelince, kaynakların yerinde kurulmamış sanayiler iptidai maddelerini mütemadiyen nakletmek zorunda kaldıkları için nakliyat malların pahalıya mâl edilmesinde önemli rol oynamaktadır.”

AP adına Genel Başkan Süleyman Demirel: “Kalkınma planlaması demek, milli imkân ve tedbirlerin düşünülüp araştırılarak devletin ekonomik gücünün disiplin içine sokulması ve hür teşebbüse yön, imkân ve teşvik sağlayıcı tedbirlerin programlanması demektir. Kalkınma planlarının milletimizin ana tercih ve eğilimlerini tümüyle yansıtacak

demokratik planlamaya göre hazırlanması ve planlanan hür ve demokratik sistemin tabii bir icabı olarak kamu sektörü için emredici, özel sektör için özendirici, destekleyici, fertlerin teşebbüs gücünü ortaya çıkarıcı ve geliştirici ölçü ve niteliklere sahip olması, üzerinde ısrarla ve titizlikle durduğumuz başlıca hususlardır.”

CHP adına Genel Başkan Bülent Ecevit: “III. Beş Yıllık Plan ve Stratejisi sanayileşmeye önem vermekle beraber bizce tarıma bu önemin gerektirdiği ağırlığı getirmemektedir. Adeta tarıma önem vermekle sanayiye önem vermek çelişiyor gibi bir komplekse kapılmıştır. Oysa Türkiye’nin yaratacağı kaynaklar geniş ölçüde tarımda oluşacağına göre tarım kesiminin modernleşmesi daha verimli hale gelmesi sağlanmadıkça, saptanan sanayileşme hedeflerine ulaşmak kolay olmayacaktır. Tarım bakımından Türkiye giderek dışa bağımlı hale gelir.”

TBP adına Genel Başkan Mustafa Timisi: “ÜBYKP’nın getirdiği sanayileşme modeli tüketim ve ara malları üretiminin üzerine yoğunlaşmayı amaçlayan ve bu doğrultuda özel sektöre geniş geniş olanaklar tanıyan klasik bir kapitalist kalkınma modelidir. Teorik olarak kapitalist anlamda dengeli gelişme modelinin Türkiye pratiğine çeşitli sektörel programlama ve girdi-çıkı çalışmaları ile uygulanma çabasıdır. Koyduğu niceliksel hedefler arasında teorik bir tutarlılık vardır. Fakat plan bu hedeflerin nasıl gerçekleştirileceğini koymamakta sadece çeşitli reformların yapılacağı varsayımları altında hedefleri belirtmektedir. ÜBYKP, tekeli burjuvazinin ekonomik ve sosyal çıkarları doğrultusunda hazırlanan sermaye birikiminde enflasyonu savunan, sosyal adaletten sanayileşme zorunluluğu nedeniyle vazgeçilmesini açıkça söylenen sanayi burjuvazisinin yatırım projelerini görülmemiş bir biçimde teşvik eden bir plandır.”

Diğer yandan, dönemin gazetelerinde siyasi partilerin seçim beyannamelerinin uzman kişiler tarafından değerlendirildiği yazılar yayınlanmıştır. 6 Ekim 1973 tarihli Milliyet gazetesinde Prof. Dr. Osman Okyar “AP ve CHP Türk Kalkınmasını Nasıl Görüyor?” başlıklı bir yazı kaleme almıştır. Yazıda AP ve CHP’nin seçim beyannamelerinde kalkınma ile ilgili görüşleri incelenmiştir. 9 Ekim 1973 tarihli Milliyet gazetesinde ise Prof. Dr. Yüksel Ülken imzalı “Partilerin İktisadi Sistem Arayışı” başlıklı bir yazı yayınlanmıştır.⁶⁸³

⁶⁸³ Osman Okyar, “AP ve CHP Türk Kalkınmasını Nasıl Görüyor?”, *Milliyet* (6 Ekim 1973), s.2; Yüksel Ülken, “Partilerin İktisadi Sistem Anlayışı”, *Milliyet* (9 Ekim 1973), s.2

3.3.2.5. 1977 Genel Seçimleri

1977 Genel Seçimleri 5 Haziran 1977’de yapılmış ve CHP, AP, MSP, CGP, Demokratik Parti, TİP ve TBP seçimlere katılmıştır. CHP hariç diğer tüm siyasi partiler seçim beyannamesi yayınlamıştır.

AP seçim beyannamesinde Doğu ve Güneydoğu Anadolu’nun kesin tercih bölgesi ilan edileceğine ve “Pilot İl Kalkınma Planı” hazırlanarak geri kalmış illerin süratle kalkındırılacağına yer verilmiştir.⁶⁸⁴

CGP Seçim beyannamesinde “*CGP, hızlı ve planlı kalkınma demektir*”⁶⁸⁵ diyerek kalkınma ve planlamaya verdikleri önemi vurgulamıştır.

MHP seçim beyannamesinde kalkınma ve plan hakkındaki görüşlerini “Hazlı Kalkınma, Planlama, Etkili Milli Planlama, Devlet Planlaması” başlıkları altında açıklamıştır. “Bütün dertleri halledebilmenin tek yolu hızlı kalkınmadır” denilen beyannamede şu hususlara yer verilmiştir:

“Böyle bir kalkınmayı gerçekleştirmek için, bütün imkân ve potansiyellerimizi seferber edebilecek bir ‘Etkili Milli Planlama’ temin edeceğiz.

Biz, planlama kadrosunu, engel tanımayan, yüksek, ilim teknoloji ve ahlâk meziyetleriyle mücehhez, ülkücü, fedakâr millete hizmet aşkıyla dolu insan-bilgi kaynağı olarak görüyoruz ve bu bizim planlamamız bu meziyetteki kadrolarca yürütülecektir.

... Planlama çalışmalarında Millet Sektörü ve Özel Sektör temsilcilerinin de bulunması gereğine inanıyoruz.

İktisadi kalkınmada, özel sektörü inkâr etmeksizin, devlet planlamasına ve devlet müdahalesine inanıyoruz. Ancak, birçok kaynakları israf edilen veya atıl bekleyen, insanları ise hizmet isteyen bir devlet, iktisadi hayatta eli kolu bağlı kalmaz.

⁶⁸⁴ Kervan Yürüyecektir – Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi, (Ankara: 1977), s.31-32

⁶⁸⁵ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980), s.1130

Devlet planlamasını plan hedeflerini gerçekleştirmekte ve Türkiye’ye çağlar üzerinden aşırarak atom ve füze çağına ulaştırmakta etkili bir araç haline getirmek işleyişimiz bundandır.

Kalkınma halindeki ülkelerde devletin iktisadi görevlerini yerine getirmesinde en önemli aletlerden biri de devlet sektörüdür. Plan, ancak devlet sektöründe emredici olacağına göre, milli iktisadın verimli olarak yönlendirilmesinde devletin rolü vardır.”⁶⁸⁶

MSP seçim beyannamesinde kalkınma hakkındaki görüşlerini “Manevi Kalkınma” ve “Hakiki Maddi Kalkınma” başlıkları altında açıklamıştır. Manevi Kalkınma hususunda DBYKP sonunda “camısız köy bırakılmaması” düşüncesiyle şu noktalara değinilmiştir:

“4 BYP hazırlıklarında manevi kalkınma Özel İhtisas Komisyonları kurulmuş. Manevi Kalkınmanın planlı bir şekilde yürütülmesi adımı atılmıştır. 4 BYP devrinde Anayasamızın 10. Maddesinin Devlete verdiği Manevi Kalkınma görevi planlı bir şekilde yürütülecektir.”⁶⁸⁷

“MSP Hakiki Maddi Kalkınma Sahasında Daha Neler Yapacak?” başlığı altında ise özetle şu hususlara değinilmiştir:

1. “4’üncü 5 yıllık plan ‘Yeniden Büyük Türkiye’nin ilk adımı olarak hazırlanmaktadır. Bu meyanda bu planın içerisinde sadece ekonomik alanda birkaç temenni ile iktifa etmeyip manevi kalkınmayı planlamak. Milli Harp Sanayisini planlamak, Hakiki Maddi Kalkınmayı planlamak
2. Hakiki Maddi Kalkınmada, 1982 yılında Türkiye’nin Avrupa’nın 50 milyon nüfusa sahip 5 büyük ülkesinden biri olması, tarım ve sanayi üretiminde %100 artışı gerçekleştirmek
3. 4’üncü 5 yıllık kalkınma planında hedef olarak erişilecek azami kalkınmayı hedef almak, kalkınma hızını yükseltmek
4. 4’üncü 5 yıllık planı: Plan + Yeni Takip, Plan + Organizasyon, Plan + Mali Kaynak, Plan + Fon prensiplerine göre hazırlamak ve takip etmek

⁶⁸⁶ 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi, (Ankara: 1977), s.14-19; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.1098-1100

⁶⁸⁷ Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçimleri Seçim Beyannamesi, (Ankara: 1977), s.35; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.1072

5. 4'üncü 5 yıllık planı yıldan yıla değişen şartlara göre kendisini otomatik olarak değiştiren ve sürekli olarak yenileyen bir plan olarak hazırlamak
6. 3'üncü 5 yıllık plan, hareket noktamız olmuştur.
7. 4'üncü 5 yıllık planda ilk adımı atıyoruz. Bu plan devresinde 1976 yılında başlattığımız ve 1977'de hızlandırarak yürüttüğümüz Ağır Sanayi kalkınması, program içerisinde tamamlanacak ve hedeflerine ulaşılacaktır.
8. Kalkınmamıza mani olan bilcümle mevzuatın kaldırılması, yerine, yeni dinamik, köklü icraatın konması”⁶⁸⁸

TBP seçim beyannamesinde “Halk için Kalkınma” ve “Halkın Söz ve Karar Sahibi Olduğu Merkezi Planlama” başlıkları altında kalkınma ve planlama konularına değinilmiştir:

“... Mevcut planlar yürürlükten kaldırılacak, yerine gerçek kalkınmayı sağlayacak merkezi planlama getirilecektir. Merkezi planlama, devlet ve sektör için bağlayıcı olacak, uygulamada ihmal halinde devletin yaptırım gücü kullanılacaktır. Planlamanın temel amacı sektörler ve bölgeler arası denge ve ağır sanayi gerçekleştirmek olacaktır. Yatırımların tek ölçüsü ülkenin kalkınması olacaktır.

Açık ve gizli işsizliği önlemek planlamanın temel hedeflerindendir.

Planlama ile bölgeler arası eşitsiz gelişme ve dengesizlik ortadan kaldırılacaktır.

... Kalkınmanın göstergesi sanayileşmedir. Ağır sanayi sektörü kalkınmanın motoru, itici gücü olacaktır.”⁶⁸⁹

TİP seçim beyannamesinde⁶⁹⁰ planlamanın özel sektör için programlamadan başka bir şey olmadığını, bu nedenle planlamanın yapılacak düzenlemelerle etkin bir yapıya kavuşturulacağına yer verilmiştir.⁶⁹¹

⁶⁸⁸ Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçimleri Seçim Beyannamesi, s.49-52; Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.1078-1080

⁶⁸⁹ Mete Kaan Kaynar-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.1159-1160

⁶⁹⁰ TİP'in seçim beyannamesinin özetine 21 Mayıs 1977 tarihli Milliyet gazetesinde yer verilmiştir. Bk. “TİP Seçim Bildirgesi”, *Milliyet* (21 Mayıs 1977), s.7

⁶⁹¹ Mete Kaan Kaynak-Nurettin Kalkan, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler- Beyannameler (1923-1980)*, s.1146

3.3.2.6. 1983 Genel Seçimleri

6 Kasım 1983'te yapılan genel seçimlere ANAP, HP ve MDP katılmıştır. Seçime katılan bütün siyasi partiler seçim beyannamesi yayınlamıştır.

Halkçı Parti (HP) seçim beyannamesinde kalkınma ve planlama hususunda şu ilkeleri benimsenmiştir:

- “Katılımcı, etkin ve demokratik planlama
- Plana uygun çalışan özel teşebbüsün desteklenmesi
- Hızlı kalkınmanın gerçekleştirilmesi
- Tarımın bölge düzeyinde planlanması”⁶⁹²

MDP seçim beyannamesinde kalkınma ve planlama hususunda yer alan ilke ve görüşler şu şekildedir:

- Kalkınma faaliyetlerinin beş yıllık planlarla yürütülmesine devam edilmesi ancak, planlama teşkilatının siyasi karar almasının önlenmesi
- Devamlı, hızlı ve dengeli bir kalkınma için ekonomik faaliyetlerin temelini ferdi teşebbüs ve özel mülkiyet sistemine bağlanması⁶⁹³

3.3.2.7. 1987 Genel Seçimleri

29 Kasım 1987'de yapılan genel seçimlere ANAP, SHP, DYP, DSP, RP, MÇP ve IDP katılmıştır.

ANAP seçim beyannamesinde katı ve dogmatik merkezi planlamayı reddederek demokratik, düzenleyici, kişi ve kuruluşları güçlendiren bir planlama anlayışının benimsendiği ilan edilmiştir. “Kalkınmada Öncelikli Yörelere” kısmında ise GAP projesinin koordinasyonunu sağlamak üzere DPT bünyesinde bir bölgesel planlama ve uygulama birimi kurulması fikrine yer verilmiştir.⁶⁹⁴

⁶⁹² *Anavatan-Halkçı-Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyanname ve Programları*, (Ankara: 1983), s.3,4,7

⁶⁹³ *Anavatan-Halkçı-Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyanname ve Programları*, s.4

⁶⁹⁴ *Anavatan Partisi 29 Kasım 1987 Seçim Beyannamesi*, (Ankara: Ekim 1987), s.31, 55

SHP seçim beyannamesinde halk katılımının sağlandığı kamuoyunun açık bir şekilde tartışılarak hazırlanan planların ülkeyi refaha kavuşturacağı görüşünü savunmuştur.⁶⁹⁵

DYP seçim beyannamesinde ekonomik istikrarın sağlanabilmesi için topyekûn bir kalkınma hamlesine geçilmesi fikri savunulmuştur.⁶⁹⁶ İktisadi kalkınma dışında geri kalmış bölgelerin ön plana alındığı bölgesel kalkınmanın da değerlendirildiği beyannamede partinin kalkınma ve planlama hususundaki görüşleri genel olarak şu şekildedir:

“Ekonomik kalkınmanın başarısı, kaynakların harekete geçirilecek, sürekli, dengeli ve hızlı bir büyüme ile üretim, tasarruf ve yatırım hacminin arttırılmasına ve böylece istikrarlı bir ortam içinde, uzun vadeli hedeflerin gerçekleştirilmesiyle sosyal refah devleti hedefine adım adım yaklaşılmasına bağlıdır.

Kalkınmanın nimetlerinin ve medeni hizmetlerin yurt sathında dengeli ve adil bir surette yaygınlaştırılması, işsizlik, cehalet ve çaresizlikle etkili bir şekilde mücadele edilmesi ile mümkündür.

Topyekûn kalkınmanın amacı, ülkemizin maddi ve manevi alanda ilerlemesi, bütün vatandaşların gelirlerinin arttırılması, herkesin eğitim, sağlık vb. her türlü sosyal hizmetlerden azami ölçüde yararlanabileceği bir Sosyal Devlet yapısı içinde, sosyal adalete dayanan, dengeli bir gelir dağılımı yolu ile refahın yaygınlaştırılması, asgari hayat çizgisinin yükseltilmesi ve bu çizginin altında kalanların sayısının azaltılmasıdır. Bu amaca, dengeli, istikrarlı ve hızlı bir kalkınma ile ulaşılacaktır.

Ekonomik faaliyetlerin liberalleşmesinde gerçekçi ve uygulanabilir yaklaşımlar benimsenecek, dogmatik ölçülerden kaçınılacaktır. Uzun vadeli hedefler, 5 yıllık planlarla belirlenecektir. Günlük planlama anlayışı yerine, sistematik plan ve program anlayışına yönelinecektir. Planda amaç, uzun vadeli milli hedefleri ve bu hedeflere varabilmek için alınacak olan tedbirleri ortaya koymaktır. Bu planlar, özel sektör için özendirici, kamu sektörü için bağlayıcı olacaktır.

Devlet Planlama Teşkilatı’nın hazırlayıcı ve istişari çalışmaları geliştirilecek, mali ve ticari mevzuat gözden geçirilecek, üniversitelerin sanayi-ticaret-teknoloji konuları ile ilgilenmelerini sağlayacak bir sistem oluşturulacaktır.

⁶⁹⁵ SHP Seçim Bildirgesi, (Ankara: 1987), s. 26-32

⁶⁹⁶ Doğru Yol Partisi 1987 Seçim Beyannamesi, (Ankara: 1987), s.14

Plan; Türkiye'nin bugüne kadar, üst üste koyduklarının tümü dikkate alınarak büyük problemlerinin tümünün de bir bütünlük içinde çözülmesi gerektiği yaklaşımıyla düzenlenecektir. Hükûmet programı, Plan'a yön verecektir.

Sektörel uzun vadeli, master planlar hazırlanacaktır. Bu planlarda, yatırım projeleri ayrıntılı olarak incelenecek ve her üç yılda bir revize edilecektir.

Ekonomik kalkınmanın başarılması, sosyal refah devletine ulaşılmasının en önemli yoludur. Birbirini tamamlayan ekonomik ve sosyal hedefler, ancak imkân ve ihtiyaçların dengelendiği bir kalkınma planı ile gerçekleştirilebilecektir. Bu hedefe ulaşmak için; bir istihdam planı ile mevcut işsizliğe ve gelecekteki iş ihtiyacına, ciddi ve süratli çözümler getirilecektir.”⁶⁹⁷

MÇP seçim beyannamesinde kalkınmayı iki yönlü olarak düşünmüştür. Birincisi, manevi ve kültürel kalkınma; ikincisi ise maddi ve ekonomik kalkınma.

“Manevi ve kültürel kalkınmanın ilk şartı, konunun en az iktisadi meseleler kadar önemli olduğuna inanmaktır. Hatta bize göre maddi ve ekonomik kalkınmanın itici gücü, manivelası da manevi ve kültürel kalkınmadır”⁶⁹⁸ görüşüne yer verilmiştir. Maddi ve ekonomik kalkınma konusunda ise “millet sektörü” görüşü ön plana çıkmıştır. Buna göre;

“Millet sektörü Türki'nin hızlı, topyekûn kalkınması, yaygın ve adil bir mülkiyet dağılımı istediğinin bir neticesidir. Bugüne kadar ülkemizin kalkınması daima bir kesimin sırlığında ve dengesiz bir biçimde gerçekleştirilmiştir.”⁶⁹⁹

DSP seçim beyannamesini 6 Kasım 1987'de açıklamıştır.⁷⁰⁰ Planın genel hedeflerinin özel sektör temsilcileri ve yerel yönetimler, sendikalar, halk örgütlerinin katılımıyla merkezde belirlenmesi gerektiği görüşüne yer verilmiştir. Planların kamu dışında buyurucu değil özendirici önlemler içermesi gerekliliğine de değinilmiştir.⁷⁰¹

Kalkınmada öncelikli yöreler konusunda ise bir “Kalkınmada Öncelikli Yöreler Bakanlığı” kurulması ve Bakan'ın çalışmalarını daha çok yerinde yürüteceği görüşüne yer verilmiştir.⁷⁰²

⁶⁹⁷ *Doğru Yol Partisi 1987 Seçim Beyannamesi*, s. 18-19,49-52,59-60,76-77

⁶⁹⁸ *Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirisi*, (Ankara: Şenal Matbaacılık, Kasım 1987), s. 63-64

⁶⁹⁹ *Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirisi*, s. 43

⁷⁰⁰ “Ecevit Partisinin Seçim Bildirgesini Açıkladı”, *Cumhuriyet* (7 Kasım 1987), s.6

⁷⁰¹ *Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi 1987*, (Ankara: DSP Yayını:9, Ekim 1987), s.46

⁷⁰² *Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi 1987*, s.49-50

3.3.2.8. 1991 Genel Seçimleri

20 Ekim 1991’de yapılan genel seçimlere ANAP, DYP, SHP, RP, DSP ve Sosyalist Parti katılmıştır.

ANAP seçim beyannamesinde planlama konusuna değinilmemiş; “Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesi” başlığı altında Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri ve diğer geri kalmış yörelerle ilgili görüşlere yer verilmiştir.⁷⁰³

DYP seçim beyannamesinde kalkınma ve planlama hakkındaki görüşler “Bölgesel Kalkınma Politikası” ve “Planlama” başlıkları altında değerlendirilmiştir. Buna göre; Bölgesel Kalkınma Politikalarına dair görüşler şu şekildedir:

“Doğu Anadolu kalkınması için uygulanacak gelişme modellerinin il bazında pilot iller kalkınma projeleri esas alınacaktır. Bu proje ile DPT tespit edilen sosyo-ekonomik gelişmişlik endeksine göre iller tasnif edilerek en az gelişmiş ilden başlamak suretiyle derhal icraata geçilecektir. Kaynakları daha rasyonel kullanma, uygulamayı asgari maliyetle yapma, halkın maddi ve manevi desteğini sağlama, plan ve programların onlar için yapıldığına milleti inandırabilme bakımından tabandan gelen bilgilere dayalı bir planlama sistemini geliştirme zorunluluğu vardır.”⁷⁰⁴

Beyannamede, planlama hususunda ise şu görüşler paylaşılmıştır:

“Türkiye gelişmişlik seviyesine kalkınma planları uygulanarak ulaşacaktır. Bu planlar demokratik ve kamu kesimi için emredici, özel kesim için yol gösterici, teşvik edici olarak ve beşer yıllık dönemleri kapsayacaktır.

Planlar gerçekleştirilmesi düşünülen ekonomik, sosyal ve kültürel hedeflere nasıl, hangi vasıtalarla, ne zaman ve ne şekilde ulaşacağını gösteren bütün temelleri kapsayacaktır. Planlar yıllık programlarla uygulama alanına sokulacaktır. Dolayısı ile plan uygulama düzeni, planın düşünülen bu hedeflere ulaşmasını sağlayıcı tarzda yeniden düzenlenecektir.

Bu düzenleme içinde, kalkınma planlarının hedeflerini tutucu 15 yıllık süreyi kapsayan master planlar yapılması ve uygulamaya sokulması yer alacaktır. Bu master planlar belirli bir zaman periyodunda bizi belirli hedeflere götürmeyi esas alacaktır. Bu hedefleri tutabilmek ve düşünülen projeleri gerçekleştirebilmek için ne kadar para, insan gücü, malzeme araç ve gereçle ne kadar zamana ve nasıl bir organizasyona ihtiyaç

⁷⁰³ *Anavatan Partisi Seçim Beyannamesi*, (Ankara: Ekim 1991), s.86

⁷⁰⁴ *DYP Seçim Bildirgesi*, (Ankara: 1991), s.233

olduğunu, bu master planlar meydana çıkaracaktır. Bu suretle, plan dönemlerinde de sıkıntısı çekilen elde yeterince proje olmaması ile yeterli para, insan gücü sağlanamaması ve organizasyon ve zamanlama meselelerine bir çözüm getirilmiş olacaktır. Uzun vadeli bu master olanlar ve ona dayalı olarak getirilecek projeler, daha çok seçme hakkı, daha çok alternatifler bulma ve en iyisine karar verme imkânını bahşedecektir. Doğru Yol Partisi'nin hazırladığı ve düşündüğü ilk merhalede 10 master plan veya programı şunlardır:

1. Milli İstihdam Master Planı
2. Milli Sağlık Master Planı
3. Milli Eğitim ve Kültür Master Planı
4. Milli Bayındırlık Master Planı
5. Milli Sosyal Güvenlik Master Planı
6. Milli Konut Master Planı
7. Milli Tarım Master Planı
8. Milli Savaş Sanayi Master Planı
9. Milli Sanayi Master Planı
10. Milli Enerji Master Planı

Bu master planlar, beşer yıllık kalkınma planlarına dayalı olarak uygulama alanına sokulacaktır. Bu planlar yapılırken, kaynakların tam ve verimli bir şekilde kullanılması, ülkenin 15 yıl sonra gelişmiş ülkeler seviyesine çıkabilmesi için gerekli yatırım, finansman, yeniden düzenleme sahalarında nelerin yapılması gerektiği, kalkınmanın istikrar içinde ve dengeli bir tarzda gerçekleştirilmesi esas alınacaktır.”⁷⁰⁵

SHP seçim beyannamesinde yönlendirici plan ve programlar çerçevesinde özel sektörün teşvik edileceğine, sanayileşmenin kalkınmanın ana politikasını oluşturacağına değinilmiştir. Ayrıca kalkınmada geri kalmış bölgeler için özel “Bölgesel Kalkınma Planları ve Toplumsal Gelişme Projeleri” uygulanacağı ilan edilmiştir.⁷⁰⁶

RP seçim beyannamesinde kalkınma, manevi kalkınma ve hakiki maddi kalkınma temelli ele alınmıştır. Manevi Kalkınma Planı çerçevesinde eğitime önem verileceği;⁷⁰⁷ Hakiki Maddi Kalkınma 'da devletin makro planlar hazırlayacağı, bölge ihtiyaçlarına

⁷⁰⁵ DYP Seçim Bildirgesi, (Ankara: 1991), s.283-287

⁷⁰⁶ SHP Seçim Bildirgesi 1991, (Ankara: 1991), s.10, 20-22

⁷⁰⁷ Refah Partisi Seçim Beyannamesi, (Ankara: 1991), s.99

göre hazırlanacak projelerin DPT tarafından geliştirileceği görüşü üzerinde durulmuştur.⁷⁰⁸

3.3.2.9. 1995 Genel Seçimleri

24 Aralık 1995'te yapılan genel seçimlere ANAP, DYP, RP, DSP, CHP, MHP, HADEP, YDH, MP, YDP, İP ve YP katılmıştır.

RP seçim beyannamesinde “Ekonomik kalkınmaya mani olan bütün bürokratik engellerin ortadan kaldırılması”⁷⁰⁹ fikri savunulmuş; “Manevi kalkınma, maddi kalkınmanın temeli olacaktır”⁷¹⁰ denilmiştir.

DSP seçim beyannamesinde ülke sorunlarına dair çözüm önerileri beş programdan oluşmuş; bu programlardan biri de “Ekonomik Toparlanma ve Kalkınma Programı” olmuştur. Buna göre; program ile ilgili olarak “DSP'nin ekonomik toparlanma ve kalkınma programı, Türkiye'nin girişimci ve üretken potansiyelini harekete geçirerek, Türkiye'nin dünya ekonomisinde başarıyla rekabet etmesini sağlayacaktır.”⁷¹¹

3.3.2.10. 1999 Genel Seçimleri

18 Nisan 1999'da yapılan genel seçimlere 20 siyasi parti katılmıştır.

DSP seçim beyannamesinde “Ekonomik Kalkınma Programı” hazırlanacağını beyan etmiştir. Buna göre ekonomik kalkınma programının temel ilkesi şu şekilde belirtilmiştir:

“Ekonomik kalkınma programının temel ilkesi, Türkiye ile çağdaş ülkeler arasında açılmaya devam eden gelişmişlik farkını istikrarlı büyüme çerçevesinde kapatmaya başlamak, ekonomik gelişmenin önündeki kurumsal sınırlamaları kaldırmak, ekonomik büyümeyi besleyecek kaynakları harekete geçirmek, Türk insanının yaratıcılık ve girişimcilik gücünün önünü açmak, yurttaşlarımıza yarın kaygısından uzak iş olanakları yaratmak ve bütün bunları toplumsal barış içinde gerçekleştirmek olacaktır.”⁷¹²

MHP seçim beyannamesinde “ekonomik sorunların acil olarak çözümlenmesini sağlamak üzere, 2000-2002 yıllarını içeren orta vadeli Toparlanma ve Dönüşüm Programı”⁷¹³ hazırlandığını ilan etmiştir.

⁷⁰⁸ *Refah Partisi Seçim Beyannamesi*, s.118-119

⁷⁰⁹ *Refah Partisi Seçim Beyannamesi 24 Aralık 1995*, (Ankara: 1995), s.12

⁷¹⁰ *Refah Partisi Seçim Beyannamesi 24 Aralık 1995*, s.31

⁷¹¹ *Demokratik Sol Partinin Seçim Bildirgesi*, (Ankara: 1995), s. 19

⁷¹² *Demokratik Sol Partinin Seçim Bildirgesi*, (Ankara: 1999), s.59

⁷¹³ *Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi 18 Nisan 1999*, (Ankara: 1999), s.61

Fazilet Partisi (FP) seçim beyannamesinde kalkınmanın temel şartının yatırım olduğu, yatırımında hukuki güvene dayalı olduğu tezi savunulmuş; Doğu ve Güneydoğu'nun kalkınması üzerinde durulmuştur.⁷¹⁴

3.3.2.11. 2002 Genel Seçimleri

2002 genel seçimleri 3 Kasım 2002'de yapılmış olup 18 siyasi parti seçimlere katılmıştır.

AK PARTİ seçim beyannamesinde partinin “kalkınma” hakkındaki görüşleri şöyledir:

“Partimiz, kalkınmayı, devletin tek yanlı iradesini yansıtan bir toplum mühendisliği olarak değil, toplumun çoğulcu yapısına saygılı demokratik bir arayış olarak görmektedir. Demokratikleşme ve kalkınma birbirinin alternatifi değil, aynı anda yürütmesi gereken ve birbirini destekleyen süreçlerdir.

Kamu yönetiminde tepeden inmece ve tek yönlü anlayışlar terk edilecek, yönetişimci bir anlayışla devlet-toplum diyaloguna ve eğitim, sağlık, çevre gibi sosyal boyutu olan hizmetlerde işbirliğine dayanan modeller geliştirilecektir. Devlet, piyasa ve toplum birbirlerinin alternatifi değil, tamamlayıcısıdır. Bunların oluşturacağı sinerji ile sürdürülebilir ve hızlı bir kalkınma sağlanacaktır.”⁷¹⁵

“Yönetimin Yeniden Yapılandırılması” başlığı altında devletin rolü olarak “Makro düzeyde, esnek ve katılımcı özelliklere sahip planlama yapmak”⁷¹⁶ görüşüne yer verilmiştir.

CHP seçim beyannamesinde “Stratejik Planlama” ve “Bölgesel Planlama” vurgusu yapılmıştır. Stratejik Planlama hakkında şu bilgiler yer almaktadır:

“Stratejik Planlamayı etkinleştireceğiz. Yüksek Planlama Kurulu'na işlerlik kazandıracağız. Stratejik Plan perspektifi ile uyumlu yeni bir orta vadeli program hazırlayarak, uygulamaya geçireceğiz.

Firmaların Stratejik Plan'ın sanayileşme hedefleri çerçevesinde belirli bölgelerde yoğunlaşarak Uzmanlaşmış Sanayi Bölgeleri (USB) kurmalarını, aralarında sinerji

⁷¹⁴ Fazilet Partisi 18 Nisan 1999 Seçim Beyannamesi, (Ankara: 1999), s.34,73

⁷¹⁵ AK PARTİ 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, (Ankara: Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015), s.17

⁷¹⁶ AK PARTİ 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, s.24

yaratmalarını özendireceğiz. Endüstri bölgeleri uygulamasına, bu anlayışla etkinlik kazandıracağız.”⁷¹⁷

Beyannamede Bölgesel Planlama ile ilgili parti görüşleri ise şu şekildedir:

“Bölgeler arası farklılıkları gidermek ve kalkınmayı hızlandırmak amacıyla Bölgesel Planlamayı temel alacağız. Bölgesel Planlamada; bölgelerin ve alt bölgelerin olanaklarını ve gelişme potansiyellerini gereğince değerlendireceğiz; bölgesel planlamanın yerleşme düzenine yansıtılmasında, dengeli kentleşme, sağlıklı yapılaşma, çevreye duyarlılık ve depreme dayanıklılık esas alacağız.

Kuracağımız özerk Ekonomik Kalkınma Kurumu (EKK) ile bölgesel kalkınma projelerinin uygulamasında, bölge merkezli yönetim anlayışını uygulamaya geçireceğiz.”⁷¹⁸

MHP seçim beyannamesinde ekonomideki temel sorunları aşabilmek amacıyla “dört yıllık bir ekonomik program” uygulanacağı belirtilmiştir.⁷¹⁹

Stratejik Planlama anlayışı doğrultusunda parti vizyonu şu şekilde açıklanmıştır:

“Kamuda etkin bir yönetim ve harcama sisteminin kurulmasında başlangıç noktasını oluşturmak amacıyla, kamu kuruluşlarının bütçelerini stratejik planlama anlayışı içinde hazırlamaları sağlanacaktır. Stratejik planlama yaklaşımıyla kuruluşların kamu hizmetlerini yerine getirmedeki performanslarını izlemek ve değerlendirmek de mümkün olacaktır.”⁷²⁰

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla “Bölgesel Kalkınma Ajansları” kurulacağı belirtilmiştir.⁷²¹

Saadet Partisi (SP) seçim beyannamesinde kalkınma konusuna bölgesel kalkınma ölçeğinde bakmış; az gelişmiş bölgelerde bölgesel kalkınma projeleri uygulanması ve bu çerçevede Doğu ve Güneydoğu Kalkınma Müsteşarlığı kurulacağı parti görüşü olarak yansıtılmıştır.⁷²²

DSP seçim beyannamesinde stratejik planlama temelli bir görüş ön plana çıkmıştır. Buna göre; “DSP ulusal kapasitemizin etkin kullanılmasına yönelik

⁷¹⁷ Cumhuriyet Halk Partisi 2002 Seçim Bildirgesi, (Ankara: 2002), s.17,20

⁷¹⁸ Cumhuriyet Halk Partisi 2002 Seçim Bildirgesi, s.28-29

⁷¹⁹ Milliyetçi Hareket Partisi 3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi, (Ankara: 2002), s.25

⁷²⁰ Milliyetçi Hareket Partisi 3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi, s.29-30

⁷²¹ Milliyetçi Hareket Partisi 3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi, s.66

⁷²² Acil Onarım ve Atılım Programı Saadet Partisi Seçim Beyannamesi 3 Kasım 2002, (Ankara: 2002), s.27

çalışmalarını, büyüme ve kalkınma stratejilerini katılımlı bir ulusal stratejik plan anlayışı çerçevesinde gerçekleştirilecektir”⁷²³ denilmiştir.

3.3.2.12. 2007 Genel Seçimleri

22 Temmuz 2007’de yapılan seçimlere 14 siyasi parti katılmıştır.

AK PARTİ seçim beyannamesinde “Kırsal Kalkınma” ve “Mekânsal Planlama” başlıkları altında kalkınma ve planlama konularına değinilmiştir. Kırsal Kalkınma noktasında “...nüfusumuzun önemli bir kesiminin yaşadığı kırsal alana yönelik olarak; Kırsal Kalkınma Stratejisi hazırlanmıştır” denilmiştir.⁷²⁴

CHP seçim beyannamesinde kalkınma “Bölgesel Kalkınma” açısından ele alınmıştır. Bu konuda parti politikaları kısaca şu şekilde açıklanmıştır:

1. “Bölgesel planlamada; bölgelerin ve alt bölgelerin olanaklarını ve gelişme potansiyellerini gereğince değerlendireceğiz, bölgesel planlamanın yerleşme düzenine yansıtılmasında, dengeli kentleşme, sağlıklı yapılaşma, çevreye duyarlılık ve depreme dayanıklılığı esas alacağız.
2. Doğu Anadolu, Doğu Karadeniz, İç Anadolu, Trakya, Kastamonu merkezli Orta Karadeniz bölgelerini, Kelkit-Yeşilirmak-Çoruh-Kızılırmak-Dicle/Fırat-Kilyos havzalarını kapsayan bölgesel kalkınma planlarını, kademeler halinde uygulamaya geçireceğiz.
3. Kuracağımız özerk Ekonomik Kalkınma Kurumu (EKK) ile bölgesel kalkınma projelerinin uygulanmasında, bölge merkezli yönetim anlayışını uygulamaya geçireceğiz.”⁷²⁵

MHP seçim beyannamesinde iktisadi ve kalkınma alanında hedeflenen gelişmeler biri, Uzun Vadeli Gelişme Stratejisi hazırlanmasıdır. Buna göre parti görüşü, “2023 yılını hedefleyen uzun vadeli stratejimizin temel amacı, ülkemizin çağdaş değerlere sahip, küresel düzeyde etkili ve ekonomide dünyanın ilk 10 ülkesinden biri olan Lider Ülke konumuna yükseltilmesidir. Dünya standardında üreten, gelirini adil paylaşan, insan hak

⁷²³ Demokratik Sol Parti 2002 Seçim Bildirgesi, (Ankara: 2002), s.148

⁷²⁴ AK PARTİ 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, (Ankara: Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015), s.118,138

⁷²⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Pusula '07, (Ankara: 2007), s.56-57

ve hürriyetlerini güvenceye alan, küresel düzeyde etkili bir dünya devleti konumuna gelmek, uzun vadeli gelişme stratejisinin temel hedefidir.”⁷²⁶ şeklinde açıklanmıştır.

Bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacıyla “İl Yatırım ve Kalkınma Ofisleri” kurulması planlanmıştır. İl Yatırım ve Kalkınma Ofislerince “İl Eylem Planları” hazırlanması öngörülmüştür.⁷²⁷ Ekonomik hedefler ve politikalar kapsamında “Beş Yıllık Ekonomi Programı” hazırlanması planlanmıştır.⁷²⁸

Demokrat Parti seçim beyannamesinde üretim odaklı bir “Ekonomide Aş, İş ve Onurlu Yaşam Programı” uygulanacağını beyan etmiştir.⁷²⁹ Ayrıca, özel sektör, sivil toplum kuruluşları, uzman ve bilim adamlarından oluşan bir “Teşvik Politikası Konseyi” kurulması planlanmıştır. Konseyin görevleri arasında şu hususa da yer verilmiştir:

“Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) Müsteşarlığı’nın da katkılarıyla, Türkiye’nin doğal rekabetçi avantajları olan sektörlerin tanımlanması, oluşumundan itibaren, 6 ay içinde, detaylı master planını hükûmete ve kamuoyuna açıklayacaktır.”⁷³⁰

⁷²⁶ Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi, (Ankara: 2007), s.15

⁷²⁷ Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi, s.55

⁷²⁸ Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi, s.66

⁷²⁹ Demokrat Parti Seçim Beyannamesi Temmuz 2007, (Ankara: 2007), s.19

⁷³⁰ Demokrat Parti Seçim Beyannamesi Temmuz 2007, s.33

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Türkiye’de planlama tarihsel süreç göz önüne alındığında 3 farklı şekilde karşımıza çıkmıştır. İlki 1930’larda ortaya çıkan sanayi plancılığı, ikincisi 1960’larda DPT’nin kurulmasıyla ortaya çıkan kalkınma plancılığı, üçüncüsü ise 2000’lerde ortaya çıkan stratejik plancılıktır.⁷³¹

Yeni devlet yapısının ortaya çıkmasıyla beraber Osmanlı Devleti’nden kalan ağır iktisadi mirasın etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla farklı iktisadi arayışlara girişilmiştir. Bu anlamda atılan ilk adım 1923 İzmir İktisat Kongresinin toplanması olmuştur. Kongrede alınan kararlar, genç Cumhuriyet’in iktisadi politikalarını şekillendirmiştir. Bu dönemin görüşü liberal iktisadi görüş çerçevesinde şekillenmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Buhranının uluslararası alanda yarattığı kriz, zaten sorunlarla boğuşan Türkiye ekonomisini kısa zamanda etkisi altına almıştır. Genç Cumhuriyet yönetimi, krizin yıkıcı etkilerini ortadan kaldırmak amacıyla iktisadi arayışlara girişmiştir. Devletçilik, bu dönemdeki arayışın bir neticesidir. Devletçilik anlayışının iktisadi alandaki karşılığı ise planlı kalkınma olmuştur. Bu anlayış doğrultusunda 1934’ten itibaren Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı uygulamaya konulmuştur. Bu bakımdan Türkiye Sovyet Rusya’dan sonra planlamayı ekonomik ve sosyal alanda kalkınma aracı olarak kullanmaya başlayan ikinci ülke olmuştur.⁷³² Ayrıca, Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlanmasında Sovyet Rusya’nın maddi ve teknik destekleri de görülmüştür. Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı’ndan elde edilen başarı İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı’nın hazırlanmasını da beraberinde getirmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın etkileri Türkiye’nin iktisadi alanda farklı kararlar almasına neden olmuştur. İkinci Dünya Savaşı sürecinde katı Devletçi bir iktisadi politika takip edilmiş, planlı kalkınma evresi kesintiye uğramıştır.

İkinci Dünya Savaşı’nın sona ermesiyle uluslararası alanda iki kutuplu bir dünya görüşü ortaya çıkmıştır. Bir yanda Sovyet Rusya’nın başını çektiği Doğu Bloğu, diğer yanda ise ABD’nin öncülüğünde hareket eden Batı Bloğu yer almıştır. Sovyet Rusya,

⁷³¹ Ali Somel, “Kalkınma Plancılığının Kökenleri ve Türkiye Deneyimine Eleştirel Bir Bakış”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.2, S.4 (2007/4), s.1

⁷³² Serije Sezen, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye’de Planlama*, s.300

özellikle 1920’li yıllardan itibaren sosyalist temelli bir iktisadi anlayışla planlı kalkınma girişimlerinde bulunmuş ve bu girişimlerde de başarı elde ederek tüm dünya ülkelerinin dikkatini çekmiştir. Bu plan çalışmaları, İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra Doğu Bloğunun diğer ülkelerinde de görülmüştür. Batı Bloğu ise o zamana kadar sosyalist temelli olduğu gerekçesiyle mesafeli yaklaştığı planlı ekonomi anlayışına yönelmek zorunda kalmıştır. Özellikle savaş sonrasında Avrupa’nın her alanda yıkıma uğraması, ABD öncülüğünde Batı Bloğunu iktisadi politikalarda arayışlara yönlendirmiştir. Bu politikalardan birisi de Marshall Planı olmuştur. Bu planla yıkıma uğrayan Avrupa ülkelerini ekonomik olarak güçlendirmek ve Sovyet Rusya tehdidine karşı korumak amaçlanmıştır. Avrupa ülkeleri de bu amaçla plan çalışmaları yapmıştır. Bu süreçte Türkiye’de de aynı girişimlerin olduğu bilinmektedir. Ancak bu girişimlerden beklenen neticeler elde edilememiş, plan çalışmaları sonuçsuz kalmıştır.

1950-1960 yılları ise siyasi iktidarda yaşanan değişimle beraber iktisadi anlayışın da değiştiği bir dönem olmuştur. Devletçilik anlayışının yerine liberal iktisadi görüş egemen olmuş, ithalata dayalı plansız bir iktisat politikası yürütülmüştür. Bu politika anlayışı nedeniyle 1950’lerin ikinci yarısından itibaren iktisadi krizler ortaya çıkmıştır. O zamana kadar plan fikrine karşı açık tavır alan DP iktidarı özellikle finansman konusunda yaşadığı sorunlara çözüm bulmak için uluslararası finans çevrelerinin de dayatmasıyla iktisadi plan girişimlerinde bulunmuştur. DP iktidarının bu isteksiz ama dayatma neticesinde ortaya çıkan plan çalışmaları 27 Mayıs 1960 askeri darbesiyle son bulmuştur.

Bu dönemde planlı kalkınma fikri özellikle muhalefet çevrelerinde çokça dillendirilmiş, özellikle 1957’de yapılan genel seçimlerde muhalefet partilerinin ortak söylemi olmuştur. Hürriyet Partisi “Hürriyet ve Refah Yolu: Hürriyet Partisi’nin 5 Yıllık Gelişme Planı” adıyla bir seçim broşürü hazırlamıştır. CHP ise 12 Ocak 1959’da gerçekleştirdiği 14. Büyük Kurultayında İlk Hedefler Beyannamesini yayınlamış ve bu beyannamede yer alan hususlar 1961 Anayasasının da temellerini oluşturmuştur. DPT’nin kurulması ve planlama çalışmalarının başlaması da bu görüş çerçevesinde şekillenmiştir.

DPT, bu gelişmeler dikkate alındığında bir sürecin tezahürüdür. Ancak şu da bir gerçektir ki, DPT sadece ulusal bir arayışın sonucu değildir. Yaşanan uluslararası iktisadi gelişmeler de böyle bir kuruluşun ortaya çıkmasını zorunlu kılmıştır. Bunun en önemli gerekçesi, uluslararası finans kuruluşlarının Türkiye’ye verdikleri kredileri daha sağlam

bir zeminde takip etme düşüncesidir. Diğer yandan Türkiye’de 1960 öncesi planlama alanında yaşanan gelişmeler de DPT’nin yaptığı plan çalışmalarında yol gösterici nitelikte olmuştur.

1960 sonrası devlet öncülüğünde yeniden ortaya çıkan planlama çalışmalarında sadece iktisadi gelişme dikkate alınmamış; her alanda toplumsal bir kalkınma, çağdaş bir uygarlık yaratma düşüncesi de benimsenmiştir. Planlama bu nedenle devlet ve toplum hayatında önemli bir yer edinmiştir. 1970’li yıllarda Dünya’da gerçekleşen iktisadi hareketlilik Türkiye’de yeteri kadar takip edilmemiş, siyasi gelişmelerde buna eklenince ekonomik darboğaz hissedilir olmuştur. Bu durum plan çalışmalarını ve öngörülerini de etkilenmiştir.

Uluslararası iktisadi politikalarda yaşanan gelişmeler 1980 sonrası Türkiye’de de etkisini göstermiş, planlı kalkınmaya bakışta değişim ve dönüşüm yaşanmıştır. DPT ve Planlama hukuki anlamda varlığını devam ettirmiş olsa da yapılan yasal düzenlemelerle maksadının dışında bir noktaya dönüşmüştür. 1990’ların sonu 2000’lerin başında ise stratejik plancılık ön plana çıkmış; AB üyelik sürecinin etkileriyle de DPT’nin varlığı tartışma konusu olmuştur. Neticede 2011’de tüm görev ve hakları Kalkınma Bakanlığı’na devredilmek üzere varlığına son verilmiştir.

DPT, sadece iktisadi boyutta değerlendirilecek yapının çok ötesinde bir kurum olmuştur. Gerek kurumsal örgütlenmesi gerek personel yapısı DPT’yi siyasal ve sosyal anlamda da ön plana çıkarmıştır. DPT, kuruluş yasası gereğince kurumlar üstü bir yapıda olmuştur. Vasıflı, güçlü personel yapısı da buna eklenince kurum her anlamda göz önünde olmuştur. İlerleyen dönemlerde DPT personellerinin farklı alanlarda görünür olması da bunu destekler niteliktedir. Zira bir dönem DPT’de görev almış kişiler siyasi partilerin vitrininde her daim yer edinmiş; finans kuruluşlarında, özel sektörde önemli yerlerde bulunmuşlardır. DPT’nin içinden uluslararası finans kuruluşlarına yönetici, belediye başkanı, vali, büyükelçi, milletvekili, bakan, TBMM Başkanı, siyasi parti genel başkanı, hatta Başbakan ve Cumhurbaşkanı çıkmıştır.⁷³³

Süleyman Demirel DPT’de Planlama uzmanı olarak kısa süre görev almıştır. Daha sonra Adalet Partisi ve Doğru Yol Partisi Genel Başkanlıklarını yapmış, Başbakan olarak

⁷³³ Günel Kansu, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT’nin Öyküsü]*, s. 572-573

7 kez hükûmet kurmuştur. 1993'te ise Cumhurbaşkanı olmuştur. Turgut Özal, 2 kez DPT Müsteşarlığı görevinde bulunmuş, Anavatan Partisi genel başkanlığı ve Başbakanlık yapmıştır. 1989'da Cumhurbaşkanı seçilmiştir.

Türkiye'nin siyasi, iktisadi ve sosyal alanında yaklaşık yarım asır etkili olan DPT, Türk bürokrasi tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bugün hala varlığını devam ettirip ettirmemesi hususunda tartışmalar yaşanmaktadır.

İnsanoğlunun yaşadığı süre boyunca elde ettiği kazanımlar genellikle bir plan ve program dâhilinde gerçekleşmiştir. Tüzel kişilerin veya ülkelerin de bundan bağımsız olması düşünülemez. Zira Planlama, “geleceğe bakarak hedeflerinizin ne olduğuna karar vermek; “Nerede olmak istiyorum?” sorusuna cevap bulmaktır.”⁷³⁴ Bu bakımdan zaman, mekân ve şartlar ne olursa olsun plan hayatın bir gerçeğidir. Bu düşünce ekseninde DPT'nin varlığı değerlendirilecek olursa Türk devlet ve bürokrasi hayatındaki konumu, etkileri tartışmaya açık bir meseledir. Burada asıl önemsenmesi gereken konu devlet ve toplum yapısı bu duruma ne kadar uygundur. DPT'nin kurulduğu dönem göz önünde bulundurularak değerlendirildiğinde Türkiye'de planlamaya bakış çağdaşlaşma, modernleşme ve gelişmişliğe giden yolda bir adım olarak görülmüştür. Ancak, Türkiye'deki siyasal hayat ve toplumsal düşüncenin, DPT gibi plan ve program esasına göre çalışan, devleti ve toplumu buna yönlendiren bir yapıyı taşıyacak demokratik olgunluğa erişemediğini açıkça göstermektedir.

⁷³⁴ Kate Keenan, *Yöneticinin Kılavuzu Planlama*, s.24

KAYNAKÇA

A. Resmi Yayınlar

Arşiv Belgeleri

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.1.0.0/39.232-1.1, 25.06.1927

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.10.0.0/45-290-40, 04.02.1934

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA), 30.18.1.2/166.44.2, 21.09.1962

1. Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi

Anayasa Mahkemesi Kararlar Dergisi, S.50 C.4 (2013), s.2265-2318

2. Ayın Tarihi Dergisi

Ayın Tarihi Dergisi, İstanbul Devlet Matbaası, C.23, No.69 (1929), s. 5318

3. T.C. Resmi Gazete

T.C. Resmi gazete, Devlet Sanayi Ofisi Teşkili Hakkında Kanun, 10 Temmuz 1932, Sayı:2146

T.C. Resmi Gazete, Türkiye Sanayi Kredi Bankası Teşkili Hakkında Kanun, 14 Temmuz 1932, Sayı: 2150

T.C. Resmi Gazete, Sümerbank Hakkında Kanun, 11 Haziran 1933, Sayı: 2424

T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkındaki 91 Sayılı Kanuna Ek Kanun, 15 Ekim 1960, Sayı: 10630

T.C. Resmi Gazete, Devlet Plânlama Teşkilâtı Özel İhtisas Komisyonları ile Koordinasyon Komisyonlarının Kuruluş ve Çalışmaları hakkında Tüzük, 23 Ekim 1961, Sayı:10939

T.C. Resmi Gazete, 5/1879 karar sayılı Bakanlar Kurulu Kararı, 23 Kasım 1961, Sayı: 10965

T.C. Resmi Gazete, Birinci Beş Yıllık (1963-1967) Kalkınma Planı, 3 Aralık 1962, Sayı:11272

T.C. Resmi Gazete, Kalkınma Planının Uygulanması Esaslarına Dair Kanun, 11 Ağustos 1967, Sayı: 12671

T.C. Resmi Gazete, İkinci Beş Yıllık (1968-1972) Kalkınma Planı Hakkında Millet Meclisi Kararı, 21 Ağustos 1967, Sayı: 12679

T.C. Resmi Gazete, 14 Mayıs 1971, Sayı: 13836, s.1

T.C. Resmi Gazete, Uzun Dönemli Kalkınmanın ve Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planının Temel Hedefleri ve Stratejisi, 19 Temmuz 1972, Sayı: 14250

T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 31 Ağustos 1978, Sayı: 16393, s.1-32

T.C. Resmi Gazete, Kuruluşların Bağlı Oldukları Bakanlıkların Değiştirilmesi ile İlgili İşlem, 25 Ocak 1980, Sayı: 16880

T.C. Resmi Gazete, Ekonomik İşler Yüksek Koordinasyon Kurulu Kurulması ve Çalışma Esasları Hakkındaki Ekli Karar'ın Yürürlüğe Konulmasına Dair Karar, 9 Şubat 1981, Sayı: 17246, s.3-4

T.C. Resmi Gazete, DPT Bünyesinde Avrupa Ekonomik Topluluğu Dairesi'nin Kurulması ve Çalışmaları Hakkında Ekli Karar, 9 Nisan 1982, Sayı: 17659, s.1-2

T.C. Resmi Gazete, 30-9-1960 tarihli ve 91 sayılı Devlet Planlama Teşkilatının Kurulması Hakkında Kanunun 1'inci ve 5'inci Maddelerinin Değiştirilmesine İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, 31 Ağustos 1982, Sayı: 17798, s. 1-2

T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 16 Haziran 1984, Sayı: 18433 (Mükerrer), s.1-24

T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 18 Haziran 1984, Sayı: 18435 (Mükerrer), s.121-130

T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında 223 Sayılı Kanun Hükmünde Kararnamede Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 31 Aralık 1987, Sayı: 19681, s.31-32

T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 22 Mayıs 1989, Sayı: 20172 (Mükerrer), s. 1-30

T.C. Resmi Gazete, Altıncı Beş Yıllık (1990-1994) Kalkınma Planının Onaylandığına İlişkin TBMM Kararı, 6 Temmuz 1989, Sayı: 20217 (Mükerrer)

T.C. Resmi Gazete, 3701 sayılı Kanun, 22 Mart 1991, Sayı: 20822

T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 14 Ağustos 1991, Sayı: 20960, s.9-22

T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararnamenin Bazı Maddelerinde Değişiklik Yapılmasına İlişkin Kanun Hükmünde Kararname, 6 Ocak 1992, Sayı: 21103, s.1-2

T.C. Resmi Gazete, Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılması Hakkında Kanunda Değişiklik Yapılmasına Dair Kanun Hükmünde Kararname, 6 Ocak 1992, Sayı: 21103, s.2-3

T.C. Resmi Gazete, Başbakanlık Genelgesi 93/7, 1 Nisan 1993, Sayı: 21539 (Mükerrer)

T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 16 Eylül 1993, Sayı: 21700 (Mükerrer), s.15-29

T.C. Resmi Gazete, Anayasa Mahkemesi Kararı, 27 Aralık 1993, Sayı: 21801, s.15-38

T.C. Resmi Gazete, Devlet Planlama Teşkilatı Kuruluş ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 24 Haziran 1994, Sayı: 21970 (Mükerrer), s. 1-21

T.C. Resmi Gazete, 1995 Yılı Geçiş Programı, 30 Ekim 1994, Sayı: 22096 (Mükerrer)

T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı, 6 Mayıs 1995, Sayı: 22279

T.C. Resmi Gazete, Başbakanlık Genelgesi 1999/7, 14 Ağustos 1999, Sayı: 23786

T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı 2000/681, 1 Haziran 2000, Sayı: 24066 (Mükerrer)

T.C. Resmi Gazete, Kamu Mali Yönetimi ve Kontrol Kanunu, 24 Aralık 2003, Sayı: 25326

T.C. Resmi Gazete, 2006 Yılı Programının Hazırlanmasına Dair Kanun, 3 Mayıs 2005, Sayı: 25804

T.C. Resmi Gazete, Başbakanlık Genelgesi 2005/18, 5 Temmuz 2005, Sayı: 25866

T.C. Resmi Gazete, Bakanlar Kurulu Kararı 2006/10399, 13 Mayıs 2006, Sayı: 26167

T.C. Resmi Gazete, Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 8 Haziran 2011, Sayı: 27958

T.C. Resmi Gazete, Strateji ve Bütçe Başkanlığı Teşkilatı Hakkında Cumhurbaşkanlığı Kararnamesi, 24 Temmuz 2018, Sayı: 30488

4. TBMM Zabıtları

TBMM Zabıt Ceridesi, 3. Dönem, 3. Yasama Yılı, 13. Birleşim, 14. Cilt, 12 Aralık 1929

TBMM Zabıt Ceridesi, 4. Dönem, 4. Yasama Yılı, 52. Birleşim, 22. Cilt, 17 Mayıs 1934

TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 2. Yasama Yılı, 1. Birleşim, 6. Cilt, 1 Kasım 1935

TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 4. Yasama Yılı, 83. Birleşim, 26. Cilt, 29 Haziran 1938

- TBMM Zabıt Ceridesi, 5. Dönem, 5. Yasama Yılı, 1. Birleşim, 27. Cilt, 1 Kasım 1938
- TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 2. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 3. Cilt, 26 Aralık 1946
- TBMM Tutanak Dergisi, 8. Dönem, 4. Yasama Yılı, 17. Birleşim, 14. Cilt, 10 Aralık 1948
- TBMM Zabıt Ceridesi, 10. Dönem, 1 yasama Yılı, 4. Birleşim, 1. Cilt, 26 Mayıs 1954
- TBMM Zabıt Ceridesi, 11. Dönem, 2. Yasama Yılı, 40. Birleşim, 7. Cilt, 20 Şubat 1959
- T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 2. Birleşim, 1. Cilt, 11 Temmuz 1960
- T.C. Milli Birlik Komitesi Genel Kurul Toplantısı, 15. Birleşim, 1. Cilt, 30 Eylül 1960
- T.C. Temsilciler Meclisi Tutanak Dergisi, 34. Birleşim, 2. Cilt, 30 Mart 1961
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 1. Toplantı, 13. Birleşim, 1. Cilt, 27 Kasım 1961
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 1. Toplantı, 28. Birleşim, 6. Cilt, 2 Temmuz 1962
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 2. Toplantı, 11. Birleşim, 9. Cilt, 21 Kasım 1962
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 3. Toplantı, 22. Birleşim, 24. Cilt, 30 Aralık 1963
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 4. Toplantı, 65. Birleşim, 36. Cilt, 26 Şubat 1965
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 1. Toplantı, 5. Birleşim, 1. Cilt, 3 Kasım 1965
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 1. Dönem, 6. Toplantı, 71. Birleşim, 41. Cilt, 17 Haziran 1967
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 2. Dönem, 2. Toplantı, 132. Birleşim, 20. Cilt, 3 Temmuz 1967
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 1. Toplantı, 4. Birleşim, 1. Cilt, 7 Kasım 1969
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 1. Toplantı, 53. Birleşim, 3. Cilt, 9 Mart 1970
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 2. Toplantı, 80. Birleşim, 12. Cilt, 2 Nisan 1971
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Toplantı, 16. Birleşim, 19. Cilt, 16 Aralık 1971
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Toplantı, 94. Birleşim, 24. Cilt, 29 Mayıs 1972
- Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi, 11. Toplantı, 95. Birleşim, 6. Cilt, 14 Ekim 1972

- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 3. Toplantı, 155. Birleşim, 28. Cilt, 26 Ekim 1972
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 3. Dönem, 4. Toplantı, 97. Birleşim, 36. Cilt, 20 Nisan 1973
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 1. Toplantı, 35. Birleşim, 1. Cilt, 1 Şubat 1974
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 2. Toplantı, 9. Birleşim, 7. Cilt, 24 Kasım 1974
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 4. Dönem, 2. Toplantı, 61. Birleşim, 11. Cilt, 6 Nisan 1975
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 8. Birleşim, 1. Cilt, 28 Haziran 1977
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 12. Birleşim, 1. Cilt, 3 Temmuz 1977
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 23. Birleşim, 1. Cilt, 27 Temmuz 1977
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 81. Birleşim, 1. Cilt, 22 Aralık 1977
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 85. Birleşim, 2. Cilt, 31 Aralık 1977
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 1. Toplantı, 91. Birleşim, 2. Cilt, 12 Ocak 1978
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 2. Toplantı, 15. Birleşim, 7. Cilt, 29 Kasım 1978
- Millet Meclisi Tutanak Dergisi, 5. Dönem, 3. Toplantı, 6. Birleşim, 13. Cilt, 19 Kasım 1979
- Milli Güvenlik Konseyi Tutanak Dergisi, 4. Birleşim, 1. Cilt, 27 Eylül 1980
- TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem, 1. Yasama Yılı, 10. Birleşim, 1. Cilt, 19 Aralık 1983
- TBMM Tutanak Dergisi, 17. Dönem, 1. Yasama Yılı, 90. Birleşim, 5. Cilt, 13 Temmuz 1984
- TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 1. Yasama Yılı, 3. Birleşim, 1. Cilt, 25 Aralık 1987
- TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 2. Yasama Yılı, 107. Birleşim, 30. Cilt, 22 Haziran 1989
- TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 3. Yasama Yılı, 24. Birleşim, 33. Cilt, 31 Ekim 1989

TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 3. Yasama Yılı, 30. Birleşim, 33. Cilt, 10 Kasım 1989

TBMM Tutanak Dergisi, 18. Dönem, 4. Yasama Yılı, 129. Birleşim (Olağanüstü), 61. Cilt, 30 Haziran 1991

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Yasama Yılı, 7. Birleşim, 1. Cilt, 25 Kasım 1991

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 1. Yasama Yılı, 26. Birleşim, 2. Cilt, 15 Ocak 1992

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 2. Yasama Yılı, 103. Birleşim, 35. Cilt, 16 Mayıs 1993

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 37. Cilt, 30 Haziran 1993

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 3. Yasama Yılı, 62. Birleşim, 51. Cilt, 11 Ocak 1994

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 4. Yasama Yılı, 142. Birleşim, 92. Cilt, 18 Temmuz 1995

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 5. Yasama Yılı, 9. Birleşim, 94. Cilt, 15 Ekim 1995

TBMM Tutanak Dergisi, 19. Dönem, 5. Yasama Yılı, 19. Birleşim, 95. Cilt, 31 Ekim 1995

TBMM Tutanak Dergisi, 21. Dönem, 2. Yasama Yılı, 119. Birleşim, 37. Cilt, 26 Haziran 2000

TBMM Tutanak Dergisi, 22. Dönem, 4. Yasama Yılı, 121. Birleşim, 125. Cilt, 28 Haziran 2006

B. Süreli Yayınlar

1. Kitaplar

Acil Onarım ve Atılım Programı Saadet Partisi Seçim Beyannamesi 3 Kasım 2002, Ankara: 2002

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi (1961), Ankara: 1961

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara: Adalet Partisi Merkez Neşriyatı:21, 1965

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1969, Ankara: Adalet Partisi Genel Merkez Yayınları No:38, 1969

Adalet Partisi Seçim Beyannamesi 1973, Ankara: 1973

Akçay, Ümit, *Kapitalizmi Planlamak Türkiye’de Planlama ve DPT’nin Dönüşümü*, İstanbul: SAV Sosyal Araştırmalar Vakfı, Eylül 2007

AK PARTİ 2002 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, Ankara: Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015

AK PARTİ 2007 Genel Seçimleri Seçim Beyannamesi, (Ankara: Tanıtım ve Medya Başkanlığı, Ocak 2015

Akyol, Ender, *Türkiye'nin Kalkınma Yönetimi Politikası*, İstanbul: Kriter Yayınevi, 2022

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994, Ankara: DPT Yayınları Yayın No:2174, 1989

Altıntaş, Mustafa, *Türkiye'de Planlı Kalkınma ve Uygulama Sonuçları*, Ankara: A.İ.T.İ. Akademisi Muğla İşletmecilik Yüksek Okulu Yayınları:2, 1978

Anavatan-Halkçı-Milliyetçi Demokrasi Partileri Seçim Beyanname ve Programları, Ankara: 1983

Anavatan Partisi 29 Kasım 1987 Seçim Beyannamesi, Ankara: Ekim 1987

Anavatan Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara: Ekim 1991

Atatürk'ün Ekonomi Görüşü, Ankara: Kara Kuvvetleri Komutanlığı Yayınları No:3, 1982

Ateş, Mustafa, *Kamu Yönetimindeki Yeri, Organizasyon Yapısı, Görevleri ve Fonksiyonları ile Devlet Planlama Teşkilatı*, Ankara: DPT Yayınları, 1999

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, Birinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2021

Avcıoğlu, Doğan, *Türkiye'nin Düzeni Dün-Bugün-Yarın*, İkinci Kitap, İstanbul: Tekin Yayınevi, 2003

Aydemir, Şevket Süreyya, *İkinci Adam*, 2. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 11. Basım, Mart 2011

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam*, III. Cilt, İstanbul: Remzi Kitabevi, 26. Basım, Mart 2011

Aytür, Memduh, *Planlama*, Ankara: DPT Yayınları, Ocak 1972

Başkaya, Fikret, *Kalkınma İktisadının Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara: İmge Kitabevi, 3. Baskı, Aralık 2000

Bayram, Mehmet Emin, *Türkiye'de Planlama Teşkilatının (Türk Plancılığının) Hukuki ve İdari Yapısı ile ilgili Meseleleri ve Çözüm Önerileri*, Ankara: DPT Yayınları Yayın No:2366, Aralık 1994

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989, Ankara: DPT Yayınları Yayın No:1974

Birlik Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara: 1969

Boratav, Korkut, *Türkiye'de Devletçilik*, Ankara: Savaş Yayınları, 2. Baskı, 1982

Boratav, Korkut, *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2015*, Ankara: İmge Kitabevi, 24. Baskı, Ekim 2019

Bostancı, M. Naci, *Cumhuriyetin Başlangıç Yıllarında Ekonomi ve Siyaset*, İstanbul: Ötüken Yayınları, 1996

Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi 1965 Seçim Bildirisi, Ankara: 1965

Cumhuriyet Halk Partisi 1965 Milletvekili Genel Seçimleri Seçim Bildirgesi, Ankara: Rüzgârlı Matbaası, 1965

Cumhuriyet Halk Partisi 2002 Seçim Bildirgesi, Ankara: 2002

Cumhuriyet Halk Partisi Pusula '07, Ankara: 2007

Çavdar, Tefik, *Türkiye'de Liberalizm (1860-1990)*, Ankara: İmge Yayınevi, Ocak 1992

Çetin, Hikmet, *Plan Kavramı ve İktisadi Kalkınmada Planlamanın Lüzumu ve Önemi*, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 10 Ocak 1974

Dağlı, Nuran – Aktürk, Belma (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1960-1980*, 2. Cilt, Ankara: TBMM Basımevi, 1988

Dağlı, Nuran – Aktürk, Belma (Haz.), *Hükûmetler ve Programları 1980-1987*, 3. Cilt, Ankara: TBMM Basımevi, 1988

Demokrat Parti Seçim Beyannamesi Temmuz 2007, Ankara: 2007

Demokratik Parti Seçim Beyannamesi, Ankara: 1973

Demokratik Sol Partinin Seçim Bildirgesi, Ankara: 1995

Demokratik Sol Partinin Seçim Bildirgesi, Ankara: 1999

Demokratik Sol Parti 2002 Seçim Bildirgesi, Ankara: 2002

Demokratik Sol Parti Seçim Bildirgesi 1987, Ankara: DSP Yayını: 9, Ekim 1987

Devlet Planlama Teşkilatının 41'inci Kuruluş Yıldönümü Münasebetiyle Teşkilatın İlk Müsteşarı Sayın Şinasi Orel ile Yapılan Röportaj, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, 25 Eylül 2001

Doğru Yol Partisi 1987 Seçim Beyannamesi, Ankara: 1987

Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013, Ankara: DPT Yayınları, 2006

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983, Ankara: DPT Yayınları Yayın No:1664, Nisan 1979

Dülger, İlhan, *Türkiye'de Demokratik Planlı Kalkınma*, Ankara: DPT Yayınları, 30 Eylül 2000

DYP Seçim Bildirgesi, Ankara: 1991

Eroğlu, Hamza, *Atatürk ve Devletçilik*, Ankara: Olgaç Matbaası, 1981

Fazilet Partisi 18 Nisan 1999 Seçim Beyannamesi, Ankara: 1999

Fransa'da Planlama ve Fransız Planlama Teşkilatı, Ankara: DPT Avrupa Topluluğu İle İlişkiler Genel Müdürlüğü, Şubat 1992

Gül, Osman Kubilay, *Ahmet Hamdi Başar ve İktisadi Devletçilik*, Ankara: İksad Yayınevi, 2023

Güven Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara: Ankara Basım ve Ciltevi, 1969

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972, Ankara: DPT Yayınları

İktisadi Planlamanın Lüzum ve Önemi, Ankara: DPT Yayınları, 9 Ocak 1975

İnan, Afet, *Devletçilik İlkesi ve Türkiye Cumhuriyeti'nin Birinci Sanayi Planı 1933*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1972

İnan, Afet, *İzmir İktisat Kongresi (17 Şubat-4 Mart 1923)*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 3. Baskı, 2018

İnan, Afet, *Türkiye Cumhuriyetinin İkinci Sanayi Planı 1936*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 1973

İsmet İnönü Konuşma, Demeç, Makale, Mesaj ve Söyleşiler 1933-1938, Ankara: TBMM Kültür, Sanat ve Yayın Kurulu Yayınları No:98, 2003

İzmirlioğlu, Akın, *Planlama Yaklaşımları ve Türkiye'de Planlama*, İstanbul: İktisadi Araştırmalar Vakfı, 20 Ekim 2000

Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967, Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası, Ocak 1963

Kansu, Günel, *Planlı Yıllar [Anılarla DPT'nin Öyküsü]*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 2004

Kaynar, Mete Kaan - Kalkan, Nurettin, *Cumhuriyet Dönemi Partiler-Seçimler-Beyannameler (1923-1980)*, Ankara: TBMM Basımevi, 2022

Kazgan, Gülten, *Tanzimat'tan 21. Yüzyıla Türkiye Ekonomisi*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 4. Baskı, Eylül 2009

Keenan, Kate, *Yöneticinin Kılavuzu Planlama*, Çev. Ergin Koparan, İstanbul: Remzi Kitabevi, Eylül 1996

Kervan Yürüyecektir – Adalet Partisi 1977 Seçim Beyannamesi, Ankara: 1977

Kılıçdaroğlu, Kemal, (Drl.) *Türkiye İktisat Kongresi İstanbul 22-27 Kasım 1948*, Ankara: DPT Yayın ve Temsil Dairesi Başkanlığı, 1997

Kurtoğlu, Ramazan, *Türkiye Ekonomisi (1838-2010)*, İstanbul: Destek Yayınları, 4. Baskı, Kasım 2019

- Kuruç, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, C.1, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:569, 1988
- Kuruç, Bilsay, *Belgelerle Türkiye İktisat Politikası (1929-1932)*, C.2, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları No:580, 1993
- Kuruç, Bilsay, *Mustafa Kemal Döneminde Ekonomi*, İstanbul: Bilgi Yayınevi, Aralık 1987
- Küçük, Yalçın, *Planlama Kalkınma ve Türkiye*, İstanbul: Tekin Yayınevi, 4. Baskı, Kasım 1985
- Memleket ve Dünya Hadiseleri Milliyetçi Hareket Partisi 1969 Seçim Bildirisi*, Ankara: 1969
- Millet Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, Ankara: Millet Partisi Yayınları Sayı:10, 1965
- Milli Selamet Partisi 1973 Seçim Beyannamesi*, İstanbul: Fatih Yayınevi, 1978
- Milli Selamet Partisi 5 Haziran 1977 Seçimleri Seçim Beyannamesi*, Ankara: 1977
- Milliyetçi Çalışma Partisi 1987 Seçim Bildirisi*, Ankara: Şenal Matbaacılık, Kasım 1987
- Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi 18 Nisan 1999*, Ankara: 1999
- Milliyetçi Hareket Partisi 3 Kasım 2002 Seçim Beyannamesi*, Ankara: 2002
- Milliyetçi Hareket Partisi 22 Temmuz 2007 Seçim Beyannamesi*, Ankara: 2007
- Mortan, Kenan – Çakmaklı, Cemil, *Geçmişten Geleceğe Kalkınma Arayışları*, İstanbul: Altın Kitaplar, Kasım 1987
- Neziroğlu, İrfan – Yılmaz, Tuncer (Haz.), *Koalisyon Hükûmetleri, Koalisyon Protokolleri, Hükûmet Programları ve Genel Kurul Görüşmeleri*, Cilt 3, Ankara: Türkiye Büyük Millet Meclisi Yayınları, Haziran 2015
- On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)*, Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019
- On İkinci Kalkınma Planı (2024-2028)*, Ankara: Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2023
- Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*, Ankara: Kalkınma Bakanlığı, 2013
- Ökçün, A. Gündüz, *Türkiye İktisat Kongresi 1923 – İzmir*, Ankara: Sermaye Piyasa Kurulu Yayın No: 59, 4. Baskı, Mart 1997
- Öney, Erden, *İktisadi Planlama*, Ankara: Savaş Yayınları, Gözden Geçirilmiş 4. Baskı, 1985
- Övgün, Barış, *Devlet ve Planlama*, Ankara: Siyasal Kitabevi, Aralık 2010
- Özdemir, Volkan, *Türkiye’de Planlı Kalkınma Deneyimleri*, İstanbul: Marmara Üniversitesi, 2014

Özel İhtisas Komisyonları Kuruluşu ve Çalışma Düzeni, Ankara: DPT Yayınları, 3. Baskı, Şubat 1981

Özgen, Yüksel (Ed.), *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri (1925-1938)*, , Cilt 3, Ankara: Atatürk Araştırma Merkezi Yayınları: 574, 2024

Öztürk Ahmet - Aslanoğlu Mehmet, *Ekonomik Planlama*, Bursa: Ekin Kitabevi Yayınları No:35, 1998

Parasız, İlker – Eroğlu, İlhan, *Tarihsel Süreçte Türkiye Ekonomisi*, Bursa: Ekin Yayınevi, Eylül 2017

Planlı Kalkınma Serüveni: 1960'lerde Türkiye'de Planlama Deneyimi, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Eylül 2003

Plan ve Türkiye'de Planlı Kalkınma, Ankara: DPT Genel Sekreterlik Yayın ve Temsil Dairesi, Temmuz 1984

Planlama, Ankara: DPT Yayın No:1, 1962

Planlama Nedir? Niçin Plan Yapıyoruz?, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları No:1, Haziran 1964

Polat, Mehmet, *Planlı Dönemde Türkiye'de Kullanılan Plan Modelleri ve Yeni Plan Modeli Arayışları*, Ankara: DPT Yayınları, Şubat 1986

Refah Partisi Seçim Beyannamesi, Ankara: 1991

Refah Partisi Seçim Beyannamesi 24 Aralık 1995, Ankara: 1995

Sayın, Ayla, *Planlı Kalkınma-Devlet Planlama Teşkilatı ve Eğitim Rolü*, Ankara: DPT Yayınları, Aralık 1969

Seyidoğlu, Halil, *Ekonomik Terimler Ansiklopedik Sözlük*, İstanbul: Güzem Can Yayınları:18, Geliştirilmiş 3. Baskı, 2002

Sezen, Seriya, *Devletçilikten Özelleştirmeye Türkiye'de Planlama*, Ankara: TODAİE Yayın No:293, 1999

SHP Seçim Bildirgesi, Ankara: 1987

SHP Seçim Bildirgesi 1991, Ankara: 1991

Soyak, Alkan, *Ulusaldan Uluslarüstüne İktisadi Planlama ve Türkiye Deneyimi*, İstanbul: Der Yayınları: 369, 2006

Soysal, Mümtaz, *Demokratik İktisadi Planlama için Siyasi Mekanizma*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayın No:85-87-TODAİE, 1958

Tan, Turgut, *Planlamanın Hukuki Düzeni*, Ankara: TODAİE Yayın No: 154, 1976

Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *İktisadi Politikaları ve Uygulamalarıyla İkinci Dünya Savaşı Türkiye'si*, 2. Cilt, İstanbul: İletişim Yayınları, 2014

- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *Savaş Sonrası Ortamında 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı*, Ankara: ODTÜ İdari İlimler Fakültesi Yayın No:24, 1974
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *Uygulamaya Geçerken Türkiye'de Devletçiliğin Oluşumu*, Ankara: Ortadoğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayın No:39, 1982
- Tekeli, İlhan - İlkin, Selim, *1929 Dünya İktisadi Buhranında Türkiye'nin İktisadi Politika Arayışları*, Ankara: Orta Doğu Teknik Üniversitesi İdari İlimler Fakültesi Yayın No:30, 1977
- Tezel, Yahya S., *Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul: 3. Baskı, Kasım 1994
- Tokgöz, Erdinç, *Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2011)*, Ankara: İmaj Yayınevi, Genişletilmiş 10. Baskı, 2011
- Türk, İsmail, *İktisadi Planlama Prensipleri*, Ankara: Emel Matbaası, 1970
- Türkcan, Ergun (Haz.), *Attila Sönmez'e Armağan Türkiye'de Planlamanın Yükselişi ve Çöküşü 1960-1980*, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, Mayıs 2010
- Türkdoğan, Orhan, *Sosyal Hareketlerin Sosyolojisi*, Ankara: Kültür ve Turizm Bakanlığı Yayınları: 858, 1988
- Uzun Vadeli Strateji ve Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, Ankara: DPT Yayınları, 2000
- Ürünlü, Coşkun, *Planlamanın Kış Uykusu*, Ankara: DPT Yayınları, Ocak 1975
- Yavi, Ersal, *Kurtarılan Bir Ülke Nasıl Batırılır?*, İzmir: Yazıcı Yayıncılık, Mayıs 2007
- Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)*, Ankara: DPT Yayınları, 1995
- Yenal, Oktay, *Cumhuriyet'in İktisadi Tarihi*, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, Ekim 2010
- Yeni Strateji ve Kalkınma Planı Üçüncü Beş Yıl 1973-1977*, Ankara: DPT Yayınları No:1272, 1973
- Yeni Türkiye Partisi Seçim Beyannamesi 1965*, Ankara: 1965
- Yeni Türkiye Partisi 1969 Seçim Bildirisi*, Ankara: 1969
- Yücel, Fikret (Derleyen), *Cumhuriyet Türkiye'sinin Sanayileşmede İlk Önemli Adımı: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı 1934-1938*, Ankara: TMMOB Elektrik Mühendisleri Odası, Aralık 2014
- 1930 Sanayi Kongresi Raporlar-Zabıtlar*, Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti Umum Merkezi, Ankara: 1930
- 1977 Milliyetçi Hareket Partisi Seçim Beyannamesi*, Ankara: 1977

2. Makaleler

Ahin, Tahareh Tajelipirbazari - AVANER, Tekin, “İran İslam Cumhuriyeti’nde Planlama”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, S.1 (Kış 2016), s. 204-225

Angın, Cem, “Türkiye’de Planlama Anlayışının Evrimi: DPT Örneği”, *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, C.11, S.26 (2024), s. 299-317

Arslan, Onur Ender, “Devlet Planlama Teşkilatı: 1980 Sonrası Dönüşüm”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.31, S.1 (1998), s. 103-123

Aydın, Çağla Özdemir - TAN, Fatma Zehra, “Kurumsallaşma: Kavramsal Bir İnceleme”, *Alinteri Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 3, Sayı:2 (2019), s. 225-235

Baş, Arda, “1948 Türkiye İktisat Kongresi’nde Liberalizm Hakkında Görüşler”, *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, S.44 (2019), s.347-365

Bedir, Atila, “Planlı Kalkınmanın Kavramsal Çerçevesi, Tarihsel Gelişimi ve Türkiye’nin 11. Kalkınma Planı”, *Düşünce Dünyasında Türkiz Dergisi*, S.53 (Kasım 2019), s. 9-70

Çavdar, Tevfik, “Yitik Plan: 4. Kalkınma Planı” *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.2, S.4 (2007/4), s. 30-43

Çelebican, Gürkan, “Sovyet Rusya’da İktisadi Planlamanın Gelişimi”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, C.29, S.3 (1973), s. 247-287

Ekiz, Cengiz - Somel, Ali, “Türkiye’de Planlama ve Planlama Anlayışının Değişimi”, *Mülkiye Dergisi*, C: 31, S: 256 (2007), s. 97-136

Demirci, Fatih, “Kadro Hareketi ve Kadrocular”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15 (Ağustos 2006), s. 35-54

Duman, Doğan, “Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, *Dokuz Eylül Üniversitesi Çağdaş Türkiye Tarihi Dergisi*, C.1, S.2 (1992), s. 127-141

Erbaş, M. Serdar, “Kamu Kurumlarının Kurumsallaşması ve Markalaşması”, *Ombudsman Akademi Dergisi*, Sayı:16 (2022), s. 215-256

Eşiyok, B. Ali, “Sanayi Planlarından 1947 Türkiye İktisadi Kalkınma Planı’na: Bir Dönüşümün Kısa Bir Öyküsü”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.4, S.11 (2009), s. 86-131

Eşiyok, B. Ali, “Türkiye Ekonomisinde Planlı Kalkınma Arayışları ve Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bir Yol Ayrımı”, *Mülkiye Dergisi*, C.32, S.260 (2008), s.111-143

Fedai, Recep “Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığı’na: Planlama Anlayışında Yaşanan Değişim”, *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, S.9 (Aralık 2016), s. 410-422

Genç, F. Neval, “Türk Kamu Yönetiminde Stratejik Planlama”, *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, C.23 (2009), s.201-121

Gür, Betül, “Sanayi Planlarının Hazırlanmasına Temel Teşkil Eden Raporlar”, *Öneri Dergisi*, C.7, S.25 (2006), s. 209-2019

Karaosmanoğlu, Attila, “21. Asırda Planlama” 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı ve DPT’nin 40. Yılı Konferansları Dizisi-II, Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı, Eylül 2000

Keskin, Musa, “Türkiye’deki Kalkınma Planlarının Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Değerlendirilmesi”, *Ekonomi İşletme ve Maliye Araştırmaları Dergisi*, C.5, S.1 (2023), s.1-24

Küçük, Yalçın, “Türkiye’de Planlama Kavramının Gelişimi Üzerine”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, C.8, (1981 Özel Sayısı), s. 79-115

Leblebici, Doğan Nadi - Erkul, Erdem, “Planlı Kalkınma Deneyiminden Stratejik Planlamaya Geçiş: Türkiye Örneği”, *Hacettepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, C.26, S.1 (2008), s. 269-285

Mıhçıoğlu, Cemal, “Devlet Planlama Örgütünün Kuruluş Günleri”, *Prof. Dr. Fadıl H. Sur’un Anısına Armağan*, Ankara: Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları: 522, 1983, s. 229-257

Mıhçıoğlu, Cemal, “Yine Devlet Planlama Örgütünün Kuruluşu Üzerine”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.42, S.1 (1988), s.113-146

Muş, Seçil Kösalı, “Türkiye’de Siyasi Temsil ve Siyasi Ahlak Bağlamında Güneş Motel Olayı”, *Kastamonu İnsan ve Toplum Dergisi*, C.3, S.5 (2025), s.107-132

Ökçün, A. Gündüz, “Teşvik-i Sanayi Kanun-ı Muvakkatı-1913”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.30, S.1 (1975), s.25-44

Övgün, Barış, “Türk Kamu Yönetiminde Yeni Bir Örgütlenme: Kalkınma Bakanlığı”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C.66, S.3 (2011), s. 263-281

Övgün, Barış, “Türkiye’de Planlama Sektörel Gelişmeden Kalkınmaya Kalkınmadan Stratejiye”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, S.13 (2010), s. 176-204

Pınar, Mehmet, “1929 Dünya Ekonomik Krizi Karşısında Ali İktisat Meclisi”, *Türkiye İktisat Kongresi Bildiriler Kitabı 19-20 Temmuz 2023*, Yay. Haz. Yunus Pustu-Ayşenur Şenel-Hande Yaren Karacabey, s. 1403-1420, Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayınları, 2024

Polatoğlu, Mehmed Gökhan, “İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı (1938-1942)”, *Atatürk Dergisi*, C.6, S.1 (2017), s. 55-87

Polatoğlu, Mehmed Gökhan, “Türkiye’nin Kalkınmasında Sümerbank ve Etkinliği (1933-1937)”, *Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi*, C.37, S.104 (Kasım 2021), s.261-306

Salep, Mustafa, “Türk İktisat Tarihi Açısından Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)”, *Turkish Studies Dergisi*, C.12, S.12 (2017), s.209-230

Salep, Mustafa, “Sanayileşme Sürecinde Yeni Bir Adım: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)”, *Turkish Studies Dergisi*, C.19, S.4 (2024), s.1805-1825

Semiz, Yaşar, “İstanbul İktisat Kongresi 22-27 Kasım 1948”, *SOBİDER Sosyal Bilimler Dergisi*, S.15 (Ekim 2017), s. 23-52

Semiz, Yaşar - Toplu, Güngör, “Barker Raporu: Çok Partili Hayata Geçiş Döneminde İktisadi Kalkınmayı Hızlandırmak Amacıyla Yabancı Uzmanlara Hazırlatılan Örnek İnceleme”, *Akademik Tarih ve Araştırmalar Dergisi*, S.4 (2021), s. 114-161

Serin, Necdet, “İktisadi Planlama”, *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, C:20, S:1, s. 1-33

Somel, Ali, “Kalkınma Plancılığının Kökenleri ve Türkiye Deneyimine Eleştirel Bir Bakış”, *Memleket Siyaset Yönetim Dergisi*, C.2, S.4 (2007/4), s.1-29

Soyak, Alkan, “Türkiye’de İktisadi Planlama: DPT’ye İhtiyaç Var mı?”, *Doğuş Üniversitesi Dergisi*, C.4, S.2 (2003), s. 167-182

Sunar, Lütfi, “Kadro Dergisi/Hareketi ve Etkileri: Türk Devlet İdeolojisi ve Sol Kemalizmin Oluşumu Bağlamında Bir Analiz”, *Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi*, C.2, S.1 (2004), s.511-526

Şaylan, Gencay, “Planlama ve Bürokrasi”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, C.8 (1981 Özel Sayı), s. 183-205

Tekeli, İlhan, “II. Dünya Savaşı Sırasında Hazırlanan ‘Savaş Sonrası Kalkınma Plan ve Programları...’”, *ODTÜ Gelişim Dergisi*, Ankara (1980 Özel Sayısı), s. 289-327

Tekerek, Meltem, “Devlet Sanayi Ofisi”, *Atatürk Ansiklopedisi*, Yayın Tarihi: 04.02.2021, <https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/detay/641/Devlet-Sanayi-Ofisi>, (Erişim Tarihi: 24.09.2025)

Tezcan, Ayşe Mahinur, “Toplumsal Kalkınma ve Yükseköğretim: Türkiye’nin On İki Kalkınma Planındaki Hedefler Üzerine Nitel Bir İnceleme”, *Üniversite Araştırmaları Dergisi*, C.8, S.1 (2025), s. 1-19

Toker, Nurdan Güven, “Cumhuriyetin İlk Yıllarında Toplumsal Bütünleşme Projesi Olarak Milli İktisat ve Tasarruf Cemiyeti”, *History Studies Dergisi*, C.11, S.2 (2019), s. 655-679

Travers, G., “Ekonomik Kalkınma Aracı Olarak Dünyada Planlama ve Programlama”, Çev. Selahattin Özmen, *DPT Planlama Dergisi*, S.11 (1971), s. 5-78

Tuna, Serkan, “1948 Türkiye İktisat Kongresi’nde Devletçilik Tartışmaları ve Yansımaları”, *İstanbul Üniversitesi Yakın Dönem Türkiye Araştırmaları Dergisi*, S.1 (2002), s. 289-321

Uçar, Aslı Yılmaz, “Kapitalizmde Planlama: Tarihsel ve Toplumsal Çözümleme”, *Amme İdaresi Dergisi*, C.47, S.3 (Eylül 2014), s. 43-68

Uçar, Aslı Yılmaz, “Türkiye’de Stratejik Planlamanın Kuruluş Süreci Üzerinden Planlamada Dönüşümün Çözümlemesi”, *Mülkiye Dergisi*, C.40, S.2 (2016), s. 5-42

Unat, Kadri, “Seçim Afişleri Işığında Hürriyet Partisi’nin 1957 Genel Seçimi Kampanyası”, *Hacettepe Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S. 27 (2017), s.267-291

Yazıcı, Hakan, “Aile İşletmelerinin Kurumsallaşma Sürecinde Kültürel Değerlerin Ortaya Çıkardığı Etkiler”, *Uluslararası Sosyal ve Beşeri Bilimler Araştırma Dergisi*, Cilt: 8 Sayı: 74 (2021), s. 2447-2461

Yıldırım, Selime, “Devlet Planlama Teşkilatı’na Sosyalist Planlama Açısından Bir Bakış”, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, C.17, S.29 (2015), s.23-32

Yılmaz, Abdullah - Güler, Tahsin, “AK Parti Hükûmetleri Döneminde Siyaset ve Bürokrasi Arasındaki Güç ve Mücadelenin Devlet Planlama Teşkilatı Üzerinden Okunması”, *Yönetim ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, C.14, S.2 (Mayıs 2016), s. 294-316

3. Tezler

Delice, Eren, *Devlet Planlama Teşkilatı’ndan Kalkınma Bakanlığına Türkiye’de Planlamanın Değişimi: 1980’den Günümüze Bir Kamu Politikası Analizi*, Bolu: Abant İzzet Baysal Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2014

Sülün, Ozan, “*Cumhuriyet Halk Partisi’nin İlk Hedefler Beyannamesi (15 Ocak 1959)*”, (İstanbul: Yeditepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2020

Yılmaz, Aslı, *Türkiye’de Planlama Politikası ve Yönetimi*, Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, 2012

4. Gazete ve Dergiler

a. Akşam

“Celal Beyin Tetkikleri İktisadi Programın Tatbiki için Hazırlıklara Başlandı”, *Akşam* (12 Kanunusani 1934), s.1

“Beş Senelik Sanayi Planı”, *Akşam* (21 Kanunusani 1936), s.2

“Dört Senelik Yeni Bir Plan Hazırlandı”, *Akşam* (19 Eylül 1938), s.1,7

b. Cumhuriyet

“Gazi Hz.’lerinin Seyahati - Bugün Kayseri’ye Hareket Ediyorlar”, *Cumhuriyet* (17 Teşrinisani 1930), s.1

“Gazi Hz.lerinin İsteddiği Rapor İkmal Ediliyor”, *Cumhuriyet* (8 Kanunuevvel 1930), s.1

“Gazi Hazretlerinin Millete Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (21 Nisan 1931), s.1,5

“Başvekilimizin Rusya Seyahati”, *Cumhuriyet* (25 Nisan 1932), s. 1

“İsmet Pş. Hz. 22 Mayıs’ta İtalya’ya Gidecekler”, *Cumhuriyet* (10 Mayıs 1932), s.3

“İtalya Kredi Açıyor”, *Cumhuriyet* (30 Mayıs 1932), s.4

“Heyeti Vekile Dün İktisadi Programı Müzakereye Başladı”, *Cumhuriyet* (17 Kanunuevvel 1933), s.1

“M.Partisinin Seçim Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (9 Nisan 1950), s.1,3

“CHP’nin Seçim Beyannamesi – CHP’nin 4 Yıllık Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (28 Nisan 1950), s.1,4

“Demokrat Parti Dün Seçim Beyannamesini Yayınladı”, *Cumhuriyet* (9 Mayıs 1950), s.1

“Demokrat P. Seçim Beyannamesi Yaymıyor”, *Cumhuriyet* (9 Ekim 1957), s.1,5

“İlk Olarak Halk Partisi Taahhütleri Açıkladı”, *Cumhuriyet* (11 Ekim 1957), s.1

“Hürriyet Partisi Seçim Beyannamesini Açıkladı”, *Cumhuriyet* (19 Ekim 1957), s.1,5

“Yeni Ekonomik Rejimin Esasları Dün Kararnamelerle İlan Edilmeğe Başlandı”, *Cumhuriyet* (5 Ağustos 1958), s.1

“CHP Kurultayının İlk Hedefler Beyannamesi”, *Cumhuriyet* (15 Ocak 1959), s.1,5

“Bakanlar Kurulunca Alınan 15 Mühim Karar”, *Cumhuriyet* (21 Haziran 1960), s.1

“Planlama Teşkilatı Kanunu Kabul Edildi”, *Cumhuriyet* (2 Ekim 1960), s.1,5

“Planlama Teşkilatı Faaliyette”, *Cumhuriyet* (6 Ekim 1960), s.1

“CHP-AP Kabinesi Nihayet Dün Hakikat Oldu”, *Cumhuriyet* (16 Kasım 1961), s.1

“Başbakan İsmet İnönü Dün Gece İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (31 Mayıs 1962), s.1

“Üçlü Hükûmetin Bakanları Belli Oldu”, *Cumhuriyet* (26 Haziran 1962), s.1

“İstifa Eden Plancılar”, *Cumhuriyet* (28 Eylül 1962), s.5

“İktisadi Plan Dairesi Başkanı ve Bir Büro Şefi Dün İstifa Etiler”, *Cumhuriyet* (1 Şubat 1963), s.1,5

- “Başbakan İsmet İnönü Dün İstifasını Verdi”, *Cumhuriyet* (3 Aralık 1963), s.1
- “İnönü 3’üncü Koalisyon Hükûmetini Dün Kurdu”, *Cumhuriyet* (26 Aralık 1963), s.1,7
- “İnönü İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (14 Şubat 1965), s. 1
- “Kabine ve Protokol Açıklandı”, *Cumhuriyet* (21 Şubat 1965), s.1
- “CHP Seçim Beyannamesini Açıkladı”, *Cumhuriyet* (18 Eylül 1965), s.1
- “Partiler Seçim Kampanyası Hazırlıklarını Tamamladı”, *Cumhuriyet* (18 Eylül 1965), s.1,7
- “TİP Seçim Bildirisi Açıklandı”, *Cumhuriyet* (18 Eylül 1965), s.1,7
- “AP Seçim Bildirisi Açıklandı”, *Cumhuriyet* (19 Eylül 1965), s.1,7
- “Kalkınma Ancak Planla Olur”, *Cumhuriyet* (22 Eylül 1965), s.1,7
- “MP Seçim Bildirisi”, *Cumhuriyet* (26 Eylül 1965), s.1
- “A.P. Çoğunluğu Aldı”, *Cumhuriyet* (11 Ekim 1965), s.1
- “Kabine Açıklandı”, *Cumhuriyet* (28 Ekim 1965), s.1
- “Devlet Planlama”, *Cumhuriyet* (1 Ekim 1966), s.7
- “İktisadi Planlama Daire Başkanı da Görevinden Ayrıldı” *Cumhuriyet* (5 Ekim 1966), s.1
- “DPT’deki Çöküntü İktisadi İtibarımıza Dokunur” *Cumhuriyet* (6 Ekim 1966), s.1
- “Demirel Beş Yıllık Plan Stratejisini Beğenmedi”, *Cumhuriyet* (18 Kasım 1966), s.1
- “Tinbergen: Planlama Bir Müşavirlik Faaliyetidir”, *Cumhuriyet* (22 Kasım 1966), s.1
- “Kamu Yatırımları % 52,5, Özel Yatırımlar ise % 47,5”, *Cumhuriyet* (30 Mayıs 1967), s.1,7
- “Plan Uygulama Tasarısı”, *Cumhuriyet* (15 Haziran 1967), s.7
- “İkinci Beş Yıllık Plan Senato’da”, *Cumhuriyet* (17 Haziran 1967), s.1,7
- “Plan Konusunda GP, AP ile Aynı Görüşte”, *Cumhuriyet* (18 Haziran 1967), s.1
- “Erim: ‘Başbakan Sağ Gösterip Sol Vuruyor’”, *Cumhuriyet* (27 Haziran 1967), s.1,7
- “A.P. Bir Ölçüde Sola Kaymıştır” *Cumhuriyet* (29 Haziran 1967), s.1,7

- “Muhalefet, Plana Kırmızı Oy Verdi”, *Cumhuriyet* (4 Temmuz 1967), s.1,7
- “Planlamaya Verilen Yetkiler Tartışıldı”, *Cumhuriyet* (24 Aralık 1967), s.1,7
- “AP Seçim Beyannamesinin İkinci Bölümünü Açıkladı”, *Cumhuriyet* (23 Eylül 1969), s.1
- “AP İktidarda”, *Cumhuriyet* (13 Ekim 1969), s.1
- “Yeni Hükûmet Göreve Başladı”, *Cumhuriyet* (4 Kasım 1969), s.1
- “Demirel, Bugün İstifa Ediyor”, *Cumhuriyet* (14 Şubat 1970), s.1
- “Yeni Kabine Eski Bakanlarla Kuruldu”, *Cumhuriyet* (7 Mart 1970), s.1
- “Komutanların Ultimatonu Üzerine Demirel İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (13 Mart 1971), s.1
- “Nihat Erim Kabinesini Sunay Onayladı”, *Cumhuriyet* (27 Mart 1971), s.1
- “Plancıların Çok Uzun Saç ve Sakalla Göreve Gelmeleri Yasaklandı”, *Cumhuriyet* (15 Mayıs 1971), s.1,7
- “Erim Hükûmeti İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (27 Ekim 1971), s.1
- “Cumhurbaşkanı İstifayı Kabul Etmedi” *Cumhuriyet* (28 Ekim 1971), s.1
- “Sunay Kabinayı Onayladı”, *Cumhuriyet* (12 Aralık 1971), s.1
- “CHP, Bakanlarını Çekti”, *Cumhuriyet* (5 Kasım 1972), s.1,7
- “Melen Hükûmeti Açıklandı”, *Cumhuriyet* (23 Mayıs 1972), s.1
- “Melen: 1995’de Her İsteyene İş Bulunacak”, *Cumhuriyet* (22 Eylül 1972), s.1
- “3. Kalkınma Planını Komisyon Kabul Etti”, *Cumhuriyet* (5 Ekim 1972), s.1
- “Madenlerle İlgili Hükümler Değişti”, *Cumhuriyet* (26 Ekim 1972), s.1,7
- “Kavgalı Oturumda Plan Kabul Edildi”, *Cumhuriyet* (27 Ekim 1972), s.1
- “Korutürk, Melen Hükûmetinin İstifasını Kabul Etti”, *Cumhuriyet* (11 Nisan 1973), s.1
- “Talu, Bakanlarını Dün Gece Açıkladı”, *Cumhuriyet* (16 Nisan 1973), s.1
- “CHP Genişletilmiş Demokrasiden Yana”, *Cumhuriyet* (10 Eylül 1973), s.1

“1973 Seçimleri Eşiğinde – Planda Öngörülen Kalkınma Modelini Nasıl Buluyorsunuz?”, *Cumhuriyet* (5 Ekim 1973), s.4,6

“Kabine Kuruldu ve Onandı - CHP-MSP protokolü 109 maddeden oluşuyor”, *Cumhuriyet* (26 Ocak 1974), s.1,7

“Ecevit İstifasını Dün Cumhurbaşkanıya Sundu”, *Cumhuriyet* (19 Eylül 1974), s.1

“Prof. Irmak Hükûmeti Açıklandı”, *Cumhuriyet* (18 Kasım 1974), s.1

“Korutürk, Ecevit Kabinesini Onayladı”, *Cumhuriyet* (22 Haziran 1977), s.1

“Hükûmet Güven Alamadı”, *Cumhuriyet* (4 Temmuz 1977), s.1

“İkinci MC Hükûmeti Açıklandı”, *Cumhuriyet* (22 Temmuz 1977), s.1

“Bir Yıllık Geçiş Planı için Meclisten Yetki İsteyen Bir Yasa Tasarısı Hazırlandı”, *Cumhuriyet* (9 Kasım 1977), s.1,7

“Planlama Kurulu Toplantısı Öncesi DPT Sosyal Planlama Dairesi Başkanı Börtüçene Görevinden Alındı”, *Cumhuriyet* (12 Kasım 1977), s.1,9

“AP, Plan Stratejisini MSP’den Gizli Değiştirdi”, *Cumhuriyet* (29 Kasım 1977), s.1,9

“İki Günde Hazırlanan 4,5 Yıllık Plana MC’li Uzmanlar da Karşı”, *Cumhuriyet* (30 Kasım 1977), s.1,9

“Seçimlerden CHP Kazançlı Çıktı”, *Cumhuriyet* (13 Aralık 1977), s.1

“Meclis’te Bulunan Dördüncü Plan’ın Sayıları Değiştiriliyor”, *Cumhuriyet* (20 Aralık 1977), s.1

“CHP’nin Gensoru Önergesi Meclis’te Okundu”, *Cumhuriyet* (23 Aralık 1977), s.1

“İkinci MC Düştü – Demirel İstifasını Korutürk’e Sundu”, *Cumhuriyet* (1 Ocak 1978), s.1

“Kabine Açıklandı”, *Cumhuriyet* (6 Ocak 1978), s.1

“Hükûmet Dördüncü 5 Yıllık Planla 1978 Yılı Ekonomik Programını, Yeniden Hazırlamak Üzere Geri Çekiyor”, *Cumhuriyet* (10 Ocak 1978), s.1,9

“Doç. Dr. Bilsay Kuruç DPT Müsteşarı Oldu”, *Cumhuriyet* (28 Ocak 1978), s.1

“Bakanlar Kurulu, Kalkınma Hızını Düşürdü”, *Cumhuriyet* (24 Ağustos 1978), s.1,5

“IMF Heyeti: Bu Gidişle Bir Yere Varamazsınız”, *Cumhuriyet* (5 Mayıs 1979), s.1,11

“Dünya Bankası, Türkiye’de Kalkınma Hızının ‘Mutlaka Düşürülmesi’ Görüşünü Savunuyor”, *Cumhuriyet* (9 Ekim 1979), s.1,11

“Muhalefet Millet Meclisinde Çoğunluğu Sağladı”, *Cumhuriyet* (15 Ekim 1979), s.1

“DPT ile Anlaşmaya Varamayan Dünya Bankası Heyeti Gitti”, *Cumhuriyet* (16 Ekim 1979), s.1,11

“Hükûmet İstifa Etti”, *Cumhuriyet* (17 Ekim 1979), s.1

“Türkiye’nin İlk Azınlık Hükûmeti Göreve Başladı”, *Cumhuriyet* (13 Kasım 1979), s.1

“Turgut Özal Özel Kesimden Alınacak Uzmanlarla DPT’yi Çalıştırmaya Yöneliyor”, *Cumhuriyet* (21 Ocak 1980), s.5

“Silahlı Kuvvetler Yönetime El Koydu”, *Cumhuriyet* (12 Eylül 1980), s.1

“Emekli Oramiral Bülent Ulusu Başbakan Oldu”, *Cumhuriyet* (21 Eylül 1980), s.1

“ANAP Kazandı”, *Cumhuriyet* (7 Kasım 1983), s.1

“İşte 45. Hükûmet”, *Cumhuriyet* (14 Aralık 1983), s.1

“Yusuf Özal DPT Müsteşarı Oluyor”, *Cumhuriyet* (8 Ocak 1984), s.7

“Başbakan: Gelişme Sıkıntısız Olamaz”, *Cumhuriyet* (21 Haziran 1984), s.1

“5. Plan’dan Eski Plancılar Karamsar; İş Çevreleri Memnun”, *Cumhuriyet* (21 Haziran 1984), s.7

Kenan Mortan, “Planlı Yaşamın İlk Adımları”, *Cumhuriyet* (25 Haziran 1984), s.8

Yalçın Doğan, “Planı Kim Hazırladı?”, *Cumhuriyet* (26 Haziran 1984), s.9

Kenan Mortan, “Planlı Yaşamın İlk Adımları”, *Cumhuriyet* (29 Haziran 1984), s.8

“IMF, Beşinci Beş Yıllık Planı Beğenmedi”, *Cumhuriyet* (27 Ekim 1984), s.9

“Kafaoğlu ANAP’ı Böldü”, *Cumhuriyet* (18 Ocak 1986), s.1,9

“Ecevit Partisinin Seçim Bildirgesini Açıkladı”, *Cumhuriyet* (7 Kasım 1987), s.6

“2. Özal Hükûmeti Kuruldu”, *Cumhuriyet* (22 Aralık 1987), s.1

“Yabancı Kalkınma Planına DPT Engeli”, *Cumhuriyet* (22 Aralık 1987), s.9

“Hayalcilerin Umudu DPT’de”, *Cumhuriyet* (18 Haziran 1988), s.1

- “Pembe Plan”, *Cumhuriyet* (10 Mayıs 1989), s.1,12
- “Pembe Plan’a Kuşku Bakış”, *Cumhuriyet* (11 Mayıs 1989), s.1,15
- “Bakanlardan Plana Katkı”, *Cumhuriyet* (17 Mayıs 1989), s.9
- “Pembe Plan Meclis’te”, *Cumhuriyet* (27 Mayıs 1989), s.11
- “6. Beş Yıllık Plan TBMM’den Geçti”, *Cumhuriyet* (23 Haziran 1989), s.8
- “Özal 8. Cumhurbaşkanı”, *Cumhuriyet* (1 Kasım 1989), s.1
- “Ya Tutarsa Hükûmeti”, *Cumhuriyet* (10 Kasım 1989), s.1
- “Hükûmet Pazarlığı”, *Cumhuriyet* (17 Haziran 1991), s.1
- “Hükûmet Sahnede”, *Cumhuriyet* (23 Haziran 1991), s.1
- “Seçime Kesin Tarih: 20 Ekim”, *Cumhuriyet* (25 Ağustos 1991), s.1
- “DYP Ortak Arayacak”, *Cumhuriyet* (21 Ekim 1991), s.1
- “Demirel Keyifli Döndü”, *Cumhuriyet* (21 Kasım 1991), s.1
- “Hırsızların Kuyruğuna Yapıştık”, *Cumhuriyet* (16 Ocak 1992), s.4
- “Özal Yaşamını Yitirdi”, *Cumhuriyet* (18 Nisan 1993), s.1
- “Demirel’den Tarafsızlık Sözü”, *Cumhuriyet* (17 Mayıs 1993), s.1
- “Tansu Çiller Ezdi Geçti”, *Cumhuriyet* (14 Haziran 1993), s.1
- “Çiller’in Demirelsiz Kabinesi”, *Cumhuriyet* (26 Haziran 1993), s.1
- “Hükûmet Plansız Programsız”, *Cumhuriyet* (7 Mart 1995), s.7
- “CHP, Planda Değişiklik İstiyor”, *Cumhuriyet* (13 Temmuz 1995), s.5
- “Kalkınma Planına RP Engeli”, *Cumhuriyet* (15 Temmuz 1995), s.19
- “Kalkınma Planında Temel, Özelleştirme”, *Cumhuriyet* (19 Temmuz 1995), s.5
- “Gündem, Erken Seçim”, *Cumhuriyet* (21 Eylül 1995), s.1
- “Çiller, Türkeş’e Teslim”, *Cumhuriyet* (6 Ekim 1995), s.1
- “Köşk’ten Hükûmete Onay”, *Cumhuriyet* (31 Ekim 1995), s.1
- “Beş Yıllık Plan Kabul Edildi”, *Cumhuriyet* (28 Haziran 2000), s.5

c. Hürriyet

“Ecevit 12’lerle Gizlice Görüştü”, *Hürriyet* (22 Aralık 1977), s.1

“Ordu Yönetime El Koydu”, *Hürriyet* (12 Eylül 1980), s.1

“Elveda Özal”, *Hürriyet* (18 Nisan 1993), s.1

Şükrü Küçükşahin, “Yeter Bıktım Sizden”, *Hürriyet* (23 Haziran 2008), <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sukru-kucuksahin/yeter-biktım-sizden-9246074> (Erişim Tarihi: 30 Ekim 2025)

d. Kurun

“İkinci Beş Senelik Sanayi Planı”, *Kurun* (21 İkincikanun 1936), s.1

e. Milliyet

“Milli Tasarruf Cemiyeti Teşkiline Karar Verildi”, *Milliyet* (13 Kanunuevvel 1929), s.2

“İsmet Pş. İtalyaya Gidiyor”, *Milliyet* (10 Mayıs 1932), s.6

“Rus Heyeti Geliyor!”, *Milliyet* (12 Ağustos 1932), s.1

“İktisadi Program Dün Heyeti Vekilede Görüşüldü..”, *Milliyet* (17 Kanunuevvel 1933), s.1

“Demokrat Parti, Beklenen Seçim Beyannamesini Dün Gece Neşretti”, *Milliyet* (9 Mayıs 1950), s.1

“CHP Beyannamesi Dün Yayınlandı”, *Milliyet* (11 Ekim 1957), s.1

“Hür.P.nin Seçim Beyannamesi Yayınlandı”, *Milliyet* (19 Ekim 1957), s.1,5

“CMP’nin Seçim Beyannamesi”, *Milliyet* (22 Ekim 1957), s.3

“Planlama Dairesi İşe Başlıyor”, *Milliyet* (1 Ekim 1960), s.1,5

“CHP’nin Programı” *Milliyet* (14 Eylül 1961), s.3

“CMKP’nin Programı”, *Milliyet* (15 Eylül 1961), s.3

“YTP’nin Seçim Beyannamesi”, *Milliyet* (30 Eylül 1961), s.3

“AP’nin Seçim Beyannamesi”, *Milliyet* (1 Ekim 1961), s.3

“Hedef: Huzur ve Planlı Kalkınma”, *Milliyet* (28 Kasım 1961), s.1,5

- “Başbakan İstifa Etti”, *Milliyet* (31 Mayıs 1962), s.1
- “Kabine Kuruldu”, *Milliyet* (26 Haziran 1962), s.1
- “Danışma Kurulu, Beş Yıllık Plan’ı Ele Aldı”, *Milliyet* (18 Eylül 1962), s.1,7
- “Plan İncelemesi Dün Bitti”, *Milliyet* (19 Eylül 1962), s.1,7
- “Planlamacılar İstifa Etti”, *Milliyet* (27 Eylül 1962), s.1
- “Üç İstifanın Geri Aldırılmasına Çalışılıyor”, *Milliyet* (28 Eylül 1962), s.1
- “Plan, Senato’da Tenkid Edildi”, *Milliyet* (9 Kasım 1962), s.1,7
- “İnönü İstifasını Dün Verdi”, *Milliyet* (3 Aralık 1963), s.1
- “İnönü Yeni Hükûmeti Dün Akşam Açıkladı”, *Milliyet* (26 Aralık 1963), s.1,7
- “Bütçe Reddedildi... Ve Kabine Düştü”, *Milliyet* (14 Şubat 1965), s. 1
- “Dördüncü Hükûmet Kuruldu”, *Milliyet* (21 Şubat 1965), s.1
- “CHP Seçim Beyannamesini Açıkladı”, *Milliyet* (18 Eylül 1965), s.3
- “AP Beyannamesini Dün Açıkladı”, *Milliyet* (19 Eylül 1965), s.3
- “Planı Kuşa Çevirirler”, *Milliyet* (22 Eylül 1965), s.1
- “Seçim Beyannamesini Alican Açıkladı: YTP Doktrin Değil Orta Yol Partisidir”, *Milliyet* (22 Eylül 1965), s.3
- “Millet Partisi’nin Seçim Beyannamesi Açıklandı”, *Milliyet* (26 Eylül 1965), s.3
- Besim Üstünel “YTP, MP, CKMP’nin Plan Anlayışı”, *Milliyet* (4 Ekim 1965), s.2
- Besim Üstünel “Partiler Neler Yapmak İstiyor?” *Milliyet* (5 Ekim 1965), s.2
- “A.P. İktidarda”, *Milliyet* (11 Ekim 1965), s.1
- “Bakanlar Açıklandı”, *Milliyet* (28 Ekim 1965), s.1
- “Baran Tuncer Planlamadan İstifa Etti”, *Milliyet* (5 Ekim 1966), s.1
- “Demirel: Plan İçin Meclisten Yetki İsteyeceğiz”, *Milliyet* (17 Haziran 1967), s.1,7
- “Erim Plan Güven Vermiyor Dedi”, *Milliyet* (27 Haziran 1967), s.1,7
- “Alican: ‘Bu Plan Sağa Kaymıştır’” *Milliyet* (28 Haziran 1967), s.1,7

- “Plan Mecliste Kabul Edildi”, *Milliyet* (4 Temmuz 1967), s.1
- “AP’nin Siyasal Görüşü Açıklandı”, *Milliyet* (22 Eylül 1969), s.1
- “AP İktidarda”, *Milliyet* (13 Ekim 1969), s.1
- “Bakanlar Açıklandı”, *Milliyet* (4 Kasım 1969), s.1
- “Hükûmet Çekildi” *Milliyet* (14 Şubat 1970), s.1
- “Kabine Açıklandı”, *Milliyet* (7 Mart 1970), s.1
- “Demirel İstifa Etti”, *Milliyet* (13 Mart 1971), s.1
- “Hükûmet Açıklandı”, *Milliyet* (27 Mart 1971), s.1
- “Planlama Müsteşarı Görevden Alındı”, *Milliyet* (22 Nisan 1971), s.1,9
- “Hükûmet İstifa Etti”, *Milliyet* (27 Ekim 1971), s.1
- “Sunay İstifayı Kabul Etmedi ve Erim Görevde Kaldı” *Milliyet* (28 Ekim 1971), s.1
- “Önce 11 Bakan Çekildi Sonra Erim İstifa Etti”, *Milliyet* (4 Aralık 1971), s.1
- “Hükûmet Kuruldu”, *Milliyet* (12 Aralık 1971), s.1
- “Erim: Amaç Yatırım Malları Sanayiidir”, *Milliyet* (29 Şubat 1972), s.1,9
- “Erim İstifa Etti, Melen Vekâlet Edecek”, *Milliyet* (18 Nisan 1972), s.1
- “Hükûmet Açıklandı”, *Milliyet* (23 Mayıs 1972), s.1
- “Yeni Planda Kalkınma Hızı Yüzde 7,8”, *Milliyet* (17 Haziran 1972), s.1
- “Melen: 1995’de Herkes İş Bulacak”, *Milliyet* (22 Eylül 1972), s.1
- “3. Beş Yıllık Plan’ı Komisyon Kabul Etti”, *Milliyet* (5 Ekim 1972), s.1
- “Meclis Planı Kabul Etti”, *Milliyet* (27 Ekim 1972), s.1
- “Hükûmet Açıklandı”, *Milliyet* (16 Nisan 1973), s.1
- Osman Okyar, “AP ve CHP Türk Kalkınmasını Nasıl Görüyor?”, *Milliyet* (6 Ekim 1973), s.2
- Yüksel Ülken, “Partilerin İktisadi Sistem Anlayışı”, *Milliyet* (9 Ekim 1973), s.2

- “Protokol İmzalandı, Bakanlar Belli Oldu”, *Milliyet* (26 Ocak 1974), s.1
- “Ecevit’in İstifası Kabul Edildi”, *Milliyet* (19 Eylül 1974), s.1
- “İrmak, Yeni Bakanlar Kurulunu Açıkladı”, *Milliyet* (18 Kasım 1974), s.1
- Besim Üstünel, “Ekonomik Durum ve Gelişme Yönleri”, *Milliyet* (5 Ocak 1975), s.2
- “Yeni Bakanlar Kurulu Belli Oldu”, *Milliyet* (1 Nisan 1975), s.1
- “Planlama Teşkilatının Yetkileri Kısıtlanıyor”, *Milliyet* (26 Ağustos 1975), s.9
- “TİP Seçim Bildirgesi”, *Milliyet* (21 Mayıs 1977), s.7
- “Ecevit Hükûmeti Kurdu Korutürk Onayladı”, *Milliyet* (22 Haziran 1977), s.1
- “Reddedildi”, *Milliyet* (4 Temmuz 1977), s.1
- “Yeni Hükûmet Göreve Başladı” *Milliyet* (22 Temmuz 1977), s.1
- “Hükûmet-Planlama İlişkileri”, *Milliyet* (27 Kasım 1977), s.7
- “1 Günde Hazırlanan Plan Müsveddesi Müsteşara Verildi”, *Milliyet* (29 Kasım 1977), s.1,12
- “1977 ile Birlikte MC’de Bitti”, *Milliyet* (1 Ocak 1978), s.1
- “Bakanlar Açıklandı”, *Milliyet* (6 Ocak 1978), s.1
- “Meclis 4. Beş Yıllık Plan’ı 226 Oyla Kabul Etti”, *Milliyet* (30 Kasım 1978), s.9
- “Ecevit: Çekildim Görev Demirel’indir”, *Milliyet* (17 Ekim 1979), s.1
- “VI. Demirel Dönemi Başladı”, *Milliyet* (13 Kasım 1979), s.1
- “AP Hükûmetinin Yeni Genel Müdürleri Belli Oldu”, *Milliyet* (3 Aralık 1979), s.1
- “Anayasa Kabul Edildi”, *Milliyet* (8 Kasım 1982), s.1
- “Ana.P. Kazandı”, *Milliyet* (7 Kasım 1983), s.1
- “Mühendisler Hükûmeti”, *Milliyet* (14 Aralık 1983), s.1
- “Yusuf Özal: Eleştiriciler, Benden Önce DPT Müsteşarı Olanların Durumunu İncelesin”, *Milliyet* (29 Mayıs 1984), s.6
- “Özal Kardeşler 5 Yıllık Planı Anlattılar”, *Milliyet* (21 Haziran 1984), s.1,6

- “5. Beş Yıllık Plan Kabul Edildi”, *Milliyet* (14 Temmuz 1984), s.6
- “Planlama’da MHP-MSP Savaşı, Planlama’da İç Çekişme Kızıştı”, *Milliyet* (18 Ekim 1985), s.1,8
- İlhami Soysal, “Terslik”, *Milliyet* (19 Mart 1986), s.8
- “Devlet İçinde Devlet”, *Milliyet* (3 Aralık 1986), s.1
- “Kafaoğlu Suçluyor”, *Milliyet* (18 Ocak 1986), s.4
- “Tarikatı Duymuştuk, Başkent’te Tarikat Operasyonu”, *Milliyet* (2 Aralık 1986), s.1,9
- Sırrı Çağlar, “DPT’ye Sorular”, *Milliyet* (8 Aralık 1986), s.4
- “Liberal Ağırlıklı Hükûmet”, *Milliyet* (22 Aralık 1987), s.1
- “Dosyalar Yok Edildi”, *Milliyet* (20 Temmuz 1988), s.1,13
- “Bu Nasıl Teşvik?”, *Milliyet* (10 Mart 1989), s.3
- “1994’te Enflasyon % 10”, *Milliyet* (10 Mayıs 1989), s.1,12
- “Özal Çankaya’da”, *Milliyet* (1 Kasım 1989), s.1
- “Devlet Zirvesi Sil Baştan”, *Milliyet* (10 Kasım 1989), s.1
- “Ufukta Koalisyon Var... DYP Aldı”, *Milliyet* (21 Ekim 1991), s.1
- “Görev Başladı” *Milliyet* (21 Kasım 1991), s.1
- “Türkiye Sağolsun”, *Milliyet* (18 Nisan 1993), s.1
- “Herkesin Başkanı”, *Milliyet* (17 Mayıs 1993), s.1
- “Çiller Tarih Yazdı”, *Milliyet* (14 Haziran 1993), s.1
- “7. Beş Yıllık Kalkınma Planı Meclis’te”, *Milliyet* (13 Temmuz 1995), s.7
- “Şok Dalgası”, *Milliyet* (21 Eylül 1995), s.1
- “Çiller Başardı”, *Milliyet* (6 Ekim 1995), s.1
- “Beş Yıllık Plan Meclis’te”, *Milliyet* (13 Haziran 2000), s.5
- “DPT Tarihe Karışıyor”, *Milliyet* (1 Ekim 2000), s.7
- “AKP Tek Başına”, *Milliyet* (4 Kasım 2002), s.1
- “Tezkere Kabinesi”, *Milliyet* (15 Mart 2003), s.1

“Kalkınma Planında Rolling Dönemi”, *Milliyet* (1 Ekim 2003), s.7

f. Sabah

“Bir Işık Söndü”, *Sabah* (18 Nisan 1993), s.1

g. Ulus

“İkinci Beş Yıllık Ekonomi Planı-Mütehassıslar Toplandı”, *Ulus* (21 Sonkanun 1936), s.2

“İkinci Beş Yıllık Plan”, *Ulus* (25 Sonkanun 1936), s.1

“Ekonomik Seferberliğimiz Dört Senelik Yeni Bir Plan Yapıldı”, *Ulus* (19 Eylül 1938), s.1

h. Vatan

“CHP’nin Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (20 Nisan 1954), s.1,5

“Türkiye Köylü Partisi Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (20 Nisan 1954), s.1,6

Fuad Köprülü, “Programını Unutan Demokrat Parti”, *Vatan* (10 Ekim 1957), s.1,3

“CHP Beyannamesi Neşredildi”, *Vatan* (11 Ekim 1957), s.1,4

“DP Beyanname Yayınlamayacak”, *Vatan* (11 Ekim 1957), s.1

“DP’nin Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (12 Ekim 1957), s.1,5

Fuad Köprülü, “Demokrat Partinin Kapalı Beyannamesi”, *Vatan* (17 Ekim 1957), s.1,3

“Hür.P.nin Beyannamesi”, *Vatan* (19 Ekim 1957), s.1,5

“CMP’nin Seçim Beyannamesi”, *Vatan* (22 Ekim 1957), s.1,5

ı. Yön Dergisi

“Plan Toplantısı”, *Yön Dergisi* (15 Ağustos 1962), s.5

C. İnternet Kaynakları

<https://www.anayasa.gov.tr/tr/mevzuat/onceki-anayasalar/1961-anayasasi/> (Erişim Tarihi: 10.09.2025)

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.2709.pdf> (Erişim Tarihi: 10.09.2025)

ÖZGEÇMİŞ

